

SCIENCE AND
EDUCATION
A NEW
DIMENSION
HUMANITIES
AND
SOCIAL SCIENCE

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

Vol. 6. 2013

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Humanities and Social Science

www.seanewdim.com

Science and Education a New Dimension
Humanities and Social Science
Vol. 6
2013

Editor-in-chief

dr. Xénia Vámos

Honorary senior editor:

dr. Jenő Barkáts, dr. Nina Tarasenkova

Editorial board:

Ayvazyan, Edvard, CSc in Pedagogy, National Institute of Education, Armenia

Barkáts, Jenő, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, Vice-Rector, Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Ukraine

Boldyrev, Nikolai, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Garow, Kosta, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Gasparyan, Seda, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Karasik, Vladimir., Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Kharitonchik, Zinaida, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Kótiš, László, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary

Lizogub, Volodimir, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Malova, Irina, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Melnikov, Oleg, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Milloushev, Vassil, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Morozov, Anatolij, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nagy, Melinda, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Orlova, Valentina, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Poór, Zoltán, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Pyrzyk, Ireneusz, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Włocławek, Poland

Shevchenko, Irina S., Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Tarasenkova, Nina, Doctor of Science in Pedagogy, Vice-Rector in Science, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Turgunbayev, Riskeldy, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Uteeva, Roza, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Vámos, Xénia, Dr. Med., Central Military Hospital - Budapest

Wloshinski, Marian, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Włocławek, Poland

Zhabotynska, Svitlana A., Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2013

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors.

Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

CONTENT

PHILOSOPHY	8
<i>Корсак К.В., Корсак Ю.К.</i> Современные науки о способности Homo Sapiens к выживанию и нооразвитию	8
<i>Petinova O.B.</i> Peculiarities of homo economicus becoming in market society	12
<i>Кретов П.В.</i> Концептуальний символізм мови та філософська антропологія	18
<i>Похресник А.К.</i> Сложности в выборе целей высшего образования в XXI веке.....	23
HISTORY	28
<i>Долгорученко Е.О.</i> Нацистская антисемитская пропаганда: механизм психологического манипулирования массовым сознанием	28
<i>Татаринов С.И.</i> Структура и направления деятельности Бахмутской Думы в Донбассе (1866-1916 гг.).....	32
<i>Мануилова Е.В.</i> Политизация украинской прессы в эпоху перестройки (1985 – 1991 гг.).....	38
<i>Высоцкая Г.В.</i> Деятельность украинцев Польши в сфере культуры и образования.....	42
ETHNOGRAPHY	47
<i>Швидкий С.М.</i> Лікувальні замовляння в етномедицині населення Слобідської України XIX – початку XX ст.	47
SOCIOLOGY	54
<i>Kholod A.M.</i> The transformation of the consciousness of the society through the television	54
<i>Кухтіна М.В.</i> Особливості соціально-професійної самореалізації молодих науковців України	58
LEGAL SCIENCE	61
<i>Даньшин М.В.</i> Проблемы изучения механизма преступной деятельности в криминалистике: современные задачи и тенденции	61
<i>Варецкий И.В.</i> Идея верховенства права как основа деятельности административного суда в процессе защиты частного лица от нарушений со стороны субъектов властно-управленческой компетенции	64
POLITICAL SCIENCE	68
<i>Машура К.А.</i> Интеграционные процессы в Европе и проблема государственного суверенитета.....	68
<i>Podayenko Yu.</i> The peculiarities of the modern US cultural diplomacy	72
<i>Shtevina A.</i> The role of Voluntary Sector in the development of the postwar Japanese civil society	74
<i>Iovcheva A.M.</i> Gender quotes in the political systems of the countries in transition such as republic of Serbia and Ukraine.....	78
<i>Гордиенко А.В.</i> Исторические предпосылки становления мультикультурализма в западноевропейских государствах.....	81

ECONOMICS.....	88
<i>Mészáros Kis Éva</i> Üzleti tervezés: Egy földműves szövetkezet üzleti terve.....	88
<i>Кравчук І.І.</i> Концептуальні засади формування стратегій розвитку агросфери України.....	89
<i>Карпан Т.С.</i> Аналіз зарубіжного досвіду застосування логістичних підходів для національного розвитку автотранспортних підприємств	94
<i>Горбань А.В., Шевчук В.О.</i> Аналіз ринку вищої освіти в Україні за 2000-2013 роки.....	98
<i>Гладковська О.О.</i> Дефініція поняття економічної ефективності інвестиційної діяльності	103
<i>Смарчкова Л.В., Полухина А.В.</i> Тенденції розвитку складського господарства на основі логістики	109
<i>Дорощук В.О.</i> Дефініція економічного оцінювання розвитку транспортної системи	112
<i>Zlatova I.A.</i> Modern car marketing	117
<i>Кузьміна М.С., Обоимова В.Ю.</i> Исторические аспекты возникновения управленческого учета, его роль и значение в управлении вузами	120
<i>Валіулліна З.В.</i> Методичні підходи до оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення.....	123
<i>Калина А.В.</i> Выбор модели управления оплатой труда	128
<i>Mészáros Kis Éva</i> A beolvadás és a tőkeemelés adózási hatásai Magyarországon.....	134
<i>Чукурна О.П.</i> Вплив економічних процесів в Україні на розвиток теорії маркетингу.....	136
<i>Мягких І.Н.</i> Анализ структуры и методический подход к оценке инновационного потенциала предприятия.....	142
RECREATION AND TOURISM	147
<i>Posokhov I.S.</i> The development of “age” and “subculture” tourism in Ukraine: the study of foreign experience	147
HISTORY OF ART.....	151
<i>Каблова Т.</i> Питання композиційної основи музичних творів (на матеріалах наукової спадщини Є. Назайкинського щодо композиційної логіки).....	151

PHILOSOPHY

Корсак К.В.¹, Корсак Ю.К.²

Современные науки о способности Homo Sapiens к выживанию и нооразвитию

¹ Корсак Константин Витальевич, доктор философских наук, кандидат физ-мат. наук, зав. отделом
² Корсак Юрий Константинович, кандидат философских наук, научный сотрудник
отдел теории и методологии естественного и инженерного образования Института высшего образования
Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

Аннотация: В статье предложена и обоснована идея ноофилософии на основе разумной интеграции достижений многих современных точных и гуманитарных наук. Ноофилософия способна преодолеть недостатки научных взглядов XX века и предложить реальные пути устранения угроз для всего человечества. Осуществлен анализ взглядов известного русского экономиста Г.Х. Попова на эволюцию человечества. Доказано ошибочность его надежд на построение новой цивилизации на основе гуманитарных наук и социального лидерства интеллигенции. К великому сожалению – это совершенно нереально, что и доказала этология. Предложено строить ноообщество на основе экологически безопасных ноотехнологий. Указано на препятствия на пути к ноообществу, открытые этологами и имеющие генетическую природу. Исследованы недостатки морали людей как одного из биологических видов. Доказано, что люди свой каждый шаг на пути к мудрости оплачивали очень дорогой ценой. На этой основе предсказано превращение ноотехнологий в общую цель всех стран мира только после очень больших человеческих потерь. Высказана надежда на то, что после появления ноофилософии и других научных инноваций страны-лидеры начнут заменять солнечной энергетикой все другие источники, что решит энергетический и экологический кризисы. У человечества есть возможность становиться мудрее без глобальных катаклизмов.

Ключевые слова: философия, ноофилософия, Западная цивилизация, новая цивилизация, поведение человека, условие выживания, ноотехнологии, ноообщество, солнечная энергетика.

Всего за один XX век самопровозгласивший себя «дважды разумным» подвид Homo Sapiens сочетанием беспримерно быстрого увеличения численности и бесконечной жадности подвел себя к пропасти коллапса. В миллионах интернетных материалов на тему «выживания человечества» доминирует, к сожалению, полный пессимизм и растерянность. Там не найти указания на путь спасения, превосходящий по результативности призывы «вести себя скромно и беречь Природу».

Узкая область нашей статьи – *ноофилософия*. Точнее – предложение начать развивать эту чрезвычайно востребованную часть всего поля философских наук. Идея ноофилософии опирается на научные знания авторов, а желание обратиться с ней к читателям возникло после ознакомления с замечательной книгой «Прогресс: история идеи» известнейшего в англоязычных странах американского интеллектуала Роберта Нисбета (1913—1996) [5].

Восторгаясь его взглядами на прогресс, докажем ошибочность вывода о полной беспомощности философии: «Ведущая дисциплина западной мысли на протяжении двух с половиной тысячелетий – философия – едва ли существует сегодня в каком-либо смысле, понятном для наших предков. Она еще сохраняла силу на протяжении трех или четырех десятилетий XX

века. Ройс, Джеймс, Дьюи и Рассел были известны широкой публике. Ничего подобного сегодня у нас нет. Кто сейчас испытывает хоть малейший интерес к тому, что живущий сегодня философ скажет на какую-либо тему – будь то космология, мораль, политика или общество? Так же, как богословы в начале XX века были вытеснены философами, философов вытеснили другие субъекты влияния» [5, с.529].

Несомненно то, что накануне XXI века философы слишком увлеклись «постмодернизмом», вспомнив о своем высшем предназначении – повышении среднего уровня мудрости всего человечества – гораздо позже биологов, экологов и этологов. Если Б.Рассел имел основания игнорировать экологические и подобные понятия в своей знаменитой трилогии «История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней» [8], то откровенное невнимание обширного постмодернистского потока публикаций к проблеме выживания всего человечества, вероятно, все же заслуживает критической оценки (лишь с наступлением нового тысячелетия тема «экология» зазвучала на мировых конгрессах философов). В огромной по объему минской энциклопедии «Постмодернизм» так и не нашлось места статье с названием «Экология». Однако там име-

ется (как более «важная»?) большая статья «Эротика текста» [7, с. 991-995].

В поисках не декларативных, а реальных алгоритмов решений современных проблем человечества мы обратились к трудам тех ученых-современников, кто предлагал более конкретные средства, в частности, к статье одного из известнейших участников советских перестроечных процессов конца 1980-х – доктора экономических наук, Президента международного союза экономистов Гавриила Харитоновича Попова [6].

Статья Г.Х. Попова имеет парадигмальное значение и отличается уникальными чертами, поскольку представляет собой определенное подведение итогов многих явлений мира и России с точки зрения ее автора и его выдающихся личных знаний. Рассматривая имеющиеся и возможные стратегии ликвидации наихудших последствий больших и малых кризисов, Г.Х. Попов указывает лишь четыре их варианта: **пассивность** и старания сохранить имеющееся; **модернизация** современных социально-экономических систем действиями разного охвата и уровня активности; **антиглобализм** как общее отторжение постиндустриального общества с почти полным отсутствием конструктивных и приемлемых предложений; **собственный**, «... стратегию которого можно назвать антицивилизационной, или *альтернативой* нынешней постиндустриальной цивилизации. Суть ее в том, что отвергается не конкретная модель современной цивилизации, а она сама. Главная причина кризисов видится в самой постиндустриальной цивилизации” [6, с.96]

Изложение пути к практическому воплощению четвертой глобальной стратегии ликвидации кризисов Г.Х. Попов предваряет перечнем и анализом тех исходных постулатов, на которые опирается доминирующая в мире современная Западная цивилизация: 1) *представление о сверхценности свободы*; 2) *постулат полного равенства всех людей, провозглашаемый средством ликвидации истоков и очагов любых конфликтов*; 3) *представление об „экономическом человеке” и его праве на неограниченное потребление*; 4) *постулат требования трансформаций, принуждающий ко всевозможным изменениям и инновациям*; 5) *тысячелетнее убеждение в полной прогрессивности этих трансформаций и изменений*. Критика пяти постулатов Г.Х. Поповым наиболее убедительна в том, что они не только создали опасность быстрого исчерпания мировых ресурсов, но и не изобрели средств еще более быстрого устранения этой опасности.

Г.Х. Попов предлагает создать в XXI веке совершенно новую цивилизацию на основе нескольких принципиальных положений и шагов.

I. Разумность должна быть фундаментом новой идеологии и личностного поведения гражданина общества будущего (новой цивилизации). Такой человек будет защищать сохранение Разума во Вселенной, а не свой уровень потребления материальных благ.

II. Воспроизведем второе положение полностью: „Среди нужд на первое место выходит *развитие Интеллекта*. Человек альтернативной цивилизации – *человек интеллектуальный*. В составе человеческой популяции главным становится слой, который в наибольшей степени обладает разумом, интеллектом, знаниями. В широком плане это *интеллигенция*. Она будет высшей кастой, элитой человечества, его подлинным мозгом” [6, с.99].

III. Из второго постулата логически вытекает третий: в новой цивилизации не только будет признаваться неравенство людей – оно станет „системным” по всем азимутам. Место каждого человека будет определяться „... по объективным показателям его интеллекта. Вместо критериев собственности, денег, крови и расы – отбор только по интеллектуальным показателям”.

IV. „*Четвертым* постулатом новой цивилизации станут *терпимость, лояльность, толерантность*. Толерантность прежде всего идейная, подразумевающая цивилизованное отношение к представителям других взглядов и других идейных платформ, а также ко всем неравенствам и видам инаковости. Принцип толерантности компенсирует риски, связанные с принципом неравенства, и требует доводить его до идеи разумного согласования, сосуществования, взаимного обогащения” [6, с.100].

V. Осуществление умных действий ультимативно требует для новой цивилизации „идеи организации, т.е. организованности и регулирования”. Можно согласиться с его критикой чрезмерного распространения в современном мире пассивного ожидания и надежд на разные „невидимые руки” (свободного рынка, в преодолении опасности изменения климата и т.п.). Г.Х. Попов предполагает приход творческого и умного „вмешательства” на основе Разума, но с устранением угрозы узурпации власти.

Подобная идеологическая основа новой цивилизации диктует, как убежден Г.Х. Попов, ряд шагов для превращения ее в положительную всепланетную реальность:

1. Научное и разумное регулирование численности населения для постепенного вывода на стабильные показатели.

2. Использование новейших достижений биологов и медиков для „очищения” генофонда всего человечества и устранения уже не такой и отдаленной перспективы численного превосходства инвалидов и хронически больных в составе населения.

3. Переход к разумным и научно обоснованным нормам индивидуального потребления для всех жителей Земли.

4. Радикальное изменение отношения людей к окружающей среде. Спектр мероприятий может быть очень широким – от прекращения образования вредных отходов вплоть до „нового расселения населения по планете с целью вывода человека из зон, требующих дополнительного расходования ресурсов”.

5. Сложным, но необходимым, заданием для мудрецов является защита „ума и интеллекта от деградации”. Современные компьютерные технологии и неконтролируемый Интернет Г.Х. Попов считает непосредственными факторами снижения интеллекта школьников в государствах с самой «продвинутой» информатизацией образования (самый яркий пример – Япония [10]). Для выхода из кризиса он предлагает в будущем ввести ограничения мировых информационных сетей и средств индивидуального соединения с ними.

В краткой формулировке наша оценка идей Г.Х. Попова может быть такой: *практически все его предложения имеют морально-этический характер* и игнорируют состояние и тенденции изменений средств жизнеобеспечения людей в последние 20 с небольшим лет, прошедших после распада СССР. Вследствие отрицательных особенностей психики и поведения человека их осуществление *окажется невозможным*. Они лишь способны поддержать движение к спасительной „альтернативной цивилизации”, но никогда не станут ее фундаментом и средством „сооружения”. Можно надеяться только на технологии невиданного совершенства.

Проанализируем предложения и надежды Г.Х. Попова на лидерство интеллигенции с точки зрения биологических наук. Популяция современных Homo Sapiens вполне овладела миром, но для собственного спасения и избежания пополнения перечня миллиардов навсегда исчезнувших других биологических видов она просто обязана стать невероятно мудрой и сознательно руководить собой и практически всей биосферой.

Это было бы нормальной видовой задачей, если бы наши животные предшественники и предки десятки миллионов лет шаг за шагом совершенствовались именно для успешного выполнения указанного глобального Мудрого Ме-

неджмента. Но в действительности во время этих периодов и эпох шло не накопление „Разума и Мудрости”, а совершенно нормальная для биосферы кровавая потасовка за полнейшее овладение своей экологической нишей средствами полного уничтожения любых конкурентов. К сожалению, нам досталась не мораль бонобо, а павианов, поэтому для понимания глубинных причин многих индивидуальных и коллективных действий людей необходимо опираться на достижения этологов в изучении этих стайных приматов.

Этологи неопровержимо доказали весьма низкое качество видового поведения Homo Sapiens ([1; 4] и др.). Сжато это можно высказать так: люди имеют унаследованную совесть и ощущение вины за плохой поступок, учиненный относительно „своих” – родных, друзей, членов тесной объединенной группы. Но та же генетическая память вынуждает щеголять такими же действиями относительно „чужих” (особенно – территориальных или других соперников и конкурентов).

В удаленном прошлом охотники-собиратели обязательно уничтожали соперников-конкурентов. То, что мы называем «гуманизм», стало приобретать характер распространенной нормы только после полной победы аграрного способа жизнеобеспечения, когда плененного врага стало экономически чрезвычайно выгодно, извините, не съесть, а заковать в кандалы и принудить десятки лет работать в поле, обеспечивая питанием себя и хозяев (которые, кстати, получили достаточно свободного времени для изобретения грамоты и составления умных рукописей).

У агрессивных видов доминирующее общественное положение автоматически принадлежит самцам. По данным этологии, все особи мужского пола среди павианов или людей делятся на две группы разной численности. Члены большей запланированы Природой (или „отбором”) на формирование пирамидальной структуры и непрерывные соревнования внутри нее за позицию „альфа-лидера” (вождя), а члены меньшей избирают только индивидуальные занятия и упрямо остаются в стороне от „пирамиды”. Именно их можно считать теми интеллигентами, на разум которых так надеется Г.Х. Попов.

К сожалению, неопровержимо доказанные законы этологии исключают для «непирамидальщиков» объединение, захват и длительное удержание власти для успешного применения своей мудрости на благо племени. Группа настоящих «интеллигентов» вообще неспособна к серьезному объединению. Когда же власть „падает” им

в руки, они могут убежденно истребить треть соотечественников ради „достижения справедливости и счастья” (именно так поступили кандидаты гуманитарных наук в несчастной Кампучии, ненамного отстали по своим достижениям общеизвестные русские и другие интеллектуалы прошлого столетия в старании построить идеальное коммунистическое общество).

Досадно, но вся доисторическая и историческая эволюция всего человечества представляет собой очень печальную картину „позитивного прогресса”, когда каждый шаг к лучшей морали и более гуманному поведению становился следствием пролития моря крови и вынужденного компромисса между равными соперниками (европейский пример – установление „мира” между католиками и протестантами. Жаль, что в арабском мире подобного достижения придется ждать еще с полсотни лет). Не тратя времени на дальнейшие подобные сентенции, ограничимся исследованием совершенно замечательного учебника „об обществе” нашего польского соседа Петера Штопки. В нем сочетание букв „альтру-” использовано только трижды, а „конфли-” – аж 134 раза (кроме того, есть сотни случаев применения слов „агрессия”, „соперничество”, „война”, „столкновение” и многих других) [9].

Эти очень красноречивые чисто количественные «факты для аргументов» подтверждают общеизвестный качественный вывод о сверхагрессивности и неуравновешенности современной популяции Homo Sapiens. Поэтому у авторов имеется много поводов считать *чрезвычайно низкой подготовленностью человечества к мудрому управлению всей Землей.*

Но попробуем все же поискать надежду на положительное будущее. Мы можем напомнить читателям о недавнем изобретении учеными первых мудрых способов производства (предлагаем назвать их „ноотехнологиями”) и повторить еще раз: полная замена индустриальных ноотехнологиями даст возможность успешно сочетать увеличение населения Земли с повышением качества жизни и устранением повреждений биосферы [2; 3]. Авторские попытки предоставить на нескольких языках эту информацию органи-

заторам мирового экологического форума „Рио+20” закончились полным фиаско.

Поэтому можно гарантировать такое развитие событий: после каких-то грандиозных катаклизмов и больших человеческих потерь с одновременным дополнительным разрушением окружающей среды уцелевшие наконец осознают факт существования ноотехнологий и оценят их колоссальный «спасательный» потенциал.

Этот печальный вывод имеет в основе множество исторических примеров того, как к разумным предупреждениям инженеров, техников, технологов, представителей многих наук руководители и „широкие массы” прислушивались только после аварий, катастроф или других несчастий с человеческими жертвами.

А на этот раз цена „поумнения” может, к сожалению, стать девятизначной...

Нам остается надеяться на то, что возникнет ноофилософия и представители многих наук смогут принудить распорядителей государственных бюджетов, создателей законов и всевозможных международных конвенций и постановлений к мудрым действиям. Не слишком сложные расчеты позволяют сделать такой вывод: если современная популяция Homo Sapiens на 10 лет прекратит финансировать будущую войну и все ресурсы перенаправит на создание Мудрой Сети из 50 тысяч гигаваттных солнечных электростанций (СЭС) на лучших современных фотоэлементах, то в случае соединения их сверхпроводящими кабелями на жидком азоте (их уже способна производить Германия) каждый человек получит в свое распоряжение не 0,8 кВт постоянной электрической мощности (как средний россиянин), а приблизительно в девять раз больше. Именно это «вечное» энергетическое изобилие в сочетании с усовершенствованным искусственным фотосинтезом позволит сочетать рост населения Земли с улучшением качества жизни.

Без ноофилософии и других ноонаук этот сценарий мы считаем очередным разумным предложением, к которому, скорее всего, так и не прислушаются.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дольник В.Р. Непослушное дитя биосферы: Беседы о человеке в компании птиц и зверей. – М.: Педагогика-Пресс, 1994. – 208 с
2. Корсак К.В. Нообудущее цивилизации, культуры, образования и воспитания // Народное образование. – 2011. – №7. – С. 42-45
3. Корсак Ю.К., Корсак К.В. Появление ноотехнологий как материальной базы позитивной эсхатологии и надежды на устойчивое развитие // Вестник высшей школы (Alma mater). – 2012. – №9. – С. 34-37.
4. Лоренц К. Двуликий Янус (агрессия человека) // Экология и жизнь. – 2002. – №3. – С.8-11. ([http://www.ecolife.ru/arhiv/flash/26\(3-2002\).html](http://www.ecolife.ru/arhiv/flash/26(3-2002).html))
5. Нисбет Р. Прогресс: история идеи / Роберт Нисбет; пер. с англ. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 557 с.
6. Попов Г.О цивилизации XXI века // Вопросы экономики. – 2013. – №2. – С. 94-107.

7. Постмодернизм. Энциклопедия.— Мн.: Интерпрес-сервис; Книжный Дом. 2001. – 1040 с.
8. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней. – М.: Акад. Проект; Деловая Книга, 2008. – 1008 с.
9. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества. – М.: Логос, 2008. – 664 с.
10. Lessons from PISA for Japan. Strong Performers and Successful Reformers in Education. – Paris, OECD Publishing, 2012. – 212 p. (http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/lessons-from-pisa-for-japan_9789264118539-en)

Korsak K.V., Korsak Yu.K.

Modern Sciences about Homo Sapiens Ability to Survival and Noodevelopment

Abstract: In the article the idea of noophilosophy on the basis of reasonable integration of achievements of many modern sciences and the humanities is offered and proved. Noophilosophy is capable to overcome lacks of scientific views of the XX-th century and to offer real ways of elimination of threats to the whole mankind. The analysis of point of view of G.H. Popov, the outstanding Russian economist, on mankind evolution is carried out. An inaccuracy of his hopes of construction of a new civilisation on the basis of the humanities and social leadership of intelligency is proved. To a great regret – it is absolutely unreal, and the Evolutionary Psychology (Ethology) has proved that. It is offered to build noosociety on the basis of ecologically safe nootechnologies. It is specified the obstacles on the way to noosociety, opened by ethologists and having the genetic nature. Lacks of people's morals as one of biological kinds is investigated. It is proved, that on the way to wisdom people pay for the each short step very expensive price. On this basis a transformation of nootechnologies in an overall aim of all countries of the world only after very big human losses is predicted. The hope that after appearance of noophilosophy and other scientific innovations the countries-leaders will start to replace with solar power all other sources and that will solve power and ecological crises is stated. The mankind has a possibility to become wiser without any global cataclysms.

Keywords: philosophy, noophilosophy, the Western civilisation, a new civilisation, behaviour of the person, a survival condition, nootechnologies, noosociety, solar power.

*Petinova O.B.*¹

Peculiarities of homo economicus becoming in market society

¹ *Petinova Oksana Borisovna, Master of Philosophical Science, Aassociate Professor of Philosophy and Sociology Department, South Ukrainian National Pedagogical University after K.D. Ushinskiy, Odessa, Ukraine*

Abstract: In the article the author considers the peculiarities of homo economicus becoming in market type society through economic culture and economic education. Also, the author gives consideration to the peculiarities of economic thinking development, formation of economic mind and the displays of economic behavior; comes to a conclusion that the system of education in Ukraine needs a new strategy of development, oriented towards the formation of market type individual, who will follow the new economic guidelines.

Keywords: homo economicus, market-oriented personality, education, economics, economic thought, economic behavior, economic awareness, economic culture.

Under the conditions of modern transformational processes, taking place in economic, social and political life of Ukrainians, the efficient reformation of education that should strengthen the authority and competitiveness of Ukraine on the international arena is necessary. According to the national doctrine of education development and the State national programme "Osvita", one of the prior tasks is the providing of high quality education and the mobility of professionals on the labour market. State educational policy should consider the world tendencies of education development and socio-economic, technological and socio-cultural changes, taking place not only in Ukraine, but around the world. The economic basic of market economy is innovative production, during it the integration of education,

science and production in innovative activity. Since education is the main element of innovative production, it is also the exact productive force, determining speed and quality of economic growth, its orientation and dynamics. Education is the systemic regulator that provides economical, scientific, technological and social progress of our country and citizens, therefore the formation of development strategies of Ukraine should certainly take into consideration the world tendencies in all spheres of public life and primarily in education, as it is the determinant of political, socio-economic, cultural and scientific life of society. Our country, that has to form and establish pro-European policy, to become the equal partner in world-economic organism, should be also aware of risks and the possibilities emerging nowadays,

should use them efficiently both to increase the welfare of population and for the active inclusion in international educational and socio-economic space.

Many scholars were engaged in the philosophical analysis of economic and educational issues, among their names are O. Yukhymovych [26], L. Kyrylenko, L. Krupska, I. Parkhomenko, and I. Tymchenko [11]. Pedagogical aspect of economic education formation was investigated by O. Varetska [2], B. Dratver [7], S. Kaporulina [10], V. Nazarenko [17], N. Pasichnyk [19], L. Puzhaichereda [20], V. Sadkina [21], O. Sukhova [24] and by many others. Problems of theory and practice are considered in works of S. Klepka [12], N. Kodak [13], H. Mutsenko [16], and A. Felechko [25].

Market-type person is the product of modern capitalistic society. And this is the exact type of person developed countries are interested in. New socio-economic conditions appear in leading countries and for the businesses equipped with new machinery the workers of new type are needed. We consider the individual of new type as a market-type person or the Homo Economicus. In the terms of today it is important that citizens of Ukraine worked for the benefit of government, that their knowledge corresponded the swift production development as the market requires creative individuals with unconventional thinking, capable of adoption and establishment of innovations. In the modern innovative society of market economy the particular attention should be paid to the formation of the "market type" person or the Homo Economicus. The topical task of today that the state social policy generally sets is the solution of social, economic and cultural problems, which may be seen in the readiness of the person to live and work under the new socio-economic conditions that are determined by the market economy. The important part in this process is assigned to economic culture, economic thinking and economic education.

Economic culture is one of the culture types, that is why we will clarify the meaning of the notion "culture" before the consideration of this question. The notion is one of the most widely-spread in the various reflections about the perennial problems of mankind. The study of culture is performed in such disciplines as history, archeology, sociology, ethnography, study of art, anthropology, law and so on. At the same time there is no single opinion about the essence of culture. That is why numerous approaches to study of the culture, dozens of theoretical conceptions and patterns that are formed during the development of world philosophical thought exist. Philosophy of culture attempted to synthesize the theories about the essence and the meaning of the culture as a sphere or spiritual life, the main attention is paid to such aspects as the existence of cul-

tural universals, generally valid temporal values, logical regulations of different culture spheres, understanding of the cultural phenomena as symbolic spheres, to the universal structure of the value consciousness, to the conceptions about the psychological unity of mankind, ideas of the axial principles of the sense of the culture.

Idea of the culture which is understood as something whole, showed the level of development of the human rational basis, his abilities. Thus, I. Herder substantiating the idea of the human historical progress connected this progress to the culture development, to which he attributed the language, art, science, religion, family relationships, state administration, customs and traditions. Furthermore, it appears to him that the perception and the adoption of the culture, acquired by mankind is a necessary condition of the establishment as a person (so to speak "second, social birth") for every individual [3].

Economic culture is a system of values and means of economic activity, loyal attitude towards any form of proprietary, wishing for success of commercial, business, farmer or any other activity, creation of the different conditions for the development of civic initiative in all the spheres of economic life of the country [22]. There are two main approaches in the sociological researches of the impact of cultural factors on the economic development: the study of the impact on the economics of the certain culture types (morality, politics, religion and so on) and the study of the economic culture in general. Investigating the economic culture as an essential feature of the economics, one first needs to discover which essential features of the culture as a generic term the economic culture absorbed. This will allow to investigate features peculiar to a certain culture type. Among many definitions of the notion culture, the most prospective are those that connect understanding of it to the human activity, also to the accumulation and social transmission from generation to generation. The activity as the main source of the culture is considered by L. Huberskyi, V. Andrushchenko and M. Mykhalchenko [4]. They point out that the connection of the culture to the human work, dynamic, transforming activity shows the very origin of the word "culture" (from Latin cultura – cultivation, tending, improvement) as the cultivating of the land, agricultural labour. A bit later this word acquired figurative meaning – enlightenment, upbringing, education. V. Dal unites both interpretations of this word: "culture, - he says, - is a tending and care, cultivation and cultivating; mental and moral education..." [5, p.217]. It is significant that in the notion of the culture the connection with the work (land cultivating, objects of human work in general) and the upbringing of the person may be seen. Economic culture appears on the certain stage

of the development of socio-economic relations. The investigations of T. Zaslavska and R. Ryvkina indicate that on the early stages of human history socio-economic relations were formed under the pressure of social needs and interests. Relations of the social division of labour, employment, economic independence (self-dependence), division of job positions were connected to the models of culture of that time such as values, norms, traditions that took shape of certain norms economic behavior of classes, social groups and communities [9].

Understanding of formed institutes and vectors of socio-economic transformations, modern economic practices of any society is impossible without taking into account the cultural context, where the development of these economic and social processes occurs. Modern economic institutes depend on the historical trajectory line of one country or another and are “built-in” into historical-cultural systems that add them stability, durability and possibility to repulse changes. Under the economic culture we understand the complex of ideas, opinions, and habits, stereotypes of “market-type” person behavior that are realized in economic sphere of society and connected to economic activity. Economic culture simultaneously functions not only in the sphere of economics but also in the sphere of public relation. Thus, market relations are economic and social at the same time, as people realize their behavior on the goods and services market and perform the purchasing of different goods; on the labour market they fight for new positions necessary for self-realization and acquisition of income; on the financial market the operations with money are performed and so on. In the real life economic and social spheres function as a single unit, because social relations are always imbued with economic. For example, social conflicts between different groups of people who fight for the possession of the property as a rule emerge in the connection with the possibility of its redistribution. So, social conflict is of economic nature.

Economic culture is a subsystem of general national culture and is closely related to the rest of its components: political culture, legal, moral, religious and others. It is a product of historical economic experience of society on the whole, just as a personal life experience which is obtained during the process of socialization of each society member. Economic culture is multidimensional phenomenon which can be considered as a whole set of rational and irrational components. It contains both basic elements such as economic values and norms, formed and spread in the given society stereotypes and mythologems, ideas, conceptions and beliefs, economic traditions, and attitudes and orientations of people concerning the existing economic system at large, certain “game

rules” and principles of interaction between individual and economic institutes. These components are conditioned by socio-economic, national cultural, socio-historical and other factors that are characterized by the consolidation and stability and the resistance to the rapid changes, even during the periods of deep transformations in social life – the exact situation we may observe under the conditions of transformational processes of Ukraine. The “market type” person is the bearer of economic culture and expresses this culture through the actions and the behavior in the society, acquiring this culture through the economic education and economic upbringing. In the life of a single person and a whole society politics, economics, science, art, economy and education create the integral system of national culture. It is possible to understand these elements through the prism of state and economy structure, religion, morality and science. Economic culture is the system society-recognized group values, social norms and patterns of behavior under the conditions of market economy. It is quite complex system that depends on the system of state administration, on the economic, psychological and managerial decisions.

Economic culture includes economic consciousness that is considered as one of the forms of public conscience that appears as the reflection of socio-economic conditions of existence and signifies the subjective economic world that is it provides for attitudes, orientations, values, motivations, preferences and so on. Yet, besides the elements of subjective world, the economic culture covers also such components as norms and existing game rules, patterns of mass economic behavior, verbal reaction, economic symbolism and sign system that can be expressed not only orally, but also by other means and forms. The model of economic culture as the regulator of economic activity was suggested by the H. Sokolova [23].

In general, the structure of economic culture can be investigated on few levels: economic knowledge (the knowledge about economic system, its part, functions, decisions and actions, possibilities and tools of influence on the decision-making (cognitive operations)); economic feelings (specific generalized human feelings as to the attitude to human problems, satisfaction or dissatisfaction of which causes positive or negative emotions – joy, love, pride or sadness, shame and so on, evaluative orientations); the most widespread models of economic behavior in the society. Institutional component of the culture is based on the economic consciousness while the personalized component – on the economic thinking. Economic culture is a kind of social mechanism that recreates models of economic behavior. Economic culture is represented as the way

of interaction between the society economic consciousness, individual's economic thinking and social groups, which regulates them in the economic activity and gives the opportunity actualize oneself in the market environment.

The formation of individual's economic culture is impossible without economic education. Thus, in the National doctrine of education development is stated that the education is the basis of the development of the person, society, nation and country, the guarantee of the future of Ukraine. It is the determining factor of political, socio-economic, cultural and scientific activity of the society. The education recreates and expands intellectual, spiritual and economic potential of the society [18]. Under the conditions of today the economic education is the exact strategic resource of the welfare increasing, securing of national interests, strengthening of the authority and competitiveness of Ukraine on the international arena.

During the Soviet period in the terms of command administrative system people participated in the production relations and economic behavior was generally displayed in the household. Inclination to the prosperity earned by the honest employment was called the kulak's private-proprietor's psychology and the business and efficiency – profit, speculation and bourgeois life standards orientation. In Ukraine during the period of independence and the restructuring in all spheres of life the mentality of the "soviet man" which is based on the idea of state patronage is ruining gradually. People start realizing that every person should achieve the success independently, and the state and government can only guarantee and protect citizens' rights and freedoms. These relations are especially seen between the youth and the elderly people, most of which didn't succeed in restructuring way of thinking, view and the perception of the world.

Economic education arises as the mean of the economic thinking development and is realized in the form of economic behavior. The transition of Ukrainian economy to the market forms caused the considerable changes in the content of social sciences. During the long time economic education was in the isolation from the world economic science and practice of its teaching, it wasn't studied and introduced. To perform the economic reforms the state should involve the whole population and above all the youth in the economic education which would give an opportunity to perceive events, going in the country, deliberately. In existing conditions the formation of new economic thinking became the social mandate. To fulfill this order it is necessary to develop the economic way of thinking among students, to form their readiness to act consciously and successfully on the consumer market, labour market,

efficiently perform the housekeeping and run the business, to take the informed decisions, be a responsible taxpayer. The problems of economic education are inseparably connected to the human study, understanding of the individual's role in the social processes, in economics.

Economic life of society is the everyday activity of the people who create the material and the spiritual values for the satisfaction of their needs. Economic education in Ukraine is one of the main forms of human adaptation to the changeable forms of life, based on the economics principles. Economic education should be investigated in the relation with other constituent parts of education.

Among the main tasks of economic education in the sphere of education one can single out the following: students mastering of the systematic knowledge, abilities and skills of economic activity; acquiring of abilities and skills of independent mastering and usage of economic knowledge, analyses and the evaluation economic phenomena and processes. In the sphere of self-discovery following tasks may be distinguished: the understanding of the personal economic potential, formation of durable skills of deliberate economic behavior and thinking, positive personal qualities, elaboration of the active life stance. In the sphere of motivation the development of the cognitive activity to the problems of economy, formation of the constant need in economic knowledge, aspiration for the civilized enterprise that should become the mean of social protection, adaptation of the youth to the market conditions of management.

In the process of economic education the economic thinking of the individual is developed. As stated by S. Mochernyi, economic thinking is the structural element of human thinking on the whole. The content of the human economic thinking is determined by the type of existing relations (economic, social, political, cultural, the nature of the legislative framework etc.), conditions of life, the place in the social structure and so on. We consider economic thinking as the system of individual beliefs on the regularities of economic development, essence of economic knowledge, ideas, and theories in the economic system. The determinant factor of the content of economic thinking is the nature of the existing proprietary relations, the ability of finding the optimal ways and variants of development to increase the efficiency of the separate business, field, national economy as a whole, mastering of the newest approaches of technological, design and engineering elaborations, mastering technical and technological culture, orientation to the most efficient usage of economic and natural resources etc. Correct economic thinking provides the rational management of

human actions in the workplace, on a company scale (association), field of the national economy [15].

From many scientists investigating the peculiarities of economic thinking L. Alabakin should be singled out. In his work he demarcates the economic theory and typical mass economic thinking that determines the masses behavior, preparation and managerial decision-making [1]. We agree on the point of view of A. Dvirna who considers economic thinking as the total of economic beliefs and conceptions that represent the newest achievements in science and the qualitative originality of the present stage of the social production development. Unlike the simple sum of knowledge, economic thinking is the active side of social mind. It directly determines the nature of the economic decisions and practical tasks for their accomplishment. For the modern economic thinking the scientific nature, realism in determination of the tasks and ways of solving them, the base on the economic methods of management, the rejection of the command and administration, orientation to the increasing of the production effectiveness and the usage of the intensive, qualitative factors of growth, accounting of growing interaction of economic, social and science and technical processes. Economic thinking manifests itself in the ability to give the correct evaluation to the tendencies and prospective of the social production development, real situation, emerging in the field, in the enterprise, to make real and efficient decisions, to foresee their consequences [6].

Two types of economic thinking can be distinguished: economic conventional thinking (the decision is made on the basis of common sense) and creative (connected with creation of new solution techniques for certain tasks and goal reaching, critical approach to existent economic forms etc.). Economic thinking and economic practice are in dialectical interaction, i.e. in inter-determination, interpenetration, mutual enrichment. Special laws of development and internal contradictions, relative independence within the framework of system of human thinking are peculiar to economic thinking. The important part in the formation and development of economic thinking belongs to economic education, which generalizes rational ideas, regulations of world's economic mind, relevantly shows realities of life and foresees the tendencies to their development. The important condition for a formation of a correct economic thinking is person's understanding of a national idea, national spirit, and national self-consciousness. While forming economic thinking of citizens one should thoroughly show all advantages and disadvantages of market, to create a firm belief, that market downsides are mostly overcome in the process of a government regulation of economics, improvement of planning system on enterprises, that

market controls of the national economy should be organically united with a government regulation.

Economic thinking is mediated by different social forces, primarily by economic, which is formed under the immediate influence of the society economical structure. The level of readiness of economic thinking is directly influenced by the existent system of economic laws with corresponding mechanism of action and application. That is exact thing with objective character and subjective application mechanism is used while managing socio-economic processes and is the fundamental basis which defines economic thinking. The deeper the knowledge of economic laws, their complicated contradictory interaction, and interrelation the fuller economic thinking is. It's mediated by the whole system of economic interactions. Economic laws show profound core of productive relations and form general, most abstract ideas in economic thinking about economic system of society.

Knowledge of the economic relations system is presented in form of corresponding categories in their unity and inter-determination. Factors that form the economic thinking directly are needs and their realization in form of interests, goals, desires etc. And, of course, in real economic life the form of industrial relations realization is economic mechanism as a whole.

Economic thinking, being a "product" of subject and object interaction, is dialectically connected with economy mechanism. Relative to the latter it acts as precondition, as condition, and as result of its functioning and improvement. From this perspective economic thinking is not only a method of economic reality cognition, but also a way of its changing. On the basis of economic structure learning, of which economic mechanism is an organic part, the factors changing subject's activity as: motivation for action, decision to act, orientation as an internal mobilization, readiness to act, an action, orientation realization, need of satisfaction, goal reaching are formed. Of course, this refers to qualities, which determine economic behaviour, or a system of logical and consistent ways of subject's impact on economy with the purpose of changing it. Interrelation of economic thinking and economic behaviour is studied in the course of economic behaviour theory – praxeology [8]. Economic thinking is a notion which is always "on the move", in the development, that is determined by person's internal needs, as well as by socio-economic environment surrounding it. The formation of economic thinking is mediated by theoretical and empirical levels of cognition, and is determined by the interaction of a subject and an object of economic reality.

Economic sphere of society is a determinant of all social processes in their historical development,

that gives possibility to trace the wealth of the entire person's life activity; without constant manufacturing process society in general and person in particular would not have possibility for development. In Ukraine economical education is gaining in importance within the framework of national policy, this is connected both with information accumulation in various spheres of human life activities, as well as directly with external changes in the society i.e. with new cultural tendencies, new economic targets. Society's economic sphere of life and education are closely related, and this connection gives an opportunity for complex interdisciplinary conceptualization of tendencies, taking place in the Ukraine of present days and is connected with transformational processes in all spheres of life. Economic

thinking, education and culture are integral parts of nowadays economical society, its level of development and the occurrence in everyday behavior of Homo Economicus. Economic thinking is a person's ideology of the economic development of phenomena, processes; economic culture in its turn represents ideas, beliefs and habits which are realized in all spheres of human existing in general and economical sphere in particular. They complement each other. Under conditions of globalization and European integration the question is not only about some local socio-economic transformations, but also about new economic system establishment, in which every member of society is to become a "market-type" personal.

REFERENCES

1. Albakin L.I. *Novoe ekonomicheskoe myshlenie* / L.I. Albakin – M., 1987. – 179 s.
2. Varetska O.V. *Zastosuvannia mizhpredmetnykh zviyazkiv prohramovoho kursu pochatkovoï shkoly z ekonomikoiu* / O.V. Varetska // *Pochatkova shkola*. – 2005. – № 10. – S. 17–20.
3. Gerder I.G. *Idei k filosofii chelovechestva* / Yogann Gotfryd Gerder. – M.: Nauka, 1977. – 703 s.
4. Huberskyi L.V., Andrushchenko V.P., Mykhalchenko M.I. *Kultura. Ideolohiia. Osobystist: Metodolohosvtohliadniy analiz* / Leonid Vasylovych Huberskyi, Viktor Petrovych Andrushchenko, Mykola Ivanovych Mykhalchenko. – Kyivskyi natsionalnyi universytet im.T.H.Shevchenka; Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy; Instytut vyshchoi osvity APN Ukrainy. – K.: Znannia Ukrainy, 2002.
5. Dal V. *Tolkoviy slovar zhyvogo velikorusskogo yazyka: V 4t./ V. Dal. – M., 1995. – T.2. – S.217*
6. Dvirna A.F. *Formuvannia ekonomichnoho myslennia maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2011_9/040.pdf
7. Dratver B. *Poetapnist ekonomichnoi osvity* / B. Dratver // *Dyktor shkoly*. – 2001. – № 46–47. – S. 9–10.
8. *Ekonomichne myslennia: poniattia, mistse v ekonomichnii strukturi suspilstva. Metodolohiia sotsialno-ekonomichnoho piznannia* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://buklib.net/component/option,com_jbook/Itemid,36/catid,144/
9. Zaslavskaia T.I., Ryvkina R.V. *Sotsiologiia ekonomicheskoi zhizni* / T.I. Zaslavskaia. R.V. Ryvkina. – Novosibirsk, 1991. – 168 s.
10. Kaporulina S. *Podorozh u svit ekonomiky* / S. Kaporulina. – Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 2011. – 72 s.
11. Kirilenko L.M., Krupskaia L.F., Parkhomenko I.N., Tymchenko I.E. *Moia ekonomika* / L.M.Kirilenko, L.F. Krupskaia, I.N.Parkhomenko, I.E.Tymchenko. – Kamenets-Podolskyi: Abetka-NOVA, 2006. – 318 s.
12. Klepko S. *Ekonomika osvity z tochky zoru filosofii osvity* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu <http://uadocs.exdat.com/docs/index-391387.html>
13. Kodak N.I. *Interaktyvni tekhnolohii pry vyvchenni ekonomiky* / N.I.Kodak // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2011. – №1. – S.4–15.
14. Lukashevych M.P. *Sotsiolohiia ekonomiky* [pidruchnyk] / M.P. Lukashevych. – K.: Karavela, 2005. – 288 s.
15. Mochernyi S.V. *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh* / S.V. Mochernyi. – T. 1. – K.: Vydavnychiy tsentr “Akademiia”, 2000. – 864 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukr.vipreshebnik.ru/e/ekonomichne-mislennya>
16. Mutsenko H.P. *Marketynh ta menedzhment – osnovy filosofii* / H.P.Mutsenko // *Istoriia ta pravoznavstvo*. – 2007. – №10. – S.22 – 30.
17. Nazarenko V.P. *Intehratsiia ekonomiky v bazovi shkilni predmety* / V.P.Nazarenko // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2011. – №4. – S.19–20.
18. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
19. Pasichnyk N. *Formuvannia ekonomichnoi kultury shkolariv, yak umova rozvytku tsyvilizovanykh rynkovykh vidnosyn* / N.Pasichnyk // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2007. – №4. – S.45 – 47.
20. Puzhaichereda L. M. *Stanovlennia shkilnoi ekonomichnoi osvity v Ukraini* / L.M.Puzhaichereda // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2011. – №1. – S.10–12.
21. Sadkina V.I. *Vprovadzhennia osnov fizychnykh znan v systemu zahalnoi serednoi osvity* / V.I.Sadkina // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2007. – №11. – S.15–19.
22. *Slovnky ekonomichnykh terminiv* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sesia.com.ua/slovo/slovo/233.html>
23. Sokolova G.N. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia* [Uchebnyk dlia vuzov]. – Mn., 1998. – 241 c.
24. Sukhova O.S. *Navchannia na urokakh ekonomiky. Lehke, tsikave, uspushne* / O.S.Sukhova // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2008. – №1. – S.15 –17.
25. Felechko A.V. *Mizhpredmetni zviyazky pry vyvchenni ekonomiky* / A.V.Felechko // *Ekonomika v shkolakh Ukrainy*. – 2007. – №11. – S.15–19.

26. Iukhymovych O. Systema bezpererвної shkilnoi ekonomichnoi osvity / O. Yukhymovych // Neohrafiia ta

osnovy ekonomiky v shkoli. – 2007. – № 2. – S.8-12.

Петінова О. Б.

Особенности становления человека экономического в рыночном обществе

Аннотация: В статье автор рассматривает особенности становления экономического человека в рыночном обществе через экономическую культуру и экономическое образование. Уделяет внимание особенностям развития экономического мышления, формированию экономического сознания и проявлениям экономического поведения. Приходит к выводу, что система образования Украины требует новой стратегии развития, ориентированной на формирование личности рыночного типа, которая будет руководствоваться новыми экономическими ориентирами.

Ключевые слова: человек экономический, личность рыночного типа, образование, экономическое образование, экономическое мышление, экономическое поведение, экономическое сознание, экономическая культура.

Кретов П.В.¹

Концептуальний символізм мови та філософська антропологія

¹ *Кретов Павло Васильович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Україна*

Анотація: У статті розглядається проблематика гіпотетичного розвитку сучасної філософської антропології. На перетині проблемного поля аналітичної філософії, постмодерністської соціальної філософії та філософії мови, сучасної філософії свідомості ставиться питання про концептуальну обумовленість світогляду сучасної людини. Виклики, пов'язані з розвитком і зміною уявлень про реальність і самої реальності, ставляться в контекст побутування концептів символу, сенсу, власності, мови, дискурсу. Концепт символу інтерпретується як модель створення сенсу в картині світу сучасної людини.

У центрі нашої уваги буде з'ясування сутнісної близькості та змістовної кореляції між концептами власності й символу в картині світу особистості та обумовлення мотивації діяльності мовними дискурсивними практиками, що мають символічний характер.

Концепт власності видається від початку зрозумілим інтуїтивно /на рівні мовної інтуїції/ і як такий начебто не потребує копінкової рефлексії. Але вже Е.Фромм у класичній праці «Мати чи бути» чітко окреслив проблематику змісту концепту власності та його антропологічну, сказати б, екзистенційну конотативність. Справді, власність не є лише тим, що мається, і як таке повністю вторинне щодо людини. Тим більше власність ніколи не виступає лише як об'єкт, предмет, як носій смислу, вона виступає як відношення людини до іншого, інших, світу та самої себе. За певних умов власність /у всіх своїх найрізноманітніших формах. Так, наприклад, у цьому контексті хайдеггерівське *das man* також є формою анонімно, безособово нав'язаної особі суспільством власності – власності на уніфікований світ ідей та цінностей, який володіє і маніпулює людиною, що втратила замість/ може гіпостазуватися і набувати макабричних рис своєрідного майстра маріонеток, який панує над людськими діями, думками, долями. Згадаймо

Марксову концепцію відчуження. Сумнозв'язний, але від цього не менш неминучий «світ речей» таки дійсно тут виступає як сліпа і страшна в своїй нелюдськості сила. /Мимоволі на думку спадає космічна стихійна воля Шопенгауера. Чи не є ця філософема-міфологема знаного песиміста ще одним символом знелюдненої гіпостазованої власності? Цікаво, що нобелівський лауреат Е.Канетті, який все життя переймався проблемою влади та натовпу, визначає Шопенгауера як «параноїка в ролі буддиста» [4, 291] – страх перед об'єктивними волі примушує стати на шлях аскетизму, причому саме речового. Чому? Чи не є цей параноїдальний синдром реакцією на панування над людиною – речі, над культурою – цивілізації /О.Шпенглер/, коли реально співіснують філософія надії /Е.Блох/, шизоаналіз /Дельоз, Гваттарі/ з обоженням бажання та владою як абсолютною формою власності, повстання мас /Х.Ортега-і-Гассет/, де маса виступає як синонім сліпо уречевленої, знелюдненої власності. Усе 20 століття минає під акомпанемент грюкоту солдатських чобіт та клацання затворів – битви за Власність, що, як Протей, набуває різних форм та продукує різноманітні інтерпретації, продовжується/. Але демонізація власності, яка сягає ще середньовіччя (Цезарій Гейстербахський, 12 ст. – «будь-який власник або злодій,

або нащадок злодія [8, 428]) і особливо яскравих форм набуває у 20 столітті не є конструктивною, позаяк прямо веде до відмови від будь-якої діяльності, оскільки унеможливує взаємодію з речами, себто – з об'єктивною реальністю. Наприкінці 20-го століття розвиток світової геополітичної ситуації, передкризовий та кризовий уже в 21 столітті стан світової економіки, а також нагальні світоглядні зміни в масовій та індивідуальній свідомості людства і людини пов'язані насамперед з новими інтерпретаціями і реінтерпретаціями класичних типів ідеологій, як от націоналізм або трансгуманізм – усе це суттєво вплинуло на переживання й осмислення людиною свого власного статусу як істоти, включеної в універсум, що з необхідністю передбачає певну рефлексію щодо тотожності, самоідентичності, власне, пошуки на терені філософської антропології. Звісно, у світовій філософській традиції після деякого розпорошення основних інтенцій парадигми аналітичної філософії та стагнації проекту постмодерної парадигми у філософії, стосовно позитивних засад філософського знання взагалі і надзвичайно гостро зокрема етики, аксіології, філософської антропології, присутня певна лакуна, коли, з одного боку, науково-технічний прогрес, що стрімко розвивається, насамперед у сфері кібернетичних технологій, що в геометричній прогресії спричинює буквально наочну зміну предметної реальності світу як він даний людині, вимагає відповідей на світоглядні і смисложиттєві філософські запитання, а з іншого боку, загострення соціально-економічних і геополітичних дестабілізуючих чинників у світі потребує не просто створення нової картини світу, але і картини світу відкритої, здатної до розвитку, змін, вільної від негачії, агностицизму та своєрідного техногенного фаталізму, що виявляє себе насамперед у феномені всезагального абсолютизованого користування /«юзерства»/, тісно пов'язаного зі споживацтвом, але такого, що не передбачає трансцендентального запитання людини про світ і саму себе. Без віднайдення засад нової філософської антропології, нової людини в новому світі будь-який онтологічний чи пізнавальний оптимізм нагадує відомий жарт про людину, яка, падаючи з хмарочоса, дізнається, що пролітає повз, скажімо, 19-й поверх і полегшено зітхає: «Ще можна жити». Тому осмислення феномена віртуальної реальності, що пов'язано насамперед із технологіями 3-D принтингу, augmented reality /кіберреальність google glasses/, енергозбереження і нових джерел енергії, розвитком нових можливостей медицини, змінами соціокультурної сфери тощо, що вже розроблені корпораціями та скоро стануть загальноживаними, звичними /один з наслідків очі-

куваної технологічної сингулярності/ і необоротно змінити людську цивілізацію, а відповідно і культуру, і саму людину, передбачає нову інтерпретацію цього концепту, як і горизонту смислів філософської антропології загалом.

Бачимо, що вже навіть за такого спорадичного підходу до постановки питання очевидним стає зв'язок проблеми власності з етикою та аксіологією насамперед, насамкінець – із філософською антропологією. Але яким чином відбувається взаємодія власності в будь-якій формі та цінності? Чи є власність інобуттям цінності /якщо приймати логіку Гегеля/, чи навпаки, якщо йти за Марксом? Ось тут ми неминуче виходимо на поняття символу. Б.Касіерер стверджував: «Людина живе віднині не лише у фізичному, але й у символічному універсумі. Мова, міф, мистецтво, релігія /економіка, соціальні стосунки/ – частини усього універсуму, ті різні нитки, з яких сплітається символічна сітка, складна тканина людського досвіду. Увесь людський прогрес у мисленні та досвіді витончує та укріплює цю сітку. Людина вже не протистоїть реальності безпосередньо, вона не стикається з нею віч-навіч. Фізична реальність начебто віддаляється по мірі того, як росте символічна активність людини. Замість того, щоб звернутися до самих речей, людина постійно звернена до самої себе. Вона наскільки занурена в лінгвістичні форми, художні образи, міфологічні символи або релігійні ритуали, що не може нічого бачити і знати без втручання цього штучного посередника. Таке становище спостерігається не лише у теоретичній, а й у практичній сфері. Навіть тут людина не може жити у світі строгих фактів, або відповідно до своїх бажань та потреб. Вона живе, скоріше, серед уявних емоцій, у надіях та страхах, серед ілюзій та серед їх втрат, серед власних фантазій і мрій. Те, що заважає людині та турбує її, – писав Епіктет, – це не речі, а її думки та фантазії про речі» [5, 29].

Сенсоутворюючою та регулятивною філософемою тут виступає саме символ як мисленнєва конструкція, що має суб'єктивно-об'єктивний характер. При цьому як духовний феномен символ має світоглядно-ціннісне забарвлення і є прямим засобом формування культурного простору, зрештою – засобом перетворення навколишньої дійсності.

Отже, власність завжди так чи інакше символізується, а відповідно, виступаючи у ролі символу, вона з необхідністю вказує на щось таке, чим не є сама, тобто, по-перше, виступає інструментом позиціонування людини щодо світу речей /недарма Кант називає власність умовою людської свободи/, а по-друге, укорінює, онтологізує людину, надаючи їй буттю певного додаткового

трансцендентального виміру. Доречним видається тут намітити деякі точки перетину власності, тлумаченої символічно, та фундаментального концепту свободи. Якщо власність як символ є недостатньою щодо певного цілого /сказати б, і єдиного/, абсолюту, то таким цілим може виступати лише щось сутнісно людське, причому таке людське, в якому людськість не часткова, а цілісна, повністю проявлена. В останньому наближенні на питання «що може мати людина?» /уявімо собі гіпотетичну «критику чистої власності», чи то «критику здатності володіти»/, якщо лишатися в руслі антропологічного дискурсу, є, як видається, лише одна відповідь – «усе». На цьому /останньому/ рівні антитеза «мати і бути» знімається і Людина осягає свою екзистенцію, осягає *ungrund* /Бьоме/ звільняється від об'єктивацій та єднається з метафізичною свободою /Бердяєв/ зливається з Дао /Чжуан-цзи/, стає Боголюдиною. Ряд можна продовжувати, але основна інтуїція лишається незмінною – символічна природа власності така, що вона /власність/ може стати як колодками, так і ключем від «золотої брами свободи» /Дж.Бруно/. Таким чином, власність як символ з'ясовує свою парадоксальність, а отже – трансцендентальну природу. Сучасний російський філософ Г.Тулчинський визначає власність як категорію свободи [11, 446]. Ми б схильні були визначити власність як символ свободи.

С.Н.Булгаков у промові на докторському диспуті /«Філософія господарства»/ стверджував: «Людина є мікрокосм, що розповсюджує свій вплив в макрокосмі. Цьому мікрокосмові належить центральна об'єднуюча роль в макрокосмі, що створює для нього периферію, а разом із тим – і об'єкт господарчого впливу. Людина є начебто «стягнутий всесвіт» /Шеллінг/, а космос – потенціальне тіло людини» [3, 303]. Таким чином, якщо суб'єктом господарства є господар, а господар – той хто має, власник, /у значенні деміурга, упорядника/, то космос /пригадаймо первісне значення грецької лексеми – порядок, лад/ є іманентною нероздільною із власником власністю, і лише разом вони утворюють ціле. Діяльність власника, згідно із цим, керується саме тим трансцендентним неспокоєм, який М.Бахтін називав «не-алібі в бутті», а Сартр визначав як ситуацію перманентного конститууючого вибору – володіти щоб бути і бути через володіння. «Господарство, – продовжує Булгаков, – усвідомлене доволі широко, є... творча діяльність розумних істот» і якщо так, то «Філософія господарства в своєму розвитку включає основні проблеми філософської свідомості, але в центрі її стоїть антропологія – вчення про людину... пізнай себе у світі і в собі пізнай всесвіт» [3, 304].

Геній мови, за висловом М.Мамардашвілі, свідчить про пов'язаність між собою цих концептів /власність та мова/ на рівні генеративних /Н.Хомський/ структур свідомості, що детермінують механізми мови та мислення.

Ідеться про те, що концепти власності, дискурсу, самоті, комунікації, самототожності набувають значення і смислу в межах мови, мовою, але при цьому кореляція між ними зворотна і передбачає також мовні трансформації. Мовний тезаурус /у термінах М.Фуко – архів/, з одного боку, передбачає розгортання смислів, згідно із семантичними рядами, синтагматикою, когнітивними структурами мови /наприклад фреймами/, але з іншого боку – семіотика, крім семантики і синтактики, включає ще й прагматику, тобто живе створення смислу на основі значення або навіть і без зв'язку з ним передбачає діяльність, мотиваційні моделі діяльності, тобто телеологічну, аксіологічну укоріненість, онтологізованість мовного акту. Не занурюючись в аналіз проблематики аналітичної філософії /Дж.Остін, Дж.Сьорл та ін./ відзначимо лише інтенційованість на намір, відношення, зв'язок, що тут передбачається і передбачає комунікацію і трансляцію інформації як пряму, так і контекстуальну, конотативну тощо. Тобто сучасна філософська антропологія, спираючись на аналіз дискурсивних практик, може перейти від мовної терапії /Л.Вітгенштайн/ знання до онтологізації знання про людину та людини про себе. Отже, мова з необхідністю передбачає вихід за власні межі, певний момент неформленого смислу, момент трансцензусу, коли пробіл означає більше ніж знак, а не просто є його відсутністю. Цим долається така притаманна постмодерній філософії мови і постструктуралізму неґація щодо позитивного нефактуального знання. Видається, що концепт символу якраз і виступає тут смислоутворюючою моделлю, яка принципово відкрита /на відміну, наприклад, від фреймових або фрактальних структур/, і тому генерує єдність сказаного і неказаного, уможливаючи таким чином світоглядну інтенційованість на пізнання, на його переживання як конститутивне для людини.

Найбільшу цікавість для нас в контексті теми нашої розвідки становить питання про так звані посесивні мовні форми, тобто категорії володіння. Не заглиблюючись у суто лінгвістичні аспекти цього питання, зупинимось на деяких моментах, що мають яскраво виражене філософське звучання. Насамперед у вічі впадає відпочаткова співставність, сказати б, бінарність у лінгвістиці категорій буття та володіння [6]. Навіть зважаючи на те, що зазвичай сучасні напрями лінгвістики (як то когнітивна лінгвістика, психолінгвістика етно- та менталінгвістика) не ставлять питань

ня про існування об'єктивної дійсності, що знаходить відображення в мові, інколи латентно навіть спираючись на аксіоматично передбачуваний примат мови щодо світу об'єктів, можна констатувати, що сам факт рівнозначного аналізу цих понять як вихідних для будь-якої мови надзвичайно промовистий. Залишаючи питання про співвідношення категорії буття в мові та буття, взятого самого по собі /навіть чи воно може бути поняттєво фіксованим)/, або існування, взятого окремо щодо мовних форм, що його відображають /очевидно, що апарату, засобів та методів самої лінгвістики недостатньо/, бачимо, що мало не все в мові може бути описаним не як існуюче /esse – бути/, а як приналежне, об'єкт володіння, власності /habeo – володіти/, включно з діями, мисленням, не кажучи вже про поділ всього сприйманого /об'єкти відображеного в мовних одиницях на те, що належить мовцеві, слухачеві та всім іншим, не включеним у комунікативний акт. Зайве нагадувати, що акт комунікації і тлумачитися якнайширше: із собою, з іншим, з я-іншим /М.Бубер/, зі світом, із процесом творіння. /Згадаймо інтуїцію Берклі про те, що матерія – це мова, якою з нами говорить Бог, або Розенштока-Хюссі про те, що Бог примушує людину говорити. За Гайдеггером – це і є привідкриття буття/. І співіснування, взаємодоповнення, взаємоуточнення предикативної та посесивної конструкції у мові /коли «Я є» близьке до конструкції «Я маю»/ примушує тлумачити власність /і посесивні конструкції, що несуть її семантику/ не просто мінімум такими ж давніми, як буття та його предикативні конструкції, синхронними, а й діалектично пов'язаними. /«Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і слово було Бог /Іоанна 1. 1-2/. Згадаймо діалектичну тріаду Прокла: єдине утримує в собі те, що створене /має, володіє ним/, потім через відділення створене повертається до єдиного/. Отже, буття і володіння /як посесивна категорія буття/ якщо не єдині, то надзвичайно близькі. Як це можна інтерпретувати із символічним характером власності? Якщо власність може виступати як символ, що, як відомо, діалектичний за своєю природою, то цей символ певним чином охоплює процесуальність буття власності, не в останню чергу – в соціокультурній динаміці, в суспільній психології та ідеології. У цьому контексті доречним видається звернення до однієї з категорій метафізики Аристотеля, яку О.Ф.Лосєв визначає як «щойність» [9, 704-705], а В.Ф.Асмус як «суть буття» [1, 518].

Отже, символ і концепт власності, інтерпретований символічно, конституують людину в буттєвому вимірі. Очевидно, що інтенції Е.Касіпера, Л.Вітгенштайна, Г.Гадамера,

Ц.Тодорова, Ю.Крістєвої, М.Гайдеггера, корпус концепцій філософії постмодернізму, символічних за своїм характером /наприклад, концепт симулякра у Бодрійєра/ мають бути творчо розвинуті в сучасних умовах, коли на часі створення нової цілісної картини світу, передумовою чого є розвиток філософської антропології і новий інтерес до метафізики й онтології, що довгий час перебували на маргінесі філософського мейнстріму. Мова як феномен, як середовище, як горизонт смислів /Е.Гуссерль/, як оселя буття /М.Гайдеггер/ інтерпретуються в даному контексті онтологічно, а не лише функціональним чи операціональним чином, що було притаманно для структурної лінгвістики і таких напрямів, як когнітивна лінгвістика, психо-, мента, етнолінгвістика тощо. Йдеться про таке розуміння відношення між значенням і смислом, яке необхідно, крім запитань «що?» і «як?», ставитиме запитання «навіщо?» і передбачатиме перманентне подолання контексту, вихід мови за власні межі, в чому, власне, і полягає трансцендентальне запитання людини про світ і про себе. Символ не може бути раціоналізованим, оскільки за таких умов він зникне, тому дескрипція щодо символу умовно ефективніша, ніж дефініція /що передбачає апеляцію до емпатії, до екзистенціального досвіду людини, а отже – вихід за межі абстрактно-фактуального/. У цьому сенсі символ дає можливість творити феноменологію культури, яка тлумачиться як «ментальна онтологія» /С.Кримський/ [8, 22], тобто йдеться про синестетичність раціонального і чуттєвого, інтелекту, відчуття та переживання /згадаймо концепцію «відчуваючого інтелекту» Х. Субірі/. Звісно, особливої актуальності ця проблематика набуває в сучасному світі, коли людство, можливо, стоїть на порозі кардинальних змін як цивілізаційно-культурних, так і власне видових. У будь-якому разі проблематика штучного інтелекту, кіберреальності, деякого маніпулювання природним станом речей на очах перестає бути галузю наукової фантастики.

Таким чином, можна стверджувати, що феномен символу, до якого останнім часом прикута увага як вітчизняної, так і світової філософії у контексті становлення філософської антропології є не просто продуктивним релевантним чи пізнавально-ефективним, не просто монолітизуючим фактором чи об'єднавчою ланкою, не інструментом чи методом, а завдяки своєму онтологічному статусу буквально лежить в основі картини світу. І коли ми говоримо про постраціонентристську світоглядну перспективу, головна мета якої як стратегії розвитку людства є досягнення гармонії між мистецтвом

проекування, «створенням, конструюванням і здатністю, яка породжує природу» [10, 20], то символічна інтерпретація виступає як один з основних механізмів свідомості, що надає можливість перейти від старої раціоналістської, лінійної (логоцентризму)

картини світу до постпригожинської /В.Лук'янець/, нелінійної синергетичної картини світу, що, нарешті, можливо, відкриє шляхи для посутнього зближення науки, мистецтва, релігії, соціальних практик та стане підґрунтям для формування «Рах postmoderniana».

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Метафизика / Собр. соч.: В 4 тт. – М., 1976. – Т.1.
2. Барт Ролан. Мифологии. – М.: Академический проект, 2008. – 351 с.
3. Булгаков С.Н. Философия хозяйства. Речь на докторском диспуте / Соч.: В 2 т. – М., 1990. – Т.1.
4. Канетти Э. Человек нашего столетия. – М. Прогресс, 1990.
5. Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческой культуры / Проблема человека в западной философии. – М., 1988.
6. Категории бытия и обладания в языке. – М., 1977.
7. Кримський Сергій Борисович. Під сигнатурою Софії. – К.: Видавничий дім КМА, 2008. – 367 с.
8. Латынина Ю. Собственность есть кража? / Русская философия собственности XVIII-XX век. – СПб., 1993.
9. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика. – М., 1975. Див також: Яннарас Х. Нерозривна філософія. – К., 2000. – С.26.
10. Лук'янець В.С. та ін. Науковий світогляд на зламі століть. – К.: ПАРАПАН, 2006. – 287 с.
11. Тульчинский Г. Свобода и собственность? / Русская философия собственности XVIII-XX век. – СПб., 1993.
12. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М.: ЭКСМО, СПб.: МИДГАРД, 2007. – 602 с.

Kretov P.

Conceptual symbolism of language and philosophical anthropology

Abstract: The article focuses on the problems of the hypothetical development of modern philosophical anthropology. At the intersection of the problem field of analytic philosophy, postmodern social philosophy and the philosophy of language, philosophy of mind today raises the question of conditionality conceptual worldview of modern man. Challenges related to the development and change perceptions of reality and reality itself, are put into the context of the concepts of existence symbol sense of ownership, language, discourse. The concept of the character is interpreted as a model for the creation of meaning in the film world of modern man. Symbol and symbolization enable both discursive practices, and beyond, as in the management and beyond, combine the understanding, the explanation, the experience and perception of reality. This property of the symbol and the symbolic enables us to consider this as an ontological concept for a picture of the world, the transfinite, connecting not only the sphere of human knowledge to the field of the natural sciences, but also the scope of the available knowledge in the intellect, perception, experience. The symbol and the symbolic structures of thought, perception and experience can be viewed as constructive for the integrity of the picture of the world and at the same time consolidate its open nature, since the symbol is understood as a phenomenon, involving not only out of their own limits, but beyond any conceivable number of meanings. The concept of ownership and the concept of language considered in conjunction, which detects the ontological nature of language as a thesaurus and culture at the same time as the ontological nature of any language practices and forms, interpreted as motivated in connection with the teleological view of the world and axiologically activity. Language is symbolic language as an activity has thrust outward man, the language of the symbol structures being. Thus, only through the concept of the character and scope of the symbolic model can achieve world-picture of the world that is open to development and avoid total escapism, fear of metaphysics and ontology in a world that is rapidly changing the efforts of humanity, changing humanity itself.

Keywords: concept, symbol, language, philosophical anthropology, property discourse.

Кретов. П. В.

Концептуальный символизм языка и философская антропология

Аннотация: В статье рассматривается проблематика гипотетического развития современной философской антропологии. На пересечении проблемного поля аналитической философии, постмодернистской социальной философии и философии языка, современной философии сознания ставится вопрос о концептуальной обусловленности мировоззрения современного человека. Вызовы, связанные с развитием и изменением представлений о реальности и самой реальности, ставятся в контекст бытования концептов символа, смысла, собственности, языка, дискурса. Концепт символа интерпретируется как модель создания смысла в картине мира современного человека. Символ и символизация дают возможность как в дискурсивных практиках, так и за их пределами, как в сфере рационального, так и за её пределами, объединить понимание, объяснение, переживание и восприятие реальности. Это свойство символа и символического даёт возможность рассматривать этот концепт как онтологический для картины мира, трансфинитный, соединяющий не только сферу гуманитарного знания со сферой точных и естественных наук, но и сферы доступного познанию в интеллекте, восприятии, переживании. Символ и символические структуры мышления, восприятия и переживания могут рассматриваться как созидательные для целостности картины мира и одновременно закрепления её открытого характера, поскольку символ по-

нимаются как феномен, предполагающий выход не только за свои собственные пределы, но и за пределы любого мыслимого ряда смыслов. Концепт собственности и философия языка рассмотрены в связи, которая обнаруживает онтологический характер языка как тезауруса культуры и одновременно онтологического же характера любых языковых практик и форм, интерпретированных как мотивированная в связи с картиной мира телеологически и аксиологически деятельность. Язык символичен, язык как деятельность обладает направленностью вовне человека, язык через символ структурирует бытие. Таким образом, только через концепт символа и сферу символического можно достичь модели мировоззрения картины мира, открытой для развития и избежать тотального эскапизма, страха перед метафизикой и онтологией в мире, который стремительно меняется усилиями человечества, меняя само человечество.

Ключевые слова: концепт, символ, язык, философская антропология, собственность, дискурс.

Похресник А.К.¹

Сложности в выборе целей высшего образования в XXI веке

¹ *Похресник Анатолий Константинович, кандидат философских наук, доцент, старший научный сотрудник Института высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины, директор Киевского техникума электронных приборов, г. Киев, Украина*

Аннотация: В статье указано на особенности целей европейского высшего образования в прошлом. Подчеркнуто необходимость отказа от старой парадигмы в пользу совершенно новых задач и вызовов. Указано на повышение общественного значения роли философии образования в выборе стратегии модернизации национальной образовательной системы в XXI веке. Доказано необходимость учета глобальных технологических изменений, подобных массовому появлению совершенных роботов и неограниченного количества лекций ведущих ученых мира в Интернете.

Ключевые слова: философия образования, национальное образование, кризис воспитания, сверхвысокие технологии, е-лекции в Интернете.

Возникнув в начальный имперский период (Византия, V век), высшее образование университетского уровня сотни лет развивалось вполне предсказуемо и ориентировалось на «чистое знание» как лучшее средство воспитать цивилизованного гражданина. Но давление экономических запросов в Европе, отрезанной турками-османами от богатств Востока, вынудило ее ученых ориентировать научную мысль на изобретательство, на производство не идей, а вещей. Всем известны исторические последствия превращения слов «Знание – сила!» в реальные действия: рост и соревнование мировых империй, две глобальные войны, демографический взрыв, возникновение угрозы полной гибели всего человечества. Так не настал ли момент переориентации комплекса из высшего образования и наук от вектора «знание-сила» в новое «спасительное средство»? В этой статье будем искать часть полного ответа на поставленный вопрос, пока не привлекая внимания коллег и не сформировавший некое «мировое движение». Теоретическое обоснование найдем в достижениях украинской философии образования (см. [1-4] и др.), но, в отличие от предшественников, будем максимально широко использовать информацию о самых новых достижениях точных наук и сверхвысоких технологий.

Для конца XX века и первых лет нового одной из важнейших мировых тенденций стало многоплановое изменение „образования” как определенного упроченного понятия, представление о котором каждое поколение формирует самостоятельно. Если в своем материальном воплощении „образование” остается сложной системой детских садиков, школ разного уровня, вузов и учреждений последиplomного образования, способной к развитию и усложнению даже в государствах со значительными отрицательными демографическими проблемами (примерами являются Украина и Россия), то в ментально-духовной сущности оно быстро превращается в наиболее важную для всего общества часть индивидуальной культуры.

Начиная с Нового времени, системы образования имели своей главной задачей именно ментально-духовное влияние, все больше удаляясь от характерного для предыдущего периода доминирования ремесленного обучения, ориентированного на овладение той или другой специальностью – писаря, секретаря, чиновника, жреца, высшего администратора (очевидно, что программы подготовки имели разную продолжительность и сложность). Для достижения государственного воспитательного влияния не на небольшие по численности группы будущих

„грамотных ремесленников”, а на преобладающую часть новых поколений, вначале в европейских христианских государствах, а позже – и во всем мире, было изобретено обязательное многолетнее образование, темпоральное направление которого было однозначно ориентировано **в прошлое, а не в будущее.**

В принципе – это нормальное явление, опирающееся на естественные программы социализации, сформированные в течение миллионов лет эволюции современного человека от стадии небольших млекопитающих с групповым расселением. Не только у людей, но и у высокоразвитых современных стайных животных и птиц социализация происходит именно путем заимствования опыта родителей и представителей старших поколений. Хотя среди многих ученых распространено убеждение в том, что „анализ исторического наследия с проекцией на возможные перспективы оказывает содействие генерации сценариев будущего” [5, с.34], на наш взгляд это лишь высказывание ожиданий, которые, как правило, не реализуются в жизни. Исследование абитуриентов и студентов дает такой ответ: они даже не пытаются анализировать будущее на основе знаний из курсов истории или основ обществоведения. Они всего лишь высказывают невыразительные надежды на личную удачу, все чаще связывая ее с эмиграцией чуть ли не «куда угодно» (край обетованный – Западная Европа).

Очень жаль, что в Украине в школах и вузах отсутствуют систематические курсы футурологии (или „прогностики”). Это можно объяснить наследием советского периода, где на фоне государственных программ строительства коммунизма он был просто неуместен, а также тем, что в наше время его некому создавать и применять. Руководителям страны он нежелателен, а ученые опасаются личного провала вследствие неоднократно удостоверенной историей человечества непредсказуемости развития технологических, социальных, экономических и политических событий на интервале прогноза, превышающем пару-тройку десятилетий.

Вот два примера: недавно на веб-странице российского журнала „Экология и жизнь” (www.ecolife.ru) было указано, что в США создали, подвергли испытанию и начали серийное производство очень совершенного стационарного робота-манипулятора стоимостью всего лишь 22 тысячи долларов. Он имеет кучу датчиков, надежные и простые исполнительные серверы и весьма совершенную систему электронного управления, которая с легкостью компенсирует механические недостатки. Именно эта система дает возможность простым „ведением руки робота” из точки А в точку Б запрограммировать

его на выполнение одной из сотен возможных операций. Нажатие клавиши „Запомни” приводит к соответствующей записи в компьютерной системе управления и последующей возможности дальнейшего непрерывного использования робота вплоть до момента, когда возникнет потребность в его почти мгновенном „переучивании” ради выполнения другой операции.

Цена этого американского механизма достаточно привлекательна для его будущего массового применения, угрожающего потерей места работы и заработков тем сотням тысяч и миллионам лиц, которые в данный момент занимаются сортировкой, ручными операциями на конвейерах и др. Будущие усовершенствования неизбежно завершатся созданием не очень дорогих роботов, способных заменить десятки миллионов трудящихся, занимающихся в данный момент уборкой или выполняющих многие другие подобные функции.

Вторая перспективная инновация, еще более активно обсуждаемая на форумах ученых и менеджеров, состоит в неожиданно быстром прогрессе в создании и распространении исполнительных устройств, объединяемых термином «3D-принтер» и способных к производству множества нужных в быту изделий – от шурупа с замысловатой головкой или дверной ручки до сложных устройств из нескольких точно пригнанных деталей ([7] и др.).

Если почти сразу задиристая молодежь начала дразнить старших попытками «напечатать» пистолет, способный к стрельбе облегченными патронами, то серьезные фирмы без излишнего шума создают комплексы из 3D-принтеров и мощных технологических лазеров. Эти агрегаты смогут «выпекать» чрезвычайно важные и точные элементы множества современных машин «одним движением», что ликвидирует необходимость точить, фрезеровать и шлифовать десятки сверхтвердых и тугоплавких деталей для их последующего соединения в упомянутый «элемент» (например – форсунку для турбореактивного двигателя современного самолета). На этом пути легко создать и такие «элементы», о которых конструкторы даже не осмеливались мечтать, зная о невозможности их производства с помощью даже лучших современных станков.

В принципе, философ, разобравшись в 3D-принтерах, может обрадованно воскликнуть – какой отличный пример сочетания спиральности развития и законов отрицания отрицания и перехода количества в качество, ведь после столетий доминирования принципов стандартизированного индустриального производства человек на новом уровне возвращается к совершенно уни-

кально-индивидуальным вещам времен развитого неолита.

Это действительно так и есть. Но не только страны-лидеры, но и весь мир уже сейчас обязан готовить свои системы воспитания и обучения новых поколений граждан к последствиям тенденции вытеснения человека из всех мест занятости, где требуется физическая, а не сложная интеллектуальная деятельность.

Итак, опыт все большего количества зарубежных стран свидетельствует о том, что в условиях роботизации производства и включения сложных процессоров не только в исполнительные блоки персональных компьютеров, но и в почти каждую нужную человеку вещь – от телефона до связки ключей или отдельной денежной купюры для отслеживания ее движения, – все более продолжительным становится обучение от момента рождения вплоть до выхода на рынок труда. Оно получило интернациональное название „Initial Education”, что в русскоязычном варианте целесообразно воспроизвести словосочетанием „первичное образование”. Справочники Организации экономического сотрудничества и развития (ОЕСР, англ. – OECD) приводят доказательства того, что продолжительность первичного образования в ведущих государствах мира практически достигла 20 лет, а в большинстве развитых превышает 17 лет [6]. Следовательно, в данный момент полноценное высшее образование или какой-то вариант сравнительно продолжительной после-средней подготовки стал распространенной действительностью.

Но этот факт существенным образом противоречит твердым и достаточно распространенным среди политиков и высших администраторов современной Украины взглядам на организацию, структуру и продолжительность отдельных этапов образования, на его общее направление. Они, стараясь минимизировать объем затрат на образование из консолидированного бюджета, выступают за сокращение всех этапов образования и изобретает все более хитроумные способы перенаправить финансовое бремя на рядовых граждан.

Самым ловким и многообещающим изобретением стал термин „образовательные услуги”, рекламируемый в роли заменителя классического словосочетания „обучение и воспитание”. Ожидания изобретателей идеи „образовательных услуг” состоят в том, что включение этих слов во все государственные документы, разнообразные решения и рекомендации нашего Министерства образования, науки, молодежи и спорта, в „образовательные” материалы СМИ и украиноязычного Интернета неизбежно исказит представление всего населения об образовательной

системе. Это пропагандистское давление принудит граждан забыть о том, что значительная часть уже уплаченных ими налогов обязана по Конституции и образовательным законом уходить на обучение и воспитание всех детей, подростков и молодежи. Какие-либо услуги уместны и возможны только вне системы формального государственного образования как особый сервис для незначительной части детей и молодежи.

В случае победы идеи «образовательные услуги вместо образования» в безвыходной ситуации окажутся воспитатели детсадов, учителя школ и преподаватели вузов. В нормальном, а не жестоко-рыночном, обществе, самой ценной всегда (даже в неолите!) была духовная и личностная компонента влияния на обучаемых. Среди генетически унаследованных программ социального поведения человека есть и та, что предусматривает неосознанное и бескорыстное желание людей старшего возраста общаться с детьми и молодежью для влияния на них, для воспитания, формирования системы ценностных приоритетов и социально приемлемого поведения. Вдобавок, этот процесс общения оказывается не механическим и количественно детерминированным, а творческим, эмоциональным, почти свободным от большинства ограничений.

Практика советского образования и воспитания (впрочем – как и всех других тоталитарных образовательных систем) дает весомые доказательства как эффективности рационального запланированного воспитательного и учебного влияния на детей, подростков и молодежь, так и неизбежности его ограничений и невозможности достижения „идеальных результатов” – формирования совершенно тождественных молодых граждан со стандартизированным мышлением. Реальный учебный процесс как межличностное общение наставника и воспитанников является вариантом творческого и совершенно неповторимо-уникального процесса, результаты которого можно предусмотреть только в самых общих чертах. Например, полное заполнение головного мозга детей и подростков идеями почета к „нашим руководителям и героям прошлого” вместе с ненавистью к внутренним и внешним врагам и в самом деле приводит к массовой способности отдать жизнь „за Родину” (примеры – японские камикадзе или современные молодые самоубийцы-террористы из сектора Газа). Однако, желание осуществить что-то подобное не обнаруживают лица женского пола и люди старшего возраста, да и среди молодых мужчин оно не является абсолютным законом.

Итак, реальный учебно-воспитательный процесс был, остается и будет высокотворческим

актом, насыщенным эмоциями и переживаниями, отмеченным объединением интуиции и собственного опыта. Учитель просто вынужден быть актером, и чем лучше от справляется с этой сложной задачей – тем выше результаты, тем ярче взаимное (учителя и учеников) удовлетворение. Именно эта индивидуальная неповторимость делает неэффективным любой проект, направленный на распространение опыта уникально успешного Учителя на весь педагогический персонал.

Начало нового века в украинской образовательной системе отмечено повышением внимания к личности ученика или студента, провозглашением намерения своевременного определения и поддержки его индивидуальных задатков и способностей. Хотелось бы надеяться на то, что эти лозунги станут основанием гуманизации образования в аспектах полного соблюдения положительных идей мировых конвенций о правах человека и защите детей. Однако, в современных условиях недостатка кадров и финансовых ресурсов довольно проблематично осуществить такую привлекательную идею, как „индивидуальные образовательные тропы” не только для студентов старших курсов ведущих университетов, но и для всех учеников старшей средней школы. Более реалистичным мы считаем углубление профильности обучения для возрастной группы 15-17 лет, прежде всего с целью удержания в учебных заведениях той части „трудных учеников”, которые раньше часто оказывались вне влияния учителей и воспитателей, вынужденно избирая „уличные университеты” со всеми их общественно чрезвычайно опасными последствиями.

Среди интереснейших и довольно противоречивых явлений последнего времени нужно указать не распространение совершенных и многофункциональных телефонов, а начало формирования мирового „банка данных” в виде предложенных к свободному ознакомлению через достаточно скоростной Интернет лекций, уроков и других учебных материалов в исполнении учителей и преподавателей ведущих вузов мира. В данный момент среди этих материалов доминируют англоязычные, но появление русскоязычных или украиноязычных – только вопрос времени. В первый момент может сложиться впечатление относительно серьезной опасности этого „интернетно-сетевого” образовательного предложения для специальности воспитателя, учителя или квалифицированного преподавателя. Высказываются предположения, что обычный наш учитель или преподаватель начисто проиграет в соперничестве с известнейшими в

мире лицами из американских или других колледжей или университетов, получивших премию Нобеля за свои достижения. Вдобавок, национальные приверженцы сокращения затрат на образование, могут воспользоваться подобными обстоятельствами и отправить на улицу большинство педагогических работников, а детям, подросткам и молодежи предложат набираться знаний и умений именно через Интернет.

Но у нас нет даже малейших сомнений в том, что „интернетно-сетевое” обучение у „самых лучших профессоров” никогда не станет доминантным во всей сфере образования и социализации детей, молодежи и взрослых в обществе будущего. Уместно напомнить, что так и не стали реальностью мрачные и распространенные предсказания Нового времени о неминуемом исчезновении специальности университетского или другого лектора после распространения индустриального книгопечатания и появления в руках каждого студента толстых и детальных учебников, созданных наилучшими в данной стране преподавателями. Подобно этому, е-лекции или целые курсы в интернетном варианте не смогут ликвидировать естественную потребность детей разного возраста, подростков и молодежи некоторое время обязательно находиться в группе ровесников и общаться со старшими и гораздо более опытными лицами, чтобы в общем процессе диалогического обучения объединять получение самых новых знаний с их персонифицированной оценкой, с созданием общественных связей, с формированием дружбы (очевидно, что иногда это может быть и антипатия) со многими другими лицами, получением навыков деятельности в группе, построением той широкой базы, что и дает возможность стать взрослым и выполнять соответствующие функции.

Вне рамок статьи остался вопрос о создании в Украине образовательно-научного комплекса, способного генерировать инновации и обеспечить производственный успех страны на мировых рынках. С нынешним олигархическим и жадным руководством его появление, к сожалению, является совершенно невозможным. Лучше бы нам усовершенствовать высшую школу на основе «полученного от предков» и постараться оказаться полезными в тех больших планах Европейского Союза, где могут найти свое место не пара-тройка футболистов, а целые десятки и сотни тысяч выпускников наших вузов с нужной профессиональной и языковой компетентностью.

Для успеха этого варианта Украине даже не нужно полностью интегрироваться в Европейский Союз.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрущенко В., Лутай В. Философия образования в современной Украине: состояние и перспективы развития // Высшее образование Украины. – 2004. – №4. – С. 5-12 (на укр. яз.)
2. Андрущенко В.П. Раздумья об образовании: Статьи, очерки, интервью / В. П. Андрущенко. – К.: Знание Украины, 2004. – 804 с. (на укр. яз.)
3. Кремень В.Г. Образование и наука в Украине – инновационные аспекты: Стратегия. Реализация. Результаты / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с. (на укр. яз.)
4. Сулима Е. Неотложные задачи системы высшего образования на новом этапе Болонского процесса / Е. Сулима // Высшая школа. – 2010. – № 11. – С 5-13. (на укр. яз.)
5. Шадрин В.И. Роль философии в современном образовании // Философия образования. – 2012. – №3(42). – С. 32-39
6. OECD (2012), Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>
7. Эванс Д.К 2030 году роботов будет больше, чем людей / <http://hitech.tomsk.ru/analytics/21530-djejjv-jevans-k-2030-godu-robotov-budet-bolshe.html> (2-11-2012)

Pokhresnyk A. K.

Complexity and Uncertainty in Choice of the Purposes of Higher Education in the XXI-st Century

Abstract: In the article the features of the purposes of the European higher education in the past are specified. It is underlined the necessity of refusal of an old paradigm in favour of absolutely new problems and demands. It is specified in increase of public value of a role of philosophy of education in a choice of strategy of modernisation of national educational system in the XXI century. It is proved the necessity of the account of the global technological changes similar to mass appearance of perfect robots and unlimited quantity of lectures of world leading scientists in the Internet.

Keywords: philosophy of education, national education, education crisis, ultrahigh technologies, Internet e-lectures.

HISTORY

*Долгорученко Е.О.*¹

Нацистская антисемитская пропаганда: механизм психологического манипулирования массовым сознанием

¹ *Долгорученко Екатерина Олеговна, аспирант, Криворожский национальный университет, Украина*

Аннотация: В XX веке пропаганда стала мощным оружием воздействия на индивидуальное и массовое сознание, в особенности в авторитарных государствах – СССР и Третьем Рейхе. Умелое создание образа врага, возбуждение и поддержание чувства ненависти к противнику – одна из причин беспрецедентной жестокости и бесчеловечности войны Рейха против Советского Союза. Обращение к этой теме продиктовано тем, что нацистский вариант манипулирования массовым сознанием являлся одним из самых действенных средств решения психологических, политических и экономических задач коричневой империи германской нации. В данной статье рассматривается механизм манипулирования массовым сознанием: структура, методы и приемы нацистской антисемитской пропаганды в 30-40-х гг. XX века. В ней систематизированы психологические критерии восприятия пропаганды, рассмотрены тенденции интенсификации процессов передачи нацистских идей в советское общество, например на территории Советской Украины. Автор исследует основные элементы пропаганды с попыткой определения в них роли природных инстинктов человека, религиозно-психологических установок при формировании «образа врага для Германии» как основного метода манипулирования массовым сознанием. Приведены авторские причины неэффективности восприятия гитлеровской идеологии в украинском обществе. Рассматривая процесс пропаганды «образа врага», выделяются основные «противники», по отношению к которым формировались в сознании немцев эти представления – евреи, славяне, цыгане и др. Естественно, пропаганда крайней нетерпимости к семитам-недочеловекам и потенциальной рабочей силе – славянам предназначалась для оправдания агрессии по отношению к «противнику» и достижения в результате этого над ним победы в материальной сфере. Также, были проанализированы психологические последствия реализации механизма нацистской антисемитской пропаганды для украинского общества. Сделано предположение о наличии генетической связи между нацистским формированием массового сознания и восприятием украинцами действительности сегодня.

Ключевые слова: манипуляция, массовое сознание, нацизм, антисемитизм, пропаганда.

В украинском обществе XXI века действует новая коммуникационная технология пропаганды, которая является качественным продуктом массовой тоталитарной культуры XX века. Сегодня, как и в 30-е годы, в масс-медиа люди ищут не столько новых впечатлений, как возможность проецировать свой психологический опыт, что традиционно используется политической элитой в своих целях. Фактически, информативный источник становится единственной реальностью, формирующей модель мира, а не сам объективный мир.

Несмотря на то, что в современной лингво-психологической литературе феномену манипуляции массами уделяется достаточно много внимания, все-таки невозможно утверждать, что проблема эта полностью исследована в исторической ретроспективе. Более того, невозможно даже сказать, что достигнуто некоторое общее понимание сущности рассматриваемого явления и выработано его научное определение. Тем более, много белых пятен в описании и классификации методов, приемов и средств манипуляции нацистской пропаганды, как классического варианта черной коммуникационной психологической войны XX века.

Так, Э. Фромм манипуляцией называет способ господства путем духовного воздействия на людей через программирование поведения. Это воздействие направлено на психические структуры человека, на скрытое изменение мнений, побуждений и целей [10, 59].

Особое внимание следует уделить фрейдистскому трактованию манипуляции массовым и индивидуальным сознанием. Австрийским психологом была виднута гипотеза о наличии у человека «инстинкта подчинения», который обостряется в период кризисных рубежных ситуаций [9, 114]. Манипуляция есть природное явление вторжения в сознание посторонней идеи без прямого и непосредственного участия в этом акте «Я» субъекта. Как правило, фокусируется обращение не к рассудку, а к инстинктам, эмоциям личности, поскольку такие сообщения легче усваиваются и дольше хранятся в памяти [10, 61].

Подобные коммуникативные связи чаще всего возникают в период войны. В психологически нестабильном обществе человек боится самого понятия свободы выбора и действий, ему предпочтительней идея безопасности и спокойствия в простом фиксированном мире, когда сильный

контролирует твою стабильность.

Основным критерием, формирующим общественное мнение, является стереотипное восприятие. Люди реагируют не столько на реальность, сколько на «картинки в своих головах», описывающие эту реальность [9, 120]. Язык в деморализованном обществе преобразуется и служит уже не общению или изъяснению, а сокрытию того, каким образом создается связь между идейной системой и действительностью. Гюстав Лебон, теоретический вдохновитель Геббельса, подчеркивает: «как бы не была нейтральна и апатична толпа, она все-таки находится чаще всего в состоянии виждательного внимания, которое всегда облегчает внушение» [7, 81].

Так, исходя из обозначенных психологических критериев, основе общества - среднему классу - межвоенной Германии был присущ характер, который можно назвать авторитарным. Этому типу характера свойственны ярко выраженные садомазохистские черты [10, 59]. По мнению Э.Фромма, это выражалось в том, что средний класс был преисполнен стремлением подчиниться силе, которая давала возможность встать над кем-то слабым и бесправным. А также, в любви к сильным за их силу и в ненависти слабым за их слабость. Для авторитарных немецких масс вера в «мифическую расу господ» стала основным источником связи с «фюрером» - психологическим стабилизатором, основанием добровольного признания своей рабской покорности. Фактически, несмотря на вассальное положение народных масс, каждый ее элемент имел возможность слепо ощущать себя причастным к «общему делу», «маленьким фюрером» [10, 60].

В целом, нацистский тип пропаганды в закрытом обществе можно сформулировать такими характерными положениями, заимствованными у самого Гитлера:

- абстрактность и эмоциональность простых идей;

- систематическое повторение небольшого количества информации в стереотипном формате;

- идеи должны отвечать умонастроениям масс, а также создавать впечатление быстрой выполнимости желаний;

- идеи не обязательно должны быть позитивной направленности. Они в равной степени могут быть и негативными, и реакционными, и разрушительными;

- идеи должны вмещать в себя элементы лжи и слухов. В данном ключе министр пропаганды Третьего Рейха Й.Геббельс учил своих подчиненных: «Чем наглее ложь, тем быстрее она распространяется» [1, 45]. Объяснить этот феномен

можно с помощью законов манипуляции - большая ложь не оставляет человека равнодушным. Чувствами, ею вызванными, хочется поделиться. Далее срабатывает эффект конформизма: если все кругом говорят, то, наверное, так оно и есть.

Именно Геббельс основал в пропаганде принцип о том, что человек, сказавший миру первое слово, всегда говорит правду. По свидетельству видных американских и английских авторов, досконально изучивших нацистские методы пропаганды, именованным, геббелевским, называют ссылку на реальный факт, «правильную» трактовку, которого невозможно проверить - «Вымыслы целесообразны, если они не могут быть опровергнуты» [1, 50]. Также среди арсенала методов нацистской пропаганды следует назвать: «профанацию ценностей», «формирование особого мифа - «образа врага», «политическую провакацию», «использование лозунгов и символов», «парады и шествия» и т.д. Данные методы есть одними из эффективнейших психологических средств манипуляции массами. Они позволяют направить события по желаемому сценарию, вызвать чувства принадлежности к сильному, патриотизм, веру в божественное, мистическое начало или обоснование действий. Образ Гитлера искусственно создавался так, чтобы внушить немцам мысль о том, что фюрер - мессия Божия.

Что касается метода формирования «образа врага», то в его основе лежат многочисленные внутренние страхи, опасения немецкой нации, неразрешенные социальные конфликты, где враг - виновник общественных и индивидуальных проблем. Враг в структуре такого сознания никогда не может быть представлен как непосредственный партнер, с ним нельзя взаимодействовать, вступать в практические отношения. Но благодаря вере в него задаются определенные правила поведения, требующие от индивида подчиняться так, как если бы враг, война, опасность уничтожения страны существовали каждую секунду. Врага всегда изображают как существо агрессивное, лишенное жалости и каких-либо этических норм, с низким уровнем умственных способностей. Фактически, расовая идея очищения человеческого генофонда от «низших людей» - врагов (евреев, славян, цыган, татар и т.д.) стала теоретической основой национал-социализма и одним из важнейших элементов организации репрессивного режима Третьего Рейха.

Так формируется принцип фанатичного противопоставления немцев всем другим народам - этнично-генетический расизм. Соответственно, преследование евреев не имело религиозной подоплеки, как это изначально трактовалось

нацистами 30-х годов, а являлось «крупномасштабным репродуктивным проектом, призванным искоренить из нации наследственные признаки семитской расы» [8, 11].

По мнению Гитлера, человечество следует разделить на три расы: основатели культуры – арийская раса, носители культуры и разрушители культуры – семитская раса. Массовое восприятие убеждения, что люди иной расы (культуры, религии, идеологии, национальности) представляют собой если и не иной биологический вид, то, по крайней мере, не являются близкими – было совершенно необходимо немцам в период колонизации для политического подавления, обращения в экономическое рабство и физическое уничтожения местных народов для освобождения жизненного пространства.

Результатом нацистской антисемитской пропаганды стала тотальная реализация плана «окончательного решения еврейского вопроса»: экспроприация – селекция – гетто – газовая камера – концлагерь. Человечеконенавистническая пропаганда, рассчитанная на славянский народ, парадоксальным образом сочетала в себе идеи разжигания ненависти к евреям и советской власти, что должно было стать одним из факторов ослабления боевой готовности жидобольшевистской Красной армии, ее разложению и деморализации [8, 20].

В последние годы исторические исследования фокусируются на деятельности пропагандистских структур «на местах» - непосредственных исполнителей из местных жителей, поддерживающие немецкую оккупационную политику. Так, к июню 1941 года у руководства Германии был детальный план методов воплощения нацистской доктрины, но относительно того, как она будет восприниматься местным населением реальных прогнозов не существовало. С начала оккупации военные и полицейские власти стали создавать местные вспомогательные пропагандистские структуры из представителей «надежных» слоев населения. Основными критериями при формировании идейных группировок были политическая и этническая надежность, а также профессиональная пригодность. Поиски возможных кандидатов на руководящие позиции осуществлялись подразделениями немецкой полиции безопасности и СД.

В целом, оккупационные власти рейхкомиссариата «Украина» невысоко оценивали возможности вербовки в нацистские структуры из числа местного населения. Причинами такой ситуации мы считаем:

1. Психологическая (по К.Юнгу) – исключительно для немецкого народа Гитлер являлся зеркалом его бессознательного, в котором не для

немцев, конечно, ничего не отражается. Он рупор, настолько усиливающий неясный шепот немецкой души, что его может расслышать арийское ухо бессознательного [11, 80].

2. Сама практика нацистской оккупации сводила на нет любые пропагандистские лозунги.

3. Для украинской политической традиции не характерно доминирование в обществе силовой модели власти и подчинения.

4. Технологии нацистской пропаганды рассчитаны на индустриальный тип общества (для военной Украины характерный аграрно-индустриальный).

5. Нацистская пропаганда ориентирована на средне образованную аудиторию горожан, свободно читающую, имеющую доступ к радио и телевидению. Эксплуатация радиовещания в целях психологической обработки населения стала одним из главных методов нацистской пропаганды в Европе, но не на территории Украины.

6. Отсутствие единого идеологического климата (активная контрдеятельность большевистской пропаганды), что не позволило нацистам в полной мере манипулировать общественным мнением украинского населения.

7. Нацистская пропаганда хотя и рассчитана на идею поддержания национальных меньшинств, но, прежде всего, была нацелена на возвышение единого духа и воли немецкой нации и империи Третьего Рейха над другими нациями. Существование независимой Украины рассматривалось исключительно в рамках немецкой экспансии на восток.

8. Украинцы были более восприимчивы к пропаганде борьбы с государственными и идейными врагами, чем к идее тотального уничтожения евреев. Хотя украинско-еврейские отношения имели под собой историческую традицию кровавых конфликтов, тем не менее, пронемецкая и пронацистская ориентация были распространены среди широкого спектра украинских политических и военных группировок, начиная со скоропадщины в 1918 году. При этом следует указать, что комбинация старого, укоренившегося исторического антисемитизма с нацистской идеологически обоснованной ненавистью к евреям именно на украинской земле вызвала трагедию еврейского народа в Бабьем Яру.

9. По мнению руководителей военной пропаганды, вербовка местного населения на сторону режима оккупантов заключалась, прежде всего, в щедрой оплате, что в условиях психологического кризиса «войны против своих» не всегда срабатывала.

Таким образом, нацистская пропаганда на оккупированной территории Украины имела такие психологические последствия для массового со-

знания: усилился процесс формирования раздробленности индивидуального сознания при частичном подавлении критического, рационального мышления. Террор, тотальная практика уничтожения нацистами людей создала атмосферу внутренней безнадежности сопротивления, более того – ненависти не только к врагам-нацистам, но и к евреям, татарам – ко всем, кто может быть источником собственной смерти. Хроническое самоунижение и подстраивание к силе вызывает подсознательную ненависть к себе. Речь идет не только о сдаче или всеобщем заложничестве – коллаборационизме против

своих же, а про состояние всеобщего аморализма. Это не просто пассивное саморазрушение, но и новая «вера» в двусмысленность любых ценностных представлений, искусственность, утилитарность высших смысловых значений. Это готовность не просто примириться с насилием и унижением, а адаптироваться, как-то обустроиться в этой системе, создать своего рода «комфорт боли», раствориться в коллективном конформизме. Психологически механизм данного состояния отложился в подсознании украинских масс и в той или иной степени влияет на восприятия действительности сегодня.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аникеев А.А. НСДАП: идеология, структура и функции / А.А. Аникеев, Г.И. Кольга. – Ставрополь, 2000. – 323 с.
2. Борко В.В. Специфика соотношения понятий «манипуляция» и «софистика» и их трактовка в современной науке / В.В. Борко // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании: сборник материалов X Международной конференции по риторике. – М.: Флинта, Наука, 2006.
3. Вайс Д. Сталинский и национал-социалистический дискурсы пропаганды: сравнение в первом приближении / Д. Вайс // Политическая лингвистика. – Вып. 2007. – С. 34-60.
4. Ветте В. Война на уничтожение: Вермахт и Холокост / В. Ветте // Новая и новейшая история, 1999, №3. – С. 72-79.
5. Ермаков А. Леволиберальная критика вульгарного нацистского антисемитизма в 1935 г. / А. Ермаков // Науковий часопис «Голокост і сучасність». Студії в Україні і світі, 2011. – С. 9-29.
6. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2005. – 832 с.
7. Лебон Г. Психология народов и масс / Гюстав Лебон. – М.: Прогресс, 1998. – 502 с.
8. Маркус А. Способствуя проведению Холокоста: органы местного управления в оккупированной немцами Центральной и Восточной Украине (1941-1944) / Айкель Маркус // Науковий часопис «Голокост і сучасність». Студії в Україні і світі, 2009. – С. 9-26.
9. Почепцов Г.Г. Психологические войны / Г.Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер». – 2000. – 528 с.
10. Фромм Э. Психология нацизма // Бегство от свободы / Эрих Фромм. – М., 1990. – С. 58-69.
11. Юнг К. Диагностика диктаторов / Карл Юнг. – СПб., 1996. – 102 с.
12. Яшан О.О. Роль та місце психологічної війни у завойовницьких планах керівників III Рейху / О.О. Яшан // Наукові записки: Серія «Історія», 2009. – С. 161-165.

Dolgorutchenko E. O.

Nazi anti-semitic propaganda: mechanism of psychological mass consciousness manipulation.

Abstract: In the XX century propaganda has become a powerful weapon influencing on the individual and mass consciousness particularly in authoritarian states such as the Soviet Union and the Third Reich. Skillful creation of an enemy image, excitement and maintenance of hatred unto the enemy is one of the reasons for the unprecedented brutality and inhumanity of Reich war against the Soviet Union. The appeal to this topic is based on the fact that Nazi version of mass consciousness manipulation was one of the most effective means of such problems solution as psychological, political and brown Empire of the German nations economic objectives. This article reviews the mechanism for mass consciousness manipulating such as structure, methods and techniques of Nazi anti-Semitic propaganda in the 30-40s of XX century. Psychological criteria of propaganda perception are systematized. Also intensification trends of Nazi ideas transmission into Soviet society are reviewed, for example in the territory of Soviet Ukraine. The author explores the basic propaganda elements having the attempt to determine the role of these natural human instincts, religious and psychological directives while the "enemy image of Germany" creation as the main method of mass consciousness manipulating process. The causes of Hitler ideology perception inefficiency within Ukrainian society are also given by the author. Considering the process of the "enemy image" propaganda, we can define the main "contestants" in relation to whom these ideas were formed by German consciousness. Notably they are the Jews, Slavs, Gypsies, etc. Naturally, extreme intolerance propaganda to subhuman-Semites and potential labor force such as the Slavic people meant for aggression justification against "contestant" and, as a result, achieving of the victory in material way. Also psychological effects of the mechanism for mass consciousness manipulating implementation for Nazi anti-Semitic propaganda within Ukrainian society were analyzed. It was suggested the genetic link between Nazi mass consciousness creation and reality perception of Ukrainians nowadays.

Keywords: manipulation, mass consciousness, Nazism, anti-Semitism, propaganda.

Татаринов С.И.¹

Структура и направления деятельности Бахмутской Думы в Донбассе (1866-1916 гг.)

¹ *Татаринов Сергей Иосифович, доктор философии – кандидат исторических наук, доцент кафедры инженерной педагогики, Учебно-научный профессионально-педагогический институт Украинской инженерно-педагогической академии, Артемовск, Украина*

Аннотация: Исследованы правовые основы создания и деятельности городской Думы Бахмута-центра крупнейшего уезда Екатеринославской губернии, занимавшего половину нынешней Донецкой области: избрание депутатов-гласных Думы, сроки полномочий, требования к кандидатам на должности Головы и гласных, порядок проведения выборов. Проанализированы функции представительного органа-Думы и распорядительного органа-Управы. Изучена база налогообложения населения, торговли и промышленности, роль ярмарочной торговли, пути наполнения местного бюджета, статьи расходов в разные периоды, контроль за исполнением бюджета.

Ключевые слова: городской Голова, Дума, управа, гласные, бюджет.

После Крестьянской реформы 1861 г. и учреждения системы городского самоуправления в Российской империи, правительство постоянно и внимательно регулировало функции городских Дум [16].

Представители передовых слоев русского общества, ученые-правоведы прилагали усилия для расширения демократических принципов самоуправления, проводили исследования проблем местных земских органов [1, 2, 9, 17, 18, 42].

При советской власти была скопирована предыдущая модель выборных представителей в городах, но она носила декоративный характер [13].

Последние годы исследования в Украине истории местного самоуправления носили обобщающий характер [3, с.311-318, 5, 6, с.53-67, 44, с.7-12].

Автор статьи и другие исследователи впервые начали изучать историю городского самоуправления Бахмута (Артемовска) Донецкой области в 90-е годы XX столетия [41].

В независимой Украине свыше 20 лет длятся эксперименты с местным самоуправлением, каждая новая власть или партия делают попытки расширить полномочия городских Советов, но это приводит к бюрократизации и усилению централизации, ограничения прав громад.

Бахмут был центром огромного уезда Российской империи с 1783 до 1917 гг. – сердцем промышленности Донбасса.

Бахмутская городская Дума владела землей как источником пополнения казны города. С 2 ноября 1862 г. правительством России были утверждены правила выделения земель, которые принадлежат городам Новороссийского края под частные сады и виноградники. С разрешения губернского начальства городская Дума получила возможность отвести не более 1/10 части городских земель под садово-виноградарские участки

для горожан. В одни руки выделялось не более десятины. Владелец участка в течение трех лет должен был ее освоить: оградить или обкопать ровом, посадить не менее 100 фруктовых деревьев или 1200 кустов винограда. Со дня отведения он освобождался от всякого налога[4]. Каждые 3 года Бахмутская Дума проводила осмотр участков и, в случае выполнения условий освоения, владелец получал документ на право постоянного пользования землей, а сам участок облагался ежегодным сбором в пользу города в размере 30 копеек серебром. Если арендаторы смогли воспользоваться предоставленной возможностью, то через несколько лет большая часть урожая, естественно, начала поступать на рынок.

Город владел и отдавал в аренду 3,7 тыс. десятин земле под водяные мельницы, заводы кирпичные, салотопельные, стеклянные, костопальные, кузницы, бойни, керосиновые склады, "земледелие, огороды, сенокосение и выпасы". Все было учтено [11].

В 1866 г. в Бахмуте: жителей 10103, домов каменных 172, деревянных 1700. На Торговой площади 48 каменных магазинов-лавок, 36 временных. Купцов 3-й гильдии 140, из других городов 17. Мещан было 4179 лиц. В городе действовали 5 кирпичных, 2 мыловаренных, 7 салотопельных, 5 свечных, 2 известняковых и костопальный заводы, 2 парикмахерских. Действовали 5 православных церквей и католический храм, 2 синагоги, социально-сословный состав: дворян потомственных 68, лиц духовных 69, почетных граждан 4, купцов 517, офицеров и солдат 386, отставных чинов 133, крестьян 3392, мещан 4493, иностранных подданных 28 [19].

В 1872 году в Бахмуте было: 17990 жителей, каменных домов 128, деревянных 1661, каменных магазинов 53, деревянных 77. Водкой, вином торговали 183 лица. Действовали 5 салотопельных, 4 свечных, винокуренный, табачный, пивоваренный заводы, 2 мельницы. Стоимость

всего имущества города представляла 774,7 тыс. рублей. Город имел почтовую станцию Павлоградско-Славяносербского тракта, телеграф. Существовали Тюремный замок и Камера мирового суда [20].

В 80-ые годы XIX века Бахмут имел: домов каменных 172, деревянных 1458 на сумму 634 тыс. рублей, магазинов каменных 44, деревянных 109 на сумму 100 тыс. рублей. Насчитывалось 569 ремесленников-кустарей, 744 купца при населении города 12109 человек. Общий объем прибыли местной промышленности составлял 130 тыс. рублей, ярмарки и розничная торговля давали 235 тыс. рублей [21].

Городскую реформу регулировало «Городовое положение» от 28 июня 1870 года. Положение ввело прусскую систему, в соответствии с которой депутатов – гласных избирали налогоплательщики, которые платили определенную сумму налогов (денежный, материальный ценз). Списки налогоплательщиков составляли из тех, кто платил наибольшие налоги, кончая мелкими плательщиками. Городское положение обеспечивало достаточно консервативный состав городских Дум. В выборах участвовали лица, которые достигли 25 лет, владельцы недвижимости, промышленных предприятий, лица, которые занимались кустарными промыслами или мелкой торговлей из любого сословия. Не допускались к участию в выборах лица с судимостью, отстраненные от должностей, подследственные, лишенные духовного звания. Должностные лица судов и полиции, женщины принимали участие в выборах через представителей. Голосование было тайным. Дума и управа избирались на 4 года, половина состава обновлялась каждые 2 года. Городской Голова мог отменить решение управы. Устанавливалось предельное число лиц не христианского вероисповедания, которое допускалось в состав Думы – одна треть. Городской Голова не мог быть еврейской национальности [14, 42]. Контрольные функции имели начальники губерний. В статье 76 Городского положения определялся механизм губернаторского контроля: постановления городских Дум в обязательном порядке подавались на рассмотрение губернатора, он имел право в двухнедельный срок остановить их действие за несоответствие закону. Обжаловали эти решения городские Думы в губернских по городским делам Присутствиях, которые состояли из губернатора, вице-губернатора, председателя губернской земской управы, Головы губернского города, председателя губернского Съезда мировых судей. Решения Присутствия действовали безотлагательно. Дума могла обжаловать их в Правительственный Сенат, решения которого были окон-

чательными. Ожидать постановления приходилось очень долго [14, 42]. Губернатор утверждал городских Голов уездных и заштатных городов, подавал характеристики министру внутренних дел. Министр МВД сообщал губернатору о позитивном или негативном решении. В МВД посылали дела всех кандидатов, которые набрали больше голосов «за». Нередко министр избирал кандидата по своему усмотрению, не обращал внимания на то, кто действительно набрал больше голосов [14, 42].

В Бахмуте гласным мог стать житель, который имел недвижимость на 3 тысячи рублей серебром. Первым Головою Бахмута стал купец Василий Ангельевич Ангелиди из Таганрога, секретарем Думы Иван Степанович Педанов. В 1866-1867 гг. в городскую Думу было избрано 7 гласных, среди них иудей Янкель Липарев, Гершель Тисменицкий [12]. В.А. Ангелиди позаботился об открытии Высшего народного училища, первой мужской гимназии, поощрил немцев Фарке и Мартенса начать строительство водопровода. Короткое время Головой Бахмута был И.С. Педанов.

Ярким примером конфликтов имущественных интересов деятелей Бахмутской Думы стала история с выходом книги С. Крамарева «ЛУЧШЕ СЛУШАТЬ УПРАВУ, А НЕ МНИМЫХ БЛАГОДЕТЕЛЕЙ». Крамарев писал: «...что творится в Бахмутской Думе под руководством одного лица, которое установило порядок вопреки 64 ст. Городского положения решать такие вопросы, которые не совпадают с его взглядами, путем закрытого баллотирования-голосования (не спрашивая Думу, каким способом она желает решать вопрос) и этим способом отвергать самые полезные заявления и предложения» [15]. Протест вызывали решения по вопросам командировки по предложению Педанова гласного Шабашева в Петербург из-за невыполнения обязательств Донецкой железной дорогой по строительству мостов и шоссе. Поездка должна была быть за их счет, но Голова И.М. Клейменов изменил решение в Журнале заседаний Думы (фактически подделал его) о выдаче Шабашеву 100 руб. Из 45 гласных Председателя подписями поддержали 22, но при расследовании еще 1 отказался от подписи. Крамарев обвинил Голову Клейменова в нежелании открывать полную мужскую гимназию [15]. Скандал стоил должности Головы И.М. Клейменову.

В 1874 г. городские Думы получили право определять количество мест продажи, запрещать торговлю спиртными напитками в тех или других местностях. По реформе 1885 г. вносились коррективы к «Положение о трактирных заведениях» – сборы с чайных и других заведений без

продажи горячительных напитков, пивных с продажей горячей еды в пользу города не должны были превышать сумму, уплаченную ими к казначейству [8, 22, 23]. Правилами 14 мая в 1885 г. городским Думам предоставлялись полномочия на разрешение открытия заведений розничной торговли спиртными напитками [32, 33].

С 1884 г. гласным Думы, членом Управы и заместителем Головы был избран В.И. Першин, ставший Головой в 1887 г.

Бюджет Бахмута составлял в 1881 г.: прибыли 37340 руб. (+10 тыс. к плану), расходы 36069 руб. Выдано торговых патентов 2388 (прирост 414) из-за роста сети железных дорог через Бахмут. Бюджет города в 1882 г. составлял: прибыли – 36,4 тыс. руб., расходы – 33,8 тыс. руб. В 1894 г. прибыли Бахмута составили 53638 руб. [24-26].

Большое значение имел для наполнения бюджета рост числа оптовых ярмарок. В 1881 г. в Екатеринославской губернии состоялись 480 ярмарки. В 1882 г. на Рождественской ярмарке в Бахмуте продано товаров 300 тис. руб. и она стала одной из 3 наибольших (Ростов, Екатеринослав) в губернии. В 1884 г. Петро-Павловська ярмарка Бахмута сравнялась из Екатеринославом за объемами товаров [24-26].

Бахмут в 1881 г. имел мыловаренный, 2 сальных свечей, 3 салотопных, канатный, пивоваренный, 5 известняковых завода, 2 газированных вод, 4 кирпичных, солеваренный, стеклянный заводы – всего 21. В уезде работали сахарный завод, 33 угольных рудника, литейный. 41 предприятие [24].

48 граждан Бахмута в 1881 году ходатайствовали перед Думой об установлении сбора с товаров, которые провозятся городом, с целью привлечения дополнительных средств для благоустройства и ежегодных ярмарок [7, 34].

Бахмут в 1887 г. занимал 4 место в губернии по количеству предприятий – 18, объем производства составлял 319,6 тыс. руб., работало 528 лиц [25].

Уезд занимал 1 место в Екатеринославской губернии – имел 52 предприятия, объем производства представлял 9,8 млн. руб. Рабочих было 13432 [25].

Бахмутское казначейство зафиксировало торговый оборот 47,5 тыс. руб. Бахмут провел в 1887 г. 4 ярмарки – привоз товаров на 890 тыс. руб., продажа 324 тыс. руб. «Оптовые продажи почти не ведутся, потому что развивается торговля лавошная». От сильной эпидемии чумы рогатого скота некоторые ярмарки были закрыты [25].

Бахмут в 1887 г. имел 43 тыс. руб. прибыли, расходы составляли 42,6 тыс. руб. Расходы складывались из содержания Думы 8029 руб., возвращение займов 4380 руб., на народное образование 11295 руб., военные расходы 1899 руб., содержание полиции 4147 руб., содержание пожарных 4451 руб., содержание тюрьмы 1020 руб. [25].

Городское Положение 1892 г., автором которого был министр МВД И.М. Дурново, не имело нормы, что городское самоуправление в пределах своей компетенции действует самостоятельно, статьи закона были направлены на ограничение самостоятельности городского самоуправления, полное подчинение их губернии. Положение имело перечень обязательных постановлений (ст.108): о действиях лиц, которые служат при приеме и отправлении товаров; о торговле спиртными напитками; о режиме рабочего дня в торговых и промышленных заведениях в выходные и праздничные дни; о безопасности движения на улицах; о мероприятиях обеспечения общественного порядка в публичных местах. Усиливалось влияние губернаторов на органы городского самоуправления – городской Голова, члены Управ утверждались губернатором. Обязательно утверждались губернатором годовые городские сметы. Документы подавались Думой и управой на рассмотрение МВД через губернатора. При обсуждении дел, которые касались действий городского самоуправления, в состав Присутствия входил выборный от Думы губернского города из ее гласных (ст.12). Губернское по земским и городским делам Присутствие имело право отдавать под суд лиц, избранных в городское самоуправление. Губернатор привлекал Председателей Дум и членов управы к дисциплинарной ответственности. Городским Голова, членам управ предоставлялись чины гражданского Табеля о рангах [13].

В 1895 г. выдано торговых гильдейских патентов в Бахмуте и уезде 2186 (+307) – 1 место в губернии. Это было связано с «наплывом евреев, выселенных из сельских местностей». Промышленных патентов выдано в Бахмуте в 1895 г. – 3192 [35].

Городская Дума выделяла деньги на выплату пособий и пенсий служащим-пенсионерам и их вдовам: в 1895 году пенсия была назначена вдове бывшего городского Головы титулярного советника И.С. Педанова в сумме 57 рублей в год. Врачу-пенсионеру О. А. Шкляревскому "за прослуженные им 25 течение в Бахмуте" была назначенная пенсия в размере 252 руб. в год. Ежегодно отпускалось до 10 вагонов угля для бедного городского населения [35].

Дума вела учет всего, что привозилось и продавалось в городе – этим занимались 3-4 члена Управы. В городе проводилось ежегодно по четыре ярмарки, по семь дней каждая, с оборотом 0,6–1 млн. руб. Был предел цен на мясо и хлеб в апреле-сентябре, что утверждалось Думой ежегодно.

Таблица 1.

Статьи Бахмутского бюджета за 2 года

	1896 г. [36-37]	1899 г. [38]
Общие доходы	155,6 тыс. руб.	170 тыс. руб.
Расходы	61,3 тыс. руб.	63,6 тыс. руб.

В 1899 г. доходы Бахмута: налог на недвижимость 13809 руб. (17%), сбор с промыслов 2912 руб., сбор с конных извозчиков 1128 руб., земельный налог 14464 руб. (18%), аренда городских зданий 1499 руб., другие налоги 45400 руб. (57%). Всего поступило 79 208 руб. [38].

Расходы составили 73 812 руб.: на содержание Думы 9308 руб., оплату квартир военным 2557 рублей, содержание полиции 6605 руб. (9%), на пожарную команду 6091 руб. (8%), содержание мостов, бульваров, парков, ремонт зданий, мощение улиц, освещение 11400 руб. (14%), народное образование 16606 руб. (23%), медицинская помощь и ветеринария 2900 руб. (4%) [27].

Общая прибыль городских фабрик и заводов составляла 785000 руб. Общий торговый оборот Бахмута равнялся 2,9 млн. руб., мануфактурные и бакалейные товары продавались на 1,6 млн. руб. В 1899 году было 120 крупных магазинов и 143 лавки, 122 ремесленников производили товаров и услуг на 250000 руб. Только на мощение улиц в 1898–1899 годах было потрачено 17627 руб. [27].

Интересным является анализ распорядительной деятельности Думы и управы. В 1896 г. состоялось 6 общих заседаний Думы, где было рассмотрено 87 вопросов. Голова, гласные Н. Горяинов и Н. Гаврилов собирались на 61 управы (практически еженовскресно). Рассмотрели 328 вопросов: разрешение на сооружение Есель Добрейцер будки для продажи газовых и фруктовых вод в сквере около Соборной церкви, предложение купца И.М. Клейменова об открытии Отделения Госбанка, "о неудовлетворительном строительстве водопровода, случаях недостатка воды", которые повторяются, о подряде Якову Моисееву на строительство Ремесленного училища, "о разрешении открыть трактир с продажей пива, меда, портера и вина русского". Приблизительно 50% составляли вопросы коммерции, развития сети магазинчиков, здравоохранение, благоустройство города, народное

образование. Ни слова о вмешательстве в дела местной промышленности (только аренда десятин, налоги с производства) [36].

В 1899 г. в Бахмуте было 26 гласных (24 христианина, 2 иудея). Дума собралась на 6 сессий, где рассмотрены 83 вопроса, на 52 заседаниях управы рассмотрено 359 вопросов: о строительстве в Бахмуте Торговых рядов, бойни, здания волостного Правления, нового здания мужской гимназии, Воскресной школы, склада угля для бедных, почтово-телеграфной конторы и Казначейства, о расквартировании 8-й кавалерийской бригады, о запрете виноторговли накануне праздников и в выходные дни и создание Комитета народной трезвости и другие [38].

Оклады Председателя и гласных-членов управы составляли – соответственно 150 и 60 руб. в месяц, городской архитектор получал 600 руб. на год (50 руб. в месяц), бухгалтер – 300 рублей в год (25 рублей в месяц), брандмейстер – 450 рублей в год (37,6 рублей в месяц), заведующий мужским Владимирским училищем – 300 руб. в год (25 в месяц), старший чин полиции – 180 руб. в год (15 в месяц). Штат Управы состоял из одного общего секретаря (повидимому, управляющего делами) с окладом 100 руб., одного бухгалтера – 25 руб., 6 канцеляристов с окладами в 30-35 руб. и двух писарей по 20 руб., сторожа и курьера [36-38].

Канцелярия Думы утопала у разного рода бумагах: в 1899 г. их поступило из Петербурга и Екатеринослава 6451, а в ответ переписка составила 3597 единиц. Всего на содержание "аппарата" шло 5-7% городского бюджета. Расходы Думы "на себя" – сейф за 200 руб., по пуду угля на печь (пуд – 10 копеек), освещение "думских заседаний и заседаний комиссий" требовало керосин на 36 руб. Работали и заседали много [38].

Источниками формирования бюджета города были налоги: на недвижимость 14,3 тыс. руб., торговые сборы (с винных, спиртных магазинов, с трактиров и извоза), с ремесел – 8,1 тис. руб., пошлины разные – 4,2 тис. руб., доходы с городского имущества (с аренды мельниц, за землю под заводами и магазинами) 34 тыс. руб., возвращение городу средств правительством 2,1 тыс. руб. в 1899 г. [27].

Основной налог на недвижимость складывался исходя из ежегодно издаваемых Думой "Книги оценки недвижимого имущества", где по улицам указывались все строения, их владельцы, стоимость в рублях, на основании законодательства раскрывался механизм начисления и уплаты указанного выше налога [27]. Уплату этого налога контролировали гласные В.В. Липчай и Н. С. Смиреномудренский.

Торговыми налогами облагались деревянные и кирпичные, рыбные, мясные, квасные, сенные, гончарные, хлебные, бараночные магазины-лавки. Магазины, торговавшие мануфактурой и промтоварами, налогов не платили. Налоги за минеральное сырье платили кирпичные и известковые заводы, солеварный завод Скараманги [27, 36-38].

С многочисленного еврейского населения (евреи составляли 25% из 21 тыс. жителей) брались налоги – "свечной" и "коробочный". В 1896 г. они составили больше 4850 руб. [36].

Городская Дума обратилась в 1903 году в Хозяйственный департамент МВД с просьбой об установлении сбора от 1/8 до 1/2 копейки с пуда доставленных в Бахмут товаров по железной дороге. Государственный Совет и царь Николай II позволили собирать по 1/2 копейки с пуда товаров, что дало 83,2 тысяч рублей для мощения улиц Николаевской, Большой и Малой Харьковской, Соборной на всем их протяжении [34]. Мощение тротуаров, мостовой брусчаткой было отдано купцу Абраму Дулину, камень поставлял зайцевский крестьянин Илья Симко.

Городской бюджет Бахмута в 1912 году состоял по доходам 157974 руб. и расходам – 157899 руб. Недоимка по разным платежам составляла 36568 руб., то есть больше 20% годового бюджета. Запасной капитал Бахмута составлял свыше 35000 руб. [40].

Правительство постоянно пересматривало и усложняло процедуру избрания гласных городских Дум [14, 42]. Примером этого является Распоряжение Екатеринославского губернатора о собраниях избирателей г. Бахмута во 2-ю Государственную Думу 19 марта 1906 года. Это был «стандарт» имущественного ценза. К выборам допускались лица, которые имели в собственности или наследстве 150 дес. земли, владельцы до 100 дес. арендной горно-заводской земли, владельцы недвижимости в 15 тыс. руб., доверенные лица от женщин и духовенства на собраниях в Бахмуте и Горловке 28 февраля 1906 г. Избиратель должен был предъявить Председателю собрания документ, удостоверяющий личность. Голосование происходило в большом зале уездного земства. Избиратель должен был получить у Председателя бюллетень, куда заносил 3 фамилии губернских выборщиков. Бюллетень выборщик мог получить в течение 3 дней с 16 по 18 марта. В день выборов бюллетени не выдавали. Избиратели с 9 до 20 часов подходили к Председателю, отдавали ему свое удостоверение и вбрасывали бюллетени в ящик. Подсчет голосов происходил на второй день 20 марта в присутствии любых избирателей.

В 1910-1914 гг. право голоса на выборах в городскую Думу по имущественному цензу имели 381 лица – они избирали 35 гласных Думы. В Думе были гласными 2 представителя от земской Управы и представитель духовенства (в Бахмуте было до 150 лиц этого звания).

Анализ состава городской Думы за 1901 – 1913 гг. показывает, что повторно избирались 50%. Если в 1901–1905 гг. в Думе было 29 членов и 6 кандидатов, то в 1913 году соответственно 35 и 8 [30].

В Комитете по квартирному налогу среди 7 членов был иудей Абрам Французов, в Комитете по налогу с недвижимых имуществ – Вениамин Французов [39].

В 1910 году в Екатеринославе состоялась Южно-Русская областная выставка, на которую Бахмутская городская Дума представила альбом с иллюстрациями о своей деятельности и была награждена Малой серебряной медалью за благоустройство города [43].

В 1913 году в Бахмуте проживали: русских – 21 тыс., поляков – 113, немцев – 76, татар – 89, евреев – 6,4 тыс., иностранных подданных – 104. Можно заметить, что тогдашняя статистика такого населения, как "украинцы" – не знала, не "замечала" [27].

В период I Мировой войны городской Думе насчитывались 36 гласных, Городским Головою стал Н.И. Новгородцев (врач, брат профессора правоведения Петербургского университета, депутата 1-й Государственной Думы, заместителя председателя партии конституционных демократов П.И. Новгородцева), заместителями были купец Н.А. Апаренко, владелец кирпичного завода А.П. Бадодин, гласными Думы были не только владельцы заводов Венгеровский, Вараксин, Лобасов, Минаев, Новиков, Токарев, В.Г. Французов, но и преподаватель музыки и церковный регент Г.А. Макогон, владелец Парка А.А. Чепурковский, оценщики недвижимых имуществ Н.С. Смиреномудренский, В.В. Липчай [39].

Делами мещан ведала Мещанская управа во главе со старостой Ефимом Колисниченко, членами М.И. Шумным, Шлемой Шепетовским [39].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Создание и деятельность Бахмутской городской Думы базировались на правовой и фискальной базе, которая регулировалась правительством. От оперативности, таланта, глубоких экономических знаний (окончил Одесское коммерческое училище), опыта городского Головы В.И. Першина зависело наполнение бюджета, умелое расходование доходов. Это привело к тому, что Бахмут был одним из заметных горо-

дов Екатеринославской губернии. Опыт думского самоуправления по использованию делегированных

функций может быть примером для работы местных Советов Украины сегодня.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ачадов А. Государственная власть и местное городское и земское самоуправление. – М: Тип. Ф.Я. Бугре. 1907.
2. Безобразов В.П. Земские учреждения и самоуправление. – М., 1874.
3. Белоконь М.В. Взаимодействие местных органов государственного управления и местного самоуправления: исторический опыт и проблемы современности // Вестник Запорожского юридического института. – № 1, – 2002.
4. Великая реформа. – М. – 1911, – т.3
5. Горбачев В.П. Городское самоуправление в Украине (по реформе 1870 года). Дис. канд. юрид. наук. – Харьков. Нац. ун-т внутр. дел, – 1995. – 180 с.
6. Грицак И. Местное самоуправление Украины в истории и современности // Вестник Украинской академии государственного управления при Президенте Украины. – 1996. – №1.
7. Дадашов О.С., Татаринов С.И., Тутова Н.А. Очерки этнической истории Донбасса. – Артемовск, 2010, – 108 с.
8. Гончарук В.Я. Правовое регулирование производства и оборота спиртных напитков в Российской империи во второй половине XIX – в начале XX ст. (на материалах украинских губерний) Дис. канд. юрид. наук. Харьков. ХНУ внутр. дел. – 2001. – 195 с.
9. Еропкин А. Земство и народ: к вопросу о народном представительстве. – М. – 1905.
10. Екатеринославский адрес-календарь на 1915 г. – Екатеринослав.
11. Журналы Бахмутского уездного земского собрания 2 созыва. – Екатеринослав: Тип. Чаусского. 1867.
12. Журнал Бахмутского уездного земского собрания. – Бахмут. – 1867. – 119 с.
13. Захарова Л. Г. Земская контрреформа 1890 г. – М: Изд-во МГУ, 1968. – 178 с.
14. Корнилов А.А. Из истории вопроса об избирательном праве в земстве. Происхождение земской избирательной системы 1864 г. и ее дальнейшие изменения. – СПб. 1906.
15. Крамарев С.М. Записка по поводу выражения Бахмутского городского Головы 12 мая 1882 года «лучше слушать Управу, а не мнимых благодетелей». – Одесса: тип. Нитче. 1882.
16. Материалы, собранные для высочайше учрежденной комиссии о преобразовании губернских и уездных учреждений. – В 4 ч. – СПб.: Тип. МВД, 1870–1871.
17. Муллов П. Историческое обозрение правительственных мер по устройству городского общественного управления. – СПб. 1864.
18. Мордовцев Д.Л. Десятилетие русского земства. 1864–1875. – СПб: Тип. А.А. Краевского, 1877.
19. Новороссийский календарь на 1866 г. – Одесса, 1865.
20. Новороссийский календарь на 1872 г. – Одесса, 1872
21. Новороссийский календарь на 1880 г. – Одесса, 1879.
22. Новме узаконивания о питейной торговле//Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1885. – №32. Об учреждении в губерниях особых временных комиссий.
23. Новые узаконивания о питейной торговле//Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1885. – №33. Правила о раздробной продаже напитков: Высоч.уत्व. 14 мая 1885 г.
24. Обзор Екатеринославской губернии за 1881 г. Приложение к нижайшему докладу губернатора Екатеринославской губернии Е.И.В. – Екатеринослав, 1881.
25. Обзор Екатеринославской губернии за 1887 г. Приложение к нижайшему докладу губернатора Екатеринославской губернии Е.И.В. – Екатеринослав, 1887.
26. Обзор Екатеринославской губернии за 1895 г. Приложение к нижайшему докладу губернатора Екатеринославской губернии Е.И.В. – Екатеринослав, 1895.
27. Обзор Екатеринославской губернии за 1899 г. Приложение к нижайшему докладу губернатора Екатеринославской губернии Е.И.В. – Екатеринослав, 1899.
28. Памятная книга Екатеринославской губернии на 1864 г. – Екатеринослав, 1864.
29. Памятная книга Екатеринославской губернии на 1867 г. – Екатеринослав, 1866.
30. Памятная книга Екатеринославской губернии на 1901 г. – Екатеринослав, 1900.
31. Памятная книга на 1903 г. – Екатеринослав, 1903 .
32. Полн. собр. законов Российской империи (ПСЗ). – Собр. 3–с. – т.5. – №2946.
33. Приказ податным инспекторам по губерниям Европейской Росии утв.управляющим Министерством финансов 12 авг. 1885 г.// Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1885. –Т. 3.
34. Дело об установлении в пользу доходов г. Бахмута сбора с товаров//РГИА. – ф. 1288. – оп.25. – д. 18.
35. Смета доходов и расходов по Бахмуту за 1895 г. // РГИА. – ф. 573. – оп. 30. – д. 1007.
36. Смета доходов и расходов по Бахмуту за 1896 г. // РГИА. – ф. 573. – оп. 30. – д. 1008.
37. Отчет Бахмутской городской управы за 1896 г. // РГИА. – ф. 573. – оп.30. – д. 1010.
38. Смета доходов и расходов Бахмута за 1899 г.; Отчет Бахмутской городской управы за 1899 г. // РГИА. – ф. 1288. – оп. 6. – д. 84.
39. Справочная книга Екатеринославской губернии за 1916 г. – Екатеринослав, 1916
40. Смета Бахмута на 1912 г. – Бахмут, 1912 – 121 с.

41. Татаринов С.И. Бахмутское земство и народное образование // Музей в XXI веке. – Артемовск, 1999; Татаринов С.И. Бахмут. Очерки истории, 1783–1917. – Артемовск, 2001, – 146 с.; Татаринов С.И., Тутова Н.О. Нариси історії самоврядування у Бахмуті та повіті. – Артемовск, 2008, 230с.; Татаринов С.И., Тутова Н.А. К 110 летию телефонизации Бахмутского уезда // Летопись Донбасса. – Донецк, – №6, 2009. Татаринов С.И. 50 років діяльності Бахмутського повітового земства // Вістник Луганьу ім.Т.Шевченка. Исторические науки, – №11(222), 2011, – с.112–122; Татаринов С.И., Федотов С.А.. Податкові відносини у Бахмутському повіті//Збірник праць ХНПУ ім.Сковороди, серія «История и география», – вип.45, – Харьков, 2012. – с.177–179; Татаринов С.И., Тутова Н.О., Тутов П.М. Бахмутський край–видатні сторінки історії. – Харків:ПП Мачулин, 2013, – 408 с.
- 42 Чичерин Б.Н. О народном представительстве. – М. 1866.
43. Южно –российская выставка. – Екатеринослав. 1910.
44. Ярмиш О.Н., Головка О.М. До питання типів місцевого самоврядування // Вестник Запорожского юридического института. – 1999. – №1.

Tatarinov S.I.

The structure and activities of the Bakhmut Council in the Donbass (1866-1916)

Abstract: The abolition of serfdom in the Russian Empire was followed by the reform (1864) of local governments, county district council assemblies and city council were established. The Government has adopted the City Regulations (1870) to regulate the city councils election, money or property qualifications for candidates – public. They had to be wealthy members of different social classes. In the article the legal basis of creation and activities of the Bakhmut City Council are examined at first. Bakhmut was the center of the county's largest Katerynoslavskaya province, occupied half of the current Donetsk region: the election of deputies of the council public, terms of office, the requirements for candidates for the post of Head and public, the order of the election. The function of the representative body, the council and the regulatory authority, justices are analyzed. The tax base of the population, commerce and industry, the role of fair trade, ways of the local budget filling in different times, the supervision of the budget implementation are studied. It was found, that the main part of the proceeds was the land rent for urban gardens, grazing, industrial enterprises, urban areas, various property. There were special "box" and "candle" taxes for the Jewish population of the city, making up over 25% of the population. The main direction of financing from the city budget was the city's improvement costs, the health care development, the public education expansion (the foundation of new educational establishments, libraries), the contents of police and fire brigade.

Keywords: mayor, the City Council, the council, public, the budget.

Мануилова Е.В.¹

Политизация украинской прессы в эпоху перестройки (1985 – 1991 гг.)

¹ Мануилова Екатерина Витальевна, кандидат исторических наук, преподаватель кафедры истории Украины, Южно-украинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье проанализированы процессы становления и политизации украинской прессы в период перестройки в 1985–1991 гг. В исследовании показано, как гласность и демократизация общественно-политической жизни повлияли на политические позиции украинской прессы. Политика демократизации и гласности, дали возможность журналистам писать о ранее запретных темах. Развитию гласности в СССР препятствовали цензура и административное давление на СМИ со стороны правящей партии. Эти противоречия оказали значительное влияние на развитие украинской прессы. Все печатные периодические издания находились под контролем государства. Коммунистическая партия использовала прессу как средство пропаганды. Периодика была идеологическим орудием коммунистической партии. Главной тематикой публикаций газет были материалы, которые подчёркивали правильность выбранного КПСС пути развития и восхваление существующего режима. Декларируемые советской властью гласность и плюрализм не коснулись прессы на первом этапе перестройки. В СССР до июня 1990 г. сохранялся целый ряд различных запретов и ограничений на правдивое освящение прошлого и реалией перестройки. Политика демократизации и гласности оказала значительное влияние на изменения характера публикаций в периодике. Перестроечная пресса постепенно становится оппозиционной. Гласность и принятие закона о СМИ стали реальными шагами к свободе слова и печати в нашей стране. Под влиянием перестройки пресса постепенно видоизменяется. Появляются публикации, в которых журналисты критически оценивают существующий строй. Обострение экономических, экологических и социальных проблем, политизация общества в конце 1980-х годов привели к политизации части украинской советской прессы. Дестабилизация политической обстановки в СССР вынудило КПСС пойти на радикальное изменение своей политики по отношению к СМИ и принять в 1990 г. закон СССР «О печати и других средствах массовой информации». Этот закон предусматривал широкие демократические права и свободы для СМИ. Большинство СМИ

поменяли свои политические взгляды на социально-экономические проблемы. Перестроечная пресса прошла трудный путь от коммунистической до оппозиционной. Положительным результатом перестройки стало возникновение и становление независимой и демократической прессы в 1990 – августе 1991 г. Демократические печатные издания оказали значительное влияние на становление и формирование идей независимости в Украине.

Ключевые слова: пресса, средства массовой информации, демократизация, перестройка.

Перестройка в СССР (1985 – 1991 гг.) является очень важным этапом в истории украинского народа, так как именно в это время были заложены основы для возрождения украинской государственности; возникновения украинских политических партий, многопартийной системы, становления сегодняшних печатных изданий и т.п.

В настоящее время проблемам изучения украинских СМИ в перестроечный период посвящено ряд публикаций и монографий украинских историков и журналистов. В докторской диссертации и монографии С. Костиловой показано как происходили процессы формирования национального информационного пространства Украины в 1980 – 1990-е гг. в правовой, политической и экономических сферах. [4]

В книгах украинского журналиста учёного, общественного деятеля и бывшего редактора газеты «Вечерний Киев» показано зарождение украинской национальной прессы в перестройку через призму столичной газеты «Вечерний Киев». [3]

Статья Нечепуренко Л.И. посвящена исследованию влияния социально-политических процессов 1985–1991 гг., на СМИ. [6]

Проведённый анализ имеющейся научной литературы показал, что тема становления и развития украинской прессы в перестроечный период не новая, но эта проблематика, ещё недостаточно изучена. В частности, некоторые аспекты истории развития украинских СМИ, недостаточно освещены в историографии. К таким проблемам, следует отнести рассмотрение процессов политизации украинской прессы в перестроечный период и влияние прессы на становление украинской государственности.

Целью этой статьи – является исследование проблемы политизации украинской прессы во время перестройки. Также в статье показано, как гласность и демократизация общественно-политической жизни повлияли на политические позиции украинской прессы.

В апреле 1985 г. пленум ЦК КПСС, провозгласил курс на перестройку. Целью политики перестройки было оздоровление и реформирование общественно-политической, экономической и идеологических сфер жизни советского общества. Новый политический курс предусматривал широкую демократизацию общества, ликвидацию цензуры и гласность.

Политика демократизации и гласности, с одной стороны дали возможность журналистам и корреспондентам печатных СМИ писать о ранее запретных темах. Теперь коммунистическая партия требовала от советских журналистов работать в духе горбачёвского «нового мышления», т.е. критично, объективно и непредвзято отражать политические и социально-экономические проблемы. На страницах газет и журналов, впервые за всю историю СССР, стали появляться публикации, в которых отражалась реалии жизни с её достижениями и противоречиями, во всем многообразии различных мнений и суждений. С другой стороны, развитию гласности препятствовали традиции, которые сложились за десятилетия существования СССР. Эти противоречия оказали значительное влияние на последующее развитие украинской прессы.

По данным В. Карпенко на 1985 г. в Украинской ССР выходило 17 республиканских газет и 3 информационно-рекламных бюллетени, 120 журналов разного типа, 37 областных партийных и комсомольских газет, 42 городских, 67 городских и районных, 420 районных газет[2].

Все СМИ, в том числе печатные периодические издания находились под полным контролем государства. Правящая партия использовала прессу как средство пропаганды. Периодика продолжала оставаться идеологическим орудием и инструментом коммунистической партии. Среди таких средств советской пропаганды были: «Советская Украина»; «Молодёжь Украины»; «Сельские вести»; «Рабочая газета» и другие. Эти издания сохранили верность коммунистической партии на протяжении всей перестройки. Главной тематикой публикаций этих газет были материалы, которые подчёркивали правильность выбранного КПСС пути развития и восхваление существующего режима. В статьях часто приводились искажённые факты и примеры «достижений и успехов» советского народа.

Под влиянием политики перестройки, демократизации общественно-политической жизни, гласности пресса видоизменяется. Появляются публикации, в которых журналисты и корреспонденты критически оценивают существующий строй, затрагивают проблемы: «белых пятен» истории; реабилитации жертв сталинских репрессий; трагические страницы истории голодомора 1932 – 1933 гг. и т. д. Первой на рельсы

исторической правды стала художественно-публицистическая мысль. Вслед за московскими изданиями – «Московские новости», «Огонек», «Новый мир», «Знамя», «Октябрь» в этот процесс включалась украинская пресса – «Литературная Украина», «Октябрь», «Украина» и др. [6].

Перестройка способствовала уменьшению суровости наказания за инакомыслие. В результате в стране бурно стал развиваться самиздат газет, журналов, бюллетеней, вестников, альманахов. *Самиздат – это способ изготовления и распространения в СССР неофициальных и неподлежащих цензуре литературных произведений, религиозных и публицистических текстов. Копии самиздат прессы делались их авторами или читателями без ведома и разрешения официальных органов власти, рукописным, машинописным или фотографическим способами, а к концу существования СССР также и при помощи ЭВМ.* (выделено автором).

В конце 1980-х – начале 1991 гг. в УССР наблюдался настоящий бум самиздат прессы. В 1986 г. в Харькове выходит журнал «Рок-курьер», в августе 1987 г. – возобновляет свою деятельность общественно-политический журнал «Український вісник», в ноябре 1988 г. в Сумах начинает выходить первая самиздатовская газета времён перестройки – «Движение». Исследователь проблемы самиздата Вахтанг Кипиани, отмечал в своей статье «В поисках самиздата», что крупнейшими центрами выпуска неофициальной прессы были Киев (около 250 названий), Львов (более 100 наименований), Житомир, Луцк, Днепропетровск, Одесса, Харьков. Примечательно, что самиздат выходил и в маленьких городках и даже сёлах – Снегирёвке (Николаевская область), в с. Тернах (Сумская область), в с. Великих Бирках (Тернопольская область), в с. Острове (Киевская область), с. Дубовом (Закарпатье), с. Новокленовому (Крым). [5, 29.]

Хотя официально эти печатные издания декларируются, что не являются антисоветскими и антикоммунистическими. Но именно на страницах самиздат прессы впервые были напечатаны запрещённые советской цензурой литературные и публицистические произведения, авторами которых были украинские диссиденты: В. Симоненко, В. Стус, И. Светличный, В. Романюк, И. Дзюба, В. Мороз, Е. Сверстюк и многие другие. В многочисленных публикациях приводились примеры шовинизма и украинофобии, случаи нарушения, гарантированных Конституцией СССР, гражданских прав и свобод а также факты судебных и внесудебных репрессий направленные против инакомыслящих. Статьи в самиздат

прессе также рассказывали: про тяжёлое положение украинских политзаключённых и про акции протеста против существующего режима.

В конце 1980-х годов в СССР резко дестабилизируется политическая обстановка. В УССР произошла авария на Чернобыльской АЭС, ставшая самой большой катастрофой XX века. В союзных республиках резко возросло противостояние между коммунистической партией и новыми политическими и общественными объединениями, группами и партиями, возникшими на волне демократизации общества. Проведённые СССР экономические реформы потерпели крах. Страну охватил экономический кризис. Развал всех отраслей народного хозяйства, дефицит товаров, всплеск инфляции резко ухудшили социальное положение широких слоёв населения. Перестроечная эйфория сменяется разочарованием в политике горбачёвского «нового мышления». Невозможность решить насущные социальные вопросы, неуверенность в завтрашнем дне, бесперспективность существования Советского государства усиливали антикоммунистические и антисоветские настроения среди подавляющего большинства населения страны. Обостряется политическая борьба, которая охватывала широкие слои общества. Изначально начатые, по инициативе КПСС, перестроечные процессы, во второй половине 1989 г. окончательно вышли из-под контроля властей. КПСС был вынужденный, исходя из реальных условий, в которых оказалось советское общество в конце 1980-х годов пойти на радикальное изменение своей политики по отношению к СМИ.

12 июня 1990 г. был принят Закон СССР «О печати и других средствах массовой информации». Согласно этому закону всем СМИ, в том числе редакциям газет и журналов предоставлялись широкие права и свободы. В законе отмечалось, что свобода слова и свобода печати, гарантированные гражданам Конституцией СССР, означают право высказывания мнений и убеждений, поиска, выбора, получения и распространения информации и идей в любых формах, включая печать и другие средства массовой информации. Цензура массовой информации не допускается.[1].

В результате принятия закона многие печатные СМИ стали резко менять свою политическую ориентацию и взгляды на социально-экономические проблемы. Так, ряд изданий оставаясь формально партийными, перешли на демократические позиции, и по сути, фактически противостояли партийной печати (в Москве – «Огонек», «Литературная газета», «Московские новости», «Аргументы и факты»; в Украине –

«Вечерний Киев», «Литературная Украина», «Комсомольское знамя», одесский «Юг»). [2]

Рост общественно-политической активности населения в конце перестроечного периода привёл к увеличению авторитета СМИ. Возникла острая потребность в объективной и независимой прессе. В 1990 – августе 1991 гг. начали выходить первые демократические национальные печатные издания «Правительственный курьер» и «Голос Украины», которые оказали значительное влияние на становление и формирование идей независимости в Украине.

На страницах этих газет печаталась информация о главных событиях в политической, экономической, общественной, культурной жизни страны и мира. С провозглашением независимости Украины «Правительственный курьер» стал официальной газетой органов государственной исполнительной власти Украины. «Голос Украины» – сейчас является официальным печатным органом Верховной Рады Украины.

В целом, пресса перестроечного периода имела ряд особенностей:

1) пресса, продолжала быть, в целом винтиком тоталитарной системы, «пропагандистом и организатором». Большинство украинских печатных изданий находились под тотальным контролем коммунистической партии. Декларируемые советской властью гласность и плюрализм не коснулась прессы на первом этапе перестройки. В СССР до июня 1990 г. сохранялся целый ряд различных запретов и ограничений на правдивое освящение прошлого и реалией перестройки;

2) политика демократизации и гласности оказала значительно влияние на изменения характера публикаций в периодике. Перестроечная пресса постепенно становится оппозиционной. Гласность и принятие закона о СМИ стали ре-

альным шагами к свободе слова и печати в нашей стране;

3) обострение экономических, экологических и социальных проблем, политизация общества в конце перестроечного периода привели к политизации части украинской советской прессы. Перестроечная пресса прошла трудный путь от прокоммунистической до оппозиционной. Положительные изменения в самой прессе, вызванные перестройкой, были заметны невооружённым глазом: она стала острокритической по существу строю;

4) положительным результатом перестройки стало возникновение и становление независимой и демократической прессы.

Существование демократического государственного строя невозможно без СМИ, одним из видов которых являются печатные издания. Ныне, в условиях независимости, украинские печатные издания переживают сложный период создания и становления объективной и свободной прессы. Однако, свобода СМИ не должна означать оторванность и независимость от украинского гражданина и общества в целом, мнения и интересы которых они призваны выражать. В противном случае СМИ превращаются, как это было в советское время, в орудие политического влияния их руководителей и владельцев. При таких условиях все остальные граждане лишаются реальных возможностей публичного самовыражения и свободы слова. На наш взгляд, дальнейшее объективное изучение и накопление опыта в исследовании вопросов периодики, поможет правильно оценить проблемы функционирования современных СМИ. А также послужит основой для разработки таких законопроектов, которые бы предотвращали установление контроля над медиа-пространством через административное давление, подкуп, шантаж, и цензуру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Верховный Совет СССР Закон о печати и других средствах массовой информации Закон 12 июня 1990 г. Режим доступа: 07.06. 2013 http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_37800.html
2. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека. Підр. – К.: Нора-Друк, 2006. – 320 с. Режим доступа: 06.06.2013 <http://ukrlife.org/main/karp/bezpeka.htm>
3. Карпенко В.О. На крутому повороті. Газета «Вечірній Київ»: від «перестройки» до незалежності. – К.: Асоціація світової української преси – Українська академія оригінальних ідей, Нора-Друк, 2004. – 372 с.; Карпенко, В.О. На крутому повороті. Газета «Вечірній Київ»: від «перестройки» до незалежності. – К.: Асоціація світової української преси – Українська академія оригінальних ідей, Нора-Друк, 2004. – 372 с.
4. Костилова С.О. Друковані засоби масової комунікації України (1986 – 2000 рр.): історія становлення, тенденції розвитку. – К., 2001. – 304 с.; Костилова С. О. Становлення і розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х – 90-ті рр. XX ст.) : Автореф. дис... д-ра іст. наук / С. О. Костилова ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2004. – 36 с.
5. Кіпіані Ваханг. У пошуках самвидаву// Український журнал -2009 – №4 – С. 28-30
6. Нечипоренко Л.І. Еволюція української преси в контексті реформування суспільства (1985–1991 рр.). название с екрана Режим доступа: 07.06. 2013 http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ltkp/2012_69/teor/teor7.pdf

Manuilova K.V.

The politicization of the Ukrainian press in the period of perestroika (1985 – 1991 years)

Abstract: The article analyzes the process of formation and politicization of the Ukrainian press in the period of perestroika in 1985-1991 years. The study shows how the transparency and democratization of political life influenced the political positions of the Ukrainian press. The policy of democratization and glasnost gave the opportunity for journalists to write about previously taboo topics. Development of publicity in the Soviet Union prevented censorship and administrative pressure on the media by the ruling party. These contradictions have had a significant impact on the development of the Ukrainian press. All printed periodicals were under state control. The Communist Party has used the media as a propaganda tool. Periodicals was an ideological tool of the Communist Party. The subjects of the publications of newspapers were materials that emphasized the correctness of the chosen path of development of the CPSU and the glorification of the existing regime. Declared the Soviet power openness and pluralism is not touched the press on the first phase of perestroika. In the Soviet Union until June 1990 were remained a number of different prohibitions and restrictions on truthful consecration of the past and the reality of the perestroika. The policy of democratization and openness has had a significant impact on the changing nature of publications in periodicals. Perestroika has gradually become an opposition press. Openness and acceptance of the law on the mass media have become real steps towards freedom of speech and the press in our country. Under the influence of the press is gradually modified restructuring. Publications appeared in which journalists critics of the existing system. The aggravation of the economic, environmental and social issues, the politicization of society in the late 1980s led to the politicization of the part of the Ukrainian Soviet press. The destabilization of the political situation in the Soviet Union forced the Communist Party to the radical change in its policy toward the media and take in the 1990 Law of the USSR "On Press and Other Mass Media." This law provided for broad democratic rights and freedom of the media. Most of the media have changed their political views on the socio-economic problems. Perestroika press had passed a difficult way from a communistic to the oppositional. The positive result of the restructuring has been the emergence and establishment of an independent and democratic press in 1990 - August 1991 Democratic publications have had a significant influence on the development of ideas and the formation of Ukrainian independence.

Keywords: press, mass media, democratization, perestroika.

*Высоцкая Г.В.*¹

Деятельность украинцев Польши в сфере культуры и образования

¹ *Высоцкая Галина Викторовна, аспирант кафедры международных отношений и внешней политики, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина*

Аннотация: В статье рассмотрен уровень образования в средних и высших учебных заведениях, который предоставляется представителям украинского меньшинства в Республике Польша. Проанализировано суть и влияние культурных мероприятий на деятельность украинцев в Польше. Рассмотрены условия деятельности представителей украинского меньшинства в Польше. Проанализированы некоторые трудности, с которыми сталкивались украинцы в своей деятельности.

Ключевые слова: украинское меньшинство, образование, ассимиляция, культурные мероприятия.

Украинцы Польши составляют 0,08% всего населения страны и являются четвёртым по численности национальным меньшинством. В основном представители меньшинства проживают в северно-западных регионах страны, больше всего в Варминско-Мазурском воеводстве. Существует огромное количество общественных объединений, которые организованы украинцами в Польше для защиты собственных прав и интересов и для поддержки и развития культурных ценностей. Самыми крупными организациями являются: Объединение украинцев Польши, Союз независимой украинской молодёжи, Союз украинцев Подляшья, Объединение лемков, Украинское общество в Люблине, Фонд святого Владимира Крестителя Киевской Руси, Церковное братство святого Владимира, Украинское

общество учителей, Фонд украинской культуры, Украинское общество врачей, Союз украинок Польши [2].

Защитой прав современного украинского меньшинства является Конституция Республики Польша. В пункте 1 статье 34 указано, что «Республика Польша гарантирует гражданам, которые принадлежат к национальным и этническим меньшинствам, свободу поведения и развития родного языка, соблюдение обычаев и традиций, развитие собственной культуры» [8]. Пункт 2 этой же статьи уточняет права меньшинств: «национальные и этнические меньшинства имеют право для открытия собственных образовательных и культурных институций, организаций, которые способствуют защите религиозной идентичности, а также участие в решении дел,

которые касаются их культурного сообщества» [9].

Сейчас украинцы проживают в Варминско-Мазурском воеводстве – 1 188 человек, в Западнопоморском – 3 703, Подкарпатском – 2 984, Поморском – 2 831, Дольношлёнском – 1 422, Подляшском – 1 366, Любуськом – 615, Мазовецком – 679, Малопольском – 472, Люблинском – 389, Шлёнском – 309 человек.

Как граждане Республики Польша украинцы имеют право на сохранение национальной идентичности, развитие собственных традиций и изучение родного языка. До 1992 г. изучение украинского языка в разных формах проводилось на основе приказа Министра образования № 67 от 21.12.1988 г., которые впервые в послевоенной Польше дал возможность организовать такое обучение и давал возможность сохранить чувство этнической и языковой самобытности. Юридические акты до 2002 г. обязывали все образовательные структуры выполнять этот приказ.

В соответствии с ним, изучение языка признавалось необходимым для всех групп национальностей, которые проживают на территории Польши, у том числе – украинского меньшинства, учитывая не только специфику этого меньшинства, а и индивидуальные запросы. Параграф 4 пункта 1 Приказа определял, что «изучение родного языка может осуществляться в дошкольных заведениях и школах с обучением на родном языке и в двуязычных школах; в школах с дополнительным изучением родного языка; в межшкольных кружках изучения родного языка».

Приказ министра образования определяет также способ финансирования образовательных комплексов и отмечал, что эти комплексы приравнивают к общественным школам соответствующего типа. Министр образования разъяснял, что нужно понищать под понятием «школа с преподаванием на родном языке» – это учебное заведение, где проводится преподавание на языке данного меньшинства, за исключением изучения польского языка и литературы и польской истории. Зато в дошкольных заведениях с родным языком, преподавание литературы и истории проводится только на языке данного меньшинства.

Важным правовым решением Министерства образования была запись о том, что «ученики польской национальности, которые учатся в школах, где занятия проводятся на родном языке меньшинства, могут, при наличии заявления от родителей, изучать этот язык как обязательный иностранный язык». Этот правовой акт также отмечал то, что «... в школах с обучением на

родном языке, для данного меньшинства школьные аттестаты выписываются на польском языке и языке данного меньшинства» [12].

С 1 января 2003 г. действуют новые правовые решения, которые касаются обучения на родном языке. С 1 января 2003 г. обучение на родном языке национальных меньшинств определяет новое распоряжение Министра образования и спорта, которое является менее благоприятным, чем предыдущее. Оно опровергло запись о том, что родной язык относится к обязательным предметам, а также запись про дошкольные заведения.

В 2000 г. в Польше насчитывалось 620 школ и заведений с дополнительным языком меньшинств и их посещали 41 905 учеников. В 136 заведениях обучалось 2 689 украинцев.

В 2003/2004 учебном году в 607 (1,8% заведений в Польше) школах национальных меньшинств обучалось 48 797 учеников, что составляет 0,8% всех учеников в Польше. Кроме того, изучение языков меньшинств проводилось в 43 межшкольных учебных заведениях, а в 56 школах организовывались дополнительные занятия для цыган.

В 2006/2007 учебном году обучалось 49 тыс. детей и молодёжи. Кроме того, ещё 33,8 тыс. учились в начальных школах и 13,7 тыс. – в гимназиях). 6% всех учеников этих школ составляли дети и молодёжь украинского меньшинства.

Одним из самых больших образовательных заведений украинского национального меньшинства в Польше является комплекс общеобразовательных школ в г. Легница, которые берут своё начало с 1957 г. (гимназия – 66 учеников, лицей – 42 ученика). Самым большим в Польше считается комплекс школ в Гурове Иловецком (гимназия – 56 учеников, лицей – 214 ученика, профильный лицей – 23 ученика). Комплекс общеобразовательных школ у Бартошице работает с 1999 г. и насчитывает всего 126 ученика; комплекс общеобразовательных школ в Перемышле функционирует с 1998 г. (начальная школа – 56 ученика, гимназия – 69, лицей – 61 ученик). Общеобразовательный комплекс в Белом Бору – единственная украинская школа в Западном Поморье (начальная – 37 учеников, гимназия – 32 ученика, лицей – 54 ученика).

В некоторых регионах отсутствуют образовательные заведения, в которых изучение украинского языка является необходимым в рамках образовательной системы Польши. Среди них: Люблинское, Мазовецкое, Шлёнское, Лодзское, и Дольношлёнское воеводства. Особенно привлекает внимание Люблинское воеводство, в котором проживает достаточное количество пред-

ставителей украинского национального меньшинства и где школы могли бы функционировать но их не создают.

Все школы разных типов находятся под пристальным взглядом инспекторов образования и на равных правах с другими национальными представительными получают соответствующие образовательные дотации. В рамках педагогического контроля в 2002 г. был издан «Информатор аттестата зрелости 2005 г. по обучению украинскому языку, как языку меньшинства». Образовательные заведения также контролируются разными представителями органов местного самоуправления [10].

Одним из важнейших элементов обучения является наличие учебников. Изданием украинских версий занимаются издательства «Школьное» и «Педагогическое». Учебники и вспомогательные книги для меньшинств издаются за счёт государственных средств. Издателем и распространителем является издательство «Школьное» и Акционерный педагогический союз «ТЕЛЕЦЕНТРУМ» в Болоньи.

В 1995-2007 гг. издательства «Школьное» и «Педагогическое» напечатали 22 названия учебников для учеников школ украинского меньшинства. Сем позиций переиздавались повторно, из них три – в изменённой форме. Таким образом, за период 1995-2007 гг. украинские школы получили 29 изданий учебников и пособий.

Министерство образования и спорта Польши, за эти годы, для всех меньшинств, выделило из государственного бюджета на печать: в 2001 г. – 2 599,6 тыс. злотых; 2002 г. – 2 510,7 тыс. злотых; 2003 г. – 1 499,9 тыс. злотых; 2004 г. – 1 500 тыс. злотых [6].

Анализ обязательных программ обучения на разных этапах, представленный издательством, даёт основания утверждать, что школы для украинского меньшинства не обеспечены, в полной мере, учебниками по всем предметам. На этот факт обратила внимание Национальная палата контроля в своём отчёте.

Состояние обучения украинских меньшинств, которые проживают в Польше и польского меньшинства, которое проживает в Украине, отображаются в подписанных договорах между правительствами Польши и Украины. Примером этого может быть сотрудничество между Министерством образования Польши и Министерством образования и науки Украины, основанное в Гурово-Иловецком 2 июля 2001 г. Статья 6 этого документа гласит, что обе стороны обеспечат представителям украинского меньшинства, проживающих на территории Польши, и представителям польского меньшинства, проживающих на территории Украины, все условия для изучения

родного языка, а также истории и культуры в дошкольных заведениях, начальных школах и общеобразовательных лицеях. Данные условия действуют в рамках системы образования в Польше и Украине и способствуют повышению уровня изучения этих предметов. Данное соглашение соответствует Европейской карте региональных языков и языков меньшинств, подписанный в Страсбурге 5 ноября 1992 г. [3].

Украинский язык также изучается в высших учебных заведениях. В Варшавском университете есть кафедра украинистики. Действует кафедра украинской филологии в Ягеллонском университете им. Марии Кюри-Склодовской, Щецинском университете, Университете им. Адама Мицкевича и в Варминско-Мазурском университете. Факультативы украинского языка проводятся в высших педагогических школах г. Жешува и г. Слупска. Проходят междисциплинарные украинистические студии – специальность обучения в государственной высшей восточноевропейской школе в Перемышле [2].

На современном этапе для украинского меньшинства достаточно остро стоит проблема снижения уровня этнической самоидентификации. Об этом гласят результаты переписи. В конце 1980-х гг. украинцы проживали на территории 39 воеводств. Согласно с так называемыми «оценочными данными» считалось, что украинское меньшинство насчитывает от 250 до 500 тысяч человек. В справочниках и исследованиях фигурировало количество 300-350 человек. Несмотря на расселение, в Польше можно было найти сёла, в которых большую часть населения составляли украинцы. В большинстве местностей украинцы составляли только 5-15% от общего количества жителей. Однако, результаты Общей переписи населения, проведённой в Польше в 2000 г., в которой, впервые после войны, определялась национальная принадлежность, показала меньшее количество украинцев – 30 957 человек, из которых польское гражданство имели 27 172 человека [13].

Ассимиляция охватила украинцев, которые проживают в разных частях Польши. Один из лидеров украинского движения в Северной Польше В. Серкиз отметил снижение заинтересованности в изучении украинского языка и делал прогноз, что через «10-15 лет буду ходить с микрофоном, и искать кого-то кто знает украинский язык, чтобы что-то перевести...» [5]. В свою очередь, на юго-западе страны, руководители Сяноцкого отдела Объединения украинцев в Польше (ОУП) Р. Ленкевич и М. Райтар отметили, что национальное сознание украинского населения является достаточно низким. Местных украинцев характеризовали пассивными и неза-

интересованными в общественной жизни украинского сообщества. Несмотря на то, что украинцы региона проживают на землях, которые они заселяли исторически, всё же на их сознание повлияло изгнания, позже возвращение, десятки лет неблагоприятного отношения [1].

Украинские организации занимались созданием действенной программы культурно-образовательных мероприятий и привлечением украинской молодёжи к организованной национальной жизни. Необходимо постоянно организовывать самые простые формы этих мероприятий. Среди них: распространение украинской прессы и книг, еженедельные встречи на лекциях, докладах, презентациях фильмов. Отдельной важной формой работы стала организация торжественных вечеров, встреч по случаю национальных или религиозных праздников. Ещё одним направлением работы была разработка программ по привлечению к общественной жизни, в структурах ОУП или других (молодёжных) организациях, молодёжи из средних школ. Также привлекались студенты, которые, попадая из сёл в город, постепенно забывали, что когда-то изучали украинский язык [4].

Также проводились такие культурные мероприятия как: ежегодный фестиваль украинской культуры «Кошалин», пластовые детские лагеря, с 2010 года фестиваль «Бойковское лето», Дни украинской культуры в мае, конкурс декламаторов «Поэты Украины», ежегодные летние этнографические курсы, фестиваль украинского кино [2].

Важное место в системе мероприятий, направленных на противодействие ассимиляции, принадлежит программе «Возвращение». Идея такой программы возникла ещё в первой половине девяностых годов. Тогда она воспринималась большей частью украинцев буквально, как возвращение на земли, с которых они были выселены. Однако, анализ внутренних и внешних факторов, которые определяли положение украинского сообщества, указывал, что на практике реализовать эту идею достаточно сложно. Поэтому, в 2002 г. программу «Возвращение» было представлено как целый комплекс заданий, направленных на противодействие полонизации.

Целью программы «Возвращение» стал подъём уровня национального сознания и противодействие процессу ассимиляции. В связи с этим ОУП принялось реализовывать концепцию переосмысления активности украинского общества.

Активное развитие культурно-художественной жизни помогает сохранению чувства этни-

ческой самобытности для украинского общества Польши. Именно культурно-художественное направление активности получило возможность развития после создания Украинского общественно-культурного общества (УОКО). Среди аматорских художественных коллективов, с самого начала, большой популярностью пользовались хоры, вокальные секстеты, квартеты и трио, драматические и декламаторские группы. Все они действовали на общественных началах, потому что украинской этнической группе, несмотря на все усилия, не удавалось создать профессиональный хор или театральный коллектив.

С начала 1990-х гг. был основан Фонд украинской культуры, заданием которого стала помощь украинскому обществу в поиске средств для реализации культурных программ. Основной целью Фонда является поддержание общественной, культурной и образовательной деятельности украинцев Польши. Кроме главного отделения в Варшаве, созданы филиалы в Перемышле и Щецине. В период своего существования фонд провёл множество мероприятий. Среди них – ежегодные акции «Детям Чернобыля»; концерт, посвящённый 60-летию голодомора в Украине; выставка украинских народных костюмов в этнографическом музее в Варшаве; разнообразные формы хозяйственной деятельности; предоставление помощи студентам; поддержка «Музея материальной культуры Холмщины и Подляшья» [11].

Украинцы в Польше с каждым днём активнее ведут свою деятельность. Исторически сложилось так, что украинскому меньшинству нужно было преодолеть преграды для беспрепятственной деятельности на территории Республики Польша. Украинцы активно развиваются во многих сферах жизнедеятельности, не забывая о сохранении национальных традиций. Постоянно проводятся разные мероприятия, которые знакомят соседей с нашими традициями и поддерживают национальный дух украинцев.

Не остаётся без внимания и сфера образования, т.к. она является основой развития человека. Доказательством этого и есть возможность украинцев учиться на родном языке на территории Польши. Существует огромное количество украинских школ. Поддерживается не только обучение школьников, а и студентов. Существует много разнообразных программ, которые дают украинским студентам возможность получать новые знания и обмениваться опытом с другими студентами в Польше.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гук Б. На рідній землі – вільніші // Наше слово. – 1994. – 19 червня. – С. 1, 6.
2. Закордонне українство: утвердження української присутності в світі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація в Закарпатській області державної політики співпраці із закордонними українцями: стан, проблеми, перспективи». 14-15 травня 2008 року. / за ред. М.Ю. Моца (Гаврилешко). – Ужгород: Ліра, 2008. – 380 с.
3. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К.: ІПЕІНД, 2000. – С. 159.
4. Редакційний «Круглий стіл», тобто яке наше майбутнє // Наше слово. – 1997. – 13 квітня. – С. 1, 6.
5. Andrusiczek P. Elementy kształtujące tożsamość i świadomość narodową Ukraińców w Polsce // Konteksty. Polska sztuka ludowa. Antropologia, kultura, etnografia, sztuka. – 1996. – № 3-4. – S. 149-154.
6. Chojnowski A., Bruski J. J. Wojna etniczna. Ukraina. – Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2006. – 409 s.
7. Janusz G., Bajda P. Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie. – Warszawa, 2000. – S. 34.
8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polski. – Warszawa, 2007. – Art. 35. – Punkt 1. – S. 10.
9. Konstytucja Rzeczypospolitej Polski. – Warszawa, 2007. – Art. 35. – Punkt 2. – S. 10.
10. Radzik T. Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie // Zeszyty naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej. Zeszyt 2/2000. – Puławy, 2000. – S. 224–227.
11. Ukraińcy w Polsce 1989-1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje / pod red. Mirosława Czecha. – Warszawa: ZUWP, 1993. – 318 s.
12. Wierzbicki A. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Status prawno-konstytucyjny // Porządek konstytucyjny w Polsce. Wybrane problemy / Redakcja naukowa: W. Jakubowski, T. Słomka. – Warszawa; Pułtusk, 2008. – S. 203–204.
13. Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2000 – 2002. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2003. – 359 s.

Vysotska G.V.

Activity of Ukrainians of Poland in cultural and educational spheres.

Abstract: Level of education at schools and universities for representatives of Ukrainian minority in Polish Republic is examined in this article. The author analyses essence and influence of cultural events on Ukrainians' activity in Poland. This paper presents conditions of Ukrainian minority's activity in Poland. The author analyses some difficulties that Ukrainians have in their activity.

Keywords: Ukrainian minority, education, assimilation, cultural events.

ETHNOGRAPHY

*Швидкий С.М.*¹

Лікувальні замовляння в етномедицині населення Слобідської України XIX – початку XX ст.

¹ *Швидкий Сергій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, проректор із науково-педагогічної роботи, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янск, Україна*

Анотація: На підставі етнографічних джерел у статті досліджується один із найбільш поширених магічних методів лікування населення Слобідської України XIX – початку XX ст. – замовляння, розглядається їх форма й образна система, зв'язок із віруваннями та обрядами українського етносу.

Ключові слова: замовляння, лікувальна магія, вірування, уявлення

У медичній культурі багатьох народів магічні методи лікування посідали вагоме місце. Магічні засоби застосовували паралельно з ліками рослинного, тваринного й мінерального походження, які взаємодоповнювали лікувальний ефект, а тому й досліджувати їх необхідно як один з компонентів народної медицини.

З усіх видів лікувальної магії, без сумніву, заслуговує на окрему увагу науковців вербальна, бо саме вона вважається найпоширенішою й найдавнішою в усіх слов'ян. За свідченням Б.О.Рибакі, замовляння своїм корінням сягають первіснообщинного ладу [21, с. 138]. Відомі ще шумерські, асиро-вавилонські, давньоіндійські, та давньоєгипетські замови-заклинання, разом з архаїчними міфами й ритуалами їх знаходять в Африці та Австралії, у сибірських народів. Магічні й заклиналильні формули виявлено навіть на найпростіших піктограмах, що були поширені, зокрема, у північноамериканських індіанців та в Індонезії. Були спроби пов'язати з магією появу давньогерманських рунічних написів. Ці спроби піддавалися критиці, однак на користь такого припущення можуть свідчити не лише наявність серед рунічних текстів заклинань, а й етимологія [26, с. 517]. Дослідники підкреслюють зв'язок замовлянь з давніми міфами [24, с. 450-451], а також їх особливу роль як «найважливішого джерела для реконструкції основоположних координат міфопоетачного світу, зокрема хронотопу самого міфа (тобто властивого міфу способу засвоєння просторово-часової єдності)» [24, с. 451].

В українців, як зазначав Хв. Вовк, вона (вербальна магія – С.Ш.) так само «мала головну силу» [4, с. 186]. Підтвердженням цьому є численні етнографічні матеріали, зібрані науковцями у XIX – на початку XX ст., і тому не можемо погодитися з позицією тих українських і зарубіжних дослідників, які виокремлюють лікувальну магію в окремий тип емпіричної медицини, пов-

ністю протилежний «власне народній» традиційно-побутовій медицині

Більшість українських замовлянь, що дійшли до нас, являють собою явище тієї духовної епохи, коли людина вже переходила від усвідомлення всеєдності буття до усвідомлення власної індивідуальності і своєї унікальності як людини [31, с. 19]. Тексти замовлянь ілюструють одночасне обожнення рослин і богів, а вихід з хаосу розуміють як вихід у світ, регульований богами, зазвичай добрими. Віра в те, що злі сили можуть обрати своєю жертвою не плем'я, а саме конкретну людину, та ще й таку, яка не порушувала своїми діями світового порядку, засвідчує, що людина вже вийшла із стадії повного підкорення себе племінній організації і звичаям. Саме у цей час, на думку В.Ятченка, й виникли українські замовляння [31, с. 20].

У найдавніших пластах автор замовляння відчував себе якщо ж не рівноправним, то співучасником у боротьбі зі злом з добрими світових силами. Одухотворений цим, він викликає злі сили на двобій, у якому допомагав світовий порядок. Подібне спостерігаємо, коли знахар «бере в союзники» Ісуса, Бога, Матір Божу, які фактично виступають як втілення сил Добра: «Ішла Божія Мати золотим мостом, за нею Ісус Христос, да питається: «Куди Ти йдеш?» А вона каже: «Іду до народженого, молитвенного, хрещеного. – пристріту одмовляти. Пристріт, пристріти, уїд, уїдище визиваю тебе, викликаю тебе, висилаю тебе, вимовляю тебе, тут тобі не бути, червоної крові не пити, жовтої кости не їсти, рабу Божому (ім'я) народженому, молитвенному, хрещеному, не пудити. – Іди собі на пуці, та на нетри, та на сухі ліси, на степи далекі, де люди не ходять, де собаки не брешуть, де півні не співають, куди людський голос не заходить» [3, с. 6].

Зовсім іншу позицію, інший спосіб світосприйняття й дії репрезентують пізніші замовляння й заклинання. Істотно, такі замовляння

транспоновані у молитву, під час якої людина просить (не закликає) Бога змилюватись і допомогти. Головною дійовою особою виступає вже не людина, а Бог, який за власною волею може допомогти чи відмовити людині, яка із посередника перетворюється лише на прохача: «Земле земська, водо річкова, а на Землі світ, а в світі люди, великі й малі. Допоможи, Господи, ангела достать – забрать слід раби Божої (ім'я). Стиши, Господи, Землю й Небо, да стиши в моєму тілі й душі мій біль. Миколо Угодничку, донеси молитву мою до Бога» [31, с. 20].

Адресоване до них прохання нерідко висловлюється у формі жорсткої вимоги або заборони, і цим виразно імперативним характером замовляння відрізняються від християнських молитв, що з'явилися значно пізніше замовлянь як жанру і, очевидно, на їх основі. Російський дослідник М.Харузін зазначав, що населення у своєму звертанні до духів, що населяють природу, різко розмежовує молитву і замовляння, яке називається просто «слова». Останнє має обов'язкову силу: замовляння, вимовлене без помилок, зобов'язує до виконання чи невиконання певних дій дух, якого замовляння стосується. Молитва має лише прохальне значення [27, с. 178].

Подібні замовляння окреслюють іншу конфігурацію розуміння природи, людини, світу, а також причин, мотивів і наслідків світових процесів. Отже, й первинний текст замовлянь, що певною мірою змінював, поступово повністю втрачає своє смислове навантаження, перетворюється на рудимент у власному, хоча зовсім видозмінену вигляді [31, с. 21].

Низка замовлянь, призначених впливати на явища природи, поповнила у XIX ст. пастуший репертуар, який окремими рисами наближався до дитячого фольклору. Водночас чимало замовлянь, пов'язаних із господарським життям, виконували діти, тобто вони так само увійшли до складу дитячого фольклору. Короткі форми (прислів'я та приказки), насамперед контекстуальні, є невіддільними від мовленнєвої діяльності фольклорні одиниці, поза розмовною чи розповідною ситуацією вони зустрічаються рідко. Частина пісенних і розповідних жанрів (як і згадування) перебувала в тісному зв'язку з народним віруванням та звичаями і стала самостійною лише із занепадом обрядної складової. Замовляння зберегли тісний зв'язок з магічною дією, а також з народним календарем і взагалі з народним віруванням у більшості випадків до недавнього часу. Деякі фольклорні жанри не мають генетичного зв'язку з обрядовістю. Вони можуть виникати, поширюватися завдяки їх загальнонародському змісту, асоціаціям, які вони породжують, злободенності подій, актуальності тощо. До та-

ких фольклорних жанрів відносять ліричні пісні, частина розповідної творчості.

Сукупність замовлянь за формою, змістом і функцією різноманітна. Вона містить у собі давні релігійні уявлення, які належним чином не документовано. Межа між трудовими піснями й замовляннями настільки нечітка, що відрізнити їх одне від одного іноді важко.

Замовляння мають чимало спільного й з релігійними переказами, легендами, казками. Сам поетичний текст тяжіє до легенд, замовляння можуть бути лише частиною релігійних переказів. Магічні короткі форми мають спільне і з приказками та прислів'ями; подібну структуру й лексику мають окремі короткі прокляття й магічні молитви. Ще потрібно зважати на поетичні тексти інших жанрів фольклору, що з певної причини виступають у позиції замовлянь із відповідною атрибутикою й віруваннями. Контактують замовляння також з канонічною церковною літературою та її народними трансформаціями.

Замовляння тісно пов'язані з народним віруванням і звичаями. Такий зв'язок з позапоетичними чинниками залишив поза увагою їх дослідження у фольклористиці останніх п'ятдесяти років, коли аналіз зосереджувався, насамперед, на народній творчості, як поетичної й естетичної цінності. Існують й інші причини: замовляння дуже гетерогенні за своєю формою, вони мають чимало таких універсальних особливих складових, які сприймаються як традиції, притаманні іншим етносам.

Вірування й обряди, як і замовляння, тяжіють до народних оповідань, народних пісень, коротких форм, тобто таких жанрів фольклору, які мають різноманітні загальні й перехідні форми. Місце замовлянь серед цих жанрів визначити іноді складно. Частина замовлянь схожа на пісні як за формою, так і за змістом; у них помітні спільні структурні прийоми, мотиви й поетичні образи. У народних оповіданнях замовляння являють собою один з архітектонічних прийомів. Разом з іншими короткими формами й поетичними засобами вони сприяють створенню цілісного оповідання. Завдання замовлянь у переказах полягає у визначенні й посередництві магічної функції. Вони підтримують асоціативно сюжет релігійного оповідання, а також виконують розважальну й інші функції, що залежить від викладу й мети оповідання.

Народні оповідання й замовляння мають ще одну спільну рису: замовляння, засновані на легендах, подібні до казок, що базуються на легендах, а також і духовного репертуару оповідань.

Замовляння мають багато спільного з короткими формулами, насамперед, у формальній

структурі, різняться ж вони ситуацією уживання і функцією.

На розвиток фольклорного жанру впливають культурна орієнтація і зміни життя, які спричиняють до змін в обрядах і віруваннях. Відповідні зміни в народному віруванні, а тому й у фольклорі так само були викликані (дуже схематично) такими чинниками: особливе ставлення до природи як до процесу, заснованого на анімістичному світосприйнятті, за принципом «як ти мені, так я тобі» антропоцентричною орієнтацією. Цьому сприяли швидкі зміни в соціальному й економічному житті. Як наслідок, у ставленні до природи спостерігається зосередження на егоцентризмі: заради власної користі дозволено майже все.

Зміни в господарському житті супроводжувалися змінами в обрядах, відповідно звужувалася й змінювалася сфера функціонування замовлянь. З середини XIX ст. в періодиці й літературі панувало презирливе ставлення до будь-якої магії, народного вірування й народної медицини. Із зміною обрядів звужувався рівень використання замовлянь. Часто вони забувалися до того, як зникав сам обряд. Причину вбачаємо у новому світогляді й припиненні постійності традицій.

Отже, замовляння є фольклорним жанром, який має контакт з іншими класичними фольклорними жанрами й текстуально самотійну частину, що зберегла генетичні зв'язки з віруваннями й обрядами.

У XIX – початку XX ст. численні замовляння були активною складовою народної традиції населення Слобідської України. Обмежена група лікувальних замовлянь і замовляння, пов'язані з господарським життям, виявилися доволі мобільними і збереглися в активному використанні довше за інші жанри усної народної традиції, що мають магичну функцію. Соціально-культурні й економічні чинники загальмували подальший розвиток цього фольклорного жанру (замовляльний репертуар дегенерував і почав зникати до другої половини XIX ст. – початку активного збирання фольклору). Як елемент архаїчної духовної культури замовляння посідають окреме місце серед інших фольклорних жанрів. Замовляння за формою досить різноманітні, причому ці різні форми сформувалися упродовж тривалого періоду. Замовляння як фольклорний жанр перебував у динамічному процесі розвитку: поповнювався новими формальними прийомами й окремими типами, які поширювалися чи, навпаки, забувалися. Щодо конкретних підвидів, то так само відбито динамічні риси: частина раніше сформованих замовлянь зникла, змінила функцію чи опинилася на периферії. Замість них і одночасно з ними спостерігаємо формування нових

видів. Замовляння, що набули широкого вжитку, зазнали змін від різнобічного розвитку до занепаду.

За давніми світоглядними уявленнями народу замовляння втрачало силу, коли щось забувається чи змінюється в давно усталених формулах. На жаль, такі формули знахарі переказували дуже неохоче [4, с. 186]. Як зазначав В. Бабенко, не всі знахарі погоджувалися проголошувати під запис свої шептання, щоб не втратити своєї чудодійної сили лікування [2, с. 134]. Завдяки саме такій ознаці як усталеність формули чимало замовлянь збереглося у своїй первісній формі. Замовляння, як ми вже зазначали, своєрідний і, за багатьма ознаками, архаїчний фольклорний жанр. Функції замовлянь суто прагматичні, утилітарні – засновані на вірі в силу магичної дії проголошеного слова, їх промовляли з метою досягти того чи того конкретного результату:вилікувати хворого, домогтися взаємності в коханні, викликати дощ, відвернути град тощо. Відомий французький вчений, етнограф і соціолог Клод Леві-Строс зазначав: «Немає підстав сумніватися в дієвості деяких магичних засобів. Але очевидно й те, що дієвість магії потребує віри в себе, і вона постає в трьох аспектах, які взаємно доповнюються: передусім віра чаклуна у дієвість своїх прийомів, віра хворого, якого він лікує, або жертви, яку переслідує, в могутність чаклуна і, нарешті, довіра й вимоги колективної думки, котра постійно формує щось на зразок гравітаційного поля, всередині якого визначаються й складаються взаємини між чаклуном і тими, проти кого він чаклує» [187, с. 158].

У багатьох замовляннях Української Слобожанщини XIX – початку XX ст. виразно виступають елементи давніх язичеських вірувань, відгомін тих далеких часів, коли людина одухотворювала природу, поклонялась їй, зверталась за допомогою до небесних світил, води, землі – як сил, здатних протидіяти лихові, хворобам, зцілити недугу.

За функціями замовляння можуть розглядатися, про що ми вже зазначали вище, як язичницькі молитви. Здебільшого в них є звертання до потойбічних добрих або злих сил, до небесних світил, різних явищ і предметів. Звертання до стихій, світил, природи, що оточує людину досить звичне для народної традиції. Місяць і зорі користувалися особливою повагою, пошаною у слобожан. У народній традиції вони завжди викликали і жах, і благоговіння, з ними було пов'язано й багато подій у житті людини. Повсякчас до них зверталися при лікуванні хвороб.

При зціленні багатьох недуг зверталися до місяця. Особливою прихильністю у слобожан користувався молодий місяць. Саме він

вселяв надію у зцілення туберкульозу, зубного болю, ревматизму та інших захворювань: «Молодиче, молодиче, чи був ти в старого, чи болять зуби у мертвого? Як у мертвого не болять, то так і у (ім'я) не боліли і не щеміли, і закам'яніли» [10, с. 37]. Вважалося, що поява на небі молодика автоматично підсилює магічну силу слова [8, с. 29]. У давнину наші предки святкували народження нового місяця, про що сказано в «Стоглаві»: «...Еже есть первый день коегождо месяца, паче же марта месяца празднование велие торжественно сотворяю ще [...] вжигания огнища на новые месяцы...» [22, с. 266].

М. Новикова стверджує, що «особливе значення у замовляннях має зв'язок місяця із світом мертвим. У язичницькому космосі мертві – не «поза світом», а в «іншому світі» стосовно живих, неперехідної границі між світами тут немає» [17, с. 201]. Періоди народження нового місяця вважались періодами активізації нечистої сили. Саме вночі демонічні персонажі діють під світловою егідою місяця. Для них місяць – це те ж саме, що сонце для живих. Місяць – світило потойбіччя. А тому й активізація демонічних сил відбувається залежно від положення місяця на небі, а особливо на «молодика», коли вони святкують народження свого світила. Так, за народними повір'ями «кожного нового місяця потопельники припливають до того місця, де хто потонув, і купаються при сьйві місяця» [29, Кн.1, с. 209]. Саме в цей час не радили ходити близько біля води [19, с. 62], так як активізуються відьми, бо «як місяць в серп, то чарівниці йдуть на границі» [18, с. 47]. Українці вважали, що «кожного нового місяця сходять си упирі і відьми на свій сейм» [5, Т.2, с. 105]. Існувало повір'я, що положення місяця на небі могло впливати й на зовнішній вигляд міфологічного персонажу. У підтвердження цього російський дослідник С.В. Максимов повідомляв, що ніколи не помираючі, при народженні нового місяця водяники й самі виглядають молодшими, а на старому місяці перетворюються на дідуганів [14, с. 321].

Аби позбутися зубного болю слобожани звертались до місяця. Зцілення могло відбутися лише тоді, коли він був «молодим»: «Молодий молодиче! Тобі в сповні, мені в здоров'ї. – Єсть у нас три царі: один небесний, другой – земний, а третій – у лісі. – Як зйдуця вони землі межувать, тоді в народженого, молитвеного (ім'я) зуби заболять» [3, с. 2], «Молодиче, молодиче, чи був ти в старого, чи болять зуби у мертвого? Як у мертвого не болять, то так і у (ім'я) не боліли і не щеміли, і закам'яніли» [10, с. 37], «Місяць на небі, риба в воді, медвідь в лісі, комарь на криші. Як сії четири братії вмісті сойдутся, тоді у молитвеного, хрещеного раба Божого (імя) будуть зу-

би боліти. Нехай вони заніміють, закаменіють, затвердіють на віки віків» [3, с. 2].

Подібні вірування в животворну силу місяця зафіксовані в інших регіонах України. На Львівщині до нього зверталися з проханням про здоров'я: «Місяце на нове, нам на здорове, ворогам на без голове» [23, с. 54], «Місяць на небі, заїць у дебрі, а струг у воді. Коли всі вони втрюх зйдуться, то аби тоді мала моці хороба лише», «Молодиче-молодиче, поздоровляю тебе з нове, а мені щастя і здоров'я» [23, с. 74]. «Твої ріжки вгору, а мені здоров'я в руки й ноги» [20, с. 233]. Українці Житомирщини вважали: «Щоб гроші були – побачиш молодика, побрязкай в кишені, а ще й поплюй на копійку, та й у кишеню, щоб зав'язувалося, як в'яжеться місяць, щоб гроші зав'язувались, прибували...» [12, с. 4]. У ці дні намагалися не ходити з порожнім гаманцем – бо весь місяць порожнім буде [28, с. 145]. Інші народи так само зверталися до молодика. Так, населення Мінської губернії у молодика просило здоров'я й достатку: «Маладзичок младый, рог залатый, дай нам способ и раду до жицця, сабе на прыбыток, а нам – на спасенне» [300, с. 191], вони вірили, що на молодика гроші в борг не можна ні давати, ні брати [16, с. 219].

Місяць – магічна астральна сила, повновладний «князь» нічного світу. У деяких замовляннях проявляється його царственість: «Місяцю молодий! Було вас три царі: одін царь земной, другой – небесний, третій – водяной...» [3, с. 2].

У замовляннях слобожани місяць називають Володимиром, Аврамом, Адамом – узвичаєними для народної словесності поетичними порівняннями: «Місяцю-Адаме, ім'я тобі Авраме! Дай тіла на ті кості; а як не даси, то прийми моці!» [15, с. 31], «Молодий ти місяць, Володимирь...» [10, с. 861], «Місяце Адаме! Був на тім світі...» [10, с. 192].

У ієрархічній системі небесних світил особливе місце відводили зорі. Звертаючись до зорі, найчастіше просили забрати безсоння й дати сон: «Заря зарніца, красная дівиця: заря раня, заря пізня, возьми мої крикливці і мої сонливці, понеси у чисте поле, у темні ліса. Там вам не гуляти і розкошувати, новорожденному, хрищенному і молитвянному младенцю (ім'я) спати» [10, с. 492]. «Во імя Оця і Сина, і Святого Духа амінь. Не я помогаю, сам Господь помогає. Заря, зарніца, красная дівиця: заря раня, заря пізня, возьми мої крикливці і сонливці, понеси у чисте поле, у темні ліса. Там вам не гуляти і розкошувати, новонародженому, хрещеному і молитвенному младенцю (ім'я) спати» [10, с. 492].

Вода з найдавніших часів мала неабияке місце в лікувальній магії. Це зумовлено тією роллю,

яку вона відіграла в житті народу, її реальними властивостями, наскрізь суперечливими. По-перше, цілюща, животворна сила, основа всього живого на землі, по-друге – грізна, руйнівна стихія. Але основне її призначення вбачали у зціленні хворого, а тому вона часто фігурує в текстах замовлянь, наприклад: «Вода бігуча, вода котюча і вода Йорданська береги потопила і луги поломила, народженому, молитвяному, хрещеному (ім'я) уроки отходила, а уроки водяні, вітряні і прорізні. Во віки віков. Амінь» [10, с. 35], «Помагаєш ти, вода явлена, очищаєш ти, вода явлена, і луги, берега і середину! Очищай ти, вода явлена, народженого від призору продуманого, погаданого, зустрічного, водяного, вітряного, жіноцького, парубоцького, дівоцького!» [25, с. 56].

Позитивне начало в замовляннях має й земля. Вона – один із значних елементів просторового коду замовлянь. А. Ветухов приводить лікувальну формулу, яка генетично виникла з обряду каяття землі: «Вибач мені матінко земля, в чому згрішив; - каже людина, нахилиючись до землі й випрямляючись таким чином від вивиху» [3, с. 96]. «Здоров земля Титяно, а вода Оляно! Благослови мене, Господи, водиці набрати рабу Божому...» [10, с. 193]

Звертання до тварин притаманні усім слов'янським традиціям. Зазвичай замовляння промовляють, коли побачать журавля, упіймають рака, крота, коли приходять до курника, реально присутні ті персонажі, до яких звертається хворий чи знахар. Щобвилікувати безсоння («нішниця», «мишниця») у дітей, ввечері їх несли до курника і звертались до курей. Звертання до цих домашніх птахів, на нашу думку, пов'язане із їх фізіологічною особливістю – до курника вони заходили ще до сутінок, тобто вони раніше за всіх тварин «лягали спати». Отже, людська спостережливість створила відповідний ореол навколо птахів-цілителів: «Чорні кури, білі кури, зозулясті кури і семенисті і сідласті, возьміте криклиця, плаксивця, і подумані, і погадані, і помислені, наслані, переслані, і сонцеві, і дощеві, і вітряні, тут тобі не стояти, щирого серця не тоншити, жовтої кости не ломити, піди собі де гілля неділя, де гуси не ходять, де людський глас не заходе. Кури, куриці, візьміть от хрещеной, молитвеной (ім'я нішниця)» [10, с. 36]. «Добрий вечір кури! Прийшли до вас с криклицями-плаксивцями, с нішницями, с бізсонницями... Дайте нам сон зо всіх 4-х сторон. Рабу Божому (такому-то). Ночу півням співати, а дитяти спати» [2, с. 140]. При лікуванні пліснявки звертались до свиней: «Вацю, свині, до корита, жаби до болота, а пліснявки з рота» [10, с. 191].

Хворі на лихоманку намагались віддати її раку: «Пливи, раче, за водою, бери тряско за собою» [6, с. 79].

При лікуванні зубного болю звертались до хробака, який, за народними уявленнями, точить зуб, наприклад: «У неділю рано ішли люде до церкви, а з церкви – додому, випадайте, черві, до долу» [9, с. 15].

У багатьох замовляннях слобожани звертались безпосередньо до хвороби: «Бишиха, бишище, болячка, болячище, Нежить, нежитище!» [10, с. 36], «Лишай, лишай! З лайном змішай; на сучці присне, а цуцик злиже» [10, с. 861], «Каженка, каженка, пойді ти до води, кого встретиш, того і нападі» [3, с. 1], «Пристрит, пристритище, уйд, уйдище...» [3, с. 6], «Сояшниця, соняшниця...» [2, с. 135], «Уроки, урочища...» [2, с. 137], «Гризь, гризь, подумана, погадана...» [25, с. 87]. Іноді звертались не до хвороби, а до хворого органу, частини тіла, до крові, яку не можуть зупинити: «Крово, кровю! Що тому чоловікові буде, що в неділю стружку струже? – Оте й тобі буде, як не перестанеш» [25, с. 34].

Провідними персонажами, які допомагали подолати недуги виступали Бог, Божа Матір, християнські святі. Це підтверджує тезу про значний вплив на них християнства. У замовляннях існує усталений порядок переліку цих образів залежно від ієрархічного становища. Важливіші й вагоміші постаті із них згадуються раніше: «Господи, поможи от крові шептати...» [10, с. 35], «Господи, милостивий, довготерпеливий, многомилостивий» [2, с. 186], «Присвятая Богородиця, великая помозица, св. Миколай угодник, скорий поморник, святі апостоли, станьте на помочи. Київські, Охтирські, Печерські, Святогорські, св. Митрофан Вороніжський, великий помозику. Матерь Божа двохручна, трехручна, помозите, благословите од усякой болізни, от уроків. Ви вроки, урочища, витряні, водяні, супротивні, спитині, ззидині, мужицькі, хлоп'ячі й дівчачі, тут вам ни стояти, щирого серця ни тоншити, жовтої кости ни ломити, червоної крові ни пити. Христами забиваю, молитвами викликаю, визнаю с твоїх плечей, с твоїх рук, с твоїх ніг, с твоїх пальців, с твоїх семи десяти су ставців, с твоєї голови. Ідіть собі, вроки, врочиці, на очерета, на болота, на гнилі колоди, де й вітер не заходе, де й півні не співають, де й огні ни горять, ладани не курять, християнський глас не заходе. І во віки віків. Амінь» [10, с. 35].

Велика група текстів містить звертання до міфологічних персонажів, які, за народними уявленнями, викликають у дітей плач, безсоння: «Криклиця, плаксивця денні, ношні і полуношні! Ідіть ви за димами за буйними віт-

рами, відкіль сонце не сходить і людський глас не доходить» [2, с. 135], «Ви крикливці, ви плаксивці, підіть у верх, а на мою дитину пішли, Господи, сон да дрімоти», після проголошення тексту замовляння дитину несли «під верх» (під димову трубу), струшуючи її головою вниз» [3, с. 3]. Адресоване до них прохання нерідко висловлюється у формі жорсткої вимоги або заборони, і цим виразно імперативним характером замовляння відрізняються від християнських молитв, що з'явилися значно пізніше замовлянь як жанру і, очевидно, на їх основі. М.Харузін зазначав, що населення у своєму звертанні до духів, які населяють природу, різко розмежовує молитву і замовляння, яке називається просто «слова». Останнє має обов'язкову силу: замовляння, вимовлене без помилок, зобов'язує до виконання чи невиконання певних дій дух, якого замовляння стосується. Молитва має лише прохальне значення [27, с. 178].

Для замовлянь характерна діалогічність, яка дає змогу відобразити не лише сам процес зцілення від певної хвороби, а й усіх учасників цього дійства: «Ішла Божія Мати золотим мостом, за нею Ісус Христос, да питається: «Куди Ти йдеш?» А вона каже: «Іду до народженого, молитвенного, хрещеного. – пристріту одмовляти». – Пристріт, пристрітище, уїд, уїдище визиваю тебе, викликаю тебе, висилаю тебе, вимовляю тебе, тут тобі не бути, червоної крові не пити, жовтої кости не їсти, рабу Божому (ім'я) народженому, молитвенному, хрещеному, не пудити. – Іди собі на пуші, та на нетри, та на сухі ліси, на степи далекі, де люди не ходять, де собаки не брешуть, де півні не співають, куди людський голос не заходить [3, с. 6], «Місяце Адаме! Був на тім світі? – Був. – Бачив мертвих людей? –

Бачив. В їх зуби болять? – Не болять. – Так щоб і в раба божого не боліли, не щиміли, а як у каміні стриміли...» [10, с. 192].

Щоб забезпечити, захистити людину від хвороби, у замовляннях іноді створюються ситуації, які лише у нереальному світі зможуть реалізуватися: «Місяць на небі, риба в воді, медвідь в лісі, комарь на криші. Як сії чотири братії вмісті сойдуться, тоді у молитвенного, хрещеного раба Божого (ім'я) будуть зуби боліти. Нехай вони заніміють, закаменіють, затвердіють на віки віків» [3, с. 2], «Звір у полі, камінь у морі, а місяць на небі [...] Коли ці три брати зійдуться, тоді у новорожденного, хрещеного (ім'я) зуби болітимуть» [10, с. 37].

Важливого значення надавалося часу зціленні хвороб. Найкращою порою вважали передсвітанковий час. Вірили також, що вода на світанку має цілющі властивості, тому в цей час йшли до водоймищ купатися [7, с. 158]. Селяни Куп'янського повіту купалися до схід сонця, або під час водоосвячення [10, с. 173]. «До схід сонця» у слободі Нікольській Старобільського повіту лікували сухоти [10, с. 191]. Українці вважали, що на світанку зростають цілющі властивості трав: «Йде чарівниці рано і збирайи до схід сонцьї звілья і збираї росу» [11, арк. 34]. Вважалося, що народитися на світанку – значить забезпечити собі від народження щасливе та довге життя. У той же час в інших народів існувало повір'я, що народження на заході сонця не обіцяє дитині нічого доброго в житті [1, Т.1, с. 205].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що цей вид магії в системі народної медицини слобожан посідав значне місце. У більшості текстів замовлянь відображено народні уявлення про хвороби та методи їх лікування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу / Александр Николаевич Афанасьев. – СПб., 1865 – 1868. Т. 1 – 3. – Т.1. – 411 с.; Т.2. – 396 с.; Т.3. – 414 с.
2. Бабенко В.А. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края / Бабенко В.А. – Екатеринославль: Типография Губернского Земства, 1905. – 144 с.
3. Ветухов А.В. Из этнографических материалов по Харьковской губернии / Алексей Васильевич Ветухов. – Харьков: Тип. Печатное дело, 1905. – 7 с.
4. Вовк Хв. Студії з української етнології та антропології / Федір Кіндратович Вовк. – Київ: Мистецтво, 1995. – 336с.
5. Гнатюк В.М. Знадоби до української демонології. Т. 1-2. // Етнографічний збірник. – Т.33-34. – Львів, 1912. – 461 с.
6. Даль В.И. О повериях, суевериях и прерассудках русского народа / Владимир Иванович Даль. – СПб. Издательство «Литера», 1996. – 480 с.
7. Ефименко П. Материалы по этнографии русского населения Архангельской губ. // Известия ИЮЛЕ-АЭ. – М., 1878. – 287 с.
8. Забылин М. Русский народ: его обычаи, обряды, предания, суеверия, поэзия / Михаил Иванович Забылин. – М., 1880. – 495 с.
9. Зеленин Д.К. Табу слов у народов Восточной Европы и Северной Азии. Запреты в домашней жизни / Дмитрий Константинович Зеленин. – М., 1929. – 166 с.
10. Иванов В.В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. – Харьков: Издание Харьковского Губернского Статистического Комитета, 1898. – Т.1. – 1012 с.
11. «Йеден пастух пас воли». Вірування. Записано різними особами в Західних областях України (1897-

- 1912 pp.). – Ф.28 – 3. В.М. Гнатюк. – Од. зб. 143. – 277 арк.
12. Кравченко В. Звичаї в с. Забрідді та по деяких інших недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині / Василь Григорович Кравченко. – Житомир, 1920. – 160с.
13. Леві-Строс, Клод. Структурна антропология / Пер. з фр. З.Борисюк. – К.: Основи, 2000. – 387 с.
14. Максимов С.В. Куль хлеба. Нечистая, неведомая, крестная сила / Сергей Васильевич Максимов. – СПб., 1873. – 670 с.
15. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / Упоряд., пер. з рос. В. Гнатюка. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.
16. Никифоровский Н.Я. Простонародные приметы и поверья, обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах, собранные в Витебской Белоруссии / Николай Яковлевич Никифоровский. – Витебск, 1897. – 308с.
17. Новикова М. П. Коментар // Українські замовляння. – К.: Дніпро, 1993. – С.199 – 305.
18. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Матвій Терентійович Номис. – СПб., 1864. – 304с.
19. Парсамов С.С. Демонология водной стихии. «Хозяева воды в фольклоре» / Сергей Суменович Парсамов. – Кировоград: Издательство КГПИ, 1995. – 395с.
20. Полісся України. Матеріали історико-етнографічного дослідження. – В.1. Київське Полісся. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 1997. – 358с.
21. Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси / Борис Александрович Рыбаков. – М.: Наука, 1987. – 782с.
22. Стоглав. – СПб., 1863. – 312с.
23. «Там на горі кінь турецький». Пісні, новели, легенди, народна медицина, вірування. Записано А. Веретельником на Львівщині (1901 – 1902 pp.). – Ф.28 – 3. В.М. Гнатюк. – Од. зб. 167. – 126 арк.
24. Топоров В.Н. Заговоры и мифы // Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. / Гл. ред. С. А. Токарев. – М.: Сов. Энциклопедия, 1992. – Т.1. – С.450.
25. Українські чари / Упоряд. О.М.Таланчук. – К.: Либідь, 1994. – 96с.
26. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О.Н.Трубачева / Под редакцией и с предисловием проф. Б.А.Ларина. Издание второе, стереотипное в 4 томах. – М.: Прогресс, 1987. – Т.3. – 832с.
27. Харузин Н.Н. Из материалов, собранных среди крестьян Пудожского уезда Олонецкой губернии // Даль В.И. О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа. – СПб. Издательство «Литера», 1996. – 480с. – С.172 – 207.
28. Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження / Відпов. Редактор В. Борисенко. – К.: Родовід, 1997. – 384с.
29. Чубинський П. Мудрість віків: (Укр. Народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн.: - К.: Мистецтво, 1995. – Кн. 1. – 224 с., Кн. 2. – 224с.
30. Янчук Н. По Минской губ. (Заметки из поездки 1886 г.) // Сборник сведений для изучения быта крестьянского населения России. – В.1. – М., 1889. – С.180 – 221.
31. Ятченко В. Замовляння та їх значення для вивчення ментальності українців // Народна творчість та етнографія. – 1996, №1. – С. 15 – 21.

Shvydkyi S.

Treatment spells in the ethnomedicine of the Slobidska Ukraine' population of the XIX – the beginning of the XX century

Abstract: One of the most widespread magical methods of treating of the Slobidska Ukraine population of the XIX – the beginning of the XX century, namely spell, is considered in the article on the basis of the study of the ethnographical sources. The form and image system, the connection with beliefs and rituals of the Ukrainian ethnos are also investigated.

Keywords: spell, magic treatment, beliefs, imagination.

Швядкый С.Н.

Лечебные заговоры в этномедицине населения Слободской Украины XIX – начало XX ст.

Аннотация: На основании этнографических источников в статье исследуется один из наиболее распространенных видов магических методов лечения населения Слободской Украины XIX – начало XX ст. – заговоры, рассматриваются их форма и образная система, связь с верованиями и обрядами украинского этноса.

Ключевые слова: заговоры, лечебная магия, верования, представления.

SOCIOLOGY

*Kholod A.M.*¹

The transformation of the consciousness of the society through the television

¹ *Kholod Alexander, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the International Academy of Education, Institute of Journalism Kyiv International University, Ukraine*

Abstract: This article examines the television as materiality and artifact, transforming the consciousness of modern society. Author proposed metamodel manipulation of society, which explains some of the problems of its transformation. We believe that just because there is a correlation between television as an artificial product of the spiritual life of society (artifact) and through the creation of this artifact that is close to reality (materiality). In turn materiality changes (transforms) the consciousness of individuals in society (that transforming the consciousness of society). The mentioned transformation occurs in three ways, namely: mutation and abmutation and inmutation. The aim of further research, we have chosen search cause-effect relationship between television as materiality and artifacts and the transformation of consciousness of modern society. The object of study in this case should be considered the transformation of consciousness of modern society, the subject - materiality and television as an artifact that will transform the consciousness of modern society. M. McLuhan says: "When using technology you expand your own nervous system, it goes beyond your body" (41.19 – minute and second of record film; further a time-study is without a comment). And further: "We have positioned ourselves inside their own nervous system" (41.34). "This means that any operator can get the part of our nervous system" through a television or computer device, any gadget. He (the operator) "may move any part of your essence" (42.04). "This is actually a new achievement of mankind, and mankind still had no experience with them" (42.27). "Now we have a means of communication that shakes everything in us, but we have no means of combating it" (42.41). We believe a profound remark of M. McLuhan about the lack of anti-TV. Even – more, we do sense the resistance to M. McLuhan. First, why should oppose the TV? Because invertebrate individual stared in blue TV screen and identifies that a program that is new to him. Perhaps what is not, according to the professor, new to the average consumer of the information is new. Perhaps, technically gifted viewer a reality show about survival on a desert island is not new, is not interesting. But the adventures of the participants of the reality show viewers interested third. Hence the logical, in our view, the question as to who look up to the television, which produces television projects, programs and news? Target segmentation television media is the way to solve the contradiction of which reported at the time of M. McLuhan, alluding to find means of dealing with television.

Keywords: television, artifact materiality, the transformation of society, the metamodel.

The problem of our research is to find cause-effect relationships between the factor "TV" and the factors "meta reality" and "artifact". We believe that just because there is a correlation between television as an artificial product of the spiritual life of society (artifact) and through the creation of this artifact that is close to reality (materiality). In turn materiality changes (transforms) the consciousness of individuals in society (that transforming the consciousness of society). The mentioned transformation occurs in three ways, namely: mutation and abmutation and inmutation.

The aim of further research, we have chosen search cause-effect relationship between television as materiality and artifacts and the transformation of consciousness of modern society. The object of study in this case should be considered the transformation of consciousness of modern society, the subject - materiality and television as an artifact that will transform the consciousness of modern society.

The hypothesis of our study was the assertion that television serves social communications materiality and artifact, transforming the consciousness of modern society.

Methods that have helped us make a study were as follows: among the methods of scientific knowledge that are differentiated by the criterion "presence / absence of practical research" we identified the axiomatic method, including methods for differentiating criterion "amount of general / specific knowledge representation" we turned to general method – dialectical and to scientific methods – analysis, synthesis, abstraction, generalization and analogy and modeling.

Methodology for our research was chosen for this research and the search procedures:

- analysis of the results of scientific research to one or another degree tangent to study our problem;
- separation in the analyzed theories and concepts regarding television as it features materiality and artifact;
- formulation own views and theoretical understanding of television as materiality and artifact.

Course of study

We consider television as materiality and artifact, transforming the consciousness of modern society. Searching with some interesting ideas for our study Marshal McLuhan.

Marshall McLuhan on television expressed as electric boom that extends the information flow, expands the world of human knowledge expands viewer.

It is known that in 2002 to screen out the documentary "Waking McLuhan" (in English "McLuhan's Wake"; directed by Laurie Anderson, screenwriter David Sobelman, starring – Laurie Anderson and Eric McLuhan; Film Primitive Entertainment in co-production with the National Film Board of Canada in association with TVONTARIO) [2]. Analyzing the main ideas of M. McLuhan, thought his son Eric McLuhan and memories of his wife Laura Anderson, then we act as advocates ideas of McLuhan and lay their own opinions.

M. McLuhan says: "When using technology you expand your own nervous system, it goes beyond your body" (41.19 – minute and second of record film; further a time-study is without a comment). And further: "We have positioned themselves inside their own nervous system" (41.34). "This means that any operator can get the part of our nervous system" through a television or computer device, any gadget. He (the operator) "may move any part of your essence" (42.04). "This is actually a new achievement of mankind, and mankind still had no experience with them" (42.27). "Now we have a means of communication that shakes everything in us, but we have no means of combating it" (42.41). We believe a profound remark of M. McLuhan about the lack of anti-TV. Even – more, we do sense the resistance to M. McLuhan. First, why should oppose the TV? Because invertebrate individual stared in blue TV screen and identifies that a program that is new to him. Perhaps what is not, according to the professor, new to the average consumer of the information is new. Perhaps, technically gifted viewer a reality show about survival on a desert island is not new, is not interesting. But the adventures of the participants of the reality show viewers interested third. Hence the logical, in our view, the question as to who look up to the television, which produces television projects, programs and news? Certainly not for tech savvy individuals who are – one. Thus transforming the consciousness of society influenced by television should not be considered negative for all viewers. Target segmentation television media is the way to solve the contradiction of which reported at the time of M. McLuhan, alluding to find means of dealing with television.

The role of television in the lives of people who lived in the second half of the twentieth century (in 1962) M. McLuhan in an interview with U.S. television channel put it this way: "Everyday forms part of a television show, and people feel part of the show" (46.11). Today, almost nothing has changed, millions of viewers glued to the TV when on Friday

or Saturday, the air gives their products a particular master of words – a super-leader with a super hot topic. Why are referred to millions of viewers glued to the screen? Why do they breathe with the characters of talent shows, reality shows, talk shows, culinary shows, etc.? Contrary M. McLuhan should be noted that these hateful million viewers sit in front of a computer at work, in the face of his co-workers to form and forms, run of the house, which was paid to the same is stupid in his actions and assessments. Television viewers requires that gives a break from the pressing problems of the opposing chiefs and dastardly fellow. Entertainment programs on television performing compensatory function: they allow you to forget bad weather and bad deeds (whether their own, or co-workers). As in negative and in positive terms TV shows act as a transformer of consciousness of society. Do not know what to do at home in the evening, those who are leaders at work, in science, in art, if it were not set. Let graphically (Figure 1). Depict our theoretical position on the spiral of the development of nature, society and the laws it metamodel manipulation of society (laws mutations abmutation and inmutation). A detailed description of each of the following graphics already made earlier. Suggests that further details will be made public metamodel manipulation in some of our publications and writings of our colleagues.

Concluding the analysis of the ideas expressed in the documentary film "The Awakening McLuhan" M. McLuhan remember saying: "You give shape tool, providing a form to you. This loop. First you are a consumer, end use you" (80.15). It should agree with the researcher, as it is on television, the electronic product (like a computer or computer program). Mankind has invented television, but television later customized to humanity itself. Mankind has invented a car after the car is attached to life itself. First, people have invented the computer, the latter attached to their people, to their needs. What's going on? The transformation of society. Consciousness society has changed, it is the electric accessories. Thinker M. McLuhan continues: "Any electrical devices have characteristics television features full engagement. When one is involved in a plurality of how to break the individual?" (81.48). "Finding personality - a central aspect of the electrical era. Violence - is the only way to mean self" (82.13). Unfortunately, we can't agree with M. McLuhan the latter assertion, but consider appropriate given his opinion in subsequent search of the causes and effects of the test artifact of modern society, which is the television. Prospects for further studies to define a search of correlations between the idea of M. McLuhan on TV as electric boom that created a new man, and his own idea of transforming society through inmutation and abmutation.

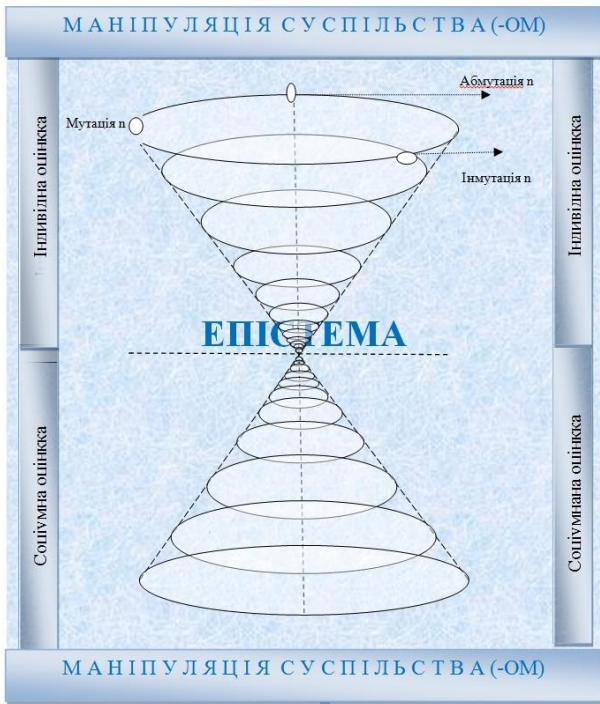

Fig. 1. Metamodel manipulation of society (Transformation performed by A. Kholod and K. Kalitovska, 2013)

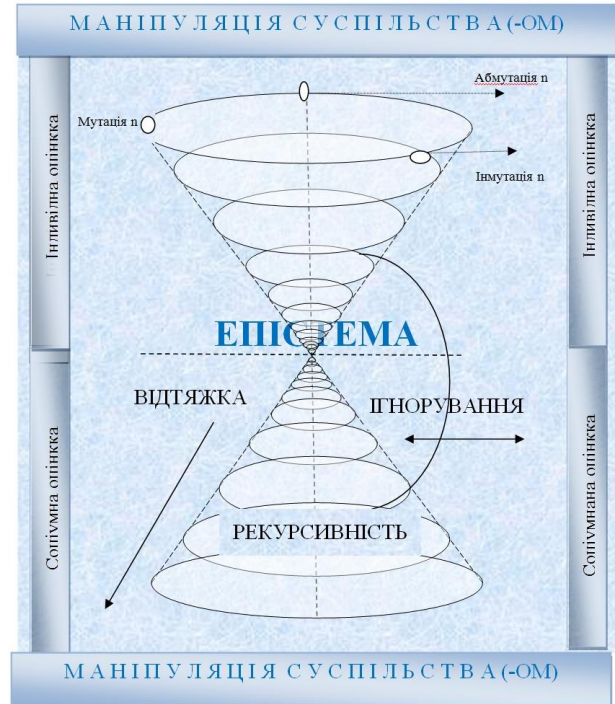

Fig. 3. Metamodel manipulation of society subject to processes backstay, neglect and recursion (by: Borisenko D., 2011)

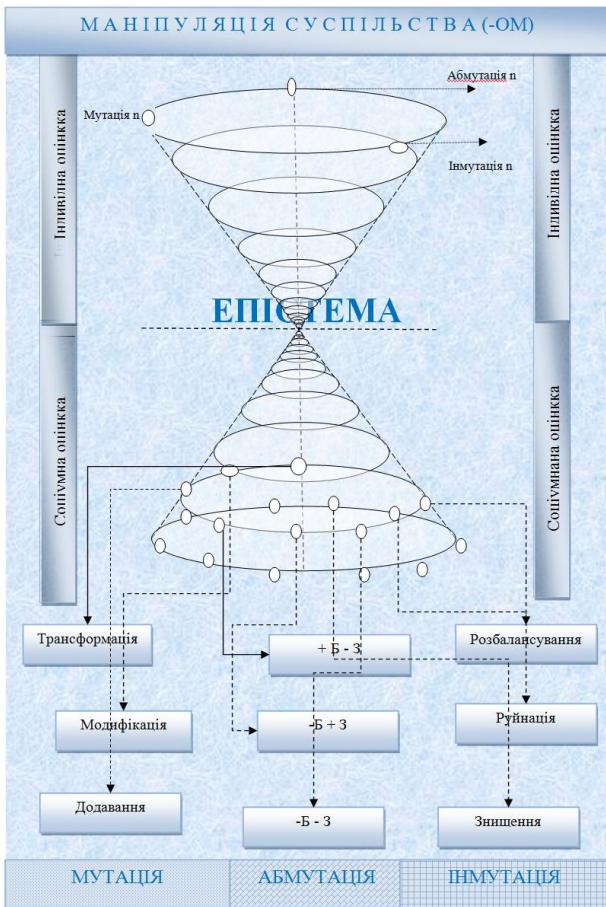

Fig. 2. Metamodel manipulation of society with the differentiation of the processes of mutation, abmutation and inmutation

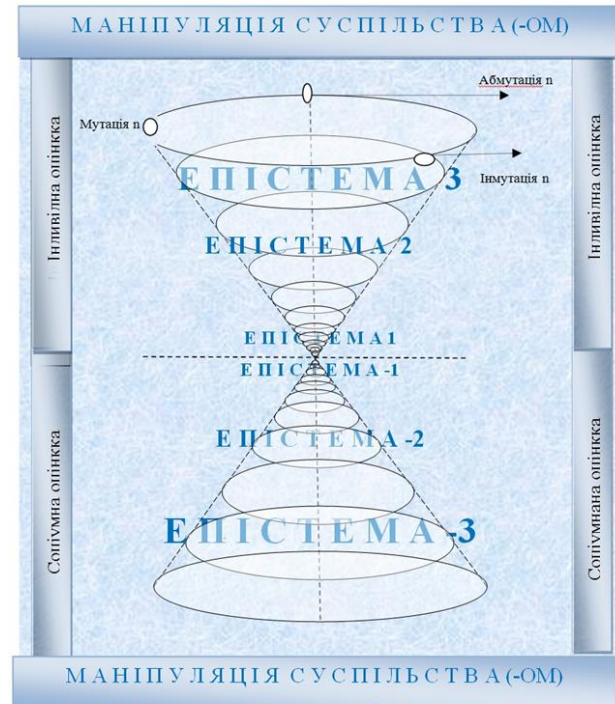

Fig. 4. Metamodel manipulation of society with indication need taking into account of epistem's each cultural-historical, economic and political era

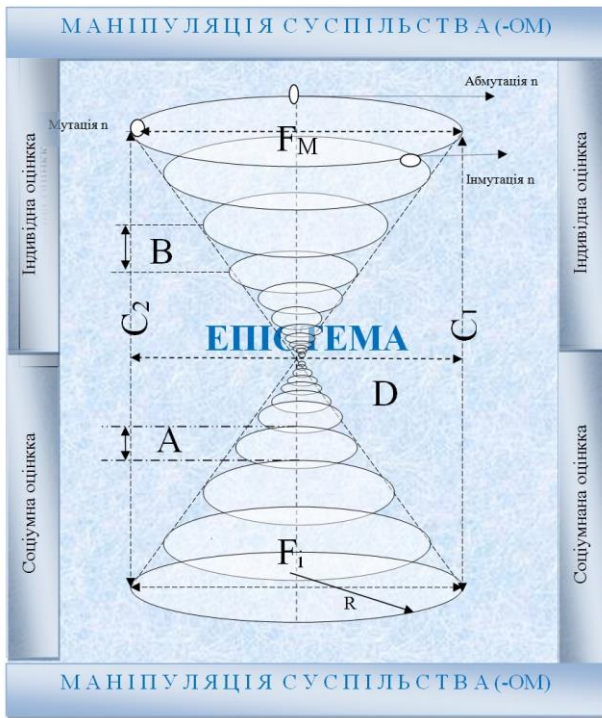

Fig. 5. Metamodel manipulation of society with indication 4 problem areas in search of units and measurement procedure

Remarks:

- A – distance between the points of intersection circles spiral;
- B – the distance between the points of peak (peak a certain age);
- C_1, C_2 – the distance between the beginning and the end and inmutation mutational processes in society;
- D – a range of knowledge episteme (the calculations is taken as 100 % for a certain period);
- F_M – the range of mutational changes based epistem's indicators;
- F_i – range inmutation changed to reflect epistem's indicators;
- R – radius epistem's changes (required to calculate the possible assessment of the individual and society degree or inmutation mutational changes).

LITERATURE

1. Борисенко Д.О. Нотатки до критики й апологетики теорії інмутації суспільства (вплив, реакція, ігнорування, відтяжка, вимірювання та рекурсивність) / Д.О. Борисенко // Теорія інмутації суспільства : pro et contra : колективна монографія [за ред. О.М. Холода; автори: Борисенко Д.О., Василюшин Р.Я., Дзенник С.В. та ін.]. – К .: КиМУ, 2011. – С. 229–231.
2. Пробуждение Маклуена / McLuhan's Wake (2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки : <http://filmix.net/30193-probuzhdenie-maklyuena-mcluhans-wake-2002.html> (дата звернення: 02.05.2013). – Назва з екрану.

Холод А.М.

Трансформация сознания общества при помощи телевидения

Аннотация: Статья посвящена анализу телевидения как метареальности и артефакта, трансформирующих сознание современного общества. Предлагается авторская метамодель манипуляции общества, объясняются отдельные проблемы его трансформации. Мы считаем, что существует корреляция между телевидением как искусственным продуктом духовной жизни общества (артефактом) и путем создания этого артефакта, близкого к реальности (матареальности). В свою очередь изменения (преобразования) сознания индивидов в обществе (это трансформация сознания общества). Указанное превращение происходит в трех направлениях, а именно: мутации, абмутации и инмутации. Целью дальнейших исследований мы выбрали поиск причинно-следственных связей между телевидением как метареальностью и артефактом и трансформацией сознания современного общества. Объектом исследования в данном случае следует считать трансформацию сознания современного общества, предметом - телевидение в качестве материальности и артефакта, которые трансформируют сознание современного общества. М. Маклюэн говорит: "При использовании технологии вы расширяете свою собственную нервную систему, она выходит за рамки вашего тела". И далее: «Мы позиционируем себя внутри своей собственной нервной системы». "Это означает, что любой оператор может получить часть нашей нервной системы" через телевизор или компьютерные устройства, любой гаджет. Он (оператор) "может двигать любую часть вашей сущности". "На самом деле это новое достижение человечества, а человечество все еще не имело опыта работы с ними". "Теперь у нас есть средства связи, которые потрясают все, что в нас, но у нас нет средств борьбы с ними". Мы поддерживаем глубокое замечание М. Маклюэна об отсутствии анти-ТВ. Даже больше, мы ощущаем сопротивление М. Маклюэна. Во-первых, почему надо противопоставлять телевидение? Поскольку отдельные беспозвоночные улавливают в синий экран и определяет программу, которая является новой для них. Возможно, что нет, по словам профессора, новая, для среднего потребителя, информация является новой. Может быть, технически одаренному зрителю реалити-шоу о выживании на необитаемом острове не ново, не интересно. Но трети зрителей приключения участников реалити-шоу интересны. Поэтому логичен, на наш взгляд, вопрос о том, кто смотрит телевидение, которое производит телевизионные проекты, программы и новости? Целью сегментации телевизионных средств массовой информации является способ решить противоречие, в котором сообщалось во время М. Маклюэна, намекая, чтобы найти средства борьбы с телевидением.

Ключевые слова: телевидение, артефакт, метареальность, трансформация общества, метамодель.

Кухтіна М.В.¹

Особливості соціально-професійної самореалізації молодих науковців України

¹ Кухтіна Марія Володимирівна, аспірантка кафедри соціології та економіки, Криворізький педагогічний інститут Криворізького національного університету, м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: Динамічні соціально-економічні умови трансформаційного соціуму обумовлюють специфіку професійного самовизначення та самореалізації молодих науковців. Вона полягає у наступному: спостерігається динаміка системи ціннісних орієнтацій та мотивів науково-дослідної роботи; зміна підходів до організації професійної діяльності породжує необхідність до пошуку нових адаптивних механізмів, які б дозволили максимально реалізувати інтелектуальний потенціал та професійні амбіції молодих українських науковців.

Ключові слова: молоді науковці, професійне становлення, трансформаційне суспільство, адаптивні механізми, інтелектуальний потенціал, мотивація

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні висуває суворі вимоги до компетентності і професіоналізму фахівців в усіх галузях суспільного виробництва, а особливо у сфері наукової діяльності. Від науковців вимагається не тільки відмінна теоретична підготовка, а й ефективна реалізація відповідних знань, умінь і навичок. При цьому особливо важливим вважається урахування всього комплексу факторів, які впливають на процес успішної професійної діяльності: професійне середовище, мотиви науково-дослідницької діяльності, система цінностей молодих фахівців.

Швидкоплинність усіх сучасних суспільних процесів в Україні визначає і постійну зміну соціально-економічних умов професійного становлення молодих науковців, які повинні постійно шукати нові шляхи підвищення ефективності своєї наукової діяльності. Тож, на нашу думку, доцільним є дослідження особливостей професійного становлення молодих науковців у динамічному українському суспільстві.

Мета дослідження – виявити специфіку соціально-професійної самореалізації молодих науковців в українському суспільстві.

Метою передбачено виконання таких **завдань**: 1) розкрити сутність поняття «соціально-професійна самореалізація фахівця»; 2) охарактеризувати особливості професійної самореалізації молодих науковців в українському суспільстві.

Аналіз наукових джерел із даної теми свідчить, що проблема соціально-професійного становлення молодого фахівця не є новою і досліджувалась у роботах фахівців у галузі психології та соціології: А.Бодальної, Л. Божович С. Березної, Т.Кисельової, Л. Коновалової, Н. Кузьміної, Т. Полякової, Є. Климової, І. Кона, А. Маркової, Л. Мітіної, Є.Головахи, Л.Сокурянської, О.Вишняк, С.Макеєва, Є.Суїменко та ін. [1; 2; 3; 5].

Оскільки професійна самореалізація фахівця виступає загальним предметним полем дослідження системи суспільно-гуманітарних наук, не можна дати однозначне визначення цього поняття.

У найбільш загальному вигляді професійна самореалізація визначається як розвиток компетентності особистості, яка є якісною характеристикою суб'єкта професійної діяльності, що відображає високий рівень розвитку важливих особистісно-ділових якостей, адекватний рівень інтелектуальних та професійних амбіцій, мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій, що спрямовані на прогресивний розвиток фахівця [4,15].

Як і будь-який процес, професійна самореалізація молодого фахівця відбувається під впливом системи факторів, визначальними серед яких, на думку Н.М.Пилипенко, є *особистісний, адміністративний та матеріальний* [6,117-118].

Характеризуючи особистісний фактор самореалізації молодого фахівця, відмітимо, що на думку Е. Зеєра, існує дві групи чинників, які впливають на його успішну реалізацію [4, 25-27]:

– *група індивідуально-особистісних (внутрішніх) факторів*, які включають індивідуальні якості особистості, внутрішню активність, потребу у самореалізації, саморозвитку, психологічну готовність до професійної діяльності;

– *група соціокультурних (зовнішніх) факторів*, які включають суспільні відношення, характер професійної діяльності, професійні вимоги до особистості.

Характеризуючи значущість особистісного фактору для успішного професійного становлення молодого науковця, можемо зазначити, що специфіка його професійної діяльності детермінує важливість для нього таких якостей як прагнення до інтелектуального самовдосконалення, переважання пізнавальних мотивів над соціальними, цілеспрямованість, мобільність, уміння

швидко адаптуватись до нового професійного середовища та ін.

Зазначимо, що Е. Зеєр виокремлює і *етапи* професійної самореалізації особистості молодого фахівця: *оптація* (формування професійних намірів), *професійна підготовка*, *професійна адаптація*, *первинна та вторинна професіоналізація та професійна майстерність* [4, 37-45].

Однією з умов успішного професійного становлення особистості молодого фахівця, зокрема, науковця є також формування уявлень про себе як *суб'єкта власної професійної діяльності*, тобто конкретним баченням себе в професії, через перетворення деякого суспільно виробленого еталону професії у її суб'єктивну особистісну модель [5,117]. Так, особистість молодого науковця формується у специфічному *професійному середовищі* під впливом особистостей наукового керівника та колег. При цьому професійне середовище може здійснювати як стимулюючий вплив на професійне становлення молодого фахівця за умови наявності позитивної соціальної ситуації, так і гальмувати його професійний розвиток.

Звичайно, характеризуючи специфіку професійного становлення молодого науковця, необхідно враховувати весь комплекс чинників, які на нього впливають. Тож, окрім особистісного (індивідуального) аспекту професійного становлення молодого науковця зупинимось також на *матеріальному та адміністративному* аспектах. Матеріальний аспект професійного становлення молодого науковця, на нашу думку, реалізується у двох напрямках: по-перше, як наявність або відсутність фінансової підтримки наукових досліджень, а по-друге, як фактор стимулювання продуктивної професійної діяльності молодого вченого. Специфіка прояву адміністративного аспекту у сучасній Україні полягає у тому, що відсутність належної підтримки у нашій державі породжує пошук молодими науковцями можливостей фінансування досліджень за кордоном. Слід зазначити, що даний процес вже став тенденцією для сучасної України. Звичайно, слід виокремити випадки рівноправного міжнародного співробітництва, проте слід наголосити, що для членства у відомих наукових організаціях також потрібні матеріальні ресурси, на що звертається мало уваги з боку сучасних адміністративних структур країни. Фактично, членство у світових чи міжнародних наукових організаціях є первинним елементом забезпечення мінімального наукового потенціалу.

Тісно, на нашу думку, пов'язані *матеріальний та особистісний* аспекти. Так, скажімо, при бажанні особистості з високим інтелектуальним, творчим потенціалом реалізувати навіть най-

складніший проект, що вимагає чимало матеріальних ресурсів, часто буває відсутня належна матеріально-технічна база. І навпаки – фахівці, які володіють потужними матеріальними ресурсами, зазвичай не мають бажання займатись науковою діяльністю або проводять неякісні наукові дослідження..

Окрім комплексу факторів, які впливають на професійне становлення молодого фахівця, ключовим елементом у індивідуальному механізмі його професійної діяльності є *мотивація* [2]. На жаль, у сучасному суспільстві ми стикаємось із проблемою існування стереотипів щодо учених, зокрема молодих, які іноді стають перешкодою для того, хто вперше вирішив стати на шлях наукової роботи. Дійсно, представники наукової спільноти виділяються серед решти фахівців потужним інтелектуальним потенціалом, інформованістю, бажанням постійного інтелектуального та творчого самовдосконалення. Але, на жаль, не для всіх особистостей ці особливості стають пріоритетними мотивами при виборі майбутньої професії. Більшого значення набувають комфортні умови праці та потужні матеріальні стимули, які, на відміну від інших професій, поки що далеко не завжди супроводжують професійну діяльність молодого науковця. Таким чином, питання навіть не в тому, яким чином проходить процес особистої реалізації дослідника, а як це застереотипізовано в суспільстві. Мотивація професійної діяльності і створений у суспільстві стереотип сприйняття особистості молодого науковця є дуже пов'язаними. Якісне управління образами і створення іміджу як персони науковця, так і професії в цілому у сучасному суспільстві є невід'ємною складовою успіху професійного становлення молодого фахівця.

Зазначимо, що врахування усіх аспектів професійної самореалізації молодих науковців є невід'ємною умовою їх успішної наукової діяльності. Так, результатом незначних фінансових надходжень у наукові дослідження, невмілих дій адміністративних структур, погіршення іміджу вченого є незначна кількість молодих осіб, які бажають займатися науковою діяльністю. Негативність даної тенденції визначається наявністю постійної потреби наукової спільноти у оновленні молодими перспективними кадрами з метою запобігання деградації та гальмування розвитку вітчизняної науки, яка не може бути адекватно задоволеною через скорочення числа молодих науковців.

Тож, постійні соціально-економічні зміни в Україні впливають на функціонування усіх сфер життєдіяльності суспільства. Зокрема, це стосується і наукової сфери, представники якої повинні постійно варіювати форми та методи своєї

професійної діяльності в залежності від тих чи інших умов. Особливо ускладнюється процес професійного становлення молодих фахівців, зокрема, науковців, які знаходяться під впливом динамічних суспільних процесів, тому можуть бути дезорієнтовані при здійсненні своєї професійної діяльності.

Професійне становлення молодого науковця відбувається під впливом комплексу факторів, провідними з яких є особистісний, адміністративний та матеріальний. Лише при адекватній взаємодії цих факторів наукова діяльність молодого фахівця буде успішною.

Специфіка професійної діяльності молодих фахівців визначається не лише взаємодією комплексу зазначених факторів, а й відповідною мотивацією. Не виключенням є і наукова діяль-

ність, яка потребує не лише наявності потужних зовнішніх матеріальних стимулів, а й внутрішніх прагнень та переконань.

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки із притаманними йому відповідними соціально-економічними проблемами виникає потреба у розробці і якісній реалізації іміджу молодого вченого; створенні власних унікальних наукових проектів; пошуку партнерів на національному і міжнародному рівнях, розробці власного механізму залучення коштів, наприклад, самофінансування в результаті виконання наукових досліджень. Ці заходи, на нашу думку, є необхідними для удосконалення процесу соціально-професійної самореалізації молодих українських науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахмеров Р.А., Головаха Е.И., Достовалов С.Г., Злобина Е.Г., Иванченко Г.В., Клементьева М.В. *Время пути: исследования и размышления / НАН Украины; Институт социологии.* – К., 2008. – 288 с.
2. Головаха Е.И. *Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности / Е.И. Головаха // Психология личности в трудах отечественных психологов.* – СПб, 2000. – С. 23-56
3. Головаха Е.И. *Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи.* – Киев: Наукова думка, 1998. – 144 с.
4. Зеер Е.Ф. *Психология профессионального образования / Е.Ф. Зеер / М.: Флинта, 2003.* – 125 с.
5. Пилипенко Н.М. *Влияние кризиса профессионального становления на саморазвитие личности / М.Н. Пилипенко // Педагогика і психологія.* К., 2005.– № 2 – С. 117–118
6. *Профессиональное самоопределение и профессиональная карьера молодежи / Под. ред. С.Н. Чистяковой, А.Я. Журкиной.* – М.: Ин-т профессионального самоопределения молодежи РАО, 1993. – 212 с.
7. Терещенко В.К., Ткачук В.А., Лисенко В.І. *Соціологія праці: навч. посібник.* – К.: Четверта хвиля, 2007. – 168 с.

Kukhtina Mariya Vladimirovna

The features of social and professional self realization of Ukrainian's young scientists

Dynamic socio-economic conditions of transformation of society determine the specifics of professional self-actualization of young scientists. It is this: there is the dynamics of values and motives of research and change in approaches to organization of work generates the need to find new adaptive mechanisms that would maximize realuzvaty intellectual capabilities and professional ambitions of young Ukrainian scientists.

Keywords: young scientists, professional development, transformational society, adaptive mechanisms, intellectual capacity, motivation

Кухтина Мария Владимировна.

Особенности социально-профессиональной самореализации молодых ученых Украины

Аннотация: Динамические социально-экономические условия трансформационного социума обуславливают специфику профессионального самоопределения и самореализации молодых ученых. Она заключается в следующем: наблюдается динамика системы ценностных ориентаций и мотивов научно-исследовательской работы, изменение подходов к организации профессиональной деятельности порождает необходимость поиска новых адаптивных механизмов, которые бы позволили максимально реализовать интеллектуальный потенциал и профессиональные амбиции молодых украинских ученых.

Ключевые слова: молодые ученые, профессиональное становление, трансформационное общество, адаптационные механизмы, интеллектуальный потенциал, мотивация

LEGAL SCIENCE

*Даньшин М.В.*¹

**Проблемы изучения механизма преступной деятельности в криминалистике:
современные задачи и тенденции**

¹ *Даньшин Максим Валерьевич, кандидат юридических наук, доцент, заместитель декана по научной работе юридического факультета Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина, Украина*

Аннотация: В статье на основе историко-логического анализа с позиций криминалистической науки исследован такой социальный феномен как преступная деятельность. Автором подчеркивается важность изучения механизма преступления, способа преступления, личности преступника для повышения эффективности противодействия преступности в современных условиях. Обращено внимание на отдельные проблемы и задачи современной криминалистики, указаны тенденции ее дальнейшего развития и совершенствования.

Ключевые слова: криминалистика, преступление, деятельность, механизм, задачи, тенденции.

Исторически зарождение криминалистики обусловлено тем, что исследователи в области уголовного процесса, анализируя такой объект познания, как преступная деятельность, выявили определенный комплекс знаний, которые уже не являлись уголовно-процессуальными. В результате эти разрозненные сведения были обобщены австрийским ученым Гансом Гроссом, а новая отрасль научных знаний получила название «криминалистика». В дальнейшем осуществлялось обобщение и систематизация вновь полученной информации на уровне логически организованной системы знаний, способной объяснять многочисленные явления, связанные с механизмом слеодообразования, при подготовке, совершении и сокрытии преступления, а затем и с криминалистической деятельностью участников уголовного процесса. Неоценимый вклад в понимание объекта и предмета криминалистического познания внесли труды Э. Анушата, А. Вейнгарта, В.И. Громова, Ю.Г. Маннса, С.М. Потапова, П.С. Семеновского, С.Н. Трегубова, И.Н. Якимова, а также других видных ученых периода становления криминалистической науки.

Нынче, рассматривая теоретические вопросы, некоторые ученые отмечают, что сугубо криминалистическим объектом познания является механизм преступления [1, С.32; 4, С.116-117], механизм совершения преступления [18, С.24-25], механизм преступной деятельности [7, С.104-105; 8, С.97]. Нам видится наиболее точным термин «механизм преступной деятельности».

Исследуя, закономерные связи между элементами механизма преступной деятельности, многие ученые подчеркивают значимость следов в структуре этого механизма [11, 7, 8, 12, 13].

Механизм преступной деятельности – это система взаимодействующих элементов. В результате этого взаимодействия образуется следовая картина, которую следователь познает в ходе расследования конкретного преступления.

В ходе исследования конкретной следовой картины в механизме преступной деятельности выделяются криминалистически значимые признаки, которые впоследствии обобщаются учеными в выводное (итоговое) знание – криминалистическую характеристику (модель) преступления [11, С.25-26; 9, С.73-78; 14, С.46-50].

Обобщение практики позволяет сформировать криминалистическую характеристику (модель) того или иного преступления, а затем опять же адаптировать, внедрить полученный научный результат в практику (обратная связь). Очевидно, что внедрение научного результата в практическую деятельность правоохранительных органов – это другой вид деятельности, который можно назвать, например, инновационным [15, С.144]. В современных условиях противодействия преступности от правоохранителя требуется все большая концентрация всех своих сил, знаний и умений для того, чтобы эффективно противостоять всем вызовам сегодняшней действительности. В этой связи особое место занимают профессиональные знания о механизме преступной деятельности, способах преступления, личности преступника, его психотипах, типичном поведении преступника в суде, приемах противодействия расследованию и судебному рассмотрению дела и т.д. Довольно часто в этой области сотруднику не хватает познаний и практического опыта. Восполнить этот пробел возможно более предметным криминалистическим изучением «различных приемов преступников», с учетом их преступной специали-

зации и внедрением полученных данных в практическую деятельность. Однако здесь нам видятся определенные современные проблемы криминалистики, с которыми связано некоторое «отставание» науки от потребностей практики.

Так, во-первых, большинство современных учебников по учебной дисциплине «Криминалистика» страдают неполнотой изложения криминалистически значимых сведений о преступной деятельности. В них содержится неоправданно большой массив информации статистического характера и описания уголовно-правовых, уголовно-процессуальных аспектов.

Во-вторых, отдельные ученые-криминалисты предоставляют для нужд практики лишь фрагментарные сведения о личности преступника. При этом информация о чертах его личности, как элемент криминалистической характеристики преступления, носит предельно общий, даже не криминологический, а больше социологический характер [6, С.16-25].

В-третьих, несмотря на значительный вклад уже проведенных исследований в области изучения преступной деятельности, до сих пор остается открытым вопрос о том, что же необходимо практике противодействия преступности сегодня в первую очередь. Так, в настоящее время раздел криминалистики, посвященный методикам расследования отдельных видов и групп преступлений, самый объемный. Однако существенных положительных изменений в динамике противодействия преступности не наблюдается. По многим показателям можно смело утверждать, что преступность «торжествует», несмотря на победные реляции руководителей правоохранительных органов. Очевидно, одной из причин подобного положения дел является поверхностное исследование, в том числе, и криминалистически значимых признаков преступной деятельности. Содержащиеся в методиках предельно общие криминалистические черты преступной деятельности практикой остаются не востребованы. Несмотря на то, что отдельные фундаментальные научные исследования в этом направлении проводятся, в учебной литературе они отражения не находят [15, С.145].

В-четвертых, следует с сожалением констатировать, что на сегодня, несмотря на очевидную значимость результатов проводимых криминалистами научных исследований о преступной деятельности, они, по различным объективным и субъективным причинам, связанным с социальной, экономической и политической нестабильностью в украинском обществе, до «конечного потребителя» (конкретного оперативного сотрудника, следователя и пр.) практически не доходят.

В-пятых, последний период развития криминалистики свидетельствует о том, что она ушла в саморазвитие и беспредметное теоретизирование. Примерами этого могут служить теория «распознавания», теория существования двух криминалистик: «обвинения» и «защиты», «криминалистическая эйдология, феноменология» и др. Об этом в свое время писали Бахин В.П. [3], В.Я. Колдин [10], В.Ф. Статкус [16], В.Ю. Шепитько [17], Н.П. Яблоков [19], и другие авторы, критикующие отдельные из этих «учений». Так, Р.С. Белкин отмечал, что наряду с отсутствием ответа на вопрос, «почему некоторые явно актуальные и значимые для практики достижения и рекомендации криминалистики не привлекают внимания практиков и не используются ими в своей деятельности», существует еще проблема того, что «в криминалистической науке к настоящему времени накопилось значительное число различных умозрительных конструкций и «открытий», которые не имеют ни теоретических, ни практических обоснований» [5, с.7]. В.Я. Колдин также подметил, что сейчас «предложены многочисленные теоретические конструкции и структурные модели криминалистики, не подкрепленные обоснованием их практической необходимости и вносящие разноречивую и путаницу в систему подготовки кадров [10, с.10].

В этой связи не следует забывать, что криминалистика с момента своего зарождения предназначалась для решения главной задачи – обеспечения деятельности следователя и дознавателя, а в конечном итоге и суда самым современным научно-техническим, а также тактико-методическим арсеналом средств, позволяющим наиболее эффективно раскрывать, расследовать преступления и устанавливать истину при их судебном исследовании. Именно этим была определена конкретная социальная задача криминалистики. И поэтому подменять другой задачей, например, «защитной», с выделением из криминалистики так называемую «криминалистическую адвокатологию» [2, с.17], органически противоестественно сущности криминалистики, что ведет к существенному изменению предметной области и негативным последствиям для ее дальнейшего развития.

Мы убеждены, что сегодня, не зная преступника, с его сложным психологическим миром и мотивацией поведения, практически невозможно решать главную задачу криминалистики – содействие правоохранительным органам в противодействии преступности. Необходимы конкретные знания, прежде всего с учетом преступной специализации. В противном случае криминалистика может существенно отстать от потребностей практики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверьянова Т.В. Криминалистика: учебник для вузов / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Росийская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.
2. Баев О.Я. Криминалистическая адвокатология как подсистема науки криминалистики / О.Я. Баев // Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. – Екатеринбург, 2002. – 150 с.
3. Бахин В.П. Криминалистика для криминалистики или для практики? / В.П. Бахин // Актуальні проблеми сучасної криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Ч.1., 19-21 вересня 2002 р. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2002. – С.12-20.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – 464 с.
5. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. – М.: НОРМА (Издат. гр. НОРМА – ИНФРА-М), 2001 – 240 с.
6. Винницкий Л.В., Шинкевич Н.Е. Криминалистическая виктимология: монография / Л.В. Винницкий, Н.Е. Шинкевич. – Челябинск: Полиграф-Мастер, 2005. – 564 с.
7. Гармаев Ю.П. Теоретические основы формирования криминалистических методик расследования преступлений / Ю.П. Гармаев. – Иркутск: ИЮИ ГП РФ, 2003. – 439 с.
8. Гармаев Ю. П., Лубин А. Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: Теория и практика / Ю.П. Гармаев, А.Ф. Лубин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 543 с.
9. Дулов А.В. Место системного подхода в методологических основах криминалистики / А.В. Дулов // Проблемы системных исследований в криминалистике и судебной экспертизе: сб. тезисов, Москва, МГУ им. М.В. Ломоносова, 4–5 декабря 2006 г. – М.: МАКС Пресс, 2006. С. 46–50.
10. Колдин В.Я. Служебная роль криминалистики / В.Я. Колдин // Криминалистика XXI века: материалы научно-практической конференции 26-28 февраля 2001 г. Т.1. – М., 2001. – С. 20-23.
11. Криминалистика: учебник/ отв. ред. Н.П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2005. – 864 с.
12. Криминалистика: учебник /Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. – М.: ТК Велби, Проспект, 2007. – 769 с.
13. Криминалистика: учеб. пособие / под ред. Н.И. Порубова. – Мн.: Выш. шк., 1997. – 675 с.
14. Криминалистика: учебник / под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эжархопуло. – СПб.: Лань, 2001. – 854 с.
15. Смахтин Е.В. Криминалистика: соотношение с уголовным и уголовно-процессуальным правом: монография / Е.В. Смахтин / под общ.ред. А.С. Под-шибякина. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 232 с.
16. Статкус В.Ф. Новые условия требуют новых решений /В.Ф. Статкус //Уголовный процесс и криминалистика на рубеже веков. - М., 2000. – С. 130-132.
17. Шепитько В.Ю. Криминалистика XXI века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях /В.Ю. Шепитько // Современное состояние и развитие криминалистики: сб. науч. тр.: под ред. Н.П. Яблокова и В.Ю. Шепитько. – Х.: Апостиль, 2012. – С.41-54.
18. Шурухнов Н.Г. Криминалистика: учебник / Н.Г. Шурухнов. – М.: Эксмо, 2005. – 562 с.
19. Яблоков Н.П. Некоторые взгляды на криминалистику как науку и учебную дисциплину XXI века / Н.П. Яблоков // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук. – практ. конф., 25-26 листоп. 2010 р. – Х.: Право, 2010 – С. 68-73.

Danshun M.

Problems of studying the mechanism of criminal activity in modern criminalistics.

Abstract: In the present conditions of fighting against the crime law enforcement must increase his concentration of all forces, knowledge and skills in order to confront effectively all the challenges of today's reality. Therefore, professional knowledge about the mechanism of criminal activity, methods of crime, the offender, his psycho, the typical behaviour of the offender in court, methods of counteraction against investigation and court consideration of affairs, etc takes a special place. Quite often in this field officer hasn't enough knowledge and practical experience. It is possible to fill this gap with substantive forensic study of "various techniques criminals", according to their specialization and introducing of criminal findings into practice. Today not knowing the offender, with his complex psychological world and motivation of the behaviour to solve the main problem of criminalistics - assistance to law enforcement agencies in combating with crime is almost impossible. Specific knowledge, particularly in the light of criminal specialization is required. Otherwise criminalistics can significantly lag behind the needs of the practice. It should not be forgotten that criminalistics since its inception, was intended to solve the main problem – to ensure activities of the investigator and the preliminary investigator, and ultimately of the court with the latest scientific and technical as well as tactical and methodical arsenal of methods that allow to disclose, investigate and establish the truth in the court the most efficiently. It determines a particular social task of criminalistics. However today a large number of different speculative constructions and "discoveries" that have neither theoretical nor practical justification are accumulated in criminalistics. Now numerous theoretical constructions and structural models of criminalistics, without backing by justification of their practical needs and introducing confusion and inconsistency in the training of personnel are offered.

Keywords: criminalistics, crime, activities, mechanism, tasks and trends..

*Варецкий И.В.*¹

Идея верховенства права как основа деятельности административного суда в процессе защиты частного лица от нарушений со стороны субъектов властно-управленческой компетенции

¹ *Варецкий Иван Васильевич, помощник судьи, аспирант кафедры конституционного и административного права, Харьковский апелляционный административный суд, Институт права имени В. Стаишиса Классического частного университета, Украина*

Аннотация: В статье раскрыта актуальность проблемы формального воплощения идеи верховенства права частного лица в публично-правовых отношениях, законодательстве и судопроизводстве Украины вследствие сохранения в значительной степени советских традиций административного управления и нежелания бюрократической среды Украины принимать новое общественно-политическое устройство. Рассмотрен вопрос о правовом регулировании защиты частного лица от нарушений со стороны властно-компетентных лиц в административных судах Украины. Проанализировано теоретическое содержание принципа верховенства права, охарактеризовано широкое значение указанного понятия. Конкретизированы причины, по которым реализация судебной защиты частного лица в административных судах Украины является недостаточно эффективной. Указаны пути совершенствования деятельности административного судопроизводства Украины во время осуществления частным лицом права на судебную защиту от нарушений со стороны публичной администрации, а также повышения эффективности правосоставляющего влияния суда на спорные публичные правоотношения. Автором сделаны следующие выводы. Принцип верховенства права является основой государственной деятельности и общественного устройства. Вопросы защиты прав свобод и интересов частного лица от нарушений со стороны субъектов властно-управленческой компетенции в Украине является делом государственного значения. Нормативно-правовое воплощение принципа верховенства права частного лица в административно-правовой сфере обуславливает степень защищенности личных прав свобод и интересов. Наиболее полная акцепция принципа верховенства права в законотворчестве и правоприменении является задачей государственного механизма Украины. Административное судопроизводство Украины является инструментом правовозобновления в публичной сфере. Эффективность системы административных судов как защитника прав, свобод и интересов частного лица, зависит от качества нормативно-правового регулирования (материального, процессуального), степени проникновения идеи верховенства права в применяемые судом легальные нормы. Именно в сфере отправления правосудия административными судами принцип верховенства права должен применяться в широком его понимании.

Ключевые слова: административный суд, принцип верховенства права, частное лицо, права, свободы, интересы, властно-компетентные лица, нормотворчество, правоприменение.

Постановка проблемы. Советский период украинской истории сказался абсолютным нивелированием ценностей личностного измерения в угоду интересам государства, с которыми отождествлялись интересы отдельной личности, всего общества.

От общества государство требовало показательного одобрения, суть которого – гражданская инертность, безынициативность, отстраненность от управления публичными делами. Личному сознанию навязывалась ложная презумпция абсолютной государственной правоты. Советское публичное право было инструментом карательного аппарата государства.

С уходом Союза Советских Социалистических Республик в прошлое, украинское общество осознало потребность в сопоставлении унаследованных советских публично-правовых источников и традиций управления обществом с мировыми стандартами, формировании ментально нового правовопонимания, отраженного в результатах правотворчества, воплощенного в актах правоприменения.

Система публичной власти, которая на основании правового закона добросовестно выполняет возложенные на нее функции, является обычным порядком любой европейской демократии.

Обеспечение прав, свобод, законных интересов граждан, их защита от противоправного административного воздействия являются важнейшими функциями государства, основанными на принципах законности и верховенства права.

Конституцией Украины определено, что права и свободы человека, их гарантии определяют содержание и направленность государственной деятельности. Реализация этой конституционной нормы зависит от эффективности функционирования институтов публичной власти.

Бюрократическая среда Украины в значительной мере сохраняет советские традиции административного управления и не желает принимать новое общественно-политическое устройство.

Широкое использование власти чиновниками всех уровней для собственной выгоды, коррупционные деяния, небрежность - обычное явление. Реализуя свои права и свободы, воплощая в

конкретных делах субъективный интерес, частное лицо вынужденно вступает в отношения с органами государственного управления.

Учитывая это, административные чиновники благодаря особенностям их социально-правового статуса и предоставленным полномочиям могут влиять на значительное количество общественных процессов.

Не вызывает сомнений мысль А. Матиос о том, что государственное управление является системой общественных отношений, возникающих в процессе воздействия субъекта на объект управления (волю и интересы человека), следствием которого является формирование соответствующего типа поведения лиц – адресатов влияния, что в свою очередь, должно обеспечивать организованность и порядок в обществе [3, 54].

По сравнению с европейской традицией, украинская публичная администрация сознательно допускает возможность нарушения субъективных прав, свобод и интересов граждан, пренебрежение собственными юридическими обязанностями.

Вместе с тем, многие ученые-юристы считают, что провозглашенные Конституцией Украины принцип верховенства права, приоритет личности над государством, их взаимная ответственность требует системы государственного управления, которая будет вращаться вокруг субъективных прав, свобод и интересов, поскольку последние выражают правовое измерение существования личности в обществе, определяют и гарантируют определенную степень (нормы) ее свободы и ответственности как участников общественных отношений, выступают составными элементами юридической формы бытия в отношениях с другими людьми, общественными и политическими институтами [2, 33-134].

Демократическое правовое государство должно обеспечивать гражданину эффективные средства защиты от возможных неправомерных действий, решений или бездействия публичной администрации. Такая гарантия является элементом правового статуса частного лица.

Реализацию украинской государственной политики противодействия властным правонарушениям осуществляет широкий круг государственных органов и учреждений в пределах институциональной, юрисдикционной, судебной деятельности.

Особое место занимают специализированные административные суды общей юрисдикции Украины.

Эффективность правового регулирования системы административного судопроизводства

Украины прямо определяет степень эффективности судебной защиты частного лица от нарушений со стороны публичной администрации.

Особое значение в данном понимании имеют правовые принципы, положенные в основу деятельности административного суда.

Анализ актуальных исследований. Правое регулирование принципов судебного противодействия негативным явлениям административной сферы является предметом научных исследований многих ученых, в частности В. Аверьянова, И. Аристовой, А. Бандурки, Ю. Битяка, П. Вовка, Ю. Георгиевского, И. Голосниченко, О. Кузьменко, А. Комзюка, В. Копейчикова, А. Матиоса, Н. Матюхиной, С. Петкова, Т. Перцовой., В. Решоты, В. Шамрай, Н. Шевцовой, Ю. Шемшученко и других. Среди дореволюционных и послереволюционных отечественных и зарубежных ученых – П. Виноградов, Р. Гнейст, А. Дайси, А. Елистратов, В. Кобалевский, М. Коркунов, С. Корф, И. Тарасов и др.

Подборка научных работ по данному вопросу является значительной. Но, на наш взгляд, стоит уделить особое внимание основополагающему принципу, на основании которого частное лицо может надеяться на судебное правовозобновление в случае нарушения его прав государством. Это – принцип верховенства права частного лица.

Цель статьи – проследить степень воплощения идей верховенства права в нормативно-правовом регулировании защиты прав, свобод и интересов частного лица от нарушений со стороны властных субъектов в административном суде.

Изложение основного материала. Украиной задекларировано стремление к осуществлению демократических и правовых преобразований на основе европейских гуманитарных достижений.

В юридической плоскости правовые принципы являются цивилизационным мерилем качества национального правового поля (законодательства и практики его применения).

Как отмечает А. Пухтецкая, идея верховенства права возникла в античные времена и развивалась в период Средневековья в странах Европы, где в течение всего времени его в большей или меньшей степени отождествляли с правлением благонадежного диктатора [4, 63].

В настоящее время большинство ученых считает, что, собственно, принцип верховенства (господства) права в осовремененном виде возник в период Великой французской революции и Нового времени.

Этот принцип доктринально изученным впервые был в работе Альберта Венна Дайси "Введение в науки конституционного права"

(1885 г.). В ней автор утверждал, что принцип верховенства права состоит в нескольких составляющих государственно-правовой действительности и практики правоприменения, что является взаимодополняющими в общем понимании концепции верховенства права. Так, А. Дайси называл непеременимыми условиями существования этой идеи в стране: 1) господство права; 2) верховенство права; 3) господство духа законности.

Эти три элемента, по его мнению, должны были обеспечивать недопустимость противоправного притеснения (произвол закона), противодействовать приоритету интересов определенного лица или группы лиц над правовым законом, который является одним для всех, а также помогать устройству правовой системы на основании исходных правовых принципов Основного закона государства [5, 102, 114.].

Приведенные А. Дайси непеременимые условия существования реального верховенства права во всей полноте проявлений такой системы политико-правовой организации были актуальны в начале XX века, однако не потеряли остроты и в наше время.

Вместе с тем, справедливым будет отметить, что современные общественные процессы значительно расширили понимание данного правового принципа для судебной системы, в частности по делам о публичных спорах, где ответчиком (должником) является государство.

В условиях современного правового способа организации общественных сфер, где прямо или косвенно присутствует государственно-властный элемент, принцип верховенства права постепенно теряет черты идеализированной конструкции и приобретает реальные структурированные черты.

Как справедливо отмечает А. Пухтецкая «прослеживается тенденция к формализации принципов и процедур, посредством которых идея верховенства права должна получить конкретные практические направления внедрения и утверждения» [4, 72-73].

В таких условиях может сложиться впечатление о нарушении ценного равновесия между школой естественного права в пользу позитивистской правовой доктрины при нормотворчестве или правоприменении. Однако, на наш взгляд, такой вывод является ошибочным, поскольку формализуется не содержание или объем принципа верховенства права, а лишь формы его реализации. Административная деятельность лишается признаков дискреционности и получает четкую регламентацию правовым законом.

В частности, указанный формальный подход касается нормативной детализации принципа

(идеи) верховенства права. Такой подход при нормотворчестве и последующем правоприменении учитывает отдельные критерии соблюдения принципа верховенства права, таких как формальная независимость и беспристрастность судебной ветви власти, положение о судебном надзоре за деятельностью правительства. Он придает публично-правовым отношениям и четкости и взвешенности. За счет этого обеспечивается справедливое и оптимально быстрое правозобновление нарушенных субъективных возможностей частного лица административным судом.

В частности, в судебном решении по результатам рассмотрения исковых требований административный суд дает оценку спорным правоотношениям на предмет соблюдения ответчиком положений материального и процедурного законодательства, регламентирующего его деятельность. При этом идея (принцип) верховенства права является одновременно и основой, и содержанием таких нормативных положений.

К сожалению, в современных условиях административное судопроизводство Украины только частично является гарантом ценностей, вкладывает в доктрину верховенства права европейское судебное правоприменение.

Справедливо будет утверждать, что причиной этому является несовершенное административное законодательство Украины, которое не обеспечивает надлежащие материально-и процессуально-правовые условия осуществления административным судом превентивного воздействия на органы публичной власти и их должностных лиц.

Кроме того, правовая безграмотность широких слоев населения приводит к неспособности защитить свои права или интересы, что влечет безнаказанность нарушений государства.

Следовательно, в случае Украины, эффективность защиты прав свобод и интересов лица в административном суде лежит в плоскости развития всей правовой системы украинского общества.

На наш взгляд ценною является мысль о том, что именно в сфере отправления правосудия административными судами верховенство права должно применяться в широком его понимании.

Это, как подтверждает А. Аверьянов, обеспечит полноту судебной защиты прав, свобод и интересов заинтересованных лиц от административных (должностных) правонарушений [1, 286].

Для несовершенной системы публичной власти в Украине наличие фактора правомерного воздействия административных судов на противоправное поведение властного субъекта является одним из наиболее эффективных способов со-

вершенствования административных правоотношений, перехода от полусоветской организации публичной сферы к современной европейской, в основе которой лежит правовой закон.

Выводы. Таким образом, принцип верховенства права является основой государственной деятельности и общественного устройства. Вопросы защиты прав свобод и интересов частного лица от нарушений со стороны субъектов властно-управленческой компетенции в Украине является делом государственного значения.

Нормативно-правовое воплощение принципа верховенства права частного лица в административно-правовой сфере обуславливает степень защищенности личных прав свобод и интересов.

Наиболее полная акцепция принципа верховенства права в законотворчестве и правоприме-

нении является задачей государственного механизма Украины. Административное судопроизводство Украины является инструментом правозобновления в публичной сфере.

Эффективность системы административных судов как защитника прав, свобод и интересов частного лица, зависит от качества нормативно-правового регулирования (материального, процессуального), степени проникновения идеи верховенства права в применяемые судом легальные нормы.

Именно в сфере отправления правосудия административными судами принцип верховенства права должен применяться в широком его понимании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авер'янов В.Б. Проблеми забезпечення верховенства права у сфері виконавчої влади / В.Б. Авер'янов // Українське право : матеріали міжнар. конф. [„Верховенство права: питання теорії та практики”]. – 2006. – № 1. – С. 267–276.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Рогачова та ін.; За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
3. Матіос А.В. Адміністративна відповідальність посадових осіб у сфері державного управління: дис. ...кандидата юрид. наук: 12.00.07 / Матіос Анатолій Васильович. – Київ, 2006. – 182 с.
4. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України: дис. ...кандидата юр. наук: 12.00.07 / Пухтецька Алла Альбертівна. – Київ, 2009. – 214 с.
5. Dicey A. V. An Introduction to the Study of the Law of the Constitution – Indianapolis: Liberty Classics. – 1982. – P. 102, 114.

Varetsky I.V.

The Idea of Law Supremacy as Administrative Court Framework in the Process of Legal Defence of Individual against Power-competent Individual Abuse

Abstract: The article deals with the issue of formal realization of the idea of law supremacy of individual rights in public legal relations, legislation and judicial proceedings in Ukraine due to the survival of mainly Soviet traditions in administration and bureaucratic reluctance to accept a new social and political framework. The issue of the legal defence of individual against power-competent individual abuse in the administrative courts of Ukraine is in the focus of our attention. The theoretical content of law supremacy has been analyzed, its broad sense has been demonstrated. The reasons for the inefficient implementation of judicial protection of the individual in Ukrainian administrative courts have been specified. The ways of improving the activity of Administrative Procedure in Ukraine exercising the individual right for judicial protection against public administration abuse, as well as efficiency enhancing of the court restorative justice influence on controversial public relations have been indicated. The author has made the following conclusions. Law supremacy is the framework of the government activity and social structure. The protection of the rights, freedoms and interests of the individual from power-competent abuse in Ukraine is a matter of national importance. Regulatory and legal embodiment of the law supremacy principle in the administrative law sphere determines the degree of protection of individual rights, freedoms and interests. The most complete acception of law supremacy in lawmaking and law-enforcement is the priority for the Ukrainian government. Administrative proceedings in Ukraine is a tool for restorative justice in public sphere. The effectiveness of the system of administrative courts as a defender of the rights, freedoms and interests of the individual depends on the quality of legal regulation (physical, procedural), the priority of the idea of law supremacy for legal norms applied by the court. In the administration of justice by the administrative courts in particular the law supremacy principle must be applied in its broadest sense.

Keywords: Administrative Court, law supremacy, individual, rights, freedoms, interests, power-competent person, lawmaking, enforcement.

POLITICAL SCIENCE

Машура К.А.¹

Интеграционные процессы в Европе и проблема государственного суверенитета

¹ Машура Кристина Анатольевна, аспирантка кафедры политических наук, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

Аннотация: В статье проанализированы основные этапы европейской интеграции. Автор раскрывает историческую эволюцию понятия «суверенитет», указывает на противоречия трактовки суверенитета государства в нормативных документах ООН. Проанализировано место национального государства в условиях интеграции. Путем анализа Основных Законов стран-членов ЕС показано, что государственный суверенитет теряет свое классическое понимание, и часть суверенных функций государства передаются наднациональному объединению, таким как Европейский Союз. Были проанализированы основные вызовы, которые влияют на суверенитет и в будущем могут привести к его нивелированию.

Ключевые слова: интеграция, государственный суверенитет, национальное государство, регионализация, Европейский Союз.

Интеграционные процессы в Европе начали занимать умы политологов уже со второй половины XX столетия, но наиболее актуальным этот вопрос стал с основанием Европейского Союза, что и стало результатом европейской интеграции 27 стран Европы. В связи с глобальной интеграцией у государства возникают новые вызовы: среди них – вопрос о сохранении государством его внешних и внутренних функций, государственного суверенитета. Нужен ли государству его суверенитет либо это понятие деактуализировалось в связи с глобальными мировыми процессами? На этот вопрос мы попытаемся ответить в данной статье.

История новейшей европейской интеграции началась в 50-х гг. XX столетия. Предпосылками к экономическому, а теперь уже и политическому объединению в Европе стали несколько факторов. Во-первых, единая Европа создавалась с точки зрения того, чтобы уберечь европейские страны от военных конфликтов. Во-вторых, после Второй мировой войны наблюдался кризис в экономике большинства европейских стран, поэтому бороться с экономическим кризисом необходимо было сообща. В-третьих, мир стал биполярным – на мировой арене значительную роль начали играть США и СССР, поэтому нужно было становиться противовесом этим гигантам путем объединения. Главные принципы европейской интеграции с тех пор заключаются в следующем: на месте разделяемой Европы необходимо создать единую Европу, основанную на мирном сосуществовании, демократических принципах, экономическом благосостоянии и равноправном сотрудничестве; единая Европа должна строиться постепенно; объединение должно начаться в сфере экономики, важнейшим условием продвижения к единой Европе должно

стать формирование единой правовой базы и системы единых институтов, которым делегируется часть полномочий стран-участниц, в том числе и суверенитета [1].

Датой основания Европейского сообщества считают 18 апреля 1951 г., когда был подписан Договор, учреждающий Европейское объединение угля и стали. В 1957 г. были заключены договоры о создании Европейского экономического сообщества и Европейского сообщества по атомной энергии [2]. Именно эти договоренности среди ведущих европейских стран стали основой для создания уже в 1992 г. Европейского Союза с подписания Маастрихтского договора, вступившего в силу с 1 ноября 1993 г. В соответствии с договором, ЕС базируется на трех основных базисах – уже существовавших ранее объединениях в Европе, на общей внешней политике и политике безопасности и на системе единых внутренних дел и юстиции. Маастрихтский договор ввел гражданство в ЕС – гражданин любого из государств ЕС является также гражданином ЕС [3, 36].

Создание Европейского Союза привело к тому, что государства-члены должны были отдать часть своих полномочий новым надгосударственным органам. Это привело к тому, что встал вопрос целесообразности сохранения государственного суверенитета как такового.

Понятие суверенитета имеет долгую историю. Первым теоретиком государственного суверенитета стал французский юрист и мыслитель Жан Боден, который в своей работе «Шесть книг о государстве» описал основные характеристики суверенитета государства, его принципы, ввел понятие суверена. Ж. Боден указывал на два аспекта суверенитета – постоянство государственной власти, которая не ограничена во вре-

мени, а также абсолютный характер власти, на который не влияют никакие обстоятельства [14]. Впоследствии классическое понятие суверенитета появилось после подписания Вестфальского договора 1648 г. Образовывались новые государства, границы которых стали нерушимыми; борьба за территорию стала основным вектором внешнеполитической деятельности, а нерушимость собственных границ государства – приоритетным заданием власти. Так, государственный суверенитет стал характеризоваться с точки зрения нерушимости границ и ведение собственной внешней и внутренней политики государства.

В XX веке с подписанием Устава Организации Объединенных Наций теория государственного суверенитета столкнулась с определенной дихотомией. Все Члены ООН воздерживаются в их международных отношениях от угрозы силой или ее применения как против территориальной неприкосновенности или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, несовместимым с Целями Объединенных Наций [11]. В соответствии с Уставом ООН и другим международным документам понятие суверенного равенства государств и право наций на самоопределение закрепилось в международном праве и международных отношениях. Этим обуславливается негативное восприятие международным сообществом каких-либо агрессивных действий со стороны одного государства по отношению к другому. Однако на протяжении последних 20 лет принцип невмешательства во внутренние дела государства пренебрегался, стоит только вспомнить яркие примеры Югославии, Ирака и Ливии.

Выделяют два аспекта суверенитета – внутренний и внешний. Внутренний суверенитет заключается в том, что государство распоряжается ресурсами и территориями, имеет законодательную инициативу. Под внешним суверенитетом понимается независимая политика государства, установление дипломатических отношений, право объявлять войну и заключать мир. Правовой основой суверенитета государства является конституция, декларации, общепринятые принципы международного права. Все аспекты государственного суверенитета воплощаются в классическом понимании национального государства.

Существует мнение, что в условиях глобализации национальное государство представляет собой всего лишь местную власть глобальной системы. Оно не может больше активно влиять на уровень экономической активности или занятость на собственной территории [12]. На сегодняшний день национальные государства теряют контроль над ходом мировых процессов. Гло-

бальными политическими актерами становятся все больше международных организаций, правительственных объединений. При этом национальное государство теряет ранее присущее только ему функции, передает часть своих полномочий государственным объединениям, таким как Европейский Союз.

В преамбуле Конституции Французской Республики говорится, что «французский народ торжественно провозглашает свою приверженность Правам Человека и принципам национального суверенитета». А в Разделе 1 Конституции «О суверенитете» определяется, что «национальный суверенитет принадлежит народу, который осуществляет его через своих представителей и путем референдума. Никакая часть народа и никакое отдельное лицо не могут присвоить себе его осуществление» [7]. Это наиболее полное классическое понимание о неделимом суверенитете, который принадлежит исключительно государству и его гражданам.

Согласно Конституции Итальянской Республики, суверенитет также принадлежит народу, который осуществляет его в формах и границах, установленных Конституцией. При этом в статье 11 Конституции указано, что «Италия отвергает войну как орудие посягательства на свободу других народов и как способ разрешения международных споров; она соглашается на условиях взаимности с другими государствами на ограничения суверенитета, необходимые для порядка, обеспечивающего народам мир и справедливость; она поощряет международные организации, стремящиеся к этим целям, и благоприятствует им» [6]. Исходя из этого, Италия признает принцип вторжения во внутренние дела другого государства под эгидой международных организаций.

Анализируя Конституции Королевства Испании, Португалии, Чешской Республики можно увидеть, что в них также закреплена основной принцип государственного суверенитета, носителем которого является народ. Однако не все страны-члены ЕС признают неделимость суверенитета и его государственный компонент. Есть страны, которые делегируют часть своего суверенитета надгосударственным объединениям. Так, в Конституции Австрийской Республики в Статье 9 определено, что «отдельные суверенные права Федерации могут быть переданы межгосударственным учреждениям и их органам, а деятельность органов иностранных государств внутри страны, как и деятельность австрийских органов за границей, может быть урегулирована в рамках международного права» [4]. Конечно, основным требованием международной общности, и в частности органов Евросоюза,

является приведение национального законодательства к общепринятым мировым стандартам. Это требование является основным при вступлении в ЕС. Однако ограничение суверенитета в Основном Законе страны сразу является признаком приоритета евроинтеграционных тенденций, а не сохранения национального государства в рамках наднационального объединения.

Одна из первых статей Конституции Греции гласит, что фундаментом государственного строя является народный суверенитет. Но уже далее по тексту Конституции следует, что «Греция может свободно, путем принятия закона абсолютным большинством общего числа депутатов Парламента, пойти на ограничения в области осуществления национального суверенитета, если это диктуется важными национальными интересами, не затрагивает прав человека и основ демократического строя и производится на основе принципов равенства и с соблюдением условий взаимности» [5]. Греческая Конституция не провозглашает носителем суверенитета народ, поэтому принятие решения об ограничении суверенитета государства принимает Парламент, а не путем референдума. Членство Греции в ЕС породило множество конфликтов среди стран-членов, особенно в ходе затянувшегося экономического кризиса, в ходе которого национальная экономика не смогла противостоять глобальным тенденциям.

В связи с утратой части своих полномочий государственным суверенитетом, новое значения приобретает категория регионов. Особенно эти тенденции характерны для сегодняшней Европы. Любое государство делится на регионы, которые приносят большую прибыль в госбюджет, и на убыточные регионы. Таким образом, экономически развитые регионы стремятся принимать решения, либо происходят тенденции к сепаратизму. Так, уже много лет представители Страны Басков борются за свой суверенитет и хотят стать автономией в рамках Испанского Королевства. В Испании всегда в той или иной мере наличествовал политический и культурный регионализм, всегда существовали особые исторические территории. [10, 280]. Аналогичные тенденции происходят и в Великобритании, правда, они только набирают оборотов. В середине Бельгии фламандцы и валлоны отстаивают собственные приоритеты, разделяя страну тем самым на две части. Поэтому существует мнение среди политологов, что государства-нации утратили нынешнюю актуальность – они должны уступить часть своих полномочий на пользу единых экономических регионов-государств [9, 375].

В регионализме выделяют два уровня – государственный и международный. Политику государственного регионализма проводят также политические партии. Примером партий, которые направлены на регионализм в самом государстве, являются Движение Савойского региона (Mouvement Région Savoie) во Франции, Федерация выборщиков Южного Шлезвига (Südschleswigscher Wählerverband) в Германии, Загорская демократическая партия (Zagorska demokratska stranka) в Хорватии и другие [13]. Основной задачей в деятельности этих партий является сохранение прав региона, ведение государством децентрализованной политики, представление интересов этого региона на государственном уровне.

Соотношение государственного суверенитета и процессов регионализации на сегодняшний день получает новое значение. Государственный суверенитет опускается на уровень ниже – от национального уровня до регионального, если говорить об отдельном государстве. В контексте группы государств государственный суверенитет перерастает из национального в межнациональный. Таким образом, государственный суверенитет видоизменяется и приобретает более широкое значение, это и является предпосылкой существования суверенитета в будущем. Идеи государственного суверенитета в процессе европейской интеграции отходят на задний план, уступая место проблемам обороны и внешней политике.

Подводя итог, можно выделить следующие вызовы, которые влияют на суверенитет и в будущем могут привести к нивелированию данного понятия:

1. В мире формируется единая глобализированная экономика, где функции национальных государств берут на себя транснациональные корпорации.

2. Количество наднациональных объединений все увеличивается, что приводит к внешним отношениям не двух государств, а целой группы стран.

3. На повестке дня возникают новые вопросы, которые нельзя решить силами одного государства. Так, проблемы глобального потепления должны решаться сообща всеми политическими субъектами.

4. Неоднозначен процесс культурной глобализации, который приводит к изменению самоидентификации людей – от национальной к индивидуальной, с одной стороны, и к космополитической, с другой [9, 317]. Глобализация активизирует гражданское общество, которое зачастую выступает против глобальных преобразо-

ваний. Ярким примером может служить деятельность движения антиглобалистов.

Эти процессы можно рассматривать с двух точек зрения – как противодействие государственному суверенитету и как его поддержка. Но без существования национальных государств

мир превратится в единый global village, надгосударственную структуру, которая сама по себе не будет однородной, и где будут существовать такие же проблемы, что и у нынешних государств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борко Ю., Буторина О. История развития Европейского Союза [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: http://www.mgimo.ru/uploads/files/Borko_Butorina_Istoriya_ES.pdf
2. Браницкий А.Г. Интеграционные процессы в Западной Европе в 1955-1966 гг.: успехи и болезни роста [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/27.pdf
3. История объединения Европы [Электронный ресурс] / Сост. и ред. П. Пальк, В. Маде и др., 2003. – Режим доступа к ресурсу: www.edk.edu.ee/ul/EL_opik_v.pdf
4. Конституция Австрийской Республики [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: <http://worldconstitutions.ru/archives/159>
5. Конституция Греции [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: <http://constitutions.ru/archives/249>
6. Конституция Итальянской Республики [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: <http://italia.ru.com/page/konstitutsiya-italyanskoj-respubliki>
7. Конституция Французской Республики [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf
8. Кундрикова Е.В. Место и роль национального государства в условиях глобализации // Социально-гуманитарные знания. – 2009. – №4. – С. 319-326.
9. Політика європейської інтеграції / Під ред. В.Г. Воронкової – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
10. Смищенко М. С. Регионализм и модели регионализации в сравнительной перспективе [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: <http://izvestia.asu.ru/2011/4-2/pols/TheNewsOfASU-2011-4-2-pols-12.pdf>
11. Устав Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: <http://www.un.org/ru/documents/charter/chapter1.shtml>
12. Хирст П., Томпсон Г. Глобализация, управление и национальное государство [Электронный ресурс] / Режим доступа к ресурсу: <http://ru.convdocs.org/docs/index-33307.html?page=2>
13. Wikipedia: Regionalism, accessed on June 20, 2013 at http://en.wikipedia.org/wiki/Regionalism_%28politics%29
14. Bodin J. Six Books of the Commonwealth, accessed on June 21, 2013 at <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt>

Mashura C.A.

European Integration Process and the Issue of State Sovereignty

Abstract: The main stages of European integration were analyzed in the article. The author describes background that influenced on establishing the European Union and characterizes three basic elements that ground the EU. The concept of sovereignty was defined through historical retrospective from the beginning of the Middle Ages to nowadays definition of sovereignty in the international law and in the legislative documents of the United Nations. Also, the author divides sovereignty into internal and external. The process of regionalization was shown on the examples of Spain, Belgium, and Great Britain and analyzed within European integration process. Two levels of regionalism were defined – state and international level. In the EU political parties that struggle for the rights of region even exist, for example, the Savoy Region Movement in France, Zagorska Democratic Party in Croatia. The author describes influence of integration's process on state sovereignty on the example of the European Union. The basic points of view on the future of state sovereignty were analyzed at the article. By the analysis of the Constitutions of the EU's member-states it was shown that state sovereignty is losing its classical understanding, and some of the sovereign functions of the state are transferred to supranational associations, such as the European Union. State sovereignty is formatting to a lower level – from national to regional, if we talk about a state. In the context of the sovereignty of states grows from the national to international. The main challenges of state sovereignty were figured out, including globalization in economics; increasing number of corporations and international organizations and unions; cultural globalization; problems that could not be solved by only one state. As the result, the author concludes that without strong nation-state the world could become a global village with the same problems that a nation-state had. Civic society could assist in saving classical functions of a state, keeping state sovereignty unchangeable.

Keywords: integration, state sovereignty, nation-state, regionalization, the European Union.

*Podayenko Yu.*¹

The peculiarities of the modern US cultural diplomacy

¹ *Yuliya Podayenko, PhD in Political Sciences, Associate Professor at Political Science Department, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine*

Abstract: The article deals with analyses of the main peculiarities and the potential of the American cultural diplomacy nowadays. After the 11 of September 2001 cultural diplomacy of the United States of America was actualized but at the same time faced a lot of challenged and contradictions of its realization and the tools which should be used during this process.

Keywords: the USA, cultural diplomacy, 'soft power', foreign policy, public diplomacy, cultural exchange.

Since 9/11 cultural diplomacy of the USA has emerged as a much discussed, if little understood, component of their external policy. Never, as C. Schneider mention, have the challenges of cultural diplomacy for America been greater than today, when the public opinion about the United States stands at its lowest ebb [8]. The causes for these changes and the depth of the feelings are complex and open to debate.

At the same time it is obvious that enhancing the U.S. reputation will require a multipronged strategy, at the center of which must be a carefully crafted cultural diplomacy component.

The issues of cultural diplomacy are the subject of interest of many researchers in past and present. Among others the most conventional definition of it proposed M. Cummings: "Cultural Diplomacy is the exchange of ideas, information, art and other aspects of culture among nations and their peoples to foster mutual understanding" [3].

Cultural Diplomacy argues that, more than ever before, culture has a vital role to play in international relations. This stems from the wider, connective and human values that culture has: culture is both the means by which we come to understand others, and an aspect of life with innate worth that we enjoy and seek out. Cultural enables us to appreciate points of commonality and, where there are differences, to understand the motivations and humanity that underlie them.

Basically cultural diplomacy comprises all a nation does to explain itself to the world. Since much of cultural diplomacy consists of nations sharing forms of their creative expression, it is inherently enjoyable, and therefore, can be one of the most effective tools in any diplomatic toolbox. Cultural diplomacy is a prime example of "soft power", or the ability to persuade through culture, values, and ideas as opposed to "hard power", which conquers or coerces through military might.

U.S. cultural diplomacy has historically enjoyed success, having spawned a mature profession and

associated industries in the public and private sectors.

It should be mentioned, that cultural diplomacy can emerge as an effective – and sometimes the only viable – means of communication. Creative expression crosses cultures, helping people from diverse backgrounds to found common ground. The Nigerian Pulitzer Prize-winning novelist Wole Soyinka aptly observed that "art humanizes while politics demonizes". To maximize the impact of cultural diplomacy, the following should be understood [8]:

- Cultural Diplomacy is a two-way street;
- Cultural Diplomacy operates in the long term;
- Cultural Diplomacy does not explain or compensate for unpopular policies;
- Cultural Diplomacy can increase understanding between different peoples and cultures;
- Cultural Diplomacy can divert or entertain while communicating aspects of U.S. culture, such as diversity, opportunity, individual expression, freedom of speech, and meritocracy;
- Cultural Diplomacy can open doors between U.S. diplomats and their host countries, even when relations are strained;
- Cultural Diplomacy cannot be effectively measure; it makes a qualitative, not quantitative, difference in relations between nations and peoples;
- Cultural Diplomacy works best when it caters to the interests of a host country or region;
- In today's climate of tight budgets, cultural diplomacy needs to be creative, flexible, and opportunistic.

Effective culture diplomacy initiatives can be wholly original, or they can build on extant programs, exhibitions, or performances; they can be sponsored by the government or by the private sector.

One of the peculiarities of American cultural diplomacy is the usage of such an important tool as cultural and education exchanges. The best-known example is the Fulbright Program, which was

established after World War II by Senator William Fulbright as a way to promote mutual understanding between the people of the United States and the people of other countries of the world. Fulbright grants allow U.S. citizens and nationals of other countries to engage in a variety of educational activities, including university lecturing, advanced research, graduate study, and teaching in elementary and secondary schools abroad. Research on international Fulbright participants found that 99 percent reported better understanding of the United States and its culture, 96 percent shared their experiences through media or cultural activities when returning to their home country, and 89 percent reported that their experience allowed them to assume leadership positions after returning home [4].

There are a lot of reasons why U.S. government and civil sector support such exchanges. Decades of research work have emphasized the value of face-to-face interactions in fostering understanding and affinity across nations and cultures.

Efforts such as the 75-year-old Experiment in International Living, the Peace Corps, and the State Department's International Visitor Leadership Program have brought generations of Americans together with people from around the world in ways that instill lifelong respect and admiration for the United States among foreign nationals. Recent research on the IVLP found that close to 90 percent of alumni believe the program created positive impressions of the United States and Americans [10]. Through all these programs, people come together one on one to develop friendships while acquiring the intercultural skills and curiosity about the world needed to become citizen diplomats in their daily lives.

Another peculiarity is closely connected with Americans as representatives of their country. The American public is the greatest asset the United States has to promote its noblest values to the world. Nancy Snow, a senior researcher at the University of Southern California's Center on Public Diplomacy, recently wrote: "The primary source of America's image campaign must be drawn directly from the American people. First, it's the private citizens of the U.S. who are most comfortable with acknowledging with some degree of humility that the U.S. has made mistakes in its past... Second, it's the American people who can better initiate direct contact with people in other countries whose

support and understanding we need on the state of world opinion. The American people are the best at campaign going for the world... Finally, it is also the American patriotic duty of dissent that can best illustrate to the world what free society means." [6].

There is an extensive body of literature on the ability of face-to-face interactions to break through national stereotypes. The basic finding across the research is that face-to-face interactions tend to be multidimensional. In other words, people communicate through verbal and nonverbal signals that tend to be accepted by the listener as authentic and honest. There is less questioning, more acceptance, and a more rapid change in perceptions. The change often reflects an emerging view that similarities far outweigh differences and that remaining differences can be viewed as enriching rather than threatening. Sherry Mueller recently explained that, "to the extent that free access to the diversity of the U.S. is an inherent part of a particular exchange program, the foreign participants will perceive how much we truly value freedom, openness, and our democratic institutions" [9].

Exchanges tend to be grossly underestimated in terms of the scalability of their impact. Although most individual exchange programs are small, impacting a few hundred to a few thousand people a year, many programs are operational at any given time. There has also been a steady increase in U.S. high school students going abroad on summer exchange programs. Arts-based exchanges have played a long and positive role in building relationships and friendships across the globe. Religious organizations, sports associations, and volunteer organizations also use informal channels in a host of ways to create international exchanges.

Nowadays such international exchange programs organized by U.S. government or NGOs are extremely popular among Western European and even more – Eastern European representatives.

Cultural diplomacy is one of the most potent weapons in the United States' armory. The U.S. image in the world can be restored with a carefully coordinated cultural diplomacy effort that emphasizes dialogue and exchange and recognizes and effectively utilizes all available resources. The United States is still fundamentally respected and admired across the world by millions of people.

REFERENCES

1. Bellamy C., Weinberg A. Educational and Cultural Exchanges to Restore America's Image // The Washington Quarterly # 31:1. – pp. 55-68.
2. Cultural Diplomacy in the Public Sector. Executive Summary of the Public Sector Ranking 2012 // <http://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomac>
3. Cummings M. Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey // www.culturalpolicy.org.

4. Fulbright Association, "Fulbright Program Impact" // http://www.fulbright.org/advocacy/Fulbright_Impact.pdf.
5. John Holden, Rachel Briggs, Samuel Jones, Kirsten Bound. Cultural Diplomacy // <http://www.labforculture.org/en/resources-for-research/contents/publications/cultural-diplomacy>
6. Nancy Snow, "U.S. Propaganda in Times of Unrest: Tool for Manipulation or Public Diplomacy?" (remarks, World Affairs Council of Northern California, March 18, 2003).
7. Nye J. Soft Power: the Means to Success in World Politics / J. Nye. – Published in the United States: Public Affairs, 2004. – 192 p.
8. Schneider S. Culture Communicates: US Diplomacy that Works // http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20040300_cli_paper_dip_issue94.pdf
9. Sherry Mueller, "Professional Exchanges, Citizen Diplomacy, and Credibility" in America's Dialogue with the World, ed. William P. Kiehl (Washington, D.C.: Public Diplomacy Council, 2006).
10. U.S. Department of State, "International Visitor Leadership Program Outcome Assessment: Executive Summary", January 2006 / <http://exchanges.state.gov/education/evaluations/execsummaries/ivlprogram.pdf>.

Подаенко Юлия Леонидовна

Особенности современной американской культурной дипломатии

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию основных особенностей и потенциала американской культурной дипломатии на современном этапе развития. После событий 11 сентября 2001 года культурная дипломатия США приобрела новую актуальность, но в то же время, столкнулась с принципиальными противоречиями позиционирования ее целей и использования тех или иных методов ее реализации.

Ключевые слова: США, культурная дипломатия, «мягкая сила», внешняя политика, публичная дипломатия, культурный обмен.

*Shtevina A.*¹

The role of Voluntary Sector in the development of the postwar Japanese civil society

¹ *Shtevina Alyona, postgraduate of Political Science Department, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine*

Abstract: The article focuses on the transformation of the civil society in the postwar period. The rapid increase of voluntary sector began in the mid 1990's. Nevertheless, the Japanese civil society has a long history. In the postwar period Japanese civil society has undergone the transformation. What were the features of such transformation? What was the weakness of Japanese civil society? And how the volunteering influenced the development of civil society? The period of postwar reconstruction is an important part of Japan's history in general. It was marked by collaboration of civil society organizations and public authorities against the background of total recovery in every sphere of Japanese society. The author emphasizing, voluntary sector always was an important part of Japanese civil society. Japan in the postwar period had some level of social activism. In particular social and political participation were expressed in voluntary movements – like environmental and antiwar protest movements in 1960s and 1970s.

Keywords: civil society, postwar Japan, voluntary sector, NGOs, NPOs.

The rapid increase of voluntary sector began in the mid 1990's. Nevertheless, the Japanese civil society has a long history.

In the postwar period Japanese civil society has undergone the transformation. What were the features of such transformation? What was the weakness of Japanese civil society? And how the volunteering influenced the development of civil society?

The period of postwar reconstruction is an important part of Japan's history in general. It was marked by collaboration of civil society organizations and public authorities against the background of total recovery in every sphere of Japanese society.

The author emphasizing, voluntary sector always was an important part of Japanese civil society. Ja-

pan in the postwar period had some level of social activism. In particular social and political participation were expressed in voluntary movements – like environmental and antiwar protest movements in 1960s and 1970s. These citizens' movements didn't lead to a vibrant civil society in Japan in the second half of the 20th century. Either they were individual or organizational, various factors might account for their failure. For example, these movements were focused on the single issues which lacked long-lasting relations to other broader questions. As soon as the problem which citizens' groups focused on was solved, the movement disappeared.

The concept of development and transformation of civil society has become a popular topic in Japan during the past few decades. Both Japanese and

Western researches analyzed the Civil Society of Japan, its collaboration with public authorities, the rapid increase of civil society organizations. Nevertheless, the definition of “civil society” was introduced into scientific use in mid 1990-s, just after the Great Hanshin Earthquake (Kobe, 1995). This event was accompanied by a surge of public participation, which was directed on the volunteer movement.

However, some of scientists emphasizing that development of civil society has began much earlier. Japan’s practice of community involvement has a long history. During the Edo period (1603-1868) mutual aid associations grew across the country, especially in the urban centers. Neighborhood associations called *machikaisho* were established as public-private organizations to perform three primary functions: store rice, provide financing, and aid the poor [3; 11]. The Meiji period (1868-1912) was characterized by formalization the voluntary and nonprofit sector through the establishment of the Civil Code (1896), which enabled the organization of public interest corporations.

In the postwar period Japanese civil society has undergone the transformation. What were the features of such transformation? What was the weakness of Japanese civil society? And how the volunteering influenced the development of civil society?

First of all, we should distinguish the definition of civil society and its peculiarities in the Japanese society. Oxford dictionary defines civil society as “society considered as a community of citizens linked by common interests and collective activity” [6]. Sometimes the term is used in more boarded sense: “the aggregate of non-governmental organizations and institutions that manifest interests and will of citizens and are independent from government [1].

The term civil society is used with great ambiguity. Sometimes it means a society based on private property and individual rights. For example, Marx considered a civil society as the sphere of market relations. To Marx, the civil society was bourgeois and deserved to be abolished. On the other hand, Keiko Hirata explains that the term refers to the sum of all institutions between the family and the state, including not only NGOs but also any other organizations such as political parties. In addition to these characteristics – being voluntary, self-generating, rule abiding and distinct from parochial, economic, and political societies – civil society entails another important characteristic: it promotes pluralism and diversity [4, p. 9-10].

Chronologically some scientists define the frames of Japanese civil society researches from the mid 1990s, when the civic engagement rapidly increased. However, I suggest reviewing the postwar development of civil society and its cooperation

with **actors** of civil society, like NGO’s, NPO’s etc. The period of postwar reconstruction is an important part of Japan’s history in general. It was marked by collaboration of civil society organizations and public authorities against the background of total recovery in every sphere of Japanese society.

However, both Western – Pekkanen, Haadad, Thraenbardt [2; 3; 8], and Japanese scientists – Hirata, Tsujinaka, Kawashima, Yamamoto [4; 5; 9; 10], held researches in this sphere emphasizing the interaction between non-governmental, non-profit organizations of the volunteer sector and officialdom. But, the transformation of these sectors was hardly defined. That’s why postwar Japan is a hot topic in the frames of this research.

The voluntary sector has become one of the directions of the civil society development since the second half of the 20th century. The importance of volunteering is in pluralism and diversity. Otherwise, the activity of this area has been criticized by some scientists. They argue that the public participation in Japanese society activities is characterized by passivity in the public and social life. On the contrary, I assume that Japan in the postwar period had some level of social activism. In particular social and political participation were expressed in voluntary movements – like environmental and antiwar protest movements in 1960s and 1970s.

Nevertheless, Tadashi Yamamoto concludes: “in the early years after the end of World War II, Japan’s NGO movement was characterized by its antigovernment and anti corporate position. During that period, Japan was heavily influenced by the ideological conflict between the socialist-communist camp and the democratic-free market camp. Those who worked for the NGO movement, which was sometimes referred to as the “citizens’ movement,” were labeled as left-wing elements. This image has changed considerably, if not totally, in recent years, particularly with the end of the cold war. Many NGOs, now more commonly called NPOs, were formed to address the issues created by a complex and pluralistic society, such as home care for senior citizens, environmental protection, foreign labor, social welfare, and consumer protection. A pattern of partnership between NPOs and municipal governments to address social issues in their local communities began to emerge. NPOs have been particularly effective in areas where government bureaucracy does not have sufficient flexibility or resources to respond effectively. As social needs and values became more diverse and the government budget became more constrained, the space for NPOs widened” [10].

Keiko Hirata analyzes Japan’s postwar development of changing civil society-state relations. These changes brought economic, cultural and political

transformations of Japanese society in the age of globalization and post-industrialism. No single factor or incident can explain the changing state-Japanese civil society relations; they involve processes of complex, incremental social transformation. To understand the growth of Japanese civil society, it is necessary to take into account a variety of factors related to economic, cultural, and political changes in Japan and around the world [4, p. 9].

Researching the civil society in Japan and some of its weaknesses we can define factors of influence on the transformation, for example, cultural peculiarities. First of all, the Confucian tradition has had a great impact on the people's lives and also on their public and social behavior. It was reflected in respect to hierarchy and authority, superiority of collective interests over individual, observance of order and sustainability. That's why civic engagement was carefully undertaken, sometimes very slowly, but effectively.

Social hierarchy plays an important role in the Japanese society. Till the developmental state, there was the tendency to understanding bureaucracy as the one who has the right in decision making. Any attempts to break the boundary of social status or enter the field of State's activities were regarded as disrespect towards the state.

Thereby, the social conformism of Confucian ideology subordinated the Japanese civil society to the state. The social pressure ensured the silence of dissenters, and prevented individualism. That's one of the Japanese civil society weaknesses. The other ones were related to political and social sphere.

This is the example of a group of factors which influenced the Japanese civil society in politics. Japan entered the new stage of development after the defeat in the Second World War. In the process of transformation to democracy during the occupation of Allied Powers, Japan underwent reforming in the political sector. The new Constitution was ratified (1946). It enfranchised women, guaranteed fundamental human rights, and decentralized the local government.

Also, there appeared some tendencies in the social sphere especially in the voluntary sector. The important parts of civil society were the citizens' movements. In their increasing we can trace an interesting peculiarity. These citizens' movements didn't lead to a vibrant civil society in Japan in the second half of the 20th century. Either they were individual or organizational, various factors might account for their failure. For example, these movements were focused on the single issues which lacked long-lasting relations to other broader questions. As soon as the problem which citizens' groups focused on was solved, the movement disappeared. Also a lack of strong or charismatic leader-

ship may be one of the reasons that these movements eventually fizzled. In addition, at the societal and state levels, the then-strong Japanese developmental state imposed structural constraints on citizens' activism and fostered passivity, thus hindering the growth of long-lasting national movements or coalitions [4].

However, the voluntary sector and its actors were studied as a part of civil society in Japan. To Thraenbardt, there are four major types of volunteering in Japan. They were defined by employing to approaches: whether traditional or new and whether institutionalized or non-institutionalized. The first type of volunteering, 'traditional non-institutionalized', is connected to Neighborhood Associations. In the early decades of this century, households were placed in neighbourhood schemes, which were used by the authoritarian government of the 1930s and 1940s to police potential dissidents and detect attitudes which were seen as uncooperative for the war effort [8; 5, p. 19].

The second form – 'traditional institutionalized volunteers' – is associated with Appointed Community Welfare Commissioners. This is an institution originating from Germany in the 1910-20s, similar to 'friendly visitors' in Anglo-American countries, which was to provide counseling and help the poor and the destitute. In fact, this was again a governmental instrument for social control. After the War, the role of the Commissioners has become more that of an intermediary between those in need and professional social workers. One of the new forms of volunteering, the third type in Thraenbardt's typology, is however already institutionalized borantia-katsudo (the Japanese adaptation of volunteer activity). This seems to be closely related to what the Ministry of Health and Welfare describes as over four million volunteers who are 'registered or recognized by municipal councils of social welfare' [5, p. 19].

Thraenbardt finally mentions 'non-institutionalized volunteers and other alternative groups' by employing the word 'residential movement'. This was a civic movement decidedly 'anti-establishment', either critical of government policy or of the misuse of power by business which peaked in the 1970s [5, p. 20].

Thereby, the state always tries to mold and influence civil society organizations to its liking by means of state-recognized institutions. Society provides such organizations with the resources to hire employees and establish offices. Regardless of institutions and establishments, citizens in practice form groups, communicate with other groups, and lobby for public policies [9, p. 84].

In the postwar period Japan institutionalized and consolidated its civil society by enacting a demo-

cratic constitution (1947) and a variety of laws legitimizing labor unions, agricultural cooperatives, consumer cooperatives, small- and medium-sized business cooperatives, and business associations. Japan went through a period of mass movements that culminated in a number of watershed events during the late 1950s and 1960s. This period carved the highest and sharpest notch in the record of establishing civil society organizations [9, p. 98].

Conclusion

This paper has outlined the postwar transformation of the Japanese civil society and the gradual development of civil society organizations as a part of voluntary sector.

During the postwar period the Japanese society underwent some changes. The main features of those changes were cultural, political and social. Confucian traditions were saved even in the new stage of development. Superiority of collective interests over individual ones, observance of order and sustainability, hierarchy had a great impact on the transformation of the civil society in Japan. Any attempts to break the boundary of social status or enter the field of State's activities were regarded as disrespect towards the state. So citizens started some

civic engagement carefully and slowly. Social pressure ensured the silence of dissenters, and prevented individualism. That's one of the Japanese civil society weaknesses.

One more feature of the civil society development was the existence of great political changes, such as enacting a democratic constitution and the variety of laws legitimizing different spheres of social, political and civil life. Civil society organizations became actors not only in the independent or pseudo-independent, voluntary sector, but have entered the new stage of reorganization. Being the part of Japanese civil society these organizations held some social and political movements, solved public problems and tried to stay afloat. However, as soon as the problem was solved, the movement disappeared.

To sum up, the postwar period in the development of the Japanese civil society was efficient. At that time the new wave of reconstruction was started. Later it influenced the cooperation of all the actors of civil society and the state. Thanks to this, Japan had got an experience in decision making at the state level in the second half of the 20th century.

REFERENCES

1. Dictionary.com's 21st Century Lexicon // [http:// dictionary.reference.com/browse/civil+society?r=66](http://dictionary.reference.com/browse/civil+society?r=66)
2. Haddad M.A. *Politics and Volunteering in Japan: A Global Perspective*. Cambridge University Press. – New York, 2007. – 238p.
3. Haddad M.A. Transformation of Japan's Civil Society Landscape // *Journal of East Asian Studies*: September-December 2007, Vol. 7, No. 3, pp. 413-437.
4. Hirata K. *Civil Society in Japan: The Growing Role of NGOs in Tokyo's Aid and Development Policy*. – New York: St. Martin's Press. – 2002.
5. Kawashima N. The emerging voluntary sector in Japan: Issues and prospects / *International Working Paper Series, 7*. Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Science, London, UK. – 1999.
6. Oxford dictionaries // [http://oxforddictionaries.com/ definition/english/civil-society?q=civil+society](http://oxforddictionaries.com/definition/english/civil-society?q=civil+society)
7. Schwartz F. *Recognizing Civil Society in Japan* / Schwartz F., Pharr S. *The State of Civil Society in Japan*. Cambridge University Press. – USA. – 2003. – P.1 – 11.
8. Thraenbardt, A.M. The Changing Concepts of Voluntarism in Japan, in McCarthy, K.D., Hodgkinson, V.A., Sumariwalla, R.D. and Associates (eds) // *The Nonprofit Sector in the Global Community*. San Francisco: Jossey-Bass. – 1992.
9. Tsujinaka Yu. From Developmentalism to Maturity: Japan's Civil Society Organizations in comparative perspective // Schwartz F., Pharr S. *The State of Civil Society in Japan*. Cambridge University Press. – USA. – 2003. – p. 83-115.
10. Yamamoto T. Emergence of Japan's Civil Society and its future challenges // *Deciding the public good: Governance and Civil Society in Japan*; Tokyo: Japan Center for International exchange. – 1999. – p. 97-124.
11. Yamaoka Y. On the History of the Nonprofit Sector in Japan // *the Nonprofit Sector in Japan*. New York: Manchester University Press. – 1998. – pp. 21-24.

Штевина А. И.

Роль некоммерческого сектора в развитии гражданского общества послевоенной Японии

Аннотация: В статье автор обращает внимание на основные моменты трансформации гражданского общества именно в послевоенный период. Хотя всплеск развития некоммерческого сектора пришелся на вторую половину 90-х годов XX века, это не означает, что до тех пор гражданского общества в Японии не существовало. Истоки развития гражданского общества уходят корнями еще в период Эдо (1603-1868), когда начали возникать определенные организации, направленные на помощь нуждающимся. А период Реставрации Мэйдзи (1868-1912) характеризуется становлением некоммерческого сектора, деятельность которого регламентировалась Гражданским кодексом (1896). Некоммерческий сектор всегда был важной составляющей гражданского общества в Японии. Тем не менее, считалось, что японское гражданское общество имеет слабо выраженный характер, и низкий порог гражданской активности. В первую очередь, это связано с традиционно-культурными аспектами развития японского общества в целом. Дело в том, что даже в послевоенный период, когда страна взяла курс

на демократизацию, население придерживалось постулатов Конфуцианской идеологии. Именно доверие власти, уважение иерархии и превалирование общественных интересов над индивидуальными стало одной из слабых сторон развития гражданского общества. Социальный конформизм подчинил гражданское общество государству. В политической сфере также произошли некие изменения, которые повлияли на трансформацию гражданского общества и некоммерческого сектора в послевоенный период. В первую очередь, это касалось принятием новой конституции (1947) и ряда законов, которые регламентировали экономическую, социальную и политическую активность граждан. Курс на демократизацию не мог не повлиять на развитие некоммерческого сектора в целом. Некоммерческий сектор в послевоенный период характеризовался, в основном, развитием разных течений, например, экологических и антивоенных движений. Деятельность этих движений сыграла значимую роль в развитии гражданского общества, но не смогла вывести его на новый, более активный уровень. Ведь, эти движения были ориентированы на конкретные проблемы. И как только проблема решалась, движение исчезало.

Ключевые слова: гражданское общество, послевоенная Япония, некоммерческий сектор, неправительственные организация, неприбыльные организации.

*Iovcheva A.M.*¹

Gender quotas in the political systems of the countries in transition such as republic of Serbia and Ukraine

¹ *Iovcheva Alina Mykhailivna, Senior Specialist of the International Department, Researcher in Political Science, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine*

Abstract: This article involves discovering of how the gender quotas system in modern political systems of countries in transitions such as Serbia and Ukraine, is functioning. The goal is to compare these two similar (by some indicators) countries in transition, which have different gender strategies in political sphere. This has been done by analysis the role of gender quotas system in the Serbian and Ukrainian politics. After completion of the analysis of political and legal basis of gender quotas, it becomes clear that Ukrainian and Serbian gender strategies in political life are very different, and Serbian way in this sphere is more successful. Through overview how it works in different political systems of the countries with post-Soviet history as Ukraine and Serbia, this research highlights the current trends of gender quotas implementation in the political system of countries in transition.

Key words: gender, gender equality, gender quotas, political system, gender politics.

Gender balance in the state structures of any democratically oriented country is the foundation of a stable and effective political system. When women are participating in the political process, it becomes more humane and socially oriented [6]. This fact is proven by many nations of the world, including political experience in Scandinavia countries.

However, there are countries where the situation with a equal representation of gender is rather contradictory and ambiguous. It means that, de jure these countries ratified all international agreements on gender issues, which define women's representation in government as a process important and necessary, but de facto there are no practical mechanisms that would help increase the number of women in policy. As a result, the percentage of women in power structures of these countries is nearly 10%.

The experience of European countries that have moved to the active implementation of gender equality in the political system, argues that this process needs to make the practical arrangements and mechanisms that would encourage the involvement of women in politics.

One of the most effective mechanisms for the implementation of gender equality in the political system is the implementation of a positive action policy. However, this issue is very delicate and requires thoughtful and reasonable steps. First, we must remember that the legislative strengthening of gender quotas in the political environment should occur only after a emergence of a sufficient number of competent, motivated to political action, women. Otherwise, implementation of the gender quotas will not lead to qualitative changes. Instead it will create a critical mass of incompetent politicians whose activities are destabilizing the political system. Secondly, in order to effectively implement a positive action is need to determine what kind of quota will be the most appropriate for this political system. For example, for countries in transition is the optimal gradual introduction of gender quotas to the electoral lists of political parties, followed by the next step at the subnational level, and if this is necessary, at the national level. And, thirdly, a prerequisite is that the policy of positive action is a temporary measure, which should be abolished when the goal is achieved. Therefore, it is worth noting that com-

petent temporary implementation of gender quotas in the political system can lead to the positive outcomes, especially if it is accompanied by the necessary informational and educational activities.

First of all, the implementation of a positive action is relevant for countries in transition, which are aimed at the formation of a democratic society. From another hand any democratic society should have a gender-balanced political system. A good example of practical implementation of the foundations of gender balance in the structures of government can be experience of Ukraine and the Republic of Serbia.

Serbia and Ukraine are orthodox (in the majority) countries with patriarchal type of political culture. Both countries promote European integration foreign policy vector, which actualizes some social issues, including the gender-balanced political system.

However, despite some similarities between these countries, the processes of gender equality implementation in Ukrainian and Serbian society are different. In particular, they have different experience of implementing positive action in political system.

After the 2000 election the number of women in the Serbian state structures was 12.4%. After the introduction of gender quotas the situation was significantly improved. Women should be a 30% of the seats in the electoral lists [3, p.2-3]. The electoral law of Serbia says that a list of candidates for election should be created with the 30% quotas. It was noted that the electoral lists must be formed on the basis of 1:4, that is, for each group of candidates with 4 persons in the list should be a candidate of the sex that is in the minority, and the number of candidate gender minorities in the electoral rolls should be at least 30% of the total number of applicants. If the electoral lists did not meet these requirements, they are considered illegitimate and presenter should have been obliged to make corrections to the list [8].

The practice of quota system helped to increase the number of women in the state structures [2, s.433].

However, despite the fact that the quotas as a mechanism of gender equality were legislative strengthening, discussions about implementation of positive action was quite sharp. Leaders of political parties are claimed that the women have a lot of personal responsibilities and they do not have time to engage in politics. That's why they never justify those 30% that they need to take [2, s.434]. Involvement of women in politics sometimes had only nominal in order to ensure the quota set by law. There is still a female politician in Serbian politics was an unusual and unpopular phenomenon. Road

to the leading political positions was much harder for her than for her fellow men. Places that were given to women in the electoral lists were almost impassable. The proportion of 1:4 did not determine a woman's place in the top four. Just as gender quota of 30%. Therefore, in the vast majority the places of women's candidates were less winning than their male counterparts. Men are strongly emphasized nominal position and low efficiency of gender quotas. The same idea is often promoted a mass media which formed skeptical perception of politically active women in society. In addition, a significant drawback of implementing the quota system was that the first had to be implemented an educational program for politically interested and active women. Because when Serbian women got resources in the form of 30% quotas in the electoral lists, they were unprepared for inclusion in the political processes of the country. Lack of management experience and appropriate education in this area contributed to the consolidation of women's NGOs (non-governmental associations). Women's NGO aimed at promoting gender equality society in the structures of political power, political and educational activities for women and support women candidates. The development of educational network that united politically active women and women who are interested in political processes was begun. Through various workshops, conferences, roundtables was highlighted the issue of combining personal responsibilities and women's political participation. It is through the effective activity of NGOs the qualitative renewal of the political elite in Serbia has begun. Women have begun to recognize their role and purpose in the formulation and implementation of policy decisions. In the biggest part of Serbian political parties the political active woman came to be perceived as a self-sufficient politician.

Political activity of women is justifying the 30% quotas, which they were provided. Women politicians in Serbia are the qualified specialists who combine professional and personal life. As of January 2013 the proportion of women who are members of the Serbian government was 28%. In addition, the positive result of gender equality is 32.8% of women in the Serbian Parliament. This percentage exceeds 30% by the UN, which constitute the critical mass, which is the minimum for a tangible impact on policy making in the country [1]. Obviously, the gender dynamics in Serbian policy encourages the implementing of positive action in party electoral lists and updating of gender issues in society.

Considering the Ukrainian political practice, it should be noted that in Ukraine experience implementing gender quotas is lacking. In December 2006, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the "State Program of gender equality in Ukrainian

society until 2010" [5] (hereinafter - the Program). Adoption of the program was due to the need for further implementation of gender equality in the European integration aspirations of Ukraine, which became a priority after the change of the political elite in 2004. It is interesting that the Action Plan, which designed to implement the Program, has the point about correction of the electoral law and the Law of Ukraine "About Political Parties in Ukraine". This correction concerns the implementation of gender quotas as temporary special measures for strengthening equality between the women and men. However, any changes in the sphere of positive action did not take place in Ukraine so far. The draft amendments to the electoral law "About Political Parties in Ukraine" has not been agreed by the Verkhovna Rada of Ukraine and postponed indefinitely. In this case, we can say that the Ukrainian public and political practice is still governed by the principle of traditionalism. This again suggests that the inclusion of gender equality in the political system is a complex and multifaceted process that must take place through a gradual systematic implementation of gender equality at all levels: legislative, institutional and value-motivational. Among the expected results of the Program, which had to be implemented by 2010 is "the development of parity democracy in Ukraine" [5]. However, 9.5% of women in the Parliament of Ukraine as of January 2013, shows that the principles of parity democracy in Ukraine are among the long-term prospects.

In addition to lack of legislation implementing of gender quotas in Ukrainian politics, the big problem is the gender-stereotyped thinking of Ukrainian people. A successful female politician is an exceptional phenomenon in Ukrainian society. In the public perception of the woman must perform the primary role of the mother, homemakers, helper for her husband. If women are fully carry out these functions they will not have time for self-realization and successful social and political career. Consequently, the woman who succeeds in the political environ-

ment is perceived as someone who has a problem in your personal life, or who is not properly performing her obligations, or unprofessional and nominal politician. Gender roles that define the place of women in society, the absence of the conditions for combining work and family responsibilities are cause of the low motivation for the most women take an active part in the political process. Under these conditions, the implementation of a positive action policy at any level will not bring any qualitative results. Percentage of quota to be provided to women will not justify itself in any way. In this instance, is an important work of women's NGOs which should provide informational and educational activities, organize a coordinated and active cooperation, transform public opinion on the women's role in society and motivate women to take a more active part in the social and political processes.

In conclusion, it should be noted that the process of introducing gender quotas in Serbian politics had some deficiencies which were subsequently rectified by the efficient activity of NGOs. Indeed, the Serbian legislation is active regulated on gender issues. This is confirmed by the legislative fixing of gender quotas in party electoral lists. In addition, virtually every document that governs the formation and function of political and governmental institutions in Serbia has the certain provisions that confirm the priority of the gender equality principle. Although the Ukrainian legislation and provides for the possibility of a positive action as necessary, but this point is mainly advisory and descriptive without specifying the basic procedural components. However, given some similarities between Ukrainian and Serbian political life, the experience of Serbia could be interesting for Ukraine. Thoroughly analyzed the experience of Serbia on establishing gender-balanced political system, it could be developed effective and efficient mechanisms for ensuring gender equality in Ukrainian political system (given the national peculiarities).

REFERENCES

1. Beijing Declaration – Access: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>
2. Čičkarić L. Žene u političkoj areni – insajderke ili autsajderke?/Lilijana Čičkarić// Sociologija, Vol. LI. – 2009. – № 4. – C.421-436
3. Mrsević Z. Implementing Quotas: Legal Reform and Enforcement in Serbia and Montenegro/Zorica Mrsević// The Implementation of Quotas: European Experiences. - Budapest, 2004.
4. Official Web-portal of the Parliament of Ukraine. – Access: <http://portal.rada.gov.ua/>
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 27 grudnya 2006 roku «Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi programy z utverdzhennya gendernoyi rivnosti v ukrajyns'komu suspil'stvi na period do 2010 roku» // Legislation of Ukraine. – Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF>
6. Rada Yevropy: zhinok u polityci malo /NEWSru.ua - Access: <http://www.newsru.ua/world/22aug2007/zen cinu.html>
7. The official site of the National Assembly of the Republic of Serbia. – Access: www.parlament.gov.rs
8. Zakon o izboru narodnih poslanika // Službeni glasnik RS. – 2000. – № 35. - Начин приступа : http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.pdf

Иовчева А. М.

Гендерное квотирование в политических системах стран переходного типа на примере Республики Сербии и Украины

Аннотация: В этой статье анализируется как система гендерных квот в современных политических системах стран с переходной экономикой, таких как Сербия и Украина, функционирует. Цель состоит в том, чтобы сравнить эти две аналогичные (по некоторым показателям) страны с переходной экономикой, которые имеют различные гендерные стратегии в политической сфере. После рассмотрения политико-правовых основ имплементации системы гендерных квот, становится ясно, что украинская и сербская гендерные стратегии в политической жизни очень разные, и сербский путь в этой сфере является более динамичным и эффективным. Это исследование рассматривает современные тенденции реализации гендерных квот в политической системе стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерные квоты, политическая система, гендерная политика

*Гордиенко А.В.*¹

Исторические предпосылки становления мультикультурализма в западноевропейских государствах

¹ *Гордиенко Анастасия Викторовна, аспирант кафедры политических наук, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина*

Аннотация: Статья посвящена анализу исторических предпосылок формирования политики мультикультурализма на западноевропейском политическом пространстве. Автором рассматриваются основные тенденции, проблемы и перспективы данной политики. Основной акцент ставится на историческую обусловленность появления мультикультурализма в данном регионе.

Ключевые слова: мультикультурализм, Западная Европа, национальное государство, миграция, интеграция.

В последней четверти XX века мультикультурализм начал приобретать актуальность для европейских стран. Наиболее острой проблемой в данном регионе оказалась проблема эмиграции, приобретшая невиданную остроту и принципиально новый характер.

В ходе исторического развития в XX веке в Европе сформировались национальные государства, которые характеризовались высокой степенью монокультурности. Это, в свою очередь, было достигнуто за счет многовекового процесса интеграции различных этнических групп. Данный процесс, значительно ускорился с начала Нового времени (XVII век), привел к возникновению наций и, в результате, национальных государств.

Относительно понятия «национальное государство» (от франц. Etat-nation – государство-нация или англ. Nation-state – нация-государство), оно представляет собой фундаментальную теоретическую категорию, традиционно выражает исторически сложившееся, суверенное, централизованное государство. Стоит заметить, что под национальным государством чаще всего понимается политическая организация общества, сформировавшаяся в индустриальную эпоху, легитимность которой обеспечивается представлением и защитой интересов индиви-

дов, входящих в ее состав на основе идей и ценностей социокультурной, духовной, исторической, языковой, территориальной сплоченности и единого уровня экономического развития. Национальное государство, представляя собой исторический тип организации публичной власти, является переходным этапом в развитии государственности и предшествует появлению более универсальных, масштабных в пространственно-территориальном и демографическом плане социальных союзов (образований) с более высокой степенью внутренней однородности и интегрированности всех членов.

Следует заметить, что идея национального государства, основанного на этническом признаке, даже сегодня обладает значительной привлекательностью для ряда народов. Однако, в современных условиях реальной поликультурности и полисоставности существующих государств это вызывает различного рода кризисы, сепаратистские движения на этнической, религиозной или региональной основе. Во многих случаях это приводит к расколу существующих государств на новые национальные, как это произошло, например, после Первой мировой войны с Австро-Венгрией, распавшейся на Австрию, Венгрию и Чехословакию, а в конце XX века с Югославией и Чехословакией. Еще в большем

масштабе этот процесс протекал при распаде Советского Союза [1].

Однако, с другой стороны, конец XX века предоставил примеры обратных процессов: объединение ФРГ и ГДР в единое германское государство и единую нацию, к которой сейчас входит также целый ряд этнических меньшинств. Если все же обратиться к историческим истокам поликультурности европейских государств, то следует отметить, что для большинства государств данного региона до начала Нового времени их территориальные границы и состав населения в целом определились и стабилизировались. В период Нового времени уже активно происходил процесс становления соответствующих наций на основе существующих этносов. Причем данные этносы находились примерно на одинаковом уровне развития, относились к культуре единого типа (индустриальной) и исповедовали одну религию – христианство. Все это облегчало интеграцию различных этносов в составе государства в единую нацию.

В то же время далеко не всегда этот процесс проходил безболезненно, часто сопровождаясь насильственными мерами, которые применялись правительствами (введение государственного языка и запрет на использование в официальной сфере других языков, политика дискриминации в отношении этнических меньшинств и т.д.). В основном, данный процесс, пишет Л. Арутюнова, носил ассимилирующий характер по отношению к этническим меньшинствам со стороны «титальных этносов» [1]. В результате политики ассимиляции, например, в Германии, где она проводилась наиболее активно в начале XX века лишь 3% населения оказались не немцами [8].

В период Нового времени новыми территориями страны Западной Европы (Великобритания, Франция, Испания, Португалия, Голландия) обогащались за счет завоеванных неевропейских земель: в Америке, Африке, Азии, Австралии, которые становились колониями данных метрополий. И если в Европе в то время развивалась индустриальная культура, то для населения метрополий была характерна культура более низкого типа - аграрная. Это во многом определило, в частности, политику расовой дискриминации и сегрегации, что порой доходило до апартеида. Ко второй половине, а то и до конца XX века о какой интеграции, а там более ассимиляцию колонизированных народов речи не шло. Имела место только определенного рода политическая и экономическая интеграция, последняя оказывалась, прежде всего, в вывозе из колоний ценного сырья, использование местного населения в качестве дешевой рабочей силы, а также рынка сбыта промышленных товаров и т.д..

Таким образом, период Нового времени охарактеризовался двумя тенденциями: интеграция этносов метрополии в одну нацию (в основном путем ассимиляции), а также политика сегрегации по отношению к населению завоеванных колоний.

В первой половине XX века общий процент мигрантов в высокоразвитые страны Западной Европы можно оценить, в целом, как незначительный, а потому не вызывающий серьезных социальных катаклизмов. Существенно, что в данный период большинство эмигрантов стремилось к интеграции и достаточно успешно «вписывалось» в доминирующую культуру принимающей среды и даже ассимилировалось с местным населением. Одной из причин этого были существенные стимулы для эмиграции. Так, большинство эмигрантов в развитых западноевропейских государствах представляли собой выходцев из других европейских стран (в основном Восточной и Южной Европы). Таким образом, они были носителями культуры того же типа (индустриальной) и исповедовали ту же религию – христианство. Для многих эмигрантов западноевропейские страны становились новой родиной, игравшей значительную роль в их желании скорее интегрироваться и стать полноправным членом данного общества.

Однако во второй половине XX века отчетливо обозначились новые проблемы: резко уменьшился прирост коренного населения Европы (в некоторых странах он и сейчас есть практически нулевым) [12]. Это, в свою очередь, вызвало дефицит рабочей силы (особенно «дешевой»). Как результат - резко возросла эмиграция, особенно из бывших колоний, а также стран «третьего мира».

Общеизвестно, что в результате миграции населения экономический, политический, социокультурное пространство общества не просто меняется, а приобретает качественно новые характеристики, что неизбежно связано с различными противоречиями и конфликтами между принимающими и иммигрантскими сообществами. С целью «сглаживания» подобных противоречий, на вызов растущим миграционным процессам европейские страны в свое время ввели политику мультикультурализма. Не случайно, например, в Германии первыми пропагандистами мультикультурализма стали в первую очередь представители промышленного капитала, обеспокоены ситуацией на рынке труда - слабым поступлением новой рабочей силы, особенно, малоквалифицированной. С тех пор количество эмигрантов в страны Западной Европы из бывших колоний и других слаборазвитых государств является весьма значительным. Это явле-

ние получило название «колонизация наоборот». Так, в 1990-е годы в странах ЕС и Швейцарии количество мигрантов превысило 18 миллионов человек [12].

По разным оценкам на сегодняшний день в Западной Европе проживает примерно 15 – 20 миллионов мусульманских мигрантов. Их доля в структуре населения за последние полвека выросла с 1% до 5%. На фоне углубления демографического кризиса в западноевропейских странах, количество автохтонных европейцев к 2050 году сократится на 15% [1]. И, наоборот, при демографической активности иммигрантских меньшинств через полвека их количество может достичь трети или даже одной второй части населения европейских стран.

Структура иммигрантских меньшинств в европейских странах выглядит следующим образом. Наибольшее количество легально проживающих мигрантов из мусульманских стран находится во Франции, где их насчитывается около 6 миллионов, то есть 10% населения страны; в Германии – от 2,5 до 4 миллионов в Великобритании – 2 миллиона человек; в Нидерландах – 1,5 миллиона; в Швейцарии 720000, в Испании и Бельгии в 400000, в Австрии, Греции, Дании – до 200 000 человек [2].

Стоит заметить, что рост миграционных потоков наблюдается сейчас почти во всех странах Европейского Союза. Наряду с этим, сложная экономическая ситуация в Европе, пробелы в формировании законодательной защиты прав мигрантов и коренного населения усиливают тенденции негативного восприятия мигрантов. Кроме этого, европейцев настораживает закрытость этнических анклавов мигрантов из разных частей мира. Такие сообщества все чаще воспринимаются как «тройанский конь» и выступают фактором страха для европейского населения. По этому поводу российский исследователь М. Рихтик утверждает, что рассматривать мультикультурализм следует в связи с проблемой адаптации мигрантов, акцентируя внимание на том, что миграция и проблема мультикультурализма взаимосвязаны. В свою очередь, современный мир формирует в массовом сознании преимущественно негативные стереотипы, связанные с понятием «мигрант» [6, с. 11].

Необходимо обобщить, что адаптация мигрантов к условиям принимающей среды во многом зависит от характера взаимного восприятия и атрибуции намерений по стороны коренного сообщества и иммигрантов. Если в представлениях населения принимающей среды и представителей иммигрантских общин социальные образы друг друга имеют безоценочный и эмоционально-нейтральный характер, то соци-

ально-политические взаимодействия между ними значительно упрощаются. И, наоборот, если во взаимных представлениях оказываются оценочные характеристики, а в обобщенных образах друг друга проявляются эмоционально насыщенные метафорические черты, то возможности бесконфликтного взаимодействия проблематизируются, считает Е. Клуце [11]. Данного рода оценочные характеристики, а также (отрицательно / нейтрально окрашенные) стереотипы могут возникать и распространяться благодаря различным каналам коммуникации. Однако, несомненными лидерами в данном случае выступали и до сих пор выступают именно средства массовой информации, обладающие широкими возможностями для системного и комплексного воздействия на человеческое сознание.

Соответственно, одним из факторов, который затрудняет взаимодействие между коренным населением и иммигрантскими группами на территории ЕС оказывается целенаправленное формирование средствами СМИ разного рода стереотипов, которые создают определенный образ мигранта, детерминируя, таким образом, восприятие данных представителей населением. Ведь под стереотипом принято понимать упрощенные, схематические представления об определенном объекте, с помощью которых осуществляется категоризация предметов и явлений и предоставляется запрограммированная их оценка, считает Н. Трошина [7, с. 69].

Таким образом, в настоящее время в западноевропейской политической мысли значительное внимание обращается учеными на проблемы, с которыми столкнулся нынешний мультикультурализм в его практическом измерении. Как отмечает исследовательница С. Зинько: «Этнокультурная гомогенность западноевропейских стран в начале XXI в. трансформировалась в гетерогенную поликультурную и поликонфессиональную матрицу. Задействованы от времени закладки Вестфальской системы монокультурные модели государств-наций были деактуализированы иммигрантским фактором с исламской культурологической составной, который превратился из конъюнктурного феномена в структурный элемент Европы» [4].

Наряду с этим, существуют и другие объяснения того, почему в 1990-х годах XX века проблема мультикультурализма перешла из теоретической плоскости в практическую. Так, с точки зрения канадского исследователя В. Кимлики, наиболее очевидная причина этого заключается в том, что «крах коммунизма поднял волну этнического национализма в Восточной Европе... Оптимистичные представления о том, что либе-

ральная демократия сама собой восстанет из пепла коммунизма, были разрушены этничностью и национализмом... Все эти факторы достигли пика в начале 1990-х годов и сделали очевидным то, что западные демократии не преодолели трений, вызываемых этнокультурным многообразием» [5].

Длительный период времени среди политиков и подавляющего большинства населения сохранялась иллюзия того, что их страна останется этнически однородной, а пребывание мигрантов - временное явление, ведь они прибыли сюда работать и со временем вернуться домой. В то же время, большая часть эмигрантов не собирается возвращаться домой, оседая в европейских странах на постоянное место жительства. Однако еще более важной особенностью этой волны мигрантов оказался отказ от ассимиляции - твердая установка на сохранение своих этнических, религиозных, национальных и т.д. особенностей. И поскольку процент таких мигрантов на всей территории Западной Европы достаточно высок, то с новой актуальностью возникла проблема существования в рамках одного государственного образования различных этнических групп и культур.

Стоит отметить, что во многих странах региона (в частности во Франции, Германии) и политики и исследователи продолжают отстаивать прежний идеал гражданского общества, опирающегося на идею гражданства, и тем самым, предполагая интеграцию любого нового гражданина в существующую социальную и политическую структуру - независимо от его происхождения или воспитания. В общественно-политических дискуссиях еще ощущается сильное противодействие самой постановке вопроса о Франции или Германии как культурно плюралистических стран, пишет Л. Арутюнова [1]. Одним из последствий данной позиции является сохранение существующего законодательства - без учета новых жизненных реалий, а это, в свою очередь, приводит к возникновению новых межэтнических конфликтов, усилению социальной напряженности в обществе.

Все эти факторы вызвали рост интереса к доктрине мультикультурализма. В западноевропейских государствах господствуют разные, иногда противоречивые точки зрения на роль и перспективы мультикультурализма. Немецкий ученый У. Бек, рассматривая перспективы развития мирового сообщества, рассматривает следующий вопрос: «Третьи культуры или глобальное гражданское общество?». Одним из ответов на этот вопрос и может стать идея создания пространства мультикультурализма, в частности для новых возможностей культурного обмена. При

этом даже конфликтные ситуации между представителями различных культурных групп, считает У. Бек, не ставят под угрозу «эксперимент по созданию мультикультурного общества» [5].

Эгалитарная модель мультикультурализма, считает Э. Гидденс, уже стала реальностью в Европейском Союзе, который, по его мнению, можно считать образцом новой космополитической нации. Для нее старые идентичности уже не имеют никакого значения. Как пишет исследователь, именно Германия служит удачным примером страны с мультикультурным обществом [3]. Несмотря на то, что на официальном уровне данная политика и явление отрицаются и подвергаются жесткой критике.

Эгалитарная концепция мультикультурализма рассматривает интеграцию инокультурных иммигрантских меньшинств не как унифицирующий процесс, а как сохранение культурного разнообразия в общей социальной атмосфере всеобщей терпимости. Критики данной концепции считают, что такая стратегия может быть беспроblemной лишь до тех пор, пока это касается каких-то периферийных сфер жизни, например, кулинарии. Когда же речь заходит о более важных сферах жизнедеятельности: о рабочих местах и заработной плате, о социальных выплатах и пенсиях, о правах и традициях, о религиозных убеждениях и практиках, то от мультикультурализма быстро отказываются. Именно здесь, по мнению критиков, приходит конец терпимости.

Как известно, мультикультурализм охватывает весь спектр социальных, этнокультурных, политических проблем, которые возникают в отношениях между государством, национальным большинством - с одной стороны, национальными коренными меньшинствами, этническими группами иммигрантов - с другой. К ним относятся, в частности, требования национальных меньшинств, к сохранению, развитию и публичному использованию национальных языков, предоставления им региональной автономии, политического представительства в органах власти, особых прав на этническую территорию, создание такой системы государственного образования, которая учитывала бы их национальные интересы. Для групп иммигрантов первоочередными являются требования равных гражданских прав с национальным большинством, недискриминации на рынке труда, в образовательных учреждениях, в сфере социального обеспечения и правовой защиты. В данном контексте важны как собственно инструментальные - социально-технологические средства снятия социального напряжения, так и меры, которые направляются на трансформацию политических и правовых

систем соответствующих национальных государств, их внутренней национальной политики.

Важно отметить, что дебаты по поводу интеграции иммигрантов в странах Западной Европы традиционно развивались вокруг трех основных моделей их включения: собственно мультикультурализма, ассимиляторской и дифференциального включения [8]. Стержнем собственно мультикультурной модели включения является уважение культурного разнообразия и его защита, а также государственная поддержка сохранения идентичности на своей территории каждой из общин иммигрантов. Странами, которые считаются классическими последователями этой модели, являются Нидерланды, Бельгия, Швейцария. В основе ассимиляторской модели включения иммигрантов находится принцип «равенства», однако действует он только для тех, кто подпадает под категорию «гражданин страны». Иными словами, иностранец должен полностью ассимилироваться в принимающем обществе, приняв общепризнанную идентичность и обязательно уважать и соблюдать его ценности. Классическим примером такой модели является Франция. Третья модель, сепарационная или дифференциального включения, характеризуется жестким и крайне ограничительным иммиграционным законодательством. Для получения разрешения на проживание в стране иммигранту необходимо удовлетворить ряд жестких требований. Кроме того, иммиграционная политика стран сепарационной модели направлена на то, чтобы проживание иммигранта имело временный характер. Такой политики включения иммигрантов придерживается Германия.

Функционирование трех вышеуказанных моделей базируется на двух ключевых моментах: первый - образ общества, которое необходимо построить, второй - тип отношений между политикой интеграции и иммиграционной политикой. В первом случае формируется государственная стратегия по интеграции иммигрантов, во втором - ее совместимость с иммиграционной политикой стран-соседей, членов Европейского Союза и Шенгенской зоны. Вследствие изменений государством приоритетов в экономической, политической сферах или резонансных событий происходит естественный процесс смешивания моделей включения иммигрантов и заимствования свойств одной модели другой.

Немаловажным аспектом в решении проблем интеграции поликультурных обществ в регионе стал перенос рычагов управления данными процессами с государственного на надгосударственный уровень. В конце XX - начале XXI века, в связи с активным развертыванием процессов европейской интеграции вопросы гармонизации

межэтнических отношений в Объединенной Европе вышли на общеевропейский уровень. Так, со времени переноса в 1999 году компетенций в сфере иммиграции в совместное управление стран-членов и Европейского Сообщества на принимающие страны усиливается давление со стороны надгосударственных институтов, в частности Еврокомиссии, за расширение влияния на интеграцию иммигрантов. Причиной этому является социо-экономическая природа организации и действующего в ней принципа свободного передвижения людей, товаров, услуг и капитала.

В данном случае связанность экономик 27 членов ЕС вызывает уязвимость всех от провала политики интеграции иммигрантов в одной из стран. Также существует напряженность из-за несогласованности инициатив (подразумевается Испания и Италия) по масштабной легализации иммигрантов без консультаций с другими странами-членами, ведь после прохождения процедуры легализации иммигрант получает возможность воспользоваться преимуществами свободного передвижения в Шенгенской зоне. С точки зрения Еврокомиссии такие односторонние действия вредят и без того нелегкому контролю над иммиграцией, поэтому меры по легализации иммигрантов должны находиться под совместным контролем. В конце концов, в контексте относительной свободы передвижения между странами существует возможность безопасного риска для ЕС из-за того, что маргинализированные иммигранты становятся легкой добычей криминальных структур, сразу превращаясь в угрозу и для стабильности в других странах-членах Шенгенской зоны. Опасения возросли в мае 2011 года, после того, как в результате «арабской весны» в Тунисе во Францию и Италию устремились значительные потоки беженцев. Тогда начались первые призывы к пересмотру положений о передвижении без паспортов внутри Шенгенской зоны по крайней мере для выходцев из стран Африки [14].

Второй толчок к углублению полномочий в области политики интеграции иммигрантов обусловлен стремлением надгосударственных органов ЕС самостоятельно заниматься вопросами предоставления убежища, а также иммиграционной политикой и интеграцией иммигрантов. С 2002 года через метод кооперации действует Рамочная Стратегия Европейского Союза по интеграции граждан третьих стран, а Еврокомиссия играет координирующую роль в обмене опытом между странами-членами. В выводах Европейской Совещания в Тампере 1999 года и позже в Гааге 2004 подчеркивается необходимость сотрудничества стран-членов на всех стадиях им-

миграции, начиная с ее движущих сил, политики предоставления разрешения на въезд в страну и заканчивая политикой интеграции и возвращением [10]. Позже в Амстердамском соглашении от 2007 года Совет Министров ЕС уполномочил государства-члены принять меры, которые будут определять условия въезда, проживания и стандартную процедуру выдачи долгосрочных виз и видов на жительство, включая разрешения на воссоединение семьи» [13].

Нельзя, в то же время, не отметить того факта, что за последнее десятилетие в процессе формирования общей иммиграционной политики Евросоюза европейские страны все-таки продвинулись в построении мультикультурного общества. Речь идет о либерализации иммиграционной политики и развития законодательной базы по интеграции иммигрантов. В ряде стран, например в Германии, Великобритании и Нидерландах были разработаны наиболее успешные программы по интеграции инокультурных и иноконфессиональных иммигрантов, основанные на применении мультикультурных социальных практик, развития в обществе мультикультурных компетенций и толерантности. Политики и законодатели подошли к интеграции иммигрантов как к центральной задаче иммиграционной политики. Содействие образованию и занятости иммигрантов проявляется на разных уровнях государства. То есть в результате совместных усилий были созданы важные предпосылки для

выработки во многом эффективной модели управления культурным многообразием в ЕС.

Итак, на сегодня Европейский Союз имеет больше полномочий в сферах, важных для интеграции полисоставных сообществ и иммигрантов, однако преимущество принятия решений все же находится в компетенции стран-членов. Согласно выводам совещания ЕС в Салониках основные полномочия в разработке и осуществлении политики интеграции находятся в их компетенции с учетом правовых, экономических, социальных и культурных особенностей, однако эта политика должна разрабатываться последовательно в рамках консультаций с другими членами ЕС [9].

Все это, а также опыт отдельных стран в решении очерченного круга проблем, дает основания обобщить, что разнообразие подходов к осмыслению мультикультурной реальности в различных национальных обществах и обеспечения мирного сосуществования групп людей с различной историей, культурой и идентичностью не могут быть достигнуты на основе общих, универсальных принципов взаимной толерантности. В каждом конкретном случае социальной стабилизации сложного этнокультурного и этносоциального пространства они должны иметь свою специфику, учитывать не только групповые, но и индивидуальные интересы. Как представляется, именно на этом основании должна строиться конкретная национальная политика, и так же оцениваться ее эффективность.

Литература

1. Арутюнова Л. Социокультурные аспекты проблем мультикультурализма // Вестн. Моск. гос. ун-та культуры и искусств. – 2008. – № 2. – С. 126–129.
2. Бьюкенен П. Смерть Запада. – М.: Изд-во АСТ. – СПб. Terra Fantastica, 2003. – 448 с.
3. Гидденс Э. Навстречу глобальному миру // Отечественные записки, 2002. – № 6.
4. Зінько С. Проблеми інтеграції мусульманських спільнот у Європі: досвід для України / С. Зінько // Стратегічні пріоритети. – №4 (9). – 2008. – С. 229–240.
5. Ляпіна Л.А. Мультикультуралізм як соціальний феномен: теоретичний і практичний виміри / Л. Ляпіна // Наукові праці. Соціологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2012/184-172-28.pdf>
6. Рыхтик М. Мультикультуралізм и проблема взаимопонимания: что нужно делать / М. Рыхтик // Пространство и время в мировой политике и международных отношениях [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mgimo.ru/fileserver/books/rami4konvent/t4-rykhtik.pdf>
7. Трошина Н. Тема национально-культурной идентичности в дискурсе масс-медиа / Трошина Н. // Этнокультурная специфика речевой деятельности : Сб. обзоров. – М., 2000.
8. Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany. London, 1996. – 270 p.
9. European Council. Thessaloniki European Council: Presidency Conclusions. – 2003. – June 19-20. – 39 p.
10. European Council “Tampere European Council: Presidency Conclusions”, October 15-16, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en9.htm
11. Klute E., Valdetara M. Migration and Integration – Europe’s big challenge. What role do the media play? – Essen, Germany, 2006: Utrecht, Mira Media, The Netherlands. – 28 p.
12. Parekh B. Europe, Liberalism and the ‘Muslim Question’, in Multiculturalism, Muslims and Citizenship / B. Parekh. – A European Approach. – London : Routledge, 2006. – P. 179–204.
13. Tjernberg M. The Economy of Undocumented Migration: Taxation and Access to Welfare /

M.Tjernberg // European Journal of Migration and Law. – 2010. – №12. – P. 149–171.

14. Schlamp H.-J. Italy Seeks to Pass Problem on to EU Partners / H. J.Schlamp, August 4, 2011 [Электрон-

ний ресурс]. – Режим доступа: www.spiegel.de/international/europe/mass-immigration-from-tunisia-italy-seeks-to-pass-problem-on-to-eu-partners-a-755858.html

Gordienko A.V.

Historical Preconditions of Multiculturalism Forming in Western European States

Abstract: The article deals with historical background of multicultural policy forming in the Western European political space. The main tendencies, problems and prospects of this policy are illustrated in the article. The author puts main emphasis on historical conditionality of multiculturalism in the current region.

Keywords: multiculturalism, Western Europe, nation state, migration, integration.

ECONOMICS

Mészáros Kis Éva¹

Üzleti tervezés: Egy földműves szövetkezet üzleti terve

¹ Mészáros Kis Éva, postgraduate student, Corvinus University of Budapest, Hungary

Az üzleti életben fontos a tervezési folyamat és a jövőre vonatkozó előrejelzések készítése. Ennek azért van jelentősége, mert a sikeres működés elengedhetetlen feltétele, hogy feltérképezzük és megismerjük a világgazdaság, az iparág, a közvetlen környezet helyzetét, és változásainak hatását.

A cégek üzleti tervének célja a vállalkozás által elérni kívánt rövid és hosszú távú célok, valamint az azok megvalósításához szükséges eszközök és tevékenységek jól átlátható struktúráját követő bemutatása. A vállalkozások több célból hozhatják létre üzleti tervüket. Külső személyeknek és saját magunk számára egyaránt készíthetünk üzleti tervet. Hitelfelvételi kérelem benyújtása miatt pénzügytervezetnek készítik el, vagy ha új befektetőket szeretnének bevonni a vállalkozás finanszírozásába, pályázatot vagy támogatást szeretnének elnyerni, vagy tájékoztatni szeretnének a meglévő beruházókat a pénzügyi helyzetéről. A belső használatra készült üzleti terv felhívja a vezetőség figyelmét a kockázati faktorokra, valamint jó mérce lehet az alkalmazottak munkájának ellenőrzésére és értékelésére [1-3]. Az üzleti terv felépítése és tartalma annak függvényében változik, hogy kinek és mi célból készítjük el. Tehát a szakirodalomban [3 – 6] nincs egy általánosan elfogadott minta a struktúrájára vonatkozóan, ezért én megalkottam az üzleti terv egy előnyös felépítését. Ez a felépítés a következő:

1. Vezetői összefoglaló
2. A vállalkozás általános bemutatása
3. Ágazati elemzés
4. Termékek és szolgáltatások
5. Marketing terv
6. Működési terv
7. A vállalkozás vezetése és szervezeti felépítése
8. Pénzügyi terv
9. Mellékletek

A létrehozott struktúrát tesztelve megalkottam egy a kis- és középvállalati szektorba sorolható szerbiai székhelyű földműves szövetkezet belső felhasználású üzleti tervét. A szövetkezet gyorsan változó és bizonytalan környezetben végzi tevékenységét, ezért szükségessé vált a kockázati faktorok azonosítása. Mivel a terv a vezetőségnek készült, ezért az egész tervet összegző, vezetői összefoglalót mellőztem. A vállalkozás általános adatainak, életútjának bemutatását, szervezeti felépítését sem emeltem ki, mivel ezek az adatok külső felhasználásra készült

üzleti terv létrehozásakor válnak fontossá. A földműves szövetkezet vezetőségének az ágazati áttekintés és a pénzügyi terv tartalmazza a leghasznosabb információkat. Mezőgazdasági cég lévén különösen fontos szerepet kap az ágazati áttekintés, mivel ebben a részben készíthetjük el a PESTEL – elemzést és a SWOT – analízist [4, 7, 8]

A PESTEL – elemzés keretein belül azonosítottam azokat a környezeti tényezőket, melyek változása hatással van a földműves szövetkezet jelenlegi illetve jövőbeli működésére. Ezek a következők:

Társadalmi környezet

A közelmúltban Szerbiában lezajló háborúk a lakosság elszegényedéséhez, és az infrastruktúra jelentős megsemmisüléséhez vezettek. Ezen kívül az országban az idényjellegű, alkalmi munkalehetőség dominál. Ezekkel a tényezőkkel magyarázható a lakosság nagyfokú külföldre vándorlása, a népességcsökkenés és az előregedő társadalom.

Környezeti tényezők

A szántóföldi növények termesztésének hozama legfőképp az időjárás függvénye. A szövetkezet környezetére a nyári forróságok és a mérsékelt téli hónapok jellemzőek. Az elmúlt években a kevés csapadék következtében termés kieséssel kellett számolni. Az időjárás alakulása mellett a talaj összetétele is fontos tényező a mezőgazdaságban. A szövetkezet földjei jó minőségű, csernozjom típusú talajon helyezkednek el, melynek a tulajdonságai igen kedvezően a szántóföldi növények termesztése szempontjából.

1. Táblázat

A földműves szövetkezet SWOT analízise

BELSŐ	KÜLSŐ
ERŐSSÉGEK	LEHETŐSÉGEK
- Minőséges és versenyképes vetőmag alkalmazása - Megbízhatóság - Kötelezettség rendezése határidőre	- EU csatlakozással gazdasági növekedés és piaci liberalizáció valósulhatna meg
GYENGESÉGEK	VESZÉLYEK
- Kevés és szakképzetlen munkaerő - Alacsony színvonalú karbantartás - Kevés raktár	- Gazdasági recesszió jelenléte - Kiszámíthatatlan éghajlati viszonyok - Kártevők számának növekedése

A SWOT – analízis kapcsán azonosítottam a földműves szövetkezet versenyképességét növelő/csökkenő tényezőket, valamint a környezetében rejlő lehetőségeket és veszélyeket. Az elemzés megállapításait az 1. Táblázatban foglaltam össze.

Az ágazati áttekintés alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a szövetkezet erősségei nagy arányt képeznek. A gyengeségek áthidalása érdekében beruházásokat kellene megvalósítani, és új,

képzettebb munkaerőt kellene alkalmazni, vagy a meglévő dolgozók továbbképzése lenne szükséges.

A becslült kimutatások alapján megállapítottam, hogy a szövetkezet a befolyt vevőkövetelésekből finanszírozza a szállítói tartozásait, és igyekszik saját forrásból finanszírozni működését. Összességében elmondható, hogy várhatóan pozitív eredményeket produkál, és működése eredményes marad.

IRODALOM

1. Hanyecz Lajos (2009): Controlling és üzleti tervezés, Saldo, Budapest
2. Herczeg János – Juhász Lajos (2010): Az üzleti tervezés gyakorlata, Aula, Budapest
3. Szirmai Péter – Klein Sándor (2009): Üzleti tervezés – üzleti gondolkodás: Induló vállalkozások tervezése, Edge 2000 Kiadó, Budapest
4. Jäckel Katalin – Nagy Orsolya (2009): Üzleti teerv készítése, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Budapest
5. G. Schwetje – S. Vaseghi (2007): The Business Plan: How to win your investor's confidence, Springer, Berlin
6. R. Abrams – P. Barrow (2008): The successful business plan: Secrets & strategies, Capstone, Chichester
7. Balaton Károly et. al. (2007): Stratégiai és üzleti tervezés, Aula Kiadó Kft., Budapest
8. Chikán Attila (2010): Vállalatgazdaságtan, Aula Kiadó Kft., Budapest

Meszaros Kis E.

Business planning: the case of agricultural cooperatives

Abstract: My work aims to show the importance of business planning. The improved structure of a business plan was proposed. Applying this structure the business plan for agricultural cooperatives was created, however. The PESTEL – analysis and the SWOT – analysis were highlighted. Based on these analyses it was found that the strengths of the examined cooperative have a big ratio compared to its weaknesses. It was shown that the improvements needed in the field of investments and the more qualified labor must be employed.

*Кравчук І.І.*¹

Концептуальні засади формування стратегій розвитку агросфери України

¹ *Кравчук Ірина Ігорівна, кандидат економічних наук, доцент, Житомирський національний агроекологічний університет, Україна*

Анотація: Здійснено аналіз сучасних тенденцій стратегічного планування в агросфері України та обґрунтовано пріоритетність використання стратегічного підходу у концептуальному забезпеченні стратегій розвитку. На основі вивчення процесів формування і реалізації стратегій в агросфері України виявлено проблеми стратегічного планування розвитку галузі. Розглянуто дефініційний апарат, який використовується дослідниками у контексті обґрунтування стратегічних імперативів розвитку аграрної сфери. Запропоновано напрями формування пріоритетів концептуального забезпечення стратегій розвитку агросфери України.

Ключові слова: концептуальні основи, стратегії, агросфера, державне регулювання.

Постановка проблеми. У процесі планування розвитку агросфери України використовується стратегічний підхід, сутність якого полягає у здійсненні послідовних етапів стратегічного планування: формуванні місії, мети, стратегічних цілей та імперативів розвитку, розробці механізму реалізації, моніторингу та оцінки стратегії. Пріоритет використання стратегічного підходу обґрунтовано у концептуальному забезпеченні стратегій розвитку агросфери із зазначенням необхідності бюджетування стратегічних планів на засадах співфінансування та розробки стратегій

для складових агросфери – економічної, соціальної, екологічної, територіальної. Розробка стратегій, державних цільових програм та проєктів розвитку сільського господарства, сільських територій здійснюється на засадах наукового супроводу, що забезпечують фахівці науководослідних інститутів, теоретики-методологи вітчизняної аграрної економіки. Однак, аналіз процесу реалізації стратегій розвитку агросфери вказує на певну розбіжність між результатами і цілями, що потребує концептуального обґрунтування інструментарію і механізмів стратегічного

планування з урахуванням забезпечення адаптивності стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування й реалізації стратегій розвитку агросфери вивчалися вітчизняними і зарубіжними науковцями Л. Аретеменко, П. Березівським, А. Бочковим, М. Дем'яненко, М. Долішнім, Л. Євчук, Н. Івановою, С. Квашею, Л. Козаком, Л. Мельником, О. Могильним, В. Онегіною, О. Поповою, П. Саблуком, Н. Хмілем, З. Шершньовою, В. Юрчишиним. Ними обґрунтовано механізми формування й реалізації стратегій розвитку різних складових агросфери на системних засадах із використанням інтегрованих схем координації на макро-, мезо- і мікро- рівнях; здійснено концептуальне забезпечення стратегічного планування в аграрному секторі з урахуванням перспектив сталого розвитку агросфери; визначено детермінанти і пріоритети методологічного пошуку у науковому супроводі стратегічного планування на державному рівні управління. Разом із тим, потребують поглиблених досліджень питання формування та концептуального обґрунтування стратегій розвитку агросфери з урахуванням інтеграції наукових підходів до стратегічного планування економічного, соціального, територіального, галузевого, регіонального розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження обрано надання пропозицій з формування пріоритетів концептуального забезпечення стратегій розвитку агросфери України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція стратегічного планування з'явилась у 1960-х рр. і через десятиліття стала активно використовуватись в управлінні корпораціями. Водночас використання методів стратегічного планування набуло актуальності в державному, регіональному, галузевому управлінні країн, що стало спонукальним чинником до розвитку й поглиблення процесів концептуального, методичного й прикладного забезпечення програм, стратегій, планів [14, с. 34].

Концептуальне забезпечення агростратегій формується в умовах сучасних трансформацій агросфери України – зменшення кількості сільського населення і сільських населених пунктів; низького рівня побутового і соціально-культурного забезпечення сільських територій; відсутності можливостей працевлаштування за місцем проживання у сільського населення; повільних темпів розвитку сільської економіки; незавершенності земельної реформи; декларативного спектру існуючих стратегій і програм розвитку агросфери та низького рівня їх фінансового забезпечення [3, с. 108]. Результати наукових досліджень зазначеної проблематики дають під-

стави констатувати, що досвід із розроблення та реалізації комплексних і цільових програм, а також стратегій свідчать, що до цього часу вони виконуються максимум на 30%, а причинами такого стану є відсутність чіткого розподілу повноважень і відповідальності у процесах стратегічного планування й програмування між суб'єктами імплементації на усіх рівнях ієрархії державного, галузевого, регіонального управління [15, с. 117-121].

Дослідженням встановлено, що основними проблемами стратегічного планування розвитку агросфери України є:

- невизначеність у концептуальних підходах до об'єктно-суб'єктних відносин у процесах делегування повноважень, направлених на розробку і реалізацію стратегій, що призводить до утруднення вибору місії і ключових цілей у конкретному стратегічному плані;
- недоліки організаційного забезпечення процесу стратегічного планування, що не сприяє формуванню системи відповідальності на різних рівнях державного управління;
- відсутність контуру стратегічного планування на регіональному рівні, що негативно впливає на процеси розробки регіональних програм розвитку аграрного сектору, сільських територій тощо;
- відсутність стратегічного бачення перспектив розвитку агросфери, що не дозволяє формулювати бачення майбутнього й відповідних йому стратегічних ініціатив;
- невірний підхід до використання інформаційних матеріалів методологічного супроводу процесів розробки стратегій, що негативно позначається на розробці методик стратегічного планування;
- прагнення отримати результати у найкоротші терміни, результатом чого є стратегічні плани і програми з ідентичним обґрунтуванням соціально-економічних, екологічних, просторових перспектив розвитку, представлені у суто теоретичному ракурсі (без обґрунтованого бюджетування програм реалізації).

Означені проблеми поглиблюються використанням ідентичної термінології теорії стратегії у різних об'єктних площинах – стратегія розвитку аграрного сектору, сільського господарства, сільських територій тощо. Різноманітність дефініційного апарату, який нині використовується дослідниками у контексті обґрунтування стратегічних імперативів розвитку аграрної сфери, свідчить про відсутність усталених концептуальних поглядів на категорії аграрний сектор, агросфера, сільська територія, сільська економіка, аграрна стратегія,

програмування сільського розвитку тощо. Така ситуація, на наш погляд, обумовлена, по-перше, розширенням меж міжнародного наукового обміну в аграрній економічній науці; по-друге, використанням вітчизняними дослідниками у процесі наукового пошуку специфічних категорій без обґрунтованого пояснення їх суті (по контексту); по-третє, низьким рівнем інтеграції методологій в процесах концептуального забезпечення стратегічного системного розвитку агросфери.

Концептуальне обґрунтування державного регулювання розвитку агросфери у стратегічній перспективі здійснюється на засадах використання інституціонального, системно-синергетичного підходів та концепції сталого розвитку, що передбачає необхідність включення до стратегій перспектив економічного, соціального, територіального, галузевого розвитку [2, с. 11; 4, с. 203; 5, с. 46; 13, с. 87]. Стратегії розвитку агросфери містять галузеві ознаки, що зумовлює розробку стратегічних планів і програм для сільського господарства. У теоретико-методологічному обґрунтуванні стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки» використовувався підхід, згідно якого за загально визначеними місією і цілями виокремлюються структурні елементи галузі, по кожній з яких проводиться оцінка сучасного стану, визначаються стратегічні цілі, індикатори розвитку та основні напрями досягнення стратегічних цілей [10]. Це дозволяє здійснювати бюджетування стратегічного плану, оцінку реалізації стратегії та планувати сукупну потребу у фінансах на основі конкретних показників.

Згідно теорії «життєвого циклу галузі» стратегічне планування є інструментом підтримки розвитку галузі з боку соціуму та мотиватором до інноваційних інвестицій у розвиток [1, с. 58]. У стратегіях розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, що представлені в аграрній економічній науці, використано методологічний підхід «стратегічного планування у галузі», на основі якого окреслено стратегічні імперативи розвитку аграрного сектора економіки України і сформовано механізм реалізації стратегії [6; 12]. У них має прояв орієнтація стратегічного планування на урахування регіональних економічних умов господарювання у сільському господарстві.

Концептуальному забезпеченню стратегічних напрямів розвитку сільських територій приділяється значна увага з боку вітчизняних економістів-аграрників, які слушно наголошують на не-

обхідності формування людського потенціалу села, соціального потенціалу сільських територій та територіальної систематизації, а до основних стратегічних напрямів сталого розвитку сільських територій відносять удосконалення управління сталим розвитком, формування оптимальної сільської поселенської мережі, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, диверсифікацію сільської економіки, соціальний захист сільського населення, розвиток транспортної інфраструктури тощо [11; 16]. Результатом стратегічного планування розвитку сільських територій України на державному рівні є Загальнодержавна програма сталого розвитку сільських територій до 2020 р., Галузева програма соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту „Нова сільська громада”), до яких затверджені критерії оцінки стану соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад [7; 8; 9]. Однак, на практиці поки що не у повній мірі забезпечується взаємозв'язок між концептуальним, методичним й прикладним супроводом стратегій, що призводить до неможливості здійснення моніторингу процесів реалізації стратегії.

З метою удосконалення системи концептуального забезпечення процесів формування й реалізації стратегій розвитку агросфери України пропонується:

- використання механізму розробки й реалізації стратегічних планів із чіткою ідентифікацією пріоритетів розвитку по кожній складовій системи агросфери – економічній, соціальній, екологічній;
- забезпечення чіткого розподілу функцій між суб'єктами наукового супроводу стратегій (науковими центрами, НДІ, консультаційними фірмами) та їх розробниками (представниками різних підрозділів Мінагрополітики та продовольства);
- поглиблення концептуального обґрунтування напрямів фіскального забезпечення реалізації стратегічних планів і програм у сегменті співфінансування з боку різних міністерств і відомств;
- формування та методологічне обґрунтування критеріїв і показників, що відображують соціально-економічні, територіальні та екологічні індикатори розвитку соціуму агросфери;
- застосування системно-синергетичного підходу у процесах моделювання сценаріїв перспективного розвитку агросфери та її складових;
- використання принципів стратегічної ієрархії із чітким розподілом відповідальності у процесах делегування повноважень на

державному, регіональному і локальному рівнях агросфери.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. У процесі планування розвитку агросфери України використовується стратегічний підхід, пріоритетом якого є можливість формування системи бюджетування стратегічних планів на засадах співфінансування та розробки стратегій для економічної, соціальної, екологічної, територіальної складових агросфери.
2. До основних проблем стратегічного планування розвитку агросфери України віднесено невизначеність у концептуальних підходах до об'єктно-суб'єктних відносин у процесах делегування повноважень; недоліки організаційного забезпечення процесу стратегічного планування; відсутність контуру стратегічного планування на регіональному рівні; невірний підхід до використання інформаційних матеріалів методологічного супроводу процесів розробки стратегій.
3. Різноманітність дефініційного апарату, який нині використовується дослідниками у контексті обґрунтування стратегічних імперативів розвитку аграрної сфери обумовлена розширенням меж міжнародного наукового обміну в аграрній економічній науці; використанням вітчизняними дослідниками у процесі наукового пошуку специфічних категорій без обґрунтованого пояснення їх суті (по контексту); низьким рівнем інтеграції методологій в процесах концептуального забезпечення стратегічного системного розвитку агросфери.
4. Концептуальне обґрунтування державного регулювання розвитку агросфери у стратегічній перспективі здійснюється на засадах використання інституціонального, системно-синергетичного підходів, концепцій сталого розвитку та стратегічного планування у галузі.
5. Пріоритетами концептуального забезпечення стратегічних напрямів розвитку сільських територій є обґрунтування необхідності формування людського потенціалу села, соціального потенціалу сільських територій та територіальної систематизації, удосконалення управління сталим розвитком, формування оптимальної сільської поселенської мережі, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, диверсифікації сільської економіки, соціального захисту сільського населення.
6. Пріоритетними напрями концептуального забезпечення стратегій соціально-економічного розвитку агросфери України вбачаються: використання механізму розробки й реалізації стратегічних планів із чіткою ідентифікацією пріоритетів розвитку по кожній складовій системи агросфери; забезпечення чіткого розподілу функцій між суб'єктами наукового супроводу стратегій та їх розробниками; обґрунтування критеріїв і показників соціально-економічного, територіального, екологічного розвитку соціуму агросфери; використання принципів стратегічної ієрархії із чітким розподілом відповідальності у процесах делегування повноважень на державному, регіональному і локальному рівнях агросфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adizes I. Corporate Lifecycles: How and Why Corporations Grow and Die and What to Do about It. Englewood Cliffs. – N.J.: Prentice Hall, 1988. – P. 56-69.
2. Kowalczyk S. Globalisation of agribusiness – characteristics, dimensions, consequences // Zagadn. Ekon. roln. – 2010. – № 2. – P. 6-26.
3. Кравчук И.И. Теоретико-методологическое обеспечение стратегий развития агросферы Украины / И.И. Кравчук. – Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Scientific journal, Kaunas. – 2012. – Vol. 34. – N 5. – P. 105-114.
4. Організація управління аграрною економікою. Монографія / М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Россоха та ін.; За ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 420 с.
5. Попова О.Л. Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії / О.Л. Попова. – Зб. наук. праць ННЦ “Інститут землеробства УААН”. – вип. 3, 2010. – с. 46-52.
6. Проект стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, Київ, 2012.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uaan.gov.ua/sites/default/files/strateg_do_2020r.pdf.
7. Про схвалення концепції Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?8781>.
8. Про затвердження Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту „Нова сільська громада”): Наказ міністерства аграрної політики України від 1.06.2010 р. № 2890.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/postanovy-osnovni/akt8txsr2c.htm>.
9. Про затвердження критеріїв оцінки стану соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад, складу комісії та

- Положення про неї: Наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2010 р. № 342.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-kriteriyiv-ocinki-....-doc31253.html>.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
 11. Стратегічні напрями розвитку сільських територій на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, О.Г. Булавки – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2013. – 72 с.
 12. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Зб. матер. Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників 16-17 жовтня 2012 р. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2013. – 800 с.
 13. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України / за ред. д-ра екон. наук України Л.І.Федулової. – НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 656 с.
 14. Томпсон-мл. А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации / А.А. Томпсон-мл, А.Дж. Стрикленд. – М.: Вильямс, 2003. – 780 с.
 15. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України: [монографія] / М.А. Хвесик. – Донецьк: Юго-Восток Лтд, 2008. – 496 с.
 16. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук доп / за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – НАН України, Ін-т економіки та прогноз. – К., 2012. – 56 с.

Кравчук І.І.

Conceptual foundations of strategy development agrosphere Ukraine

Abstract: The analysis of the current trends of strategic planning in the agricultural domain Ukraine and reasonably prioritize the use of a strategic approach to ensuring conceptual strategies agrosphere. The state conceptual study the mechanisms of formation and implementation strategies for various components ahrsofery systematic basis using integrated circuits coordination at the macro, meso and micro levels. The study chosen for proposals to build the conceptual priority of development strategies agrosphere Ukraine. Based on the study of the formation and implementation of development strategies agrosphere Ukraine revealed problems of strategic planning for the industry: uncertainty in conceptual approaches to object-subject relations in the process of delegation of authority, lack of organizational support for the strategic planning process, the lack of contour strategic planning at the regional level, an incorrect approach to the use of information materials methodological support policy development processes. Definitional device that is used by researchers in the context of the study of strategic imperatives of the agricultural sector and selected institutional, systematic and synergetic approach, the concept of sustainable development and strategic planning in the industry as being the most adaptable to strategic planning in the agricultural domain. Proposes direction in forming the priorities of conceptual strategies agrosphere Ukraine: mechanism of development and implementation of strategic plans with clear identification of priorities for each component of agrosphere, ensuring clear separation of functions between the subjects of scientific support strategies and their developers; deeper conceptual study areas of fiscal implementation of strategic plans and programs, use the system-synergetic approach to process modeling scenarios agrosphere future development and principles of strategic hierarchy with a clear division of responsibilities in the process of delegation of authority at national, regional and local levels agrosphere.

Keywords: conceptual frameworks, strategies, agrosfera, state regulation.

Кравчук И.И.

Концептуальные основы формирования стратегий развития агросферы Украины

Аннотация: Осуществлен анализ современных тенденций стратегического планирования в агросфере Украины и обоснована приоритетность использования стратегического подхода в концептуальном обеспечении развития агросферы. Изучено состояние концепуального обоснование механизмов формирования и реализации стратегий развития различных составляющих агросферы на системных началах с использованием интегрированных схем координации на макро-, мезо- и микро уровнях. Целью исследования избрано предоставление предложений по формированию приоритетов концептуального обеспечения стратегий развития агросферы Украины. На основе изучения процессов формирования и реализации стратегий развития агросферы Украины выявлены проблемы стратегического планирования отрасли: неопределенность в концептуальных подходах к объектно-субъектным отношениям в процессах делегирования полномочий; недостатки организационного обеспечения процесса стратегического планирования, отсутствие контура стратегического планирования на региональном уровне; неверный подход к использованию информационных материалов методологического сопровождения процессов разработки стратегий. Рассмотрен дефиниционный аппарат, используемый исследователями в контексте обоснования стратегических императивов развития аграрной сферы и выделены институциональный и системно-синергетический подходы, концепции устойчивого развития и стратегического планирования в отрасли как такие, которые способствуют адаптации к стратегическому планированию в агросфере. Предложены направления формирования приоритетов концептуального обеспечения стратегий развития агросферы Украины: использование механизма разработки и реализации стратегических планов с четкой идентификацией приоритетов развития по каждой составляющей системы агросферы; обеспечение распределения функций между субъектами научного сопровождения стратегий и их разработчиками; углубление концептуального обоснова-

ния направлений фискального обеспечения реализации стратегических планов и программ; использование системно-синергетического подхода в процессах моделирования сценариев перспективного развития агросферы и принципов стратегической иерархии с распределением ответственности в процессах делегирования полномочий на региональном и локальном уровнях агросферы.

Ключевые слова: концептуальные основы, стратегии, агросфера, государственное регулирование.

*Карпан Т.С.*¹

Аналіз зарубіжного досвіду застосування логістичних підходів для національного розвитку автотранспортних підприємств

¹ *Карпан Тетяна Сергіївна, аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна*

Анотація: В статті розглянуто зарубіжний досвід використання логістики в діяльності підприємств. Запропоноване використання досвіду таких країн як США, Японія, Польща та Франція допоможе прискорити процес провадження сучасних логістичних підходів в господарській діяльності автотранспортних підприємств України.

Ключові слова: зарубіжний досвід, логістика, логістичні підходи, зарубіжний досвід, підприємство автомобільного транспорту.

Постановка проблеми. У сучасних умовах нестабільності зовнішнього середовища економічний розвиток автотранспортного підприємства значною мірою залежить від ефективного використання логістики, яка відіграє ключову роль у розвитку автотранспортного підприємства в цілому. Також лідерство у конкурентній боротьбі отримують ті автотранспортні підприємства, які володіють методами логістики як системами раціональних та узгоджених дій при управлінні матеріальними потоками від сировинного джерела до кінцевого споживача. Без розвитку логістики автотранспортні підприємства виживатимуть дуже важко. Тому саме, досвід інших країн у застосуванні логістики на підприємствах допоможе покращити становище вітчизняних автотранспортних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування логістичних підходів автотранспортними підприємствами в умовах нестабільності зовнішнього середовища є відносно малодослідженою. За останні роки вченими-економістами Г. Смирновим, П. Гудзем, Г. Радзійовською, Я. Оліник, Е. Черноусовим, А. Пасічник, С. Крикавським, Р. Питером [2, 4, 5, 6, 7, 8] та ін. було проаналізовано значну кількість логістичних підходів в діяльності підприємств.

Мета статті. Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду застосування логістики, логістичних підходів на підприємствах та адаптація його у вітчизняних цілях для розвитку автотранспортних підприємств в сучасних умовах нестабільності зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Основою діяльності автотранспортних підприємств є транс-

портні послуги з перевезень вантажів та пасажирів. Їхня економічна оцінка являє собою вартісний вираз натуральних природних властивостей та соціального значення транспортних послуг, а також економічного ефекту від реалізації наданих транспортних послуг автотранспортними підприємствами. Їхній логістичний потенціал – це максимально можливий обсяг перевезень вантажів (пасажирів), який не зашкодить стану самих ресурсів.

При розгляді досвіду зарубіжних країн слід зазначити, що в країнах з розвинутою економікою існують неабиякі досягнення у галузі логістики, але ці досягнення мають різний рівень досконалості. Обстеження 500 західноєвропейських компаній (26% – компанії Німеччини, 20% – Голландії, 17% – Великобританії, 16% – Франції, 11% – Бельгії, 10% – Іспанії), які представляють 30 різних галузей економіки, виявило чотири стадії розвитку логістики. На першій стадії, якій притаманне нерегулярне добове логістичне планування, перебувають 57% обстежених фірм; на другій стадії – 20% компаній, які нерегулярно займаються питаннями застосування логістики, але вживають заходів щодо її використання вже на тижневий строк, пов'язуючи свої дії з бюджетом і зниженням витрат виробництва. Третя і четверта стадії розвитку логістики характеризуються впровадженням її інтегрованої системи, що охоплює доставку товарів від постачальника матеріалів до кінцевих споживачів готової продукції [1,4].

Нині відділи та управління логістики мають всі великі промислові, транспортні, будівельні, торговельні та інші корпорації і фірми США,

Японії, Європейського Союзу, інших розвинених країн. Виникли спеціалізовані логістичні фірми, а останнім часом з'явилися фірми з логістичного консалтингу. Апарат НАТО ще у 50-х рр. ХХ ст. включав відділ логістики, який фактично виконував функції управління тилом у штабі головнокомандувача збройних сил. Нарешті, у складі оргкомітету з проведення Олімпійських ігор, починаючи з 1993 р., виділяється відділ логістики. До речі, на Олімпіаді в Австралії в 2000 р. офіційним провайдером логістичних послуг була всесвітньо відома і найбільша компанія з експрес-доставки вантажів «United Parcel Service» (UPS) – «Об'єднана служба доставки» (США), що дало можливість цій компанії помістити олімпійську символіку на всі свої транспортні засоби, включаючи літаки [9].

Компанії США були першими у світі щодо впровадження логістичних підходів у питаннях раціональної організації взаємозв'язків своїх підприємств з партнерами по бізнесу. Так, ще у 1920-х рр. елементи сучасної логістичної системи «Точно в строк» (JIT) застосовувались на заводах Форда у Детройті з завершеним циклом виробництва автомобілів. Сучасний розвиток ринку логістичних послуг в США дещо відрізняється від Європи, де логістичні фірми шукають шляхи розвитку в умовах євроінтеграції, та Азії, де державні кордони ще сильно впливають на логістичні рішення. Після створення НАФТА утворився найбільший за територією регіон світу з вільним рухом товарів. Це створило господарське середовище, в якому компанії можуть вільно обирати оптимальні варіанти розміщення виробничих потужностей та збутових зон, і, таким чином, стимулювало пошук ефективних логістичних рішень. Перед виробниками США постало питання - виконувати логістичні операції самотужки чи скористатись послугами спеціалізованих логістичних фірм. На думку Дж.Т.Менцера, професора логістики університету Теннессі, компанії виявили, що застосовуючи ефективні логістичні рішення, вони можуть скоротити обсяг запасів на 40%. Тому все більше американських промислових та торговельних корпорацій інвестують в логістику [6, с.88].

В Японії організація господарської діяльності на багатьох автотранспортних компаніях також побудована за логістичною системою «точно-в-строк», (кінець 1950-х рр.). Основна її ідея полягає в усуненні або зведенні до мінімуму страхових запасів, іммобілізованих коштів фірми, і організації руху матеріальних потоків таким чином, що всі матеріали, комплектуючі і готова продукція надходять у необхідній кількості, у потрібне місце і точно в призначений термін з метою мінімізації витрат, пов'язаних із створен-

ням запасів. Доставка здійснюється синхронно з виробництвом [2, 8, с.154-167].

Запровадження логістики за системою «точно-в-строк» дає змогу мінімізувати рівень запасів, тим самим зменшити витрати на утримання запасів і складських приміщень, збільшити оборотність капіталу фірми, покращити якість наданих транспортних послуг (перевезення вантажів та пасажирів). У концепції «точно-в-строк» істотною роль відіграє попит, що визначає подальший рух сировини, матеріалів, напівфабрикатів і готової продукції. Однією з найважливіших особливостей концепції є реалізація постачань дрібними партіями і часто. Проте збільшення частоти постачань обґрунтоване лише в тому випадку, коли економія від витрат (які зменшуються при збільшенні частоти постачань) перекидає витрати, що зростають при збільшенні частоти постачань. Проведені дослідження показали, що при збільшенні частоти постачань: 1) збільшуються витрати за завезення матеріальних ресурсів і управління постачанням; 2) знижуються витрати зі зберігання; 3) досягається економія капітальних вкладень на створення складських приміщень; 4) вивільняються кошти за рахунок прискорення оборотності; 5) знижується потреба в кредитних ресурсах і зменшується плата за них [1, 3].

Все більшого поширення у світовій практиці (США та Європа), набуває аутсорсинг (outsourcing). Аутсорсинг – це скорочення власного бізнес-процесу, як правило не ключового та не прибуткового для підприємства та передачу його спеціалізованим компаніям.

З метою прискорення впровадження логістики у господарську практику фірм за кордоном почали створюватися консультативні ради. На підприємствах Франції у середині 80-х років нараховувалося близько 50 рад, які займалися логістикою. [1, 3].

Такі ради зосереджують свою діяльність на одній з ланок логістичного ланцюга (наприклад, транспорті) або двох-трьох ланках, але у сукупності з іншими її елементами. Консультації також надаються різним зовнішнім організаціям та підприємствам. Адміністрація фірм використовує консультативні ради для діагностування стану логістики на підприємстві. Ради також виконують дослідження у галузі логістики, розробляють пропозиції щодо її вдосконалення, проводять заняття з вивчення проблем логістики, впроваджують досвід інших фірм. На консультантів при цьому покладаються такі функції [1, 3]: визначення стратегічних аспектів логістики, в яких виникає необхідність; розгляд оперативних аспектів логістики (наприклад, аналіз витрат з логістики, оптимізація існуючих систем управ-

ління, стандартизація пакувань тощо); оперативне планування, пов'язане, зокрема, з впровадженням методу «точно у строк», нових автоматизованих систем складування і транспортування; планування перевезень (наприклад, оптимізація парку транспортних засобів, методів перевезення небезпечних вантажів з урахуванням вимог охорони довкілля).

При виборі послуг зовнішніх консультантів, що надаються фахівцями бюро (наприклад, у Швейцарії їх нараховується близько 30) та окремими особами, рекомендується оцінювати їх діяльність, виходячи насамперед з таких критеріїв:

- правильність запропонованих консультантами рекомендацій;
- рівень реалізації пропозицій, висловлених у ході консультації;
- досвід розв'язання питань;
- кваліфікація консультанта;
- ціна, умови, строки надання консультативних послуг;
- ступінь деталізації документації на окремих етапах планування логістики;
- досвід спільної роботи консультанта із замовником [4].

Отже, створення консультативних рад на автотранспортних підприємствах України, підвищить конкурентоздатність автотранспортного підприємства на ринку транспортних послуг, дасть можливість збільшити рентабельність підприємства, а також вчасно діагностувати стан логістики на власному підприємстві.

Крім консультативних рад, у транспортних фірмах ряду країн почали використовувати логістичні організації у вигляді спеціальних центрів чи інших структур. У Франції, наприклад, такі центри існують як на регіональному, так і національному рівнях.

В Польщі в середині 1990-х роках, відбувся перший етап впровадження аутсорсингу до транспортного обслуговування автотранспортних підприємств, підприємств-виробників товарів, а також фірм з торгівельних та інших послуг. Як наслідок цього, підприємства почали більш ретельно визначати вартість обслуговування товарів з врахуванням зовнішнього транспортного

сервісу, який часто був дешевший в порівнянні з експлуатацією власного автопарку. Тоді стала модною задача «Зробити або купити» (англ. Make or buy) [6, с.342].

В результаті застосування аутсорсингу на автотранспортних підприємствах України скоротяться потреби в капіталовкладеннях, підвищиться якість наданих транспортних послуг.

Ринок логістичного сервісу характеризується диверсифікованою діяльністю автотранспортних підприємств. Так, аналіз участі автотранспортних підприємств у логістичній діяльності вантажовласників США показав, що транспортні підприємства охоче йдуть на розширену диверсифікацію своєї діяльності. В свою чергу, це підвищує потенціал залучення клієнтури, збільшує прибуток, прискорює впровадження новітніх транспортних технологій, зміцнює положення на ринку транспортних послуг. Тобто спостерігається своєрідний стратегічний альянс між виробництвом і службами сервісу. Кожне автотранспортне підприємство у боротьбі за клієнта вантажовласника прагне забезпечити весь комплекс перевезень «від дверей до дверей», тобто бере на себе як транспортування, так і всю передтранспортну підготовку. Так автотранспортні підприємства мають власний рухомий склад: спеціальні вагони, автофургони, цистерни, причали [7, с.122-123].

Висновки і пропозиції. Таким чином, підсумовуючи можна зауважити, що зарубіжні компанії давно й успішно використовують логістичні підходи, тоді як українські автотранспортні підприємства роблять тільки перші кроки в цьому напрямі, стикаючись з цілим рядом труднощів і проблем, що необхідно розвивати логістичну діяльність на автотранспортних підприємствах. Саме використання досвіду зарубіжних фірм таких країн як США, Польща, Японія та Франція допоможе прискорити процес провадження сучасних логістичних підходів в господарській діяльності автотранспортних підприємств України та досягти зниження витрат та покращення якості доставки вантажів та пасажирів.

Література

1. Бауэрске Д. Дж., Клосс Д. Дж. Логистика : интегрированная цепь поставок: Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. – 640 с.
2. Гудзь П.В. Аналіз зарубіжного досвіду застосування системного управління логістичною діяльністю / П.В. Гудзь, Т.І. Остапенко // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2011. – №4. – С. 139 – 142.
3. Кальченко А.Г. Логістика: Підручник. – К.: КНЕУ, 2004. – 284 с.
4. Качуровський В.С. Використання логістики в Україні та за кордоном / В.С. Качуровський // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2010. – №4. – С. 40-47.
5. Крикавський Є.В. Логістичне управління: Підручник. – Львів: Видавництво Національний університет «Львівська політехніка». – 2005. – 684 с.
6. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: навчальний посібник / Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2011. – 540 с.

7. Пасічник А.М. Світовий досвід створення транспортно-логістичної інфраструктури: стан та перспективи застосування в Україні / А.М. Пасічник, В.В. Кутирєв // Вісті Автомобільно-дорожнього інституту. – 2011. - №2(13). – С. 121 – 128.
8. Питер Р. Диксон. Управление маркетингом: Пер. с англ.– М.: БИНОМ, 1998. – 560 с.
9. Регулювання зовнішньо-економічної діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Дахно І. І., Барановська В. М., Бовтрук Ю. А. та ін.]; За ред. І. І. Дахна – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

Карпан Т.

The analysis of foreign experience in applying logistic approaches aimed at the national development of motor transport enterprises

Abstract: The article considers the use of foreign experience of logistics and logistic approaches in the activity of enterprises. Indeed, in the current conditions of environmental instability the economic development of a motor transport enterprise is largely dependent on the effective use of logistics, which plays a key role in the development of motor transport enterprise in the whole. Also, the leadership in the competition is gained by the motor transport enterprises that are aware of logistic methods as the systems of rational and concerted actions while managing material flows from raw material source to the end user. Without the development of logistics motor transport companies feel it difficult to survive. Therefore, it is the experience of other countries in the application of logistics at enterprises that will help to improve the state of domestic motor transport companies. The activity of motor transport companies is grounded on rendering transport services for carrying freight and passengers. Their economic evaluation represents the cost value of the natural properties and the social value of transportation services, as well as the economic effect resulted from the implementation of transportation services provided by the motor transport companies. Their logistic capacity is the maximum possible volume of cargo (passengers) conveyances that will not harm the state of the very resources. The article stipulates that the introduction of logistics by the "just-in-time" system (USA, Japan) will improve the quality of transportation services (of cargo and passengers). In order to accelerate the implementation of logistics in the economic practice of the firms in France, there were set up advisory boards focusing on one of the links in the supply chain (e.g. transportation), or two or three links, but together with the other elements. Consultations are also provided to various external companies. Thus, it can be seen that foreign companies have been successfully implementing logistic approaches, whereas the Ukrainian motor transport companies are making their first steps in this direction and are faced with many difficulties and problems. Thus, it is clear that there is the need to develop the logistic activities at motor transport companies. It is the use of experience of utilizing logistic approaches by foreign companies in the countries such as the U.S., Poland, Japan and France that will help speed up the introduction of modern logistic approaches in the economic activity of Ukraine and motor transport companies with the aim to reduce costs and improve the quality of delivering goods and transporting passengers.

Keywords: international experience, logistics, logistic activities, logistic approaches, motor transport company.

Карпан Т.С.

Анализ зарубежного опыта применения логистических подходов для национального развития автотранспортных предприятий

Аннотация: В статье рассмотрен зарубежный опыт использования логистики и логистических подходов в деятельности предприятий. Ведь в современных условиях нестабильности внешней среды экономическое развитие автотранспортного предприятия в значительной степени зависит от эффективного использования логистики, которая играет ключевую роль в развитии автотранспортного предприятия в целом. Также лидерство в конкурентной борьбе получают те автотранспортные предприятия, владеющих методами логистики как системами рациональных и согласованных действий при управлении материальными потоками от сырьевого источника до конечного потребителя. Без развития логистики автотранспортные предприятия выживать очень трудно. Поэтому именно, опыт других стран в применении логистики на предприятиях поможет улучшить положение отечественных автотранспортных предприятий. Основой деятельности автотранспортных предприятий являются транспортные услуги по перевозкам грузов и пассажиров. Их экономическая оценка представляет собой стоимостное выражение натуральных природных свойств и социального значения транспортных услуг, а также экономического эффекта от реализации предоставленных транспортных услуг автотранспортными предприятиями. Их логистический потенциал - это максимально возможный объем перевозок грузов (пассажиров), который не повредит состояния самих ресурсов. В статье определено, что введение логистики по системе «точно-в-срок» (США, Япония) позволит улучшить качество предоставляемых транспортных услуг (перевозки грузов и пассажиров). С целью ускорения внедрения логистики в хозяйственную практику фирм Франции начали создаваться консультативные советы, которые сосредоточивают свою деятельность на одном из звеньев логистической цепи (например, транспорте) или двух-трех звеньях, но в совокупности с другими ее элементами. Консультации также предоставляются различным внешним фирмам. Таким образом, можно заметить, что иностранные компании давно и успешно используют логистические подходы, тогда как украинские автотранспортные предприятия делают только первые шаги в этом направлении, сталкиваются с целым рядом трудностей и проблем. что необходимо развивать логистическую деятельность на автотранспортных предприятиях. Именно использование опыта использования логистических подходов зарубежными компаниями таких стран как США, Польша, Япония и Франция поможет ускорить процесс внедрения современных логистических подходов в хозяйственной

деятельности автотранспортных предприятий Украины и добиться снижения расходов и улучшения качества доставки грузов и пассажиров.

Ключевые слова: зарубежный опыт, логистика, логистическая деятельность, логистические подходы, предприятие автомобильного транспорта.

Горбань А.В.¹, Шевчук В.О.²

Аналіз ринку вищої освіти в Україні за 2000-2013 роки

¹ *Горбань Анатолій Вікторович, кандидат історичних наук, перший проректор, завідувач кафедри суспільних дисциплін*

² *Шевчук Владислава Олегівна, старший викладач кафедри економічної теорії, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Україна*

Анотація: В статті проаналізовані сучасний стан і проблеми розвитку ринку вищої освіти в Україні, визначені основні тенденції розвитку цього ринку протягом тринадцяти років його функціонування.

Ключові слова: вища освіта, ринок освітніх послуг, ринок вищої освіти, вищий навчальний заклад, приватний вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. В Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») зазначено, що «вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України» [1]. Сьогодні конкурентоспроможність економіки країни визначається не обсягом природних і виробничих ресурсів, а насамперед інтелектуальним потенціалом та здатністю генерувати нові знання. Тому вдосконалення функціонування ринку освітніх послуг і, зокрема, ринку вищої освіти, є необхідною передумовою практичної реалізації мети держави з соціально орієнтованою економікою до зростання життєвого рівня населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку ринку освітніх послуг, напрямів вдосконалення системи освіти присвячені праці О.А. Грішнєвої., Л.І. Іщука, Т.М. Боголіб, Й.М. Бескида, Т.О. Ілляшенко, І.С. Каленюк, О.В. Кукліна. Основні тенденції розвитку вищої професійної освіти в Україні в умовах ринкової трансформації суспільства висвітлено в працях таких дослідників як: В.П. Андрущенко, В.Д. Базилевич, Д.П. Богиня, Л.В. Губерський, М.З. Згуровський, А.О. Лігоцький, В.І. Луговий, А.В. Ломоносов.

Метою статті є аналіз ринку вищої освіти України за 2000-2013 роки, визначення проблем та тенденцій його розвитку на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Ринок вищої освіти представлений вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) та закладами I-II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища), які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

На момент розпаду Радянського Союзу в Україні працювало 143 вищих навчальних заклади і 742 технікуми та училища, в яких навчалося в цілому 1,6 млн. студентів. Сучасний ринок вищої освіти в Україні характеризується високим рівнем конкуренції. Так, за даними Державного комітету статистики України, кількість вищих навчальних закладів на початок 2012/2013 навчального року складає 823 заклади, з них 334 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 489 закладів I-II рівнів акредитації. За словами першого заступника Міністра освіти і науки України Є.Суліми, сьогодні в системі вищої освіти України функціонують 199 університетів, 64 академії, 89 інститутів, 243 коледжі, 109 технікумів, 118 училищ та 1 консерваторія [7]. Окрім вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності у країні надають освітні послуги приватні ВНЗ, які складають близько 21,5 % загальної кількості ВНЗ (з 823 закладів I-IV рівнів акредитації державної форми власності – 425 закладів, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 177).

Навряд чи хтось сьогодні стане спростовувати твердження про те, що приватні навчальні заклади впевнено увійшли в освітнє середовище України, але не всі вони, звичайно, гідно затвердили себе в ньому і не всі мають право на подальше існування. Варто відмітити низький рівень якості освіти у більшості приватних ВНЗ, що ро-

бити їх менш привабливими для абітурієнтів. Вони поступаються державним в академічній діяльності. Однак деякі приватні вищі навчальні заклади проводять постійний моніторинг ринку, у більшості з них є маркетингові відділи, що відстежують наявні і перспективні ринкові тенденції та відповідно реагують на них.

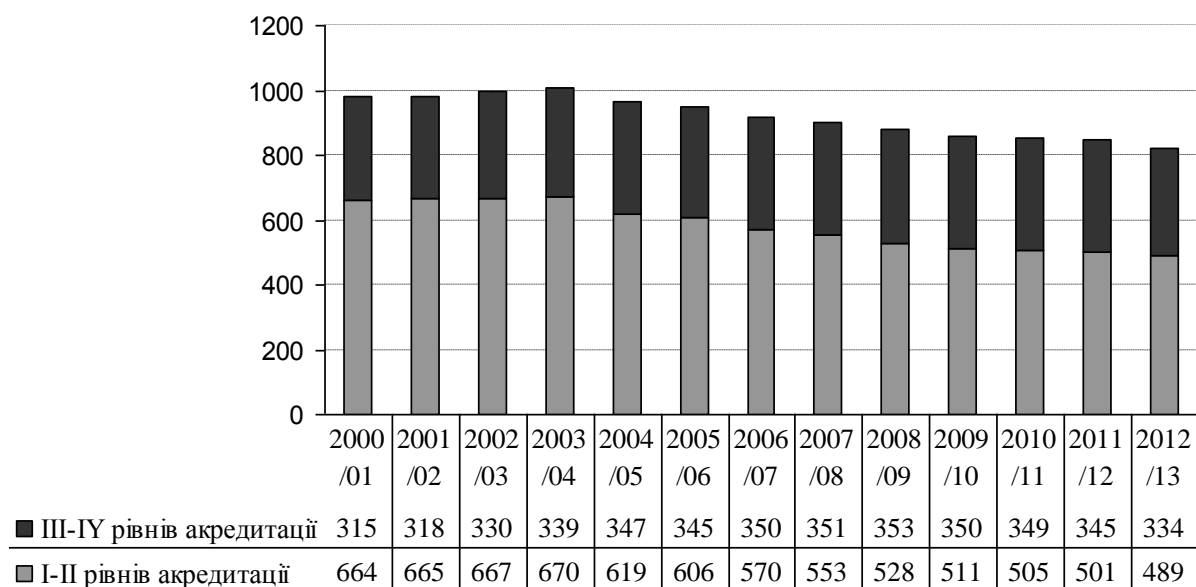

Рис. 1. Динаміка кількості вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в Україні за 2000-2013 рр.

Аналізуючи стан ринку вищої освіти в Україні за 2000-2013 роки, спостерігаємо, що динаміка мережі вищих навчальних закладів характеризується хвилеподібними тенденціями, коли їх мережа почала розширюватись з 2000 року від 979 закладів до найбільшого показника – до 1009 закладів, який і ознаменував пік розвитку, що припав на 2003/2004 навчальний рік (Рис. 1). При цьому кількість студентів за цей період збільшилася з 1930,9 тис. осіб до 2436,7 тис. осіб (Таблиця 2). Протягом наступних 10 років кількість ВНЗ в Україні скоротилася на 18 % (з 1009 ВНЗ – у 2003/2004 н.р. до 823 – у 2012/2013 н.р.).

Зазначимо, якщо розглядати динаміку кількості вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації за останні тринадцять років, то найбільша кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації спостерігалася в 2003/2004 навчальному році і складала 670 закладів, а ВНЗ III-IV рівнів акредитації – в 2008/2009 навчальному році і складала 353 заклади.

Тенденція до поступового скорочення кількості ВНЗ протягом останніх років пояснюється переважно реорганізацією ВНЗ I-II рівнів акредитації у структурні підрозділи ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Зниженню кількості ВНЗ сприяють як політика міністерства, що має намір об'єднувати державні ВНЗ, так і сам ринок. Наприклад, цього навчального року у 20 приватних

ВНЗ абітурієнти подали менше 10 заявок, а вісім з них не отримали жодної заявки. Зазначена ситуація дає змогу зробити висновок про неминуче подальше скорочення кількості ВНЗ у наступні роки.

Таблиця 1
Чисельність населення та кількість вищих навчальних закладів в деяких країнах світу

Країна	Чисельність населення, млн. чол.	Кількість вищих навчальних закладів*
Австралія	22,32	40
Болгарія	7,35	42
Великобританія	62,74	123
Угорщина	9,97	19
Іспанія	47,27	74
Італія	60,72	83
Франція	65,43	380**
Чехія	10,5	73
Швейцарія	7,91	14
Україна	45,51	334***

* – під вищими навчальними закладами маються на увазі університети.

** – у Франції вища освіта представлена університетами (в кількості 80 закладів) і вищими школами (в кількості 300).

*** – під вищими навчальними закладами України маються на увазі ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Проте, незважаючи на зменшення кількості вищих навчальних закладів, в Україні, порівняно з відповідними за кількістю населення європейськими країнами, вищих навчальних закладів значно більше, що відображено в Таблиці 1, складеної авторами за даними різних джерел.

Проте турбує не тільки кількість вищих навчальних закладів, а й можливість ефективного їх функціонування, їхня відповідність планам професійної підготовки спеціалістів за європейськими та міжнародними стандартами. Цілком очевидно, що ця проблема потребує переосмислення та науково обґрунтованих підходів до її вирішення протягом найближчої та середньострокової перспективи.

За словами директора соціальних програм Центру ім. Разумкова Людмили Шангіної, «за останні 20 років якість освіти дуже сильно погіршилася. Усього кілька вузів в Україні все ще дають гідну вищу освіту. Через низьку заробітну плату багато висококваліфікованих викладачів (насамперед професори) пішли з сфери освіти у бізнес або просто емігрували» [8].

У 2012/2013 навчальному році контингент студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності становив 2 млн. 170 тис. осіб, тоді як у 2011/2012 навчальному році – 2 млн. 312,8 тис. осіб (Таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості студентів в Україні за 2000-2013 рр. [2]

Навчальний рік	Кількість студентів у закладах, тис.осіб		Прийнято студентів, тис.осіб	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
2000/01	528,0	1402,9	190,1	346,4
2001/02	561,3	1548,0	201,2	387,1
2002/03	582,9	1686,9	203,7	408,6
2003/04	592,9	1843,8	202,5	432,5
2004/05	548,5	2026,7	182,2	475,2
2005/06	505,3	2203,8	169,2	503,0
2006/07	468,0	2318,6	151,2	507,7
2007/08	441,3	2372,5	142,5	491,2
2008/09	399,3	2364,5	114,4	425,2
2009/10	354,2	2245,2	93,4	370,5
2010/11	361,5	2129,8	129,1	392,0
2011/12	356,8	1954,8	105,1	314,5
2012/13	345,2	1824,9	99,8	341,3

За даними Державного комітету статистики України та Таблиці 2, до вищих навчальних закладів у 2012/2013 навчальному році на перший курс вступили 441,1 тис.осіб, що на 5 % більше, порівняно з попереднім періодом. У минулому навчальному році цей показник був на 19,5 % менше, порівняно з попереднім періодом.

Стрімким збільшенням відносно попередніх років відзначився 2007/2008 навчальний рік, коли Україна досягла рекордної кількості студентів – більше 2,8 млн. осіб навчалось в навчальних закладах I-IV рівнів акредитації.

У 2012 році до вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації всього було зараховано 99,8 тис. осіб, у тому числі до державних вищих навчальних закладів – 52,3 тис. осіб, комунальних – 36,9 тис. осіб, приватних – 10,5 тис. осіб. Відповідно до вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації всього було зараховано 341,3 тис. осіб, у тому числі до державних вищих навчальних закладів – 309,7 тис. осіб, комунальних – 7,3 тис. осіб, приватних – 24,4 тис. осіб [7]. Таким чином, найпопулярнішими серед абітурієн-

тів є державні навчальні заклади: тут здобуває освіту майже 82 % студентів, у приватних – 8 %, а в комунальних – 10 %.

У 2012/2013 навчальному році за кошти державного та місцевих бюджетів у ВНЗ навчаються 51 % студентів, за кошти фізичних та юридичних осіб – 49 %.

Варто зазначити, що кількість студентів у ВНЗ безпосередньо пов'язана з демографічною ситуацією в Україні. Дані, наведені на Рисунку 2, дають змогу зробити припущення, що в наступні роки на покращення ситуації очікувати не слід. Так, у зв'язку з демографічним спадом 90-х років минулого сторіччя у найближчі роки кількість випускників шкіл буде поступово зменшуватися. Переломним роком для народжуваності в Україні був 2001 рік, коли кількість народжених була найменшою за період з 1990 до 2012 року і склала 376,4 тис.осіб, тому в найближчі декілька років відбудеться майже на 20 % зменшення кількості випускників шкіл і, відповідно, – абітурієнтів вищих навчальних закладів. Таким чином, лише через 5-6 років кількість потенційних

абітурієнтів зростає. Отже, демографічна ситуація в Україні має вагомий вплив на кількість майбу-

тніх студентів і, відповідно, на кількість вищих навчальних закладів у наступних роках.

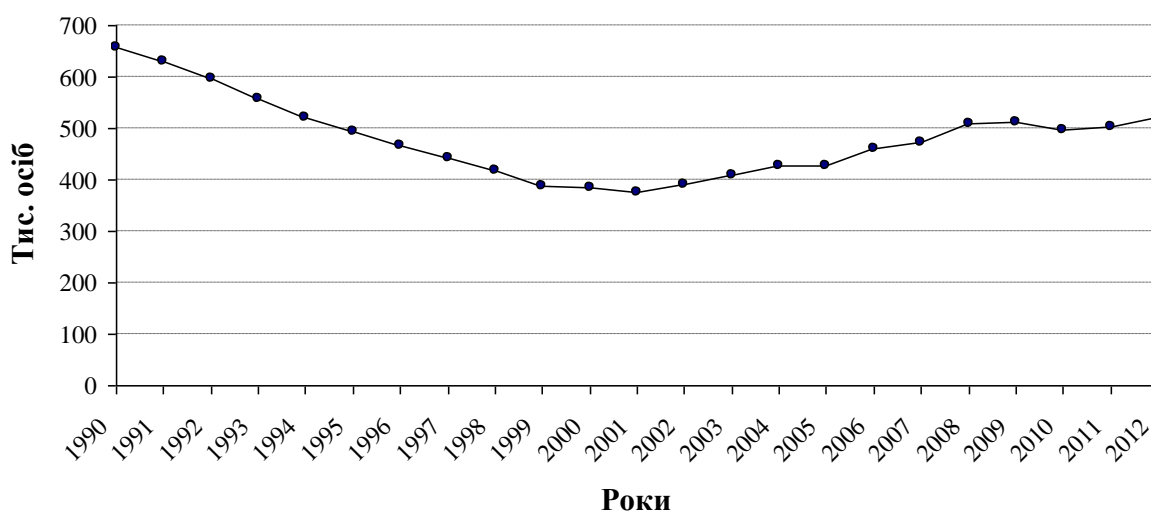

Рис. 2. Динаміка народжуваності в Україні протягом 1990-2012 рр. [2]

Під час планування розвитку ринку вищої освіти необхідно враховувати демографічні прогнози. Скорочення чисельності потенційних абітурієнтів може кардинально змінити ситуацію з прийомом за рахунок коштів населення. Є віро-

гідність, що у вищих навчальних закладах виникнуть серйозні фінансові проблеми, про що свідчить прогноз динаміки чисельності абітурієнтів та студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації, наведений на Рисунку 3.

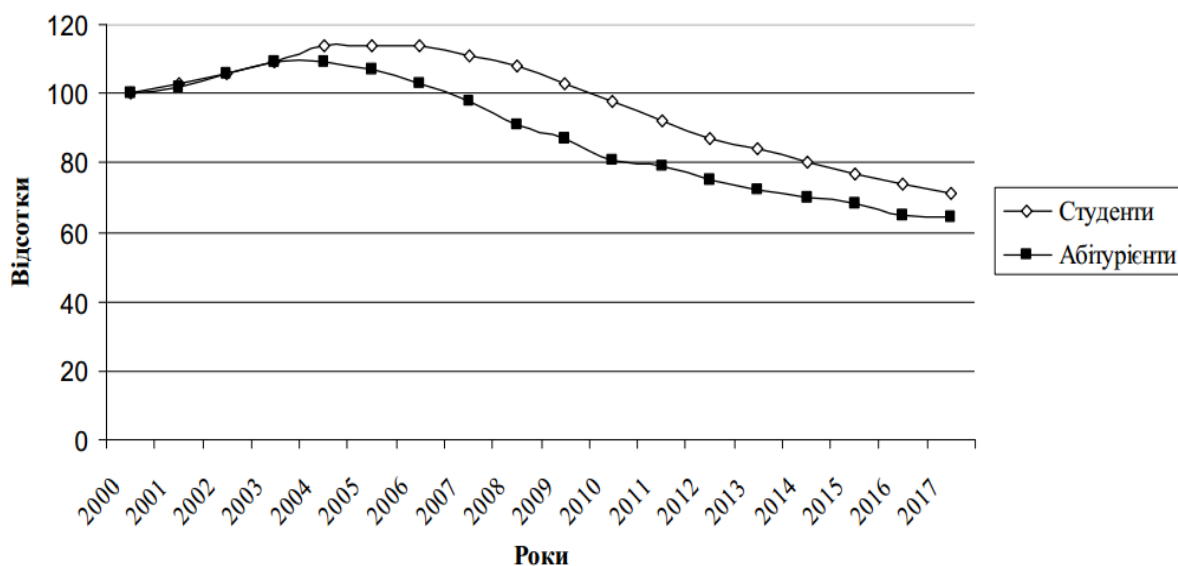

Рис. 3. Прогноз динаміки чисельності абітурієнтів та студентів ВНЗ України III–IV рівнів акредитації [6, 138]

Нині ринок освітніх послуг в Україні характеризується високим рівнем попиту як серед українських, так й іноземних абітурієнтів. В цілому, рівень попиту досить стабільний і не залежить від економічних циклів, адже скорочення попиту протягом останніх років, в основному, як зазначалось вище, пов'язано з демографічною ситуацією в країні. Станом на 1 січня 2013 року в Україні навчаються 60,3 тис. іноземних студентів, з яких понад 4 тис. – студенти з Європи і Північної Америки. Нагадаємо, що за останніми

даними ЮНЕСКО (за 2010 рік), близько 35 тис. українських студентів отримали освіту за кордоном. При цьому найбільше українців навчаються у Росії, Німеччині та Польщі [3].

Для вищих навчальних закладів характерною є значна залежність від державного регулювання (акредитація, ліцензування за спеціальностями, державне замовлення тощо), що створює ризики, пов'язані з можливою зміною умов ведення їх діяльності. Незважаючи на скорочення кількості абітурієнтів та зниження рівня доходів населен-

ня, у 2010/2011 та 2011/2012 навчальному році на комерційній основі (Таблиця 3).
практично всі ВНЗ підвищили вартість навчання

Таблиця 3

Вартість першого року навчання для бакалаврів у 2008-2011 рр. у деяких ВНЗ України, тис. грн. [4]

Вищий навчальний заклад	Спеціальність «Економічна теорія»				Спеціальність «Фінанси та кредит»				Спеціальність «Право»			
	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011
	Національний університет «Кисво-Могилянська академія»	-	25,0	23,0	22,5	25,0	31,0	27,5	22,5	25,0	31,0	31,0
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	9,2	11,2	12,6	13,7	9,2	11,2	12,6	13,7	9,7	11,8	13,3	14,5
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	10,4	15,8	7,7	7,7	10,4	15,8	11,9	11,9	10,4	15,8	15,8	15,8
Львівський національний університет імені Івана Франка	6,7	8,1	9,1	9,9	7,2	8,8	9,9	10,8	14,0	17,2	19,3	21,0
Донецький національний університет	12,0	13,0	13,0	13,0	12,0	13,0	13,0	13,0	14,1	15,5	16,5	16,5
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	16,2	16,2	16,2	16,2	16,2	16,2	16,2	16,2	21,6	30,0	30,0	30,0
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	10,0	10,0	11,3	12,3	*	*	*	*	10,9	10,9	12,3	13,4
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	6,5	7,5	9,0	8,0	*	*	*	*	8,8	11,4	12,4	12,7
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	5,0	6,1	6,9	7,6	*	*	*	*	7,2	8,8	9,8	9,8

* – в даних ВНЗ відсутня спеціальність «Фінанси і кредит».

«Юристи, економісти та фінансисти – саме такі спеціальності обирали абітурієнти вступної кампанії-2012» [5]. Хоча періодично спостерігається збільшення напливу студентів на технічні спеціальності (останній раз в 2009/2010 навчальному році), все ж таки найпопулярнішими спеціальностями залишаються фінанси, правознавство, менеджмент, за якими спостерігається надлишок випускників, і тому Міністерство освіти та науки України щорічно зменшує державне замовлення на них. Фахівці цих спеціальностей вже давно не користуються попитом на ринку праці.

Варто зазначити, що вартість освітніх послуг у державних ВНЗ регулюється спільним Наказом Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України та Міністерства освіти і науки України «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами» № 736/902/758 від 23.07.2010 р. Проміжним заходом має стати прийняття Постанови Кабінету Міністрів України, згідно з якою, підвищення плати можливе не більше, ніж на офіційний показник інфляції за

попередній рік. Впровадження зазначених заходів змусить приватні ВНЗ також скоригувати власну цінову політику з метою підтримання своєї конкурентоспроможності.

Висновки. Підсумовуючи огляд ринку вищої освіти в Україні, зазначимо, що він характеризується високим рівнем попиту як серед українських, так і іноземних абітурієнтів. Економічна криза не мала істотного впливу на галузь, однак сьогодні спостерігається зменшення кількості студентів у навчальних закладах, що безпосередньо пов'язано з демографічною ситуацією в Україні. У наступні роки очікується скорочення кількості прийнятих студентів до ВНЗ. Також характерним для ринку є високий рівень конкуренції та значна залежність від державного регулювання (акредитація, ліцензування за спеціальностями тощо), що створює ризики, пов'язані зі зміною умов ведення діяльності ВНЗ. У результаті чого, протягом останніх років спостерігалася тенденція до поступового скорочення кількості ВНЗ, переважно через реорганізацію ВНЗ I-II рівнів акредитації у структурні підрозділи ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukped.com/statti/zakoni-z-pitan-osviti/111-.html?showall=&start=7>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Іноземні студенти щорічно залишають в Україні понад 4 млрд грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/UKRAINE/inozemni-studenti->

- schorichno-zalishayut-v-ukrayini-ponad-4-mlrd-grn.html
4. Інформаційна система «Конкурс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vstup.info/>
 5. Мотуз Ю. Вступники 2012-го обирали спеціальності, які не принесуть прибутку у майбутньому. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mch.com.ua/gamanecz/1541-vstupniki-2012-go-obirali-speczialnosti-yaki-ne-prinesut-pributku-u-majbutnomu>
 6. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К.: Знання, 2005. – 319 с.
 7. У МОН підрахували кількість ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lovi-moment.com.ua/novyny-vnz/zagalni/21903-2013-05-15-20-36-08.html>
 8. Як змінилася освіта в Україні за 20 років незалежності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/home/aktual/22193/>

Gorban A., Shevchuk V.

The analysis of the higher education market in Ukraine for 2000-2013 years

Abstract. In article was analyzed current state and problems of development of the market of higher education in Ukraine, the main tendencies of development are defined of this market during thirteen years functioning.

Keywords: higher education, market of educational services, market of higher education, higher educational establishment, private higher educational establishment.

Горбань А.В., Шевчук В. О.

Анализ рынка высшего образования в Украине за 2000-2013 годы

Аннотация. В статье проанализированы современное состояние и проблемы развития рынка высшего образования в Украине, определены основные тенденции развития этого рынка в течение тринадцати лет его функционирования.

Ключевые слова: высшее образование, рынок образовательных услуг, рынок высшего образования, высшее учебное заведение, частное высшее учебное заведение.

Гладковська О.О.¹

Дефініція поняття економічної ефективності інвестиційної діяльності

¹ *Гладковська Олена Олексіївна, старший викладач, аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна*

Анотація: В статті відображені результати теоретичних досліджень сутності понять «інвестиційна діяльність», «ефективність», «економічна ефективність». На основі узагальнення дефініції понять «інвестиційна діяльність», «ефективність» та «економічна ефективність», визначено, що економічна ефективність інвестиційної діяльності – це відносний показник, що порівнює отриманий економічний ефект від послідовної, цілеспрямованої діяльності щодо формування та використання інвестиційних ресурсів з метою одержання прибутку, з тими витратами чи ресурсами, які були використані для досягнення цього економічного ефекту. Ефективність інвестиційної діяльності є комплексною характеристикою функціонування будь-якого підприємства. економічна ефективність враховує затрати та результати, які виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників проекту. Даний показник відображає ефективність проекту з боку зацікавлених в розробці проекту регіонів, галузей, підприємств та організацій. До її складу входять також соціальні та екологічні результати, які розраховуються виходячи із сукупної дії учасників проекту на здоров'я населення, соціальних та екологічних обставин. Виконані дослідження визначень ефективності мають теоретичну значущість щодо удосконалення визначення «ефективність інвестиційної діяльності». Запропоноване визначення поняття «ефективність інвестиційної діяльності» та визначені показники ефективності інвестиційної діяльності дозволяють одержати комплексне уявлення про ефективність інвестиційної діяльності підприємства й створити підґрунтя для його об'єктивної оцінки.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, економічна ефективність, показники економічної ефективності інвестиційної діяльності, ефективність інвестиційної діяльності.

Інвестиції та інвестиційна діяльність завжди знаходились в центрі уваги економічної науки. Адже інвестиції є джерелом розвитку економіки, а інвестиційна діяльність справляє значний вплив на базові основи господарської діяльності, економічні і соціальні перетворення та розвиток суспільства в цілому. У сучасній Україні в

особливо важливого значення набуває активація інвестиційної діяльності, оскільки без неї неможливо здійснити прогресивні зрушення в економіці, підвищити конкурентоспроможність та загалом забезпечити сталий соціально-економічний розвиток держави

Теоретичні основи інвестиційної діяльності формувалися в міру розвитку, поглиблення, трансформації економічних відносин, а також зростання практичної актуальності даної сфери діяльності, що призвело до того, що в економічній літературі виникло багато відтінків у судженнях, визначеннях, які віддзеркалюють історичне розуміння, розкриття певної сторони цього складного та багатогранного явища.

На сучасному етапі економічного розвитку суттєво зростає роль і місце інвестиційної діяльності, що є однією з видів господарської діяльності суб'єктів та найважливішою формою реалізації їх економічних інтересів.

Питання інвестиційної діяльності є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: І. Бланка, Л. Борща, М. Денисенка, Т. Майорової, А. Пересади, А. Поручника, П. Рогожина, Н. Татаренко, Д. Черваньова, В. Федоренка, В. Шевчука,

Л. Гітмана, М. Джонка, У. Шарпа та ін., які, враховуючи певні аспекти мікро- мезо- та макроекономічного рівня розвитку економіки, розкривають сутність даного поняття у своїх працях, часто ототожнюючи дану економічну категорію з поняттям інвестиційного процесу. Проте, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, серед авторів немає єдиного комплексного аналізу економічної сутності понять «інвестиційна діяльність», «ефективність», «економічна ефективність», «ефективність інвестиційної діяльності». Багато питань практичного і теоретичного характеру потребують деталізації та вдосконалення.

Метою статті є теоретичні аспекти дослідження сутності понять «інвестиційна діяльність», «ефективність», «економічна ефективність» та визначення поняття «ефективність інвестиційної діяльності» з точки зору економічної науки.

Таблиця 1

Дефініція поняття «інвестиційна діяльність»

Визначення поняття «інвестиційна діяльність»	Джерело, автор(и)
Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [4].	Верховна Рада України
Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів [14].	Міністерство фінансів України
Інвестиційна діяльність – це придбання і продаж довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів [15].	Правління Національного Банку України
Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів [10].	Міністерство Фінансів України
Інвестиційна діяльність – це послідовна, цілеспрямована діяльність, що полягає у капіталізації об'єктів власності, у формуванні та використанні інвестиційних ресурсів, регулюванні процесів інвестування і міжнародного руху інвестицій та інвестиційних товарів, створенні відповідного інвестиційного клімату і має за мету одержання прибутку чи певного соціального ефекту [18, 8].	Н.О. Татаренко, А.М. Поручник
Інвестиційна діяльність – це вкладення інвестицій і здійснення практичної діяльності з метою отримання прибутку і (або) досягнення іншого корисного ефекту [20, 355].	А.Г. Грязнова
Інвестиційна діяльність – це комплекс заходів і практичних дій юридичних та фізичних осіб (українських або іноземних), а також держави щодо здійснення інвестицій у будь-якій формі з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту [21, 32].	Д.М. Черваньов
Інвестиційна діяльність – це комплекс заходів і дій фізичних і юридичних осіб, які вкладають свої ресурси з метою отримання прибутку [2, 59].	М.П. Денисенко
Інвестиційна діяльність – це діяльність з формування, розміщення, вкладення, трансформації і відшкодування інвестицій, включаючи управління ними і всією системою інвестиційних відносин [6, 27].	Г.І. Іванов
Інвестиційна діяльність – це сукупність рішень та відповідних дій, скерованих на перетворення заощаджень у інвестиції [13, 137].	С.М. Панчишин
Інвестиційна діяльність – це проектна, організаційна, управлінська, контрольна робота, яка виконується в інтересах планової реалізації інвестицій [1, 19].	В.Г. Білолипецький
Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій з вироблення та реалізації інвестиційних рішень, спрямованих на вкладення капіталу у всіх його формах, в різні сфери підприємницької та інших видів діяльності з метою його відновлення, збереження та/або приросту, а також досягнення інших позаекономічних цілей [16].	В.В. Руденко

Слово "інвестиція" походить від латинського "invest", що означає вкладати. Динамізм інвестицій надає їм якості процесу, тимчасової три-

валості та передбачає здійснення ряду перетворень, а саме: ресурси (цінності) – вкладення (витрати) – доход (ефект). Практичні ж кроки з

реалізації інвестицій і являють собою власне інвестиційну діяльність. В економічній літературі та у вітчизняному законодавстві поняття «інвестиційної діяльності» трактується наступним чином (таблиця 1). * Джерело: складено автором за [1], [2], [4], [6], [10], [13], [14], [15], [16], [18], [20], [21].

Отже, на нашу думку, під інвестиційною діяльністю слід розуміти відповідним чином організовану діяльність у сучасних реальних умовах господарювання, зміст якої полягає у цілеспрямованому процесі знаходження необхідної кількості інвестиційних ресурсів, виборі відповідних об'єктів чи інструментів для їх вкладання, розробці і впровадженні поетапної інвестиційної програми чи стратегії та забезпеченні ефективної її реалізації з метою отримання прибутку та/чи іншого позитивного результату.

Інвестиційна діяльність може принести щонайменше чотири виду ефекту: економічний; науково-технічний; соціальний; екологічний.

Ефект (у перекладі з лат. – виконання, дія) – результат, наслідок яких-небудь дій [17]. Ефект від функціонування підприємства трактується як показник, який характеризує результат функціонування [8; 11]. Ефект – це результат від будь-якого заходу, який найчастіше виражається грошовою сумою у вигляді чистого доходу або прибутку. При позитивному значенні він відображає економію витрат, а при негативному – збитки інвестора. У розрахунках ефективності природоохоронної діяльності існує поняття збитків потенційних, фактичних або відвернених, тобто таких, яких вдалось уникнути впровадженням досягнень НТП по запобіганню забруднення навколишнього середовища.

Економічний ефект може бути потенційним або фактичним (реальним, комерційним), а науково-технічний, соціальний і екологічний ефекти – тільки потенційним економічним ефектом. Зниження викидів шкідливих речовин в атмосферу, воду, землю зберігає екосистему, підвищує якість життя людей, приводить до росту тривалості життя людини, зменшенню кількості хвороб і т.п. Цей ефект виявляє себе після 20-40 років, його неможливо виразити відразу у вигляді прибутку, або іншим показником вартості.

Економічний ефект визначається як різниця між вартісною оцінкою результатів і вартісною оцінкою сукупних витрат ресурсів на всіх етапах реалізації і за весь період інвестування або здійснення заходів. Складові економічного ефекту: прибуток від виробничо-експлуатаційної діяльності, зниження собівартості за рахунок економії матеріально-технічних ресурсів, приріст обсягу продажів, підвищення рівня використання виробничих потужностей, скорочення

строків будівництва, зростання строку служби основних фондів, підвищення фондівіддачі, зростання продуктивності праці, прискорення обороту оборотних засобів, прибуток від ліцензій і від впровадження патентів і ноу-хау та ін.

Показники науково-технічного ефекту характеризують кількість впроваджених науково-технічних засобів, зростання питомої ваги прогресивних технологічних процесів та нових інформаційних технологій, підвищення коефіцієнта автоматизації та організаційного рівня виробництва і праці, кількість патентів або авторських свідоцтв, індекс цитування, підвищення конкурентоспроможності підприємства, товарів (послуг) на ринку.

Соціальний ефект пов'язаний із соціальним захистом працівників: утворення або відтворення нових робочих місць, підвищення рівня зайнятості населення, підвищення заробітної плати і доходів, задоволення першочергових фізіологічних потреб людей, забезпечення безпеки життєдіяльності, підвищення рівня задоволення соціальних і духовних потреб, підвищення кваліфікації робітників, зростання якості й тривалості життя та ін.

Екологічний ефект досягають зниженням викидів у навколишнє середовище шкідливих речовин, зменшенням відходів виробництва, утилізацією і регенерацією ТПВ і осадів стічних вод, впровадженням енергоємних виробництв, оборотних циклів використання природних ресурсів (насамперед вод), підвищенням ергономічності і покращенням екологічності вироблених товарів або послуг (шумове забруднення, вібрація, магнітне поле, радіаційний фон, хімічні речовини, що викликають алергію), зниженням штрафів за забруднення навколишнього середовища (перевищення ПДК, ПДВ та ін. лімітів).

Як правило, ефект не пов'язують із зусиллями, якими його досягнуто. Відносно цілі конкретної дії ефект може нести як позитивну, так і негативну спрямованість [17]. Ефект чи результат від функціонування підприємства визначається як рівнем ефективності, так і періодом часу, за який вимірюється цей результат.

З категорією ефекту тісно пов'язане поняття ефективності. Ефективністю називають відношення ефекту від здійснених заходів до витрат на них. Ефективність характеризує результативність будь-яких витрат. Шеремет О. Д., Сайфулін Р. С. [22] відзначають, що ефективність є однією з найскладніших категорій економічної науки. Вона виступає основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристик господарської діяльності. До неї відно-

сять показники народногосподарської, бюджетної і комерційної економічної ефективності інвестицій

Дефініцію поняття «ефективність» різними авторами представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Дефініція поняття «економічна ефективність», «ефективність»

Дефініція поняття «економічна ефективність», «ефективність»	Автор(и)
Економічна ефективність – відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту [5, 76], [8, 275].	Іванієнко В.В., Ковальов В.В., Волкова О.М.
Економічна ефективність – віддача у формі доходів різних ресурсів фірми, що знаходяться в її розпорядженні [7, 361].	Іващенко Н.П.
Ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами [9, 218].	Лямець В.І., Тевяшев А.Д.
Ефективність – співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності [11, 367].	Орлов П.А.
Економічна ефективність - полягає в економії всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає його дохідність [22, 90].	Падерін І.Д.
Ефективність – показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей [17, 354].	Сурмін Ю.П.
Економічна ефективність – це такий стан справ, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка більш повно задовольняє бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої людини [19, 388].	Федулова Л.І.

*Джерело: складено автором за [5], [7], [8], [9], [11], [17], [19], [22].

Отже, проаналізувавши різні варіанти дефініцій, наведені у таблиці 2, можна побачити, що серед науковців не існує однозначного поняття «ефективність». Це поняття розглядається з точки зору різних підходів, з урахуванням різного ступеня деталізації, різноманітних факторів. Вчені використовують різну термінологію для дефініції даного поняття. Складність аналізу понять, що характеризують ефективність, полягає у різних рівнях ієрархії об'єкта дослідження, а також глибині теоретичних досліджень.

Узагальнивши дефініції понять «інвестиційна діяльність», «ефективність» та «економічна ефективність», визначимо поняття «економічна ефективність інвестиційної діяльності». Отже, економічна ефективність інвестиційної діяльності – це відносний показник, що порівнює отриманий економічний ефект від послідовної, цілеспрямованої діяльності щодо формування та використання інвестиційних ресурсів з метою одержання прибутку, з тими витратами чи ресурсами, які були використані для досягнення цього економічного ефекту. Здійснити оцінку економічної ефективності інвестиційної діяльності можна за допомогою показників економічної ефективності, які враховують у вартісному вимірі усі види результатів і витрат, обумовлених реалізацією інвестиційного проекту.

Розрахунок показників ефективності здійснюється з урахуванням прямих, супутніх, сполучених та інших інвестиційних витрат. Прямі інвестиції являють собою вкладення,

необхідні безпосередньо для реалізації інвестиційного проекту. Супутні інвестиції – це вкладення в інші об'єкти, будівництво або реконструкція яких необхідні для нормального функціонування основного об'єкта. Сполучені інвестиції - інвестиції в суміжні галузі народного господарства, які забезпечують основними й оборотними фондами будівництво (реконструкцію) і наступну експлуатацію об'єктів.

Показники ефективності інвестиційних проектів підрозділяються також залежно від мети їх використання на показники загальної (абсолютної) і порівняльної (відносної) ефективності. Показники загальної ефективності дозволяють оцінити економічну доцільність інвестиційних вкладень, показники порівняльної ефективності допомагають зробити порівняння різноманітних варіантів інвестиційних проектів і вибрати найбільш економічно раціональний. Показники загальної економічної ефективності визначають з урахуванням повного обсягу інвестиційних витрат. Показники порівняльної економічної ефективності доцільно розраховувати з урахуванням тільки тих витрат, що змінюються по варіантах частин видатків і витрат, що забезпечує зниження трудових витрат при виборі інвестиційних рішень.

Таким чином, економічна ефективність враховує затрати та результати, які виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників проекту. Даний показник відображає ефективність проекту з боку зацікавлених в розробці проекту

регіонів, галузей, підприємств та організацій. До її складу входять також соціальні та екологічні результати, які розраховуються виходячи із сукупної дії учасників проекту на здоров'я населення, соціальних та екологічних обставин.

Отже, інвестиційна діяльність є основою розвитку майбутнього економіки країни. Що більшими є обсяги інвестицій сьогодні, то більшими будуть обсяги валового внутрішнього продукту завтра. Як діалектична єдність процесів вкладання ресурсів і одержання потоку доходів у майбутньому інвестиційна діяльність може виникати і ефективно здійснюється на основі урівноваження інвестиційного попиту і інвестиційної пропозиції, тобто за допомогою механізму інвестиційного ринку.

Ефективність інвестиційної діяльності є комплексною характеристикою функціонування

будь-якого підприємства.

Виконані дослідження визначень ефективності мають теоретичну значущість щодо удосконалення визначення «ефективність інвестиційної діяльності». Запропоноване визначення поняття «ефективність інвестиційної діяльності» та визначені показники ефективності інвестиційної діяльності дозволяють одержати комплексне уявлення про ефективність інвестиційної діяльності підприємства й створити підґрунтя для його об'єктивної оцінки.

Перспективними напрямками наукових розробок з питань ефективності інвестиційної діяльності є розробка методичних рекомендацій з реалізації даного підходу до ефективності з урахуванням специфіки функціонування автотранспортних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоліпецький В. Інвестиційна діяльність фірми / В. Белоліпецький // Консультація директора. – 1997. №14. – С. 18-21.
2. Денисенко М. П. Основи інвестиційної діяльності: підручник для студентів / М. П. Денисенко – К.: Алеута, 2003. – 338 с.
3. Єфімова Н.С. «Сучасні проблеми управління інвестиційною діяльністю на підприємстві», Економічний простір: збірник наукових праць № 22/1, 2009 р.
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» (ст.2) м. Київ, 18 вересня 1991 року № 1560-ХІІ
5. Іваниченко В.В. Финансовый анализ: Учеб. пособие. – 2-е изд. – Х.: Изда-тельський дом «ИНЖЭК», 2003. – 176 с.
6. Иванов Г. И. Инвестиции: сущность, виды, механизмы функционирования / Г. И. Иванов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 352 с.
7. Івашченко Н.П. Экономика фирмы: Учебник. – М.: ИНФРА, 2006. – 528 с.
8. Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2000. – 424 с.
9. Лямець В.І., Тевяшев А.Д. Системний аналіз. Вступний курс. – 2-е вид., пере-роб. та допов. – Х.: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
10. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 "Подання фінансової звітності" (Положення (стандарт), п.3)» 28.12.2009 № 1541
11. Орлов П.А. Экономика предприятия: Учеб. пособие. – Х.: РИО ХГЭУ, 2000. – 401 с.
12. Падерин И.Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности со-
временного предприятия // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – №1. – С. 89–95.
13. Панчишин С. М. Макроекономіка: Навчальний посібник / С. М. Панчишин. – К.: Либідь, 2001. – 616 с.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" (п.1) №73 від 07.02.2013р.
15. Постанова Національного Банку України «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» 24.10.2011 р. №373
16. Руденко В.В. «Концептуальні засади здійснення інвестиційної діяльності підприємств», Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту, науковий журнал, випуск № 2, 2010 р.
17. Сурмін Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
18. Татаренко Н. О. Теорії інвестицій: навч. пос. / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 159 с.
19. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: Підручник. – К.: Либідь, 2003. – 448 с.
20. Финансово-кредитный энциклопедический словарь/ [под. общ. ред. А. Г. Грязновой]. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1 168 с.
21. Черваньов Д. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств: навч. пос. / Д. Черваньов. – К.: Знання-Прес, 2003. – 622 с.
22. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА–М, 1996. – 176 с.
23. Яблонская Н.В. «Бюджетная и экономическая эффективность инвестиций», науковий журнал «Економічні інновації», випуск №23, 2005р.

Gladkovska G.

The definition of the concept of the cost effectiveness of the investment activity

Abstract: At the present stage of the economic development significantly increases the role and place of investment, which is one of the types of business entities and the most important form of their economic interests. The results of theoretical studies essence of concepts "investment activity", "performance", "economic efficiency" are reflects in this

article. As a result of the generalization of the definition of the terms "investment activity", "efficiency" and "cost effectiveness" were determined that the economic efficiency of investment is a relative measure that compares the resulting economic effect of coherent, purposeful activity on the formation and use of investment resources in order to obtain income with those costs or resources that were used to achieve this economic effect. The assess of the economic efficiency of investment activity can be made by using indicators of economic performance, taking into account in monetary terms all kinds of outcomes and costs arising from the implementation of the project. The investing activities are the foundation of the future economy. The investment activity can be based on balancing of investment demand and investment proposals, that is, through the mechanism of the investment market. The effectiveness of investment is a complex characteristic operation of any enterprise. The economic efficiency takes into account the costs and results that go beyond the direct financial interests of the participants. This indicator reflects the effectiveness of the project by the stakeholders in the drafting of regions, industries, companies and organizations. It includes the social and environmental results that are calculated on the total of the project participants on the health, social and environmental circumstances. The research definitions of efficiency are theoretical significance to improve the definition of "investment performance". The proposed definition of "the efficiency of the investment activity" and specified performance of investment activities allow to obtain a comprehensive understanding of the investment performance of the company and create a basis for the objective assessment.

Keywords: the investment, the investment activity, the efficiency of the investment activity, the indicators of economic efficiency of the investment activity, the cost effectiveness of the investment activity.

Гладковская Е. А.

Дефиниция понятия экономической эффективности инвестиционной деятельности

Аннотация: В статье отображены результаты теоретических исследований сущности понятий «инвестиционная деятельность», «эффективность», «экономическая эффективность». В результате обобщения дефиниции понятий «инвестиционная деятельность», «эффективность» и «экономическая эффективность», определено, что экономическая эффективность инвестиционной деятельности - это относительный показатель, который сравнивает полученный экономический эффект от последовательной, целенаправленной деятельности по формированию и использованию инвестиционных ресурсов с целью получения прибыли, с теми затратами или ресурсами, которые были использованы для достижения этого экономического эффекта. Осуществить оценку экономической эффективности инвестиционной деятельности можно с помощью показателей экономической эффективности, которые учитывают в стоимостном измерении все виды результатов и затрат, обусловленных реализацией инвестиционного проекта. Инвестиционная деятельность является основой развития будущего экономики страны. Эффективность инвестиционной деятельности является комплексной характеристикой функционирования любого предприятия. экономическая эффективность учитывает затраты и результаты, выходящие за пределы прямых финансовых интересов участников проекта. Данный показатель отражает эффективность проекта со стороны заинтересованных в разработке проекта регионов, отраслей, предприятий и организаций. В ее состав входят также социальные и экологические результаты, которые рассчитываются исходя из совокупного действия участников проекта на здоровье населения, социальных и экологических обстоятельств. Выполненные исследования определений эффективности имеют теоретическую значимость по совершенствованию определения «эффективность инвестиционной деятельности». Предложенное определение понятия «эффективность инвестиционной деятельности» и определенные показатели эффективности инвестиционной деятельности позволяют получить комплексное представление об эффективности инвестиционной деятельности предприятия и создать фундамент для объективной оценки.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, эффективность инвестиционной деятельности, показатели экономической эффективности инвестиционной деятельности, экономическая эффективность инвестиционной деятельности.

Смарчкова Л.В.¹, Полухина А.В.²

Тенденции развития складского хозяйства на основе логистики

¹ Смарчкова Лилия Валерьевна, кандидат экономических наук, доцент

² Полухина Анастасия Викторовна, студент

Воронежский филиал Российского государственного торгово-экономического университета
г. Воронеж, Россия,

Аннотация: Тенденции развития складского хозяйства на основе логистики. Смарчкова Лилия Валерьевна, Полухина Анастасия Викторовна. Рассмотрена рациональная организация складского технологического процесса с помощью использования современных информационных технологий, проанализированы и решены основные задачи складирования на основе системного подхода.

Ключевые слова: Складское хозяйство, технологический процесс, инфраструктура, информационные технологии, логистика, конкурентоспособность.

Правильная организация технологического процесса на складе на сегодняшний день является одним из условий повышения конкурентоспособности оптового торгового предприятия. В настоящее время в торговле проектирование какого-либо сложного объекта непременно основывается на использовании системного подхода. Применительно к организации технологического процесса на складе такой подход является наиболее грамотным и рациональным.

Для удовлетворения потенциальных потребностей предприятий к ассортименту и условиям поставок необходимо повышение эффективности работы склада, которое достигается с помощью автоматизации складских технологических процессов и использования информационных технологий. Совершенствование складской грузопереработки с помощью информационных технологий повышает эффективность работы склада, давая возможность складским операторам быстро реагировать на изменения и оценивать результаты своей работы в различных условиях. Именно поэтому вопрос оптимизации технологического процесса на складе оптового торгового предприятия и оценка его эффективности является актуальным.

Грамотная организация складского технологического процесса в настоящее время становится главным условием повышения конкурентоспособности оптового торгового предприятия. Сегодня в торговле проектирование какого-либо сложного объекта непременно основывается на использовании системного подхода. Применительно к организации технологического процесса на складе такой подход представляется наиболее важным и правильным. В связи с этим складское хозяйство рассматривается как логистическая система (ЛС), а протекающие в ней организационно-технические процессы - во взаимодействии с иными внутрискладскими процессами, а также с факторами внешней среды.

Склад рассматривается как элемент инфраструктуры товарных рынков и активно действующих ЛС в оптовой торговле. Наряду с расходами на транспортировку, издержки на управление запасами и грузопереработку на складе оптовой торговли составляют значительную долю общих логистических затрат.

Рационально организованный склад дает возможность оптимизировать издержки ЛС, а процессы, связанные с организацией складов, в конечном итоге становятся значительной составляющей общих совокупных издержек. Таким образом, складское хозяйство несет в себе не только функцию хранения, но и сервисного обслуживания потребителей складских услуг.

Следовательно, склад – как неотъемлемое звено в ЛС, позволяет определить стратегические выгоды: сервисные и экономические [2].

Решение главных задач складирования, а именно выбор формы собственности; дислокация складов; оснащение новейшим технологическим оборудованием, средствами механизации, компьютеризация и автоматизация работы склада; тщательная и грамотная организация складского технологического процесса до сегодняшнего дня остаются слабым местом в работе практически каждой отрасли экономики нашей страны.

Выше перечисленные задачи хронически не решались долгое время, тем более с позиций комплексного, логистического подхода как одной целостной экономической проблемы.

С целью оптимизации работы складов предприятию следует решить следующие задачи:

- разработка технологического процесса на складе предприятия;
- техническое оснащение склада;
- информационное и документальное обеспечение управления;
- идентификация маркировка товаров и т.д.

В каждой задаче можно определить подзадачи. Например, задача «организация складского

хозяйства» состоит из подзадач, представленных на рисунке 1 [1].

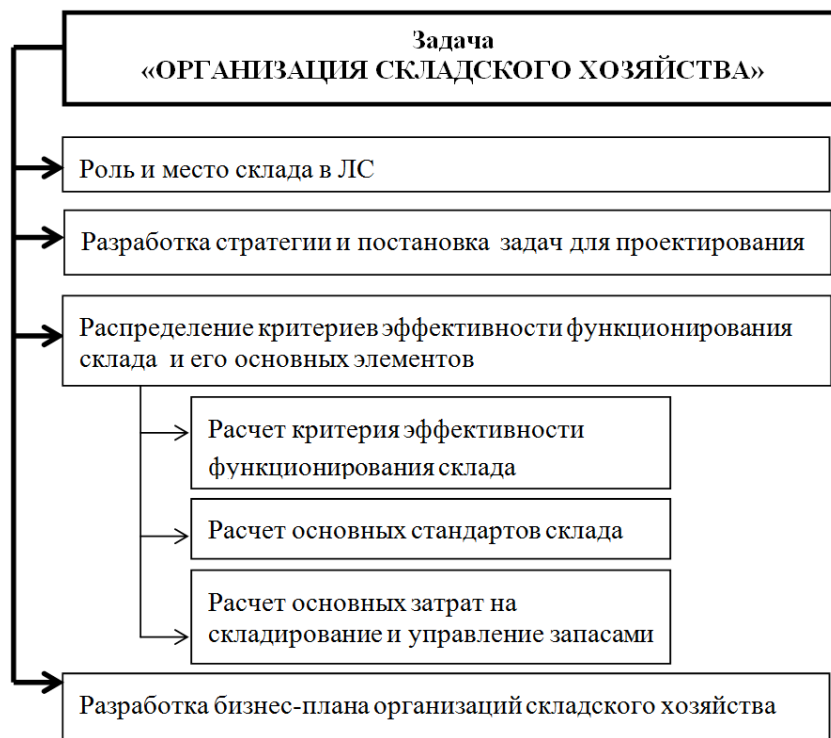

Рис. 1. Структура решения задачи «Организация складского хозяйства»

Важным фактором является место расположения склада на обслуживаемой территории в зависимости от места расположения потребителей и величины потребления товарно-материальных ценностей с указанного склада в течение логистического периода времени.

Условно весь логистический процесс можно разделить на три части:

1) операции, направленные на координацию службы закупки;

2) операции, направленные на координацию службы продаж;

3) операции, непосредственно связанные с переработкой груза и его документацией. [3].

Структура решения задачи «Организация технологического процесса на складе»:

1. Моделирование складских бизнес-процессов

2. Разработка ТП:

- определение составных частей ТП;
- организация разгрузки и транспортирования грузов к месту приемки;
- организация приемки;
- организация размещения, укладки и хранения;
- организация комплектации заказов и отгрузки;
- маркировка и идентификация товаров;

3. Техническое применение

- выбор подъемно-транспортного оборудования;
- выбор оборудования для погрузки-разгрузки;
- выбор маркировочного и этикеточного оборудования;

– выбор дополнительного технологического оборудования.

– Рациональная организация внутрискладского процесса основывается на выполнении следующих основных принципов:

- автоматизация и механизация технологических операций;
- организация сквозного товарного потока;
- плановность и ритмичность складских работ, полная сохранность товара;
- оптимальное использование площади и емкости помещений [1].

Одним из основных параметров для оптимизации логистического процесса, связанного с транспортировкой, погрузочно-разгрузочными работами, складированием, является грузовая единица - определенное количество товаров, которое грузят, транспортируют, выгружают и хранят как единую массу. Правильно сформированная грузовая единица позволяет обеспечить высокую степень сохранности груза, низкие затраты труда, эффективность выполнения погрузочно-разгрузочных работ за счет их комплексной автоматизации и механизации, возможность перегрузки без переформирования, безопасность выполнения складских работ [3].

Повышение показателей использования складских емкостей и площадей на основе рационализации технологического процесса с применением прогрессивных схем механизации, с использованием новейшего подъемно-

транспортного и технологического оборудования является одной из основных задач эффективного функционирования складского комплекса. Без этого невозможно рационально использовать складской объем и снизить трудовые

затраты по переработке грузов, повысить пропускную способность складов, не увеличивая численность складских работников [2].

Задача «Управление складским хозяйством» представлена на рисунке 2.

Рис. 2. Структура решения задачи «Управление складским хозяйством»

В логистике для управления потоком предусматривается выполнение следующих функций:

- оперативное управление;
- планирование;
- контроль;
- анализ с целью установления причинно-следственных связей между затраченными средствами и достигнутыми результатами, расчета эффективности управления и функционирования системы в целом.

Полученная аналитическая информация используется для новых циклов управления и новых плановых расчетов [1].

Процесс управления на складе независимо от уровня механизации и автоматизации можно разделить на три группы:

- управление персоналом.
- управление эксплуатацией складского хозяйства;
- управление технологическим процессом на складе;

– С целью эффективного управления предприятием и его складским хозяйством, необходимо не только поставить задачи, но и применить результаты их решения для конкретного хозяйствующего субъекта [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. Войтовский Н.В. Комплексный анализ предприятия / Н.В. Войтовский, А.П. Калинина, И.И. Мазурова.- СПб.: Питер, 2012. - 576 с.
2. Гаджинский А.М. Логистика: Учебник для высших и средних специальных учебных заведений / А.М. Гаджинский. – 19-е изд., перераб. и доп. - М.: Дашков и К, 2011. – 484 с.
3. Академия склада. Технология анализа работы склада [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.loglink.ru/seminars/>

Smarchkova L. V.; Polukhina A. V.

The tendencies of warehousing development on logistic basis

Abstract: The article develops the questions of rational organization of warehousing technological process with the help of modern informational technologies. General tasks of storage on systematic basis are analyzed and solved.

Keywords: Warehousing, technological process, infrastructure, informational technologies, logistic, competitiveness.

Дорошук В.О.¹

Дефініція економічного оцінювання розвитку транспортної системи

¹ *Дорошук Вікторія Олександрівна, старший викладач, аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна*

Анотація: В статті висвітлені результати теоретичних досліджень сутності понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи». Узагальнюючи дефініцію понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи», визначено, що економічне оцінювання розвитку транспортної системи – це важливий комерційний аспект розвитку транспортної системи, враховуючи використання ринкових факторів розвитку та підвищення ефективності діяльності транспорту, можливість прогнозування пасажирських і вантажних потоків, оцінка комерційної ефективності організації перевезень різними видами транспорту, розширення інвестиційних джерел фінансування для оновлення та модернізації застарілої матеріально-технічної бази. Здійснити економічне оцінювання розвитку транспортної системи можна за допомогою показників економічної ефективності, які у грошовому вимірі враховують усі види результатів і витрат, отриманих в результаті впроваджених заходів. Аналіз дефініції понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи» мають теоретичну значущість щодо удосконалення визначення економічного оцінювання розвитку транспортної системи. Запропоноване визначення поняття «економічного оцінювання розвитку транспортної системи» та визначені заходи щодо підвищення ефективності діяльності дозволять одержати комплексне уявлення про розвиток транспортної системи та його економічного оцінювання. Приведений аналіз тільки найважливіших проблем функціонування різних видів транспорту, що очікують свого невідкладного рішення, свідчить про їхню масштабність, складність, значення для загального розвитку економіки України. Їхня реалізація вимагає великих інвестицій і непростих організаційних рішень. Об'єктивно склалося так, що тепер потрібно вирішувати проблеми, що повинні докорінно впливати на організаційну, технічну, технологічну сторону політики в області транспортних комунікацій. З метою підвищення ефективності ринкової діяльності необхідно регулярно оцінювати конкурентоспроможність транспортних послуг на базі економічних, фінансових, технічних і технологічних показників.

Ключові слова: економічне оцінювання, транспортна система, економіка, економічна оцінка, транспорт, транспортний комплекс, розвиток транспортної системи.

Необхідність модернізації економіки, активізації її позиціонування у світовому співтоваристві висувають нові вимоги до інфраструктури як до елементу економічної системи. Даній проблемі присвячено значну кількість праць, які утворюють безліч визначень, характеристик, закономірностей, принципів та факторів, що обумовлюють розвиток інфраструктурних елементів в регіональній економічній системі.

До інфраструктурних інститутів на територіальному рівні управління відноситься сукупність технічних споруд і засобів комунікації, транспорту, інженерних мереж, а також комплекс установ, що надають послуги соціального і культурно-побутового призначення для населення. Інфраструктура забезпечує координацію економічної діяльності господарюючих суб'єктів: на міжнародному, на макро- і мезорівнях, на рівні галузей економіки і на рівні підприємств. Саме держава несе основну відповідальність за створення тих інфраструктур, які забезпечують єдину систему звітності, діловодства, сертифікації, стандартизації, норм забезпечення виробничої безпеки, єдності соціальної та економічної систем.

Транспорт – найважливіший фактор розвитку економіки і торгівлі, які, у свою чергу, пов'язані з перевезеннями пасажирів та вантажів. Виробництво практично неможливо без перевезення з

різних районів виробничих ресурсів - сировини, робочої сили, палива. Без транспорту неможливі також доставка продукції споживачам і забезпечення різних послуг.

Дослідженню проблем розвитку окремих галузей господарства, економічної ефективності виробництва присвячені численні праці вчених-економістів. Серед них У.Б. Баймуратов, К.Б. Бердаль, А.Е. Есентугелов, М.Г. Ісаєва, З.К. Каргажанов, М.Б. Кенжегузін, А.К. Кошани, Н.К. Мамиров та ін.

Розробка різних аспектів розвитку галузей транспортного комплексу здійснювалася в роботах Т.Е. Баянського, Т.Б. Баяхметова, О.І. Єгорова, М.А. Кобдікова.

Проблеми та особливості функціонування транспортної системи України, особливо в контексті сучасного розвитку процесів глобалізації та розширення міжнародних економічних зв'язків широко висвітлені у працях українських дослідників Єдіна О., Вінникова В., Котлубай О., Примачева М., Цветова Ю., Пашенко Ю. та інших. Питанням глобалізації світової транспортної системи та сучасним тенденціям її розвитку присвячені роботи Блудової Т., Могильовкіна І., Плужнікова К., Сьоміна П. та інших. Значний внесок у вирішення транспортних проблем внесли російські дослідники – І.В. Белов, П.П. Бородавкін, Галабурда, С.Д. Генціс, В.Г. Дубин-

ський, В.С. Кулібанов, Н.І. Чаковський, М.М. Філіппова. Серед економістів далекого зарубіжжя слід відзначити праці Д. Нофаускі, Дж. Рохана, Ж. Дюваля, Е. Сміта, Ж. Ретуріе, М. Баддісона. Проте серед авторів немає єдиного комплексного аналізу сутності понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи». Разом з тим багато питань даної проблеми вимагають більш глибокого вивчення, особливо щодо розробки стратегії розвитку транспортної системи, методології визначення ефективності роботи підприємств, обґрунтування варіантів, при яких в коротко-і середньостроковій перспективі можуть бути досягнуті найбільш вигідні комерційні результати. Незважаючи на ґрунтовний аналіз розвитку сучасних транспортних систем, що міститься в сучасних наукових працях, питання розробки економічних оцінок рівня розвитку транспортних систем залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є теоретичні аспекти дослідження сутності понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи» та визначення поняття «економічне оцінювання розвитку транспортної системи» з точки зору економічної науки.

Економіка – це досить емне поняття, цьому терміну дано кілька визначень. Економіка – це

сукупність виробничих відносин в межах підприємства, країни, кількох країн, світу, і людської психології. Ця наука дозволяє зрозуміти, як люди застосовують ті чи інші ресурси з метою задоволення потреб. Іншими словами, економіка регулює діяльність суспільства, спрямовану на виробництво різних споживчих благ.

З моменту свого виникнення економіка постійно розвивається, і на сьогоднішній день є однією з найдинамічніших наук. З точки зору макроекономіки (економіки конкретної країни), економіка тісно пов'язана з політикою. Влада формує і підтримує ту або іншу економічну політику, економічний лад, проводить фінансове реформування.

Основне завдання економіки в задоволенні потреб населення, підвищенні їх добробуту, продовження людського роду. Фундаментом здорової економіки країни повинні бути підприємства, що виробляють товари та послуги для населення. Країнам із розвинутою економікою за рахунок праці своїх громадян вдається забезпечувати не тільки практично всебічне внутрішнє споживання, а й проводити експорт конкурентоспроможної продукції.

В економічній літературі та у вітчизняному законодавстві поняття «економічного оцінювання» трактується наступним чином (таблиця 1).

Таблиця 1

Дефініція «економічне оцінювання»

Визначення поняття «економічне оцінювання»	Джерело, автор
Економічна оцінка є характеристикою, яку отримують за одночасного й узгодженого вивчення сукупності параметрів, які відображають всі або більшість аспектів зміни та розвитку економічних явищ і процесів [7].	Мних С.В.
Економічна оцінка - розрахунок вартості, заснованої на економічному потенціалі бізнесу [8].	Міністерство фінансів України
Економічна оцінка ефективності господарської діяльності транспортного комплексу – інформаційне забезпечення прийняття рішень, на які впливають фактичні чи прогнозні дані про ефективність використання ресурсів [3].	Шерепа К.М.
Економічна оцінка є важливим комерційним аспектом для впровадження проекту, на основі якої є його ефективність і вартість. У рамках економічної оцінки будуть зіставлені і проаналізовані дані минулих і діючих проектів [8].	Міністерство Фінансів України
Економічна оцінка впровадження нових технологій є комплексне глибоке вивчення наслідків їх роботи, визначення впливу факторів і виявлення в подальшому недоліків і резервів, а також розробка заходів, спрямованих на відновлення і збільшення обсягів виробництва та реалізації, підвищення ефективності та стабільності роботи нововведень [4].	Баришева А.В.
Економічна оцінка розвитку повинна проходити у двох аспектах: статичному й динамічному. Перший аспект передбачає оцінку досягнення деякого нормативного рівня по ключових параметрах, що забезпечує стійкість положення підприємства в сьогоденні (короткострокове завдання розвитку), а другий – вивчення динаміки цих параметрів, вивчення їх кількісного і якісного росту (стратегічне завдання розвитку). Перший аспект фактично передбачає оцінку потенціалу підприємства, другий – оцінку реалізації потенціалу, тобто дослідження тенденцій і, на цій основі – складання прогнозу, розробку стратегій і програм, які спрямовані на досягнення певної мети. [9].	Мізіна О.В.
Економічна оцінка – це спосіб вираження у грошовому вимірнику наявності й руху активів (майна) підприємства. Мета економічної оцінки — узагальнення інформації про різномірні господарські процеси й економічні явища, які відбуваються на підприємстві. [5].	Степаненко О.І.

* Джерело: складено автором за [3], [4], [5], [7], [8], [9].

Отже, економічне оцінювання є важливим комерційним аспектом розвитку певної галузі, яке отримують за одночасного й узгодженого вивчення сукупності параметрів та показників діяльності, узагальнення інформації про різні господарські процеси, на основі яких визначається у грошовому вимірнику доцільність впровадження заходів, спрямованих на покращення показників діяльності та досягнення поставленої мети.

Транспорт є важливою складовою частиною ринкової інфраструктури, бо створює умови для формування загальнодержавного й місцевих ринків.

Значення транспорту для будь-якої країни, що займає велику територію, дуже велике. Він відіграє в державі важливу економічну, оборонну роль та виконує соціально-політичні функції.

Економічна роль транспорту проявляється, перш за все, в тому, що він є органічною ланкою кожного виробництва, виконує неперервну і масову постановку всіх видів сировини, палива і продукції з пунктів виробництва до споживача, а також здійснює розподіл праці, спеціалізацію й кооперацію виробництва. Без транспорту неможливо раціонально розмістити виробництво, освоїти нові території і природні багатства. Транспорт – важливий фактор економічної інтеграції країн і розвитку міжнародної торгівлі.

Соціально-політичні функції транспорту виявляються в його здатності здійснювати обмін матеріальними й духовними цінностями між районами, містами, територіями і цим сприяє їх об'єднанню в єдину державу. Транспорт забезпечує вантажні, побутові і туристичні поїздки, а також медичне обслуговування людей, полегшує фізичну працю.

Різноманітне і важливе культурне значення транспорту, перш за все, полягає в тому, що він забезпечує спілкування між континентами, країнами, містами й людьми, та сприяє задоволенню їх естетичних потреб і культурному обміну.

Оборонна роль транспорту виділялася й підкреслювалася завжди. У всі часи він розглядався як один із важливих факторів забезпечення обороноздатності держави. Його функціями є перекидання військ і озброєнь, забезпечення об'єктів тилу і військового виробництва. Він є також важливою частиною багатьох видів військової зброї. [10 - с. 10-11]

Повне і якісне задоволення потреб країни в перевезенні може бути досягнуте тільки в тому випадку, коли всі транспортні засоби будуть функціонувати і розвиватись у взаємозв'язку, як єдиний органічний елемент усього народного господарства.

За призначенням виділяють транспорт загального користування, відомчий та особистого призначення.

Окремі види транспорту не функціонують ізольовано. Виконуючи спільну функцію по забезпеченню народногосподарського комплексу вантажними і пасажирськими перевезеннями, різні види транспорту формують між собою тісні взаємозв'язки. Внаслідок цього складається транспортна система, яка розвивається у взаємодії з усім народногосподарським комплексом країни. Транспортна система являє собою територіальне поєднання шляхів сполучення, технічних засобів транспорту і служби перевезень, які об'єднують всі види транспорту і всі ланки транспортного процесу у їх взаємодії і забезпечують успішне функціонування народногосподарського комплексу країни в цілому. [14 – с. 260]

Єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Єдина транспортна система повинна відповідати вимогам суспільного виробництва та національної безпеки, мати розгалужену інфраструктуру для надання всього комплексу транспортних послуг, у тому числі для складування і технологічної підготовки вантажів до транспортування, забезпечувати зовнішньоекономічні зв'язки України.[13]

Отже, як бачимо, для сучасного транспорту властива велика різноманітність видів, кожен із яких має свої специфічні особливості, переваги та сфери застосування. Тому можна вважати його комплексом взаємопов'язаних галузей. Транспорт поділяють на складові частини, передусім, за середовищем, в якому здійснюється переміщення вантажу чи людей. За цим підходом транспортний комплекс складається із сухопутного, водного та повітряного. У сухопутному виділяються автомобільний, залізничний, трубопровідний; у водному – морський та річковий. Усі види транспорту взаємодіють між собою і становлять транспортну систему, що розвивається під впливом господарства в цілому та окремих його видів. Найбільший вплив на транспорт справляє промисловість, бо вона формує основні вантажопотоки. Таким чином, транспортний фактор є одним із вирішальних при розміщенні промислових підприємств.

Рівень розвитку транспортної системи держави – один із найважливіших ознак її технологіч-

ного прогресу й цивілізованості. Потреба у високорозвиненій транспортній системі ще більш підсилюється при інтеграції в європейську і світову економіку, транспортна система стає базисом для ефективного входження України у світове співтовариство і заняття в ньому місця, що відповідає рівню високорозвиненої держави.

Державна політика реформування та розвитку ТДК України в останні роки здійснюється відповідно до Програми економічних реформ на 2010-2014 рр., а також з урахуванням основних напрямів розвитку, визначених у Транспортній стратегії України на період до 2020 р., затвердженій розпорядженням КМУ від 20.10.2010 р. № 2174-р. Згідно із зазначеними програмними документами, реформування та розвиток ТДК України відбуваються за такими основними напрямками:

- реформування залізничного транспорту, розмежування функцій державного і господарського управління;
- реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування державного і місцевого значення;
- підвищення рівня безпеки перевезень пасажирів залізничним та автомобільним транспортом;
- розвиток потенціалу морських портів й аеропортів;
- реалізація проектів щодо розвитку транспортної інфраструктури, створення умов для залучення інвестицій;
- збільшення фінансування галузі, оновлення рухомого складу транспортних підприємств;
- підвищення якості та доступності транспортних послуг, створення умов для розвитку конкуренції на ринку транспортних послуг. [15]

Методи аналізу функціонування і розвитку транспортного комплексу є одним з важливих інструментаріїв управління. Розглянемо основні методи аналізу, що використовуються для оцінки результативності роботи транспортного комплексу та обслуговуючої її інфраструктури. Зокрема: прості порівняльні, графічні, графоаналітичні і методи економіко-математичного аналізу. У них розрізняють два способи порівняння - пряме і зворотне [1].

У першому випадку аналізується динаміка основних показників (їх зростання характеризується позитивною динамікою). У даному випадку результуючі показники порівнюються з плановими показниками. Зворотне порівняння використовується, коли планові показники порівнюються з звітними показниками.

Крім того, використовують зіставлення різниці та індексні. Різницеві зіставлення показують, на скільки одиниць змінився аналізова-

ний показник. Індексні відображають відносну динаміку - у скільки разів змінився аналізований показник. [2]

Отже, проаналізувавши різні варіанти дефініцій «розвитку транспортної системи», можна побачити, що існують розбіжності трактування даного поняття.

Узагальнивши дефініції понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи», визначимо поняття «економічне оцінювання розвитку транспортної системи». Отже, економічне оцінювання розвитку транспортної системи – це важливий комерційний аспект розвитку транспортної системи, враховуючи використання ринкових факторів розвитку та підвищення ефективності діяльності транспорту, можливість прогнозування пасажирських і вантажних потоків, оцінка комерційної ефективності організації перевезень різними видами транспорту, розширення інвестиційних джерел фінансування для оновлення та модернізації застарілої матеріально-технічної бази. Здійснити економічне оцінювання розвитку транспортної системи можна за допомогою показників економічної ефективності, які у грошовому вимірі враховують усі види результатів і витрат, отриманих в результаті впроваджених заходів.

Таким чином, транспорт нашої держави вимагає якісного оновлення з метою підвищення якості транспортного обслуговування, досягнення максимальної економії палива, забезпечення безпечного руху, екології та комфорту перевезень.

Приведений аналіз тільки найважливіших проблем функціонування різних видів транспорту, що очікують свого невідкладного рішення, свідчить про їхню масштабність, складність у визначальному значенні для загального розвитку економіки України. Їхня реалізація вимагає великих інвестицій і непростих організаційних рішень. Об'єктивно склалося так, що тепер потрібно вирішувати проблеми, що повинні докорінно впливати на організаційну, технічну, технологічну сторону політики в області транспортних комунікацій.

З метою підвищення ефективності ринкової діяльності необхідно регулярно оцінювати конкурентоспроможність транспортних послуг на базі економічних, фінансових, технічних і технологічних показників.

Для забезпечення ефективного функціонування транспортним підприємствам необхідно постійно підвищувати рівень конкурентоспроможності. У зв'язку з цим доцільно виділити наступні організаційні заходи:

– сегментація ринку транспортних послуг з подальшим вибором методів та інструментів

управління конкурентоспроможністю транспортної продукцією;

– аналіз переваг і недоліків перевезень-аналогів, здійснюваних конкурентними видами транспорту, і відповідне використання цих результатів для підвищення конкурентоспроможності транспортної продукції;

– забезпечення техніко-економічних і якісних показників, що створюють пріоритетність продукції підприємства на ринку транспортних послуг;

– зміна якості експлуатаційної роботи і транспортного обслуговування з урахуванням вимог споживачів (вантажовласників, пасажирів);

– використання гнучкої тарифної політики, включаючи заходи, що застосовуються конкурентами (знижка з тарифу, зниження ставки зборів, збільшення обсягу гарантій при забезпеченні економічної стійкості самого підприємства);

– диференціація продукції транспорту, яка забезпечує відносно стійке перевагу споживачів. Значення цінової конкуренції в таких умовах

знижується, оскільки користувачі транспортних послуг керуються сформованими вподобаннями щодо якості обслуговування, особливостей експлуатації, репутації транспортної організації;

– вдосконалення маркетингової політики транспортної організації, здійснення активної рекламної діяльності;

– вплив безпосередньо на вантажовідправника шляхом укладення обов'язкових для виконання контрактів на перевезення вантажів, надання додаткових пільг постійним клієнтам.

Аналіз дефініції понять «економічне оцінювання», «розвиток транспортної системи» мають теоретичну значущість щодо удосконалення визначення економічного оцінювання розвитку транспортної системи. Запропоноване визначення поняття «економічного оцінювання розвитку транспортної системи» та визначені заходи щодо підвищення ефективності діяльності дасть змогу одержати комплексне уявлення про розвиток транспортної системи та його економічного оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинов А.А., Бушмелева Г.В. Оценка развития промышленного предприятия // Вестник ИЖГТУ. – 2008. – №2. – С. 50-53.
2. Задворный Ю.В. Критерии оценки развития транспортной инфраструктуры региона Статья опубликована в журнале «Российское предпринимательство» № 1 Вып. 1 (175) за 2011 год, стр. 168-168.
3. Иваненко В.В. Финансовый анализ: Учеб. пособие. – 2-е изд. – Х.: Изда-тельский дом «ИНЖЭК», 2003. – 176 с.
4. Калинеску Т.В., Недобега Е.А. Анализ и оценка уровня социально-экономического развития предприятия // Бизнесинформ. – 2011. – №2. – С. 117-119.
5. Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2000. – 424 с.
6. Концепція реформування транспортного сектора України / Ю.М. Цветов, Л.М. Соколов, Ю.М. Федюшин т ін. / Збірник наукових праць / – К., 1999. – 67 с.
7. Мних С.В. Економічний аналіз: Підручник / С.В. Мних. – К.: Знання, 2011. – 630 с.
8. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 "Подання фінансової звітності" (Положення (стандарт), п.3) » 28.12.2009 № 1541.
9. Орлов П.А. Экономика предприятия: Учеб. пособие. – Х.: РИО ХГЭУ, 2000. – 401 с.
10. Паранукян В.Э. Общий курс транспорта: учебное пособие. – Мариуполь, 1999. – 138 с.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" (п.1) №73 від 07.02.2013р.
12. Постанова Національного Банку України «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» 24.10.2011 р. №373.
13. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР.
14. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.
15. Розпорядження КМУ від 20.10.2010 р. N 2174-р "Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 р." [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010>.

Doroshchuk V.

The definition of economic evaluation of the transport system

Abstract: The article displays the results of theoretical investigations of the essence of concepts "economic evaluation", "development of the transport system." Generalizing the definition of the concepts of "economic evaluation", "development of the transport system," determined that the economic evaluation of the transport system - it is an important commercial aspect of the development of the transport system, including the use of market forces and increase the efficiency of transport, the ability to predict passenger and cargo flows, evaluation commercial viability of the organization of intermodal transport, the expansion of investment funding for the renovation and modernization of outdated material and technical base. To carry out an economic assessment of the development of the transport system by using the indicators of economic efficiency, which in monetary terms, taking into account all kinds of outcomes and costs, resulting

from the activities. Analysis of the definition of the concepts of "economic evaluation", "development of a transport system" have theoretical significance to improve the definition of the economic assessment of the development of the transport system. The proposed definition of "economic evaluation of the transport system" and some measures to improve the performance will provide a comprehensive picture of the development of the transport system and its economic evaluation. This analysis of only the most important problems in the functioning of various modes of transport, awaiting urgent solutions, indicative of their scale, complexity, importance to the overall development of the economy of Ukraine. They require large investments and difficult organizational decisions. Objectively developed so that it is now necessary to solve the problems that have drastically affect the organizational, technical, technological side policies in transport and communications. In order to increase the effectiveness of marketing activities should regularly evaluate the competitiveness of transport services on the basis of economic, financial, technical and technological parameters.

Keywords: economic evaluation, transportation system, economy, economic evaluation, transportation, vehicle range, the development of the transport system.

Дорощук В. А.

Дефиниция экономической оценки развития транспортной системы

Аннотация: В статье отображены результаты теоретических исследований сущности понятий «экономическое оценивание», «развитие транспортной системы». Обобщая дефиницию понятий «экономическое оценивание», «развитие транспортной системы», определено, что экономическое оценивание развития транспортной системы - это важный коммерческий аспект развития транспортной системы, включая использование рыночных факторов развития и повышения эффективности деятельности транспорта, возможность прогнозирования пассажирских и грузовых потоков, оценка коммерческой эффективности организации перевозок различными видами транспорта, расширение инвестиционных источников финансирования для обновления и модернизации устаревшей материально-технической базы. Осуществить экономический оценки развития транспортной системы можно с помощью показателей экономической эффективности, которые в денежном выражении учитываются все виды результатов и затрат, полученных в результате проведенных мероприятий. Анализ дефиниции понятий «экономическое оценивание», «развитие транспортной системы» имеют теоретическую значимость по совершенствованию определения экономической оценки развития транспортной системы. Предложенное определение понятия «экономической оценки развития транспортной системы» и определенные меры по повышению эффективности деятельности позволят получить комплексное представление о развитии транспортной системы и его экономической оценки. Приведенный анализ только важнейших проблем функционирования различных видов транспорта, ожидающих своего неотложного решения, свидетельствует об их масштабности, сложности, значении для общего развития экономики Украины. Их реализация требует больших инвестиций и непростых организационных решений. Объективно сложилось так, что теперь нужно решать проблемы, которые должны коренным образом влиять на организационную, техническую, технологическую сторону политики в области транспортных коммуникаций. С целью повышения эффективности рыночной деятельности необходимо регулярно оценивать конкурентоспособность транспортных услуг на базе экономических, финансовых, технических и технологических показателей.

Ключевые слова: экономическое оценивание, транспортная система, экономика, экономическая оценка, транспорт, транспортный комплекс, развитие транспортной системы.

*Zlatova I.A.*¹

Modern car marketing

¹ *Zlatova Irina Alexandrovna, Master's Degree in Marketing, Odessa National Economic University, Ukraine*

Abstract: The article "Modern car marketing" by Zlatova I.A. contains the research of the world automotive market, in particular the most successful car brands and their marketing mix. Price policy of the companies, having the biggest world market shares a special attention is paid to. This research is dedicated to describing current world marketing trends. The main aim of the article is to determine new marketing methods of increasing car sales.

Keywords: automotive marketing, world car market, car branding.

Marketing passed the way from the production concept to societal one. So that modern car marketing differs from the marketing of the XX century. And nowadays it is always changing, adapting to demand, new technologies and other factors. The goal of this research work is to find out new effective

trends of modern marketing. Some marketing experts consider that car promoting must include 70:20:10 allocation model. It means that 70% of advertising budget should be spent on low-risk media options, 20% on innovation channels, which worked in the past, and 10% on high-risk marketing chan-

nels, involving new ideas. [1] This model allows predicting the financial result. But if all firms followed the same strategy, all of them would attract the same number of customers. It does not correspond the reality. So finding a new model becomes necessary. The analysis of marketing mix of the most profitable and successful brands will show the most effective marketing strategy.

Profit volume determines marketing efficiency. But profit depends on the margin. Such car brands as BMW and Volkswagen have different margins. That's why car brands must be segmented by price to exclude price impact on the marketing efficiency determination.

Market segmentation is a marketing strategy that involves dividing a broad target market into subsets of consumers who have common needs, and then designing and implementing strategies to target their needs and desires using media channels and other touch-points that best allow to reach them. There is a basis of market segmentation consisting of segmentation by gender, age groups, income, occupation, marital status. The most important segmentation in car marketing is segmentation by income, specifically by car price.

Car is the specialty good in the good classification; it costs a lot, so customers choose cars very clearly. Income of customers is a very important factor. You can change your preferences, choosing class of the car, motor type, color, body type. But you can't change your income, so you choose a car in the appropriate price category. This is a reason to divide car brands on a low and a mid price, a high price and a premium price segments. We will find

market leaders in each of these segments, using their market shares, calculating the number of cars sold in 2012. Then we will analyze each marketing mix of three car market leaders. We will consider companies with significant market shares such as Toyota Motor Corporation (including Toyota and Lexus), General Motors (including Chevrolet), Volkswagen Group (including Audi, Volkswagen, Bentley, Skoda, Seat, Porsche) and other brands with high level of consumer awareness in Europe and the other parts of the world such as Honda, Subaru, Suzuki, Mitsubishi, BMW Group (including BMW, Mini, Rolls Royce), Mercedes-Benz, Ford, Mazda, Kia, Hyundai, Nissan.

According to the information from the annual reports approximate price ranges of the most popular brands vary from \$11900 to \$752000. Detailed price ranges by brands are shown in the Chart No. 1.

According to this Chart the first price segment from \$11800 to \$115000 is represented by such brands as Skoda, Nissan, VolksWagen, Seat, Chevrolet, Hyundai, Ford, Suzuki, Kia, Toyota, Mazda, Honda, Mitsubishi, Subaru, Mini, the second price segment from \$28000 to \$375000 includes such brands as Audi, Lexus, Mercedes-Benz, Porsche and the third price segment from \$171000 to \$752000 is represented by BMW, Bentley, Rolls Royce. This segmentation is approximate, because price range depends on the class and the model of a car, equipment and accessories, manufacturing country and purchasing country, taxes and other factors.

The volume of sales in each of segments is represented in the Chart No. 2.

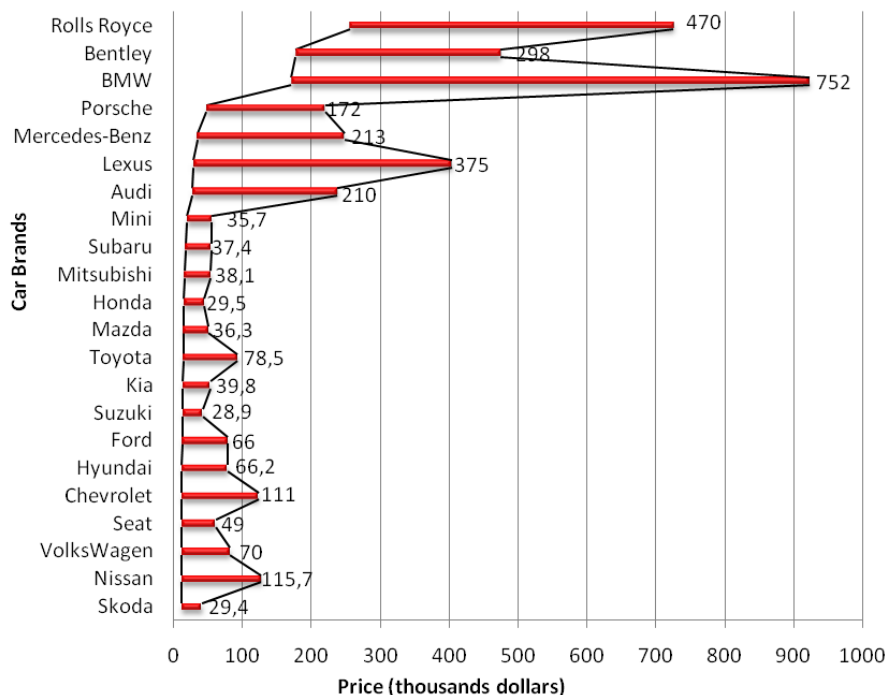

Chart No. 1. Price ranges of the 22 car brands of the world for 2013.

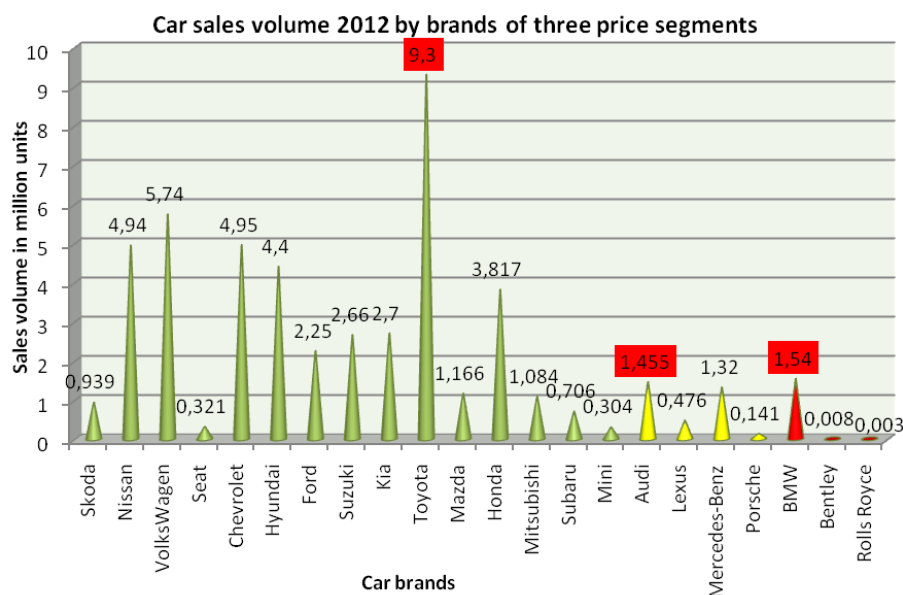

Chart No. 2 Volume of sales by brands for 2012 calendar year in million units

The leader of the first price segment is Toyota with its 9 million units sold, the second segment leader is Audi with its 1,455 million units sold (belongs to VolksWagen Group one of the top companies of the world which took the third place with 9,09 million units sold), the leader of the third segment is BMW with its 1,54 million units sold (belongs to BMW Group). Toyota belongs to Toyota Motor Corporation the world sales leader according to 2012 calendar year results. This corporation take the first place with its 9,75 million units sold. The second place in the world is taken by General Motors (represented by Chevrolet, GMC, Cadillac, Buick) with its 9,29 million units. But these brands are not popular in Europe except Chevrolet (4,95 million units), which can't compete with Toyota in its price segment.

Starting marketing mix analysis it is important to notice that Toyota is a Japanese company. It is associated with the high technologies, quality and innovations. Toyota is famous for its hybrid cars and highly represented societal marketing activity. Turning to 4 P's let's consider product of Toyota, including several hybrid car models. Company works at decreasing CO₂ emissions from production and ISO certification. Wide price range from \$14000 to \$78000 gives a possibility to cover different price segments and to meet a demand of the basic consumer groups. So Toyota can be classified as the mass market brand. Place conception implies logistics and distribution. The company relies on dealer networks to sell cars and to do services. Logistic systems optimize route and transport choices. Toyota promotes next generation vehicle technologies. Toyota takes part in motor spots and motor shows. Sponsorship of sports competitions is also a chapter

of marketing spending. This corporation has a close connection with society by holding various contests and events. One of them is Toyota Dream Car Art Contest. Toyota presents at social media such as Facebook, YouTube, Google + and such applications as Social Network Racer, ToyToyota, Hybrid Ninja and 86 World Report. Key word describing Toyota's strategy is KAIZEN – continuous improvement. The company follows the slogan “Think globally, act locally”, developing special marketing mix for each of the regions. All of these factors earn Toyota brand \$30 billion value reputation. Toyota has different slogans for the basic models, one of them is “Toyota Moving forward”.

The second and the third segments belong to luxury brands. Different car models of these two segments have different degrees of luxury from the premium to the ultra-luxury degree. Differences between cars affect their prices. The second segment leader is Audi. This brand is the quintessence of several brands merged into one. Being a German brand Audi is famous for its high technologies and strong management systems. Audi slogan is “Advancement through technologies”. Product policy involves investments in the innovations and new models creation. Price policy allows customers who have mid income to become owners of the famous car brand. Places of sales are located all over the world covering the deepest markets. Advertising campaigns always have brand style. Audi “four rings” is one of the most famous logo. The positioning of Audi as a luxury cars dictates branding marketing strategy.

The third leader is BMW German car as well. Strengths of BMW is CRM concept, skilled work-

force and new environmental technologies. These characteristics are common with Toyota, so it is not surprising that these car brands work at new vehicles with joint efforts. Product is oriented to innovators and conservatives at the same time because BMW cars combine German traditions and new technologies. Price of BMW cars shows the status and makes BMW attractive for all categories of consumers. Strong presence at Chinese market gives BMW increasing volume of sales. Promotion is classic for ultra-luxury brand. BMW slogan is "The ultimate driving machine".

Now we can sum up all modern marketing measures for increasing car sales:

1. Clear positioning. It means that marketing must be clearly focused on the target audience.
2. Following Consumer relationship management and Societal marketing concept including Green marketing. Environmental friendly technologies became popular at all kinds of markets.
3. Innovation process and new models creation are important for attracting new customers.
4. Entering new developing markets.
5. Creative slogan and logo redesign.
6. Regional marketing policy.

LITERATURE

1. Nick Bull Marketing cars: Change media gear // Ad-map - February 2013
2. Toyota Motor, General Motors, VolksWagen Group, BMW Group and other mentioned car brands Annual Reports 2012.

Златова И.А.

Современный автомобильный маркетинг

Аннотация: Статья содержит исследование мирового автомобильного рынка, в частности наиболее успешных автомобильных брендов и их комплекса маркетинга. Особое внимание уделяется ценовой политике компаний, занимающих наибольшую долю рынка. Данное исследование посвящено описанию современных мировых маркетинговых тенденций. Главная цель статьи состоит в определении новых маркетинговых методов увеличения продаж автомобилей.

Ключевые слова: автомобильный маркетинг, мировой автомобильный рынок, автомобильный брендинг.

Кузьмина М.С.¹, Обоимова В.Ю.²

Исторические аспекты возникновения управленческого учета, его роль и значение в управлении вузами

¹ *Кузьмина Марина Степановна, доктор экономических наук, доцент*

² *Обоимова Виктория Юрьевна, аспирант*

Воронежский филиал Российского государственного торгово-экономического университета, г. Воронеж, Россия

Аннотация: В статье рассматриваются исторические аспекты возникновения управленческого учета, особое внимание уделяется развитию и становлению управленческого учета в России, а также отмечается значение управленческого учета в управлении вузами.

Ключевые слова: управленческий учет, образование, вузы, Россия

С исторической точки зрения бухгалтерский учет зародился много тысячелетий назад, что обусловлено хозяйственной деятельностью человека, чего нельзя сказать об управленческом учете. В англоязычных странах управленческий учет известен более полувека, а официальное признание дисциплина получила в 1972 году в США благодаря Национальной ассоциации бухгалтеров (NAA – National Association of Accountants), ранее Национальная ассоциация по учету затрат (NACA - National Association of Cost Accountants) [1, 18]. В Россию управленческий учет пришел гораздо позже – в 90-х годах XX

века и был ориентирован больше на англо-американскую, чем на континентальную (западноевропейскую) модель.

Импульс для появления и развития управленческого учета дал научно-технический прогресс конца XIX - начала XX века. В это время происходит развитие науки и техники, рост машиностроения, появляются промышленные предприятия, формируется предпринимательство. Возникает конкуренция, появляется необходимость изыскивать действенные способы конкурентной борьбы. Информации о затратах становится недостаточно для управления предприятием, тра-

диционный бухгалтерский учет, в силу появления результирующих данных с опозданием, становится непригодным для принятия решений на опережение конкурентов, вследствие чего и происходит эволюция в учетных подсистемах.

В США и в Западной Европе эволюционирование проходит в несколько этапов: от трансформации калькуляционного учета в производственный учет (нельзя не отметить, что большое содействие этому оказали такие методы как “стандарт-кост” и “директ-кост”), от производственного учета в управленческий учет.

Относительно России картина становления управленческого учета выглядит иначе. Предвестником управленческого учета является калькуляция и нормативный метод учета, который был разработан и развит советскими экономистами в конце 30-х годов XX века [6, 45].

Термин «управленческий учет» в России появился в годы перестройки, с появлением большого числа кооперативов и совместных предприятий (было зарегистрировано более 200 тысяч кооперативов и около 1300 совместных иностранных предприятий). До этого момента учетная система в СССР существовала без особых изменений и без учета изменяющихся экономических условий в течение длительного периода времени. В 90-х годах, после распада Советского Союза и перехода России к рыночным отношениям, появилась объективная необходимость сближения правил и принципов российского бухгалтерского учета с учетом в зарубежных странах, в 1994 году началось реформирование бухгалтерского учета, которое продолжается и по настоящее время [2, 14].

Ввиду новых сложившихся экономических отношений, в условиях, когда рынок диктует свои правила, конкуренция ожесточается, становится необходимым постоянный контроль над формированием себестоимости производимой продукции, услуг, работ. Руководству компаний важно знать, какой доход приносит производимая продукция, и какой вид продукции быстрее продается. Для того чтобы предприятиям выжить в такой среде, возникает необходимость в пересмотре существующих методов учета и адаптации их в соответствии с международной системой учета, таким образом, возникает управленческий учет.

С целью объединить в единую структуру мировой опыт и практику по управленческому учету и поспособствовать его продвижению в России был создан экспертно-консультативный совет по управленческому учету при Министерстве экономического развития РФ.

Дисциплина “Бухгалтерский управленческий учет” была рекомендована к изучению государ-

ственной системой образования для студентов экономических вузов и факультетов, а также вошла в программу по подготовке и аттестации профессиональных бухгалтеров. Однако на текущий момент управленческий учет не регламентируется какими-либо правовыми актами, и решение о ведении управленческого учета является прерогативой руководства предприятия или его собственника.

За последние годы изучению принципов и методов управленческого учета, организации его постановки и внедрения посвящено множество работ таких известных российских ученых как М.А. Вахрушина, В.Ф. Палий, А.Д. Шеремет, В.Б. Ивашкевич, Т.П. Карпова и других, но единое мнение в отношении терминологии, сути управленческого учета отсутствует. Одни специалисты в области управленческого учета рассматривают его как самостоятельное течение, другие относят его к подсистеме бухгалтерского учета, например, О.Н. Волкова видит управленческий учет как интегрированную систему управления, а М.А. Вахрушина рассматривает управленческий учет как подсистему бухгалтерского учета, предположений по этому поводу весьма много.

Управленческий учет – это система информационного обмена в организации, предназначенная для принятия управленческих решений, направленных на достижение целей все организации [4, 21].

Управленческий учет можно определить как самостоятельное направление бухгалтерского учета организации, обеспечивающее информационную поддержку системы управления предпринимательской деятельностью [3, 16].

Факт того, что бухгалтерский финансовый учет неразрывно связан с управленческим учетом, является самым весомым.

По нашему мнению управленческий учет представляет собой систему сбора любой доступной информации, которая может помочь руководителю предприятия принимать эффективные управленческие решения согласно намеченным целям.

Управленческий учет предназначен только для внутренних пользователей, вся получаемая информация является коммерческой тайной и служит только для целей управления.

На сегодняшний день управленческий учет перерастает в стратегический учет и ориентируется на решение долгосрочных задач.

В крупных передовых российских компаниях проблем с управленческим учетом в большинстве случаев не возникает, особенно, если есть иностранные инвесторы или партнеры. Однако имеются проблемы, связанные с особенностями

функционирования российских предприятий. Традиционно предприятия и организации в России ориентированы на подготовку и представление отчетности для вышестоящих организаций, фискальных органов, при этом интересы самого предприятия отходят на второй план. В отличие от такого подхода в западной практике вопросам внутреннего учета уделяется максимальное внимание, уровень профессиональной подготовки специалистов выше, техническое оснащение лучше, опыт богаче.

Самое большое заблуждение в России заключается в том, что на обычного российского бухгалтера вваливают полностью все вопросы, касающиеся управленческого учета, следует помнить бухгалтер – это, прежде всего, сотрудник бухгалтерии, управленческим учетом должны заниматься все сотрудники организации от директора до рядового менеджера [1, 40].

Успех не только современных бизнес-структур, но и бюджетных организаций во многом зависит от умения менеджмента отладить систему и процессы управления в организациях, чему способствует внедрение грамотно поставленной системы управленческого учета.

Внимание управленческому учету должны уделять вузы, особенно в свете недавних событий – проверок их на эффективность и стремительной популяризации рейтинговой системы в области образовательных услуг.

Ни для кого не секрет, что современное образование в России уже давно имеет ряд проблем, таких как проблема педагогических кадров, их отток в другую сферу деятельности, вызванный невысокой заработной платой, низкий уровень финансирования образовательных учреждений по сравнению с западом, где львиная доля денежных средств тратится на систему образования. Международная деятельность, научно-исследовательская деятельность также уступает европейским странам. Кроме того, следует отметить отсутствие заинтересованности студентов в получении знаний. Так, по словам Андрея Фурсенко, серьезно к учебе относятся лишь 15-20 % студентов вузов [5].

Для улучшения качества российской сферы образования в этом году провели мониторинг деятельности федеральных государственных образовательных учреждений высшего профессионального образования и их филиалов. В мониторинге участвовал 541 вуз и 994 филиала, в результате чего были получены пугающие результаты: признаки неэффективности выявили у 136 вузов и 450 филиалов [7].

Вследствие того, что все чаще для оценки качества образовательных услуг применяют рейтинговую систему с различными стандартизованными показателями, рейтинги образования сейчас занимают центральное место в любой цивилизованной стране, ими стали интересоваться и наши российские соотечественники: политики, абитуриенты, работодатели, бизнесмены, научные деятели, пресса.

Мы считаем, что российской системе образования необходим пересмотр концепции управления вузом. Вузам необходимо самостоятельно разрабатывать программу для управленческих целей, разработка таких программ становится все более актуальной в связи с проводимой реформой образования. Для достижения высоких рейтинговых показателей руководству российских вузов необходимо проводить активную и целенаправленную работу по совершенствованию основных параметров деятельности, принимаемых в расчет в составлении различных рейтингов.

В этой связи необходимо внедрение на постоянной основе системы мониторинга основных параметров, что возможно обеспечить в рамках управленческого учета. К сожалению, в современных условиях управленческий учет отсутствует в большинстве вузов, поэтому высшим учебным заведениям предстоит серьезная работа с тем, чтобы перенять богатый европейский опыт и адаптировать его под российскую систему образования, принимая во внимания российскую культуру, традиции и менталитет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверчев И.В. Управленческий учет и отчетность. Постановка и внедрение (+ CD) / И.В. Аверчев. – М.: Вершина, 2009. – 512 с. + CD
2. Андросов А.М. Бухгалтерский учет и отчетность в России / А.М. Андросов. – М.: Менатеп-Информ, 1994.
3. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для студентов вузов, обучающихся по эконом. специальностям. 6-е изд., испр. / М.А. Вахрушина. – М.: Омега-Л, 2007. – 570 с.
4. Волкова О.Н. Управленческий учет: учеб. / О.Н. Волкова. – М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2009. – 472 с.
5. Арефьев Е. Комсомольская правда // Егор Арефьев 21.12.2010 Фурсенко: Тусовщиков надо отчислять из вузов [Электронный ресурс]. – (<http://stav.kp.ru/online/news/799391>).
6. Кузьмина М.С. Система учетно-аналитической информации для принятия управленческих решений / М.С. Кузьмина, И.А. Мещерякова, О.А. Перевертайло. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 400 с.

7. Сергеева М. РБК daily Ежедневная деловая газета // Мария Сергеева 21.11.2012 Министерство образования и науки обновило черный список вузов

России. [Электронный ресурс]. – (<http://rbcdaily.ru/society/562949985182213>).

Kuzmina M.S.; Oboimova V.Y.

Historical aspects of the emergence of management accounting, its role and importance in the management of higher education institutions

Abstract: The article is concerned with the historical aspects of the emergence of management accounting, its development and in Russia, and also notes the importance of management accounting in the management of higher education institutions.

Keywords: management accounting, education, universities, Russia

Валіулліна З.В.¹

Методичні підходи до оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення

¹*Валіулліна Зоряна Володимирівна, аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна*

Анотація: В статті обґрунтовані методичні підходи для забезпечення технологічного оновлення та оцінки ефективності використання коштів на оновлення та інноваційну діяльність, узагальнено ефекти від реалізації технологічного оновлення. Запропоновано використання методів, які дозволяють визначити економічну ефективність інвестиційних проектів в технологічне оновлення з точки зору суспільного добробуту.

Ключові слова: ефект, інвестиції, інновації, оцінка ефективності інноваційних проектів, показники ефективності проектів, підприємство пасажирського автомобільного транспорту, технологічне оновлення.

Постановка проблеми. Проблеми визначення і дослідження підходів до забезпечення технологічного оновлення, а також оцінки ефективності використання коштів на оновлення та інноваційну діяльність були і залишаються дискусійними, про що свідчать праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. На даний час в Україні не існує комплексного підходу стосовно дослідження проблеми оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення. Сучасний стан економіки України загострює значимість цієї проблеми особливо для підприємств пасажирського автомобільного транспорту. Недостатня увага державних органів влади впродовж тривалого періоду до проблем технологічного оновлення та інноваційної діяльності є однією із причин, чому виникла така ситуація в діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні підходи для забезпечення технологічного оновлення та оцінки ефективності використання коштів на оновлення та інноваційну діяльність постійно знаходиться в центрі уваги вчених та практиків. За останні роки вченими-економістами Р. Акбердином, І. Бланком, І. Бузько, А. Загороднім, В. Коссовим, В. Лівшицем Т. Майоровою, Ю. Стадницьким, А. Шахназаровим, О. Ястремською [1, 2, 3, 4, 5] та ін. було розроблено значну кількість наукових підходів до оцінки технологічного оновлення та економічно-

го обґрунтування інвестування у інноваційні проекти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поглибленої розробки потребують питання теоретичного і методичного обґрунтування щодо комплексного дослідження проблем технологічного оновлення та оцінки інноваційної діяльності. Однією з головних задач сучасного етапу розвитку економіки України є розробка та застосування сучасних методів і форм управління, контролю та створення умов для підвищення ефективності реалізації інноваційної діяльності та технологічного оновлення на підприємствах. Для інвесторів в умовах ринкової економіки особливо важливою є проблема оцінки капітальних вкладень із урахуванням ризику.

Мета статті. Метою статті є теоретичне та методичне обґрунтування науково-практичних рекомендацій для забезпечення технологічного оновлення та оцінки ефективності використання коштів на оновлення та інноваційну діяльність на підприємствах пасажирського автомобільного транспорту.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення технологічного оновлення з комерційної точки зору можна розглядати як інвестиційний проект пов'язаний з капітальними вкладеннями для отримання прибутку. Для євроінтеграції української економіки в світову забезпечення технологічного оновлення з урахуванням сучасного нау-

ково-технічного та інноваційного розвитку доцільно оцінювати прийнятими методами зарубіжної практики.

Базовими методиками в Україні для оцінки економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти є: «Методичні рекомендації економічної оцінки ефективності інвестицій в інновації» затверджені наказом Держінофонду України №37 від 29.05.1998р. та методичні рекомендації «UNIDO», розроблені ООН для оцінки ефективності інвестицій, що впроваджуються у країнах СНД [6, с.88].

Процес передінноваційних досліджень і збору інформації, необхідної для розрахунку ефективності інноваційного проекту, у повному обсязі досить трудомісткий і коштовний, тому звичайно, і оцінка ефективності проекту проводиться у два етапи. На першому етапі інноваційних досліджень проводиться попередня оцінка ефективності інноваційного проекту, мета якої полягає у визначенні доцільності проведення передінноваційних досліджень у повному обсязі. На другому етапі проводиться комплексне дослідження ефективності інноваційного проекту. Для попередньої оцінки ефективності проекту можна використати той же аналітичний апарат, що й для повномасштабних досліджень ефективності, замінюючи відсутні дані їхніми експертними оцінками й зменшуючи обсяг проведених розрахунків [7, с.260].

Необхідно також зазначити, що оцінка ефективності кожного інвестиційного проекту в інновації здійснюється з урахуванням критеріїв, які відповідають певним принципам, а саме [8, с.19]:

- вплив вартості грошей у часі;
- порівняння стану з "проектом" і "без проекту";
- облік альтернативних витрат;
- облік можливих змін в параметрах проекту;
- проведення розрахунків на основі реального потоку грошових коштів, а не бухгалтерських показників;
- відображення і облік інфляції;
- облік ризику, пов'язаного із здійсненням проекту.

Виділяють різні ефекти від реалізації технологічного оновлення та інноваційної діяльності, зокрема науково-технічний, економічний, ресурсний, соціальний та екологічний. Оцінювання забезпечення технологічного оновлення ПАТП охоплює окрім економічного ефекту, науково-технічний, ресурсний та соціальний з врахуванням екологічної безпеки на пасажирському транспорті. Такий комплексний підхід дає можливість в повному обсязі оцінити забезпечення технологічного оновлення ПАТП.

В економічно розвинених країнах особлива увага приділяється вивченню питання оцінки ефективності транспортних систем. Соціальна проблема у цих країнах стоїть на першому місці, з огляду на таку ситуацію ефективність транспортних систем враховує не лише їх рентабельність, а й соціальну складову – економію часу та коштів на поїздки, а також збитки, зумовлені шумом, забрудненням повітря, втратами часу, втратами міської території, яку можна використати з більшою користю, витратою енергії і загибеллю людей у дорожньо-транспортних пригодах (ДТП). Проте результати оцінки забезпечення технологічного оновлення ПАТП у багатьох випадках мають великі розбіжності через недосконалість методики розрахунків.

Для здійснення комплексного підходу до оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення ПАТП необхідно враховувати комплексну методичку оцінки ефективності оновлення підприємства, приділяючи увагу складному взаємозв'язку економічної, соціальної та екологічної результативності. Враховуючи загальноприйняті підходи [3] до оцінки ефективності інвестиційних проектів та особливості автомобільного транспорту.

Економічний ефект виступає в якості результативного кількісного показника, який повинен враховувати обсяги перевезень пасажирів та покращання якості надання послуг від здійснення інноваційної діяльності на підприємстві. Економічні результати можна представити в якості суми отриманого підприємством прибутку, а також в економії та попередженні затрат на перевезення завдяки забезпеченню технологічного оновлення ПАТП. Зазначимо, що економічний ефект для підприємства може бути як внутрішньотранспортний так і позатранспортний. Результатами внутрішньотранспортного економічного ефекту є скорочення транспортних витрат, зростання доходів, зменшення собівартості та затрат в процесі експлуатації транспортних засобів. До позатранспортного економічного ефекту належать ефекти, що відбуваються за межами транспортного підприємства, що надає послуги населенню: соціальний та екологічний ефекти, а також вдосконалення транспортного комплексу та інфраструктури.

Науково-технічний ефект від забезпечення технологічного оновлення виступає своєрідним результатом науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та проектів. Показники науково-технічного результату відображають покращання інформаційних технологій, сучасних технологічних процесів, використання нових видів рухомого складу, забезпечення більш високого ступеня автоматизації при наданні пос-

луг, інноваційний аспект прориву в ринковому середовищі – новизна для транспортної галузі держави, регіону або АТП.

Соціальний ефект від забезпечення технологічного оновлення ПАТП виражається якісними результатами, що забезпечують задоволення потреб населення, наприклад: покращання безпеки перевезень, зменшення часу на поїздку та підвищення якості надання послуг, зростання культурного та освітнього рівня населення. Найбільш розповсюдженим методом оцінки соціального ефекту є експертний. Експертиза очікуваних наслідків від забезпечення технологічного оновлення може проводитися у різних формах, а саме: індивідуальної чи колективної експертизи кваліфікованими фахівцями різних сфер діяльності; соціологічних опитувань споживачів послуг; референдумів з обговорення проектів, які стосуються інноваційного регіону.

Екологічний ефект технологічного забезпечення виявляється у зменшенні викидів шкідливих речовин в навколишнє середовище, зменшення рівня забруднення атмосфери шкідливими викидами. Тобто, для забезпечення умов досягнення екологічного результату необхідно: підвищувати вимоги екологічності до транспортних засобів, використовувати при наданні послуг альтернативні більш екологічні види палива.

Якщо оцінювати будь-який проект, що передбачає застосування технологічного оновлення, за кінцевими результатами, то будь-який вид інноваційної діяльності можна оцінити в грошовому еквіваленті. Критеріями кінцевої оцінки являється термін отримання фактичного економічного ефекту та ступінь ризику вкладення інвестицій [9, с. 427].

Для розрахунків показників оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення та інвестиційних проектів на практиці найчастіше використовують наступні методи [10, с.37]:

- методи прямого розрахунку;
- методи економічного аналізу (порівняння, балансовий, елімінування, графічний, розрахунок простих та складних процентів та ін.);
- статистичні методи (розрахунок абсолютних, відносних та середніх величин, групування показників та ін.);
- кореляційно-регресійний аналіз;
- метод дисконтування.

Дослідженнями доведено, що в процесі розрахунку показників ефективності проектів в транспортній галузі доцільно використовувати всі перелічені методи, але на різних стадіях проведення розрахунків. Так, методи прямого розрахунку можна використовувати для визначення конкретних показників та аналізу ситуацій у певний період часу, методи кореляційно-

регресійного аналізу – для прогнозування та визначення тенденцій зміни показників у розрахунковий період реалізації та впровадження проекту, а метод дисконтування – для визначення дисконтних показників оцінки ефективності інвестиційного проекту на основі моделювання потоків надання автотранспортних послуг, ресурсів та коштів за періодами реалізації проекту, тобто його життєвого циклу.

При виборі найкращого варіанту інвестиційного проекту важливо приймати до уваги розбіжність інтересів його учасників. Відповідно до методичних рекомендацій Держіннофонду України ефективність інноваційного проекту визначається: комерційною ефективністю, вона враховує фінансові наслідки реалізації проекту для його учасників і визначається співвідношенням фінансових затрат до фінансових вигід; бюджетною ефективністю – відображає фінансові наслідки здійснення проекту для державного, регіонального або місцевого бюджетів; народногосподарською економічною ефективністю, що враховує витрати і результати, пов'язані з реалізацією інвестицій в інноваційний проект.

Варто зазначити, що найбільш вагомим критерієм відбору проектів технологічного оновлення є комерційна ефективність, тому в першу чергу розглянемо метод дисконтування. Метод дисконтування грошових потоків на сьогоднішній день в зарубіжній практиці є найбільш розповсюджений.

До методів (статичні), які не передбачають використання концепції дисконтування відносять: метод визначення терміну окупності інвестицій; метод визначення рентабельності інвестицій або середньої норми прибутку на інвестиції.

Статичні методи передбачають фінансові потоки, що виникають у різні моменти часу оцінюються, як рівноцінні. Вони відносяться до простих методів оцінки економічної ефективності на ранніх стадіях проекту, за допомогою не громіздких розрахунків дають можливість отримати додаткову інформацію, для зниження ризику від невдалого вкладення грошових потоків [6, с. 93]. Такі методи найчастіше зустрічаються в умовах командно-адміністративної системи. Вони не є адекватними в сучасних ринкових умовах, так як не враховують зміну вартості грошей в часі, рівень інфляції та доходи від можливого реінвестування капіталу.

До методів (динамічні), в яких використовується дисконтування відносять: метод розрахунку чистої теперішньої вартості; метод визначення індексу доходності інвестицій; метод визначення внутрішньої норми доходності інвестицій; метод визначення терміну окупності інвестицій; метод визначення модифікованої ставки рентабельності.

Розрахунки вище перерахованих показників є загально відомими та широко описані у працях вчених-економістів [3, 6, 7, 11, 12, 13] та багатьох інших. У свою чергу, на основі проведеного

аналізу методичних підходів до оцінки економічної ефективності автором були визначені переваги та недоліки кожного показника (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз методичних підходів до оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення та інвестиційних проєктів

Переваги показника	Недоліки показника
Чиста теперішня вартість, NPV	
– дозволяє оцінити безпосередній ефект від забезпечення технологічного оновлення; – враховує вартість грошових потоків з урахуванням амортизаційних відрахувань; – урахує ставку дисконтування у просторово – часовому аспекті.	– не відображає зміну дисконтованої ставки впродовж реалізації проєкту, оскільки вона може змінюватися; – кінцевий ефект в абсолютному значенні.
Індекс рентабельності інвестицій, PI	
– дозволяє визначити в якій мірі збільшаться доходи підприємства в розрахунку витрат на одну гривню; – дозволяє вибирати один інвестиційний проєкт з ряду альтернативних, що мають однакове значення показника NPV; – враховує вартість грошей в часі.	– визначає лише відносну ефективність проєкту; – тісно пов'язаний з NPV.
Внутрішня норма доходності інвестицій, IRR	
– дає змогу визначити межу між прибутковими і збитковими інвестиціями для реалізації проєкту; – враховує вартість грошових потоків часовому аспекті.	– обмеження застосування цього показника; – застосування єдиного значення ставки дисконтування.
Термін окупності інвестицій, DPP	
– показує, за який строк можуть окупитися інвестиції в інноваційному проєкті; – враховує вартість грошових потоків часовому аспекті.	– пов'язаний з покриттям затрат за найкоротший час; – не сприяє проєктам, що приносять великі вигоди в більш пізні періоди; – не підходить для визначення прибутковості проєкту та порівняння проєктів з однаковими термінами окупності.
Модифікована норма доходності, MIRR	
– має єдине значення як для ординарного, так і для неординарного потоків; – є індикатором дійсної прибутковості проєкту.	– приведення на кінець року всіх доходів; – досить громісткі розрахунки.
Співвідношення вигід та затрат, В/С	
– визначає пріоритетність альтернативних варіантів, що мають приблизно однакові – значення NPV; – враховує вартість грошей в часі.	– оцінює тільки відносну ефективність проєкту; – не підходить для відбору взаємовключаючих проєктів.
Граничний індекс виробництва інноваційної продукції,	
– визначає відносну ефективність як конкретної продукції так і процесу її виробництва.	– обмеженість інформації, щодо вибору техніко-економічного орієнтиру при порівнянні інноваційної діяльності.

* Примітка: складено автором за [3, 6, 7, 11, 12, 13].

Висновки і пропозиції. Нині в Україні не існує універсальної комплексної оцінки ефективності забезпечення технологічного оновлення ПАТП. Для повної оцінки ефективності запропонованого технологічного оновлення необхідно проводити комплексне застосування наведених методик, враховуючи їх переваги та недоліки. Поєднання

переваг наведених показників та врахування їх недоліків дасть змогу зробити експертизу запропонованого технологічного оновлення ПАТП, встановити рівень економічної ефективності та розмір сумарного ефекту від забезпечення технологічного оновлення у грошовій та не грошовій формах з точки зору суспільного добробуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акбердин Р.З. Экономика обновления парка оборудования в машиностроении / Р.З. Акбердин. – М.: Машиностроение, 1987. – 185 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент / И.А. Бланк. – К.: Ника-центр, Эльга, 2001. – 448 с.
3. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов: Минэкономики РФ, Минфин РФ, Госкомитет по строительству, архитектуре и жилищной политике / В.В. Коссов, В.Н. Лившиц, А.Г. Шахназаров и др. – [2-е изд.] – М.: Экономика, 2000. – 421 с.
4. Стадницький Ю.І. Економічне обґрунтування та вибір оптимальних технологій / Ю.І. Стадницький, А.Г. Загородній, В.І. Поліщук. – Львів, Вид-во «Центр Європи», 1997. – 116с.
5. Ястремська О.М. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інвестиційного клімату/ О.М. Ястремська // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – 2005. – 3 (10). – С. 250-255.
6. Валюх А.М. Стратегія регіонального розвитку інноваційної діяльності (організація та управління): монографія / А.М. Валюх. – Рівне, – 2004. – 174 с.
7. Черноіванова Г.С. Показники ефективності інноваційних проектів / Г.С. Черноіванова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – №37. – С. 260-263.
8. Брич В.Я. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності / В.Я. Брич, Х.А. Снігур // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2011. – Випуск XVII, № 4. – С. 16-22.
9. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: учебник для вузов / Р.А. Фатхутдинов – 6-е изд., испр. и доп. – СПб.: Питер, 2008. – 448 с.
10. Блага В.В. Оцінка ефективності інвестиційних проектів як складова процесу прийняття інвестиційного рішення на підприємствах автомобільного пасажирського транспорту: Дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Харк. нац. автомобільно-дор. ун-т. – К., 2009. – 243 арк.
11. Верба В. Проектний аналіз: підручник / А. Верба, О. Загородніх. – Київ: КНЕУ, 2000. – 322 с.
12. БеньТ.Г. Методи визначення економічної ефективності інвестицій: порівняльний аналіз / Т.Г.Бень // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 41-46.
13. Однорог М.А. Методика визначення ефективності інвестиційного забезпечення на сучасному етапі / М.А. Однорог // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №11. – С. 7-11.

Valiullina Z. Methodological approaches effectiveness evaluation of technological renovation

Abstract: The article considers the problems of determining and researching the approaches to technological renovation, and effectiveness evaluation of utilizing funds for modernization and innovation. More profound investigation is required for theoretical and methodological justification in comprehensive research of technological renewal and innovation assessment. One of the main objectives of the present stage of Ukraine's economy development is the working out and application of advanced methods and forms of governance, control and creating conditions to improve the efficiency of innovation and technological renovation enterprises of passenger road transport. Providing technological renovation from a commercial point of view can be seen as an investment project associated with capital investment to achieve profit. Integration of the Ukrainian economy into the world one with the technological renewal based on modern scientific and technological development and innovation should be evaluated by the methods adopted in foreign practices. The article states that in the process of calculating efficiency projects in the transport sector it is advisable to use: the direct calculation methods, methods of economic analysis, statistical methods, correlation and regression analysis, the method of discounting. The methods (dynamic), which use discounting include: that of calculating the net present value of the method of investments profitability index determination, the method of identifying the internal rate of return on investments, the method of determining the payback period, the method of determining the modified rate of return. It is substantiated that for a complete evaluation of technological renovation enterprises of passenger road transport it is necessary to use complex application of the above mentioned methods. Their advantages and disadvantages consideration will enable to make an examination of the proposed technological company renovation, to set the level of economic efficiency and the size of the total effect of the technological renewal in monetary and non-monetary terms of social welfare.

Keywords: effect, investment, innovation, evaluation of innovative projects, projects performance indices, enterprises of passenger road transport, technological renovation.

Валиуллина З. В.

Методические подходы к оценке эффективности обеспечения технологического обновления

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы проблем определения и исследования подходов к обеспечению технологического обновления, а также оценки эффективности использования средств на обновление и инновационную деятельность. Углубленной разработки требуют вопросы теоретического и методического обоснование комплексного исследования проблем технологического обновления и оценки инновационной деятельности. Одной из главных задач современного этапа развития экономики Украины является разработка и применение современных методов и форм управления, контроля и создания условий для повышения эффективности реализации инновационной деятельности и технологического обновления на предприятиях пассажирского автомобильного транспорта. Обеспечение технологического обновления с коммерческой точки зрения можно рассматривать как инвестиционный проект связан с капитальными вложениями для получения прибыли. Для евроинтеграции украинской экономики в мировую обеспечения технологического обновления с учетом современ-

ного научно-технического и инновационного развития целесообразно оценивать принятыми методами зарубежной практики. В статье определено, что в процессе расчета показателей эффективности проектов в транспортно-автомобильной отрасли целесообразно использовать: методы прямого расчета, методы экономического анализа; статистические методы; корреляционно-регрессионный анализ, метод дисконтирования. К методам (динамические), в которых используется дисконтирование относят: метод расчета чистой приведенной стоимости, метод определения индекса доходности инвестиций, метод определения внутренней нормы доходности инвестиций, метод определения срока окупаемости инвестиций, метод определения модифицированной ставки рентабельности. Обосновано, что для полной оценки эффективности технологического обновления предприятий пассажирского автомобильного транспорта необходимо проводить комплексное применение приведенных методик. Учитывая их преимущества и недостатки, что позволит провести экспертизу предложенного технологического обновления предприятия, установить уровень экономической эффективности и размер суммарного эффекта от обеспечения технологического обновления в денежной и неденежной формах с точки зрения общественного благосостояния.

Ключевые слова: эффект, инвестиции, инновации, оценка эффективности инновационных проектов, показатели эффективности проектов, предприятие пассажирского автомобильного транспорта, технологическое обновление.

*Калина А.В.*¹

Выбор модели управления оплатой труда

¹ *Калина Алла Васильевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, Киевский Национальный экономический университет им. В. Гетьмана, Украина*

Аннотация: В статье рассматриваются существующие модели управления оплатой труда, которые характерны для организаций, функционирующих в нестабильных экономических условиях. При этом акцентируется внимание на оценке взаимосвязи производительности труда и заработной платы, поскольку от этого ключевого соотношения в большой степени зависят основные показатели экономической деятельности. Рассматриваются модели организации заработной платы и варианты соотношений между заработной платой и производительностью труда. Целевой функцией работы любого предприятия (его собственников и наемных работников) является максимизация дохода, т.е. для работников – средств на оплату труда, а для работодателей – чистой прибыли. Разрешение противоречий в интересах собственников и наемных работников происходит путем заключения коллективных и трудовых договоров. Для того чтобы выбранная модель организации заработной платы была эффективной и не оказалось так называемых подводных камней, необходимо чтобы каждое предприятие подготовило нормативную базу, включая пакет документов, касающихся не только самой организации оплаты труда, но и всех связанных с ней вопросов. При этом важно разработать и утвердить нормативные оценки результатов трудовой деятельности, порядок аттестации персонала, цели и основные параметры перспективного стратегического развития организации. Для любого развивающегося предприятия, приблизившегося к границам линейного роста, оптимизация затрат становится одним из приоритетных направлений повышения доходности. В ситуации финансового кризиса сокращение расходов для многих предприятий становится основным условием выживания. В такой период важно создать сбалансированную систему показателей как систему управления, а также создать стратегическую карту организации, чтобы обеспечить серьезные конкурентные преимущества. Однако для этого необходимо осуществить достаточно глубокий экономический анализ, выявить факторы, повлиявшие на отклонение показателей, используя различные методы факторного анализа на детерминированных моделях. Анализ деятельности промышленных предприятий показывает, что на каждом предприятии существуют резервы эффективности, позволяющие значительно сократить расходы и при этом не только не потерять в общей производительности, но даже увеличить ее. Для целенаправленного выявления и использования резервов экономии затрат на производственный персонал необходима технология комплексной оптимизации расходов, одними из которых являются расходы на оплату труда. Автор приходит к выводу, что в условиях нестабильной экономики модель управления оплатой труда может быть выбрана исходя из особенностей характера деятельности организации, но при этом соотношение между ростом производительности труда и оплатой труда должно отслеживаться. Государство в неустоявшихся экономических условиях должно контролировать оплату труда, проводить политику недопустимости задолженности по заработной плате и необъективности оценки затраченного труда.

Ключевые слова: модели, управление оплатой труда, производительность труда, заработная плата.

Успех и процветание любой страны и каждого субъекта экономики во многом зависят от эффективности работы персонала, а эффективность

– в значительной мере от организационно-экономического механизма управления оплатой труда. Сегодня все больше внимания уделяется

поиску эффективных моделей организации заработной платы и систем стимулирования труда работников, поскольку интересы людей меняются, а вместе с ними изменяются и взгляды на окружающую ситуацию. Широко известны три принципиальных под-хода к моделям организации оплаты труда.

Первая модель предполагает увеличение в структуре заработка доли его гарантированной части, увеличение ее до 80-90%. Этот вариант приемлем для крупных предприятий с четко регламентированными технологическими процессами, стабильными объемами производства. Предполагается, что в подобных условиях, при рациональном размещении, а также надлежащей подготовке и мотивации персонала, индивидуальные внутриквалификационные различия в результатах труда не составят более 10-20%. Основными путями повышения трудового дохода работника в этой модели являются либо трудовая карьера либо увеличение производительности труда.

Вторая модель, наоборот, противоположна первой и ориентирована на минимизацию гарантированной части заработка и индивидуализацию уровня оплаты труда на основе роста его переменной части. Подобный подход предполагает регулярный и детальный учет трудовых заслуг, проведение систематической оценки персонала, что несомненно, увеличивает трудоемкость расчетов по заработной плате. Главным фактором увеличения заработка в этой модели является наращивание индивидуального результата деятельности. Такая модель характерна для сферы малого бизнеса, фирм, функционирующих в сфере услуг. Эта модель имеет два варианта реализации: через гибкую тарифную систему и бестарифную систему. Два варианта подхода могут привести к нарушению значимости тарифной части, поскольку и в том и в другом случае большую роль играет человеческий фактор. И хотим мы этого или нет, но психология взаимоотношений будет играть важную, если не главную роль. Кроме того, с целью удержать работников на предприятии, для отдельных лиц переменная часть может быть увеличена.

Третья модель – так называемая модель «сквозного распределения», основанная на нормативах затрат заработной платы. Она предусматривает, что фонд оплаты труда предприятия формируется по остаточному принципу, после расчетов с поставщиками, кредиторами, выплаты процентов за кредит, формирования амортизационного фонда, отчислений от прибыли на развитие производства. Полученный фонд распределяется следующим образом. Выплаты индивидуального характера (доплаты за сверх-

урочные, работу в многосменном режиме, в праздничные и выходные дни, надбавки за профессиональное мастерство и др.), как и следует из их названия, начисляются работникам в индивидуальном порядке. Основная заработная плата начисляется подразделениям по нормативам затрат заработной платы на гривню, единицу или нормо-час продукции. И для этой модели характерно возрастание роли нормирования труда.

Мощным стимулом высокоэффективной и качественной работы, минимизации текучести кадров и стабилизации трудового коллектива является введение специальных гибких надбавок работникам за стаж работы. Как свидетельствует зарубежный (прежде всего японский) и отечественный опыт стимулирования труда, дополнительной наградой целесообразно поощрять стаж не более пяти лет. Вводить специальные надбавки за продолжительность работы персонала в течение более длительного срока не всегда эффективно, поскольку, с одной стороны, этого периода (пяти лет) вполне достаточно, чтобы человек раскрылся в интеллектуальном плане, показав свой потенциал, работоспособность и перспективы роста, с другой – эти надбавки с увеличением стажа могут трансформироваться из стимулов в антистимулы. Надбавки за стаж должны помогать руководству организации решать стратегические задачи через повышение профессионализма персонала, его участие в инновационном развитии и способствовать конкурентоспособности как персонала, так и предприятия.

Можно выделить основные критерии выбора модели организации оплаты труда в условиях рыночных отношений.

1. Соответствие выбранной модели специфике деятельности организации, особенностям технологического процесса, организации труда, финансовым возможностям фирмы, текущим и перспективным целям ее развития.

2. Целесообразность внедрения любых новых положений по организации оплаты труда следует оценивать с точки зрения как работодателя, так и наемных работников.

3. Установленная работнику заработная плата, как правило, должна рассматриваться им как «справедливая» заработная плата.

Работодатель через систему организации заработной платы пытается управлять поведением работников. Воздействуя на детерминанты поведения – мотивацию, компетенцию и квалификацию, – он должен использовать оплату труда как один из инструментов управления персоналом.

Работодателю необходимо помнить о том, что работники хотят получать «справедливую» заработную плату и гарантии «справедливости» при карьерном росте, увольнениях или решении со-

циально-трудовых конфликтов. Понятие «справедливости» одной и другой стороны отличаются. Но это должно быть решено в процессе социального диалога.

4. Доход работников должен состоять не только из основной заработной платы, но включать поощрения за текущие результаты работы, стимулирующие выплаты из прибыли, доплаты, надбавки, компенсации, социальные выплаты и дивиденды (если работник одновременно является и владельцем акций организации).

5. Служба управления персоналом должна четко контролировать динамику заработной платы во взаимосвязи с основными показателями деятельности предприятия. При оценке темпов роста заработной платы особое внимание должно уделяться ее соотношению с темпами роста производительности труда.

«Высокая заработная плата – высокая эффективность» – один из лозунгов современного менеджмента. Взаимосвязь роста заработной платы, эффективности и доходов показана на рис. 1.

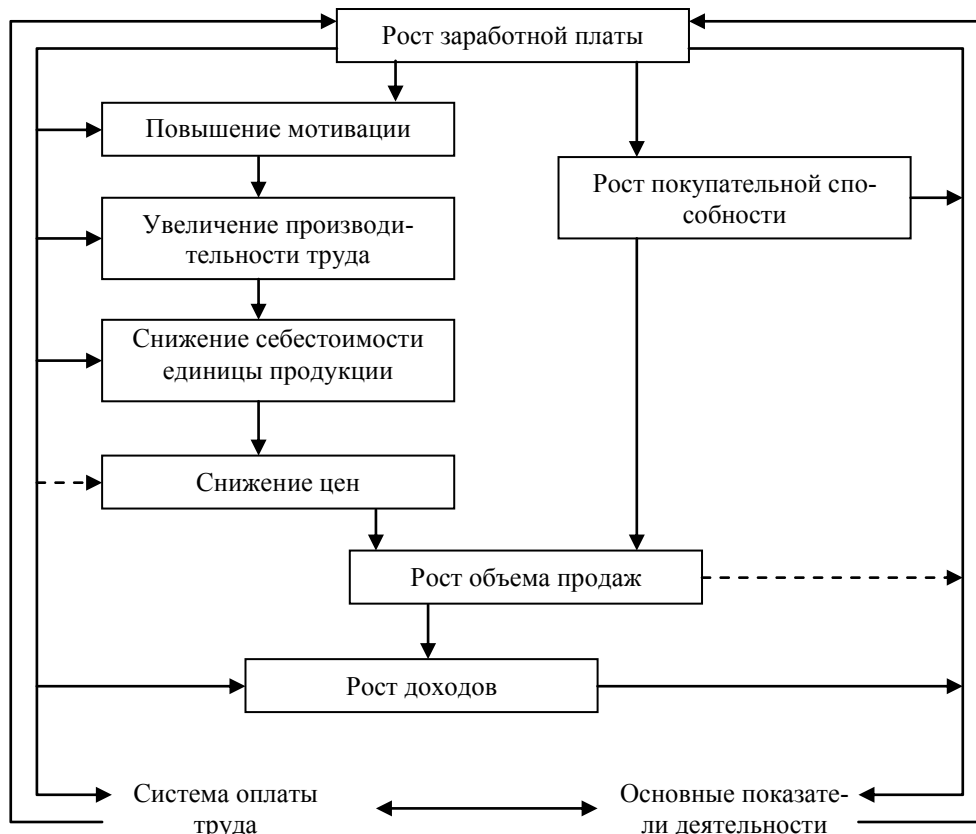

Рис. 1. Система взаимосвязи заработной платы с основными показателями деятельности предприятий

Ситуация, которая складывается на современном этапе, позволяет утверждать, что большинство стран с развитой рыночной экономикой сегодня все больше «социализирует» свою политику, максимально приближая ее к обеспечению потребностей работающих. В масштабах национальной экономики отношения труда и капитала приобретают все большей общности интересов в социально-экономическом развитии. Большую роль в этом играют регулирование производительности труда и заработная плата. Зарплата должна коррелировать с ростом производительности труда.

Вопрос о необходимости, экономической целесообразности и организационных возможностях опережающего роста производительности труда по сравнению с заработной платой исследуется

во многих научных трудах [2, 5-7]. В свое время В.М. Проскуряков и К.Ю. Лупанов, исследуя факторы роста и меру соотношения данных экономических категорий, отмечали, что равенство темпов роста производительности труда и заработной платы экономически целесообразно рассматривать исключительно в сфере материального производства и для условий краткосрочного периода времени. При этом авторы отмечали, что опережающие темпы роста производительности труда способствуют созданию необходимого дополнительного продукта в рамках национального хозяйства, что крайне необходимо для обеспечения расширенного воспроизводства и решения ряда социальных проблем [4]. Исследуя количественную сторону данного соотношения, Д.П. Богиня и В.Ф. Андриенко от-

мечают возможность установления оптимального соотношения темпов роста заработной платы и производительности труда, которое по их расчетам составляет 0,6 [1]. Из этого соотношения следует, что на каждый 1% роста производительности общественного труда средняя заработная плата должна расти на 0,6%.

Разработка новой политики в области заработной платы и ее адаптация к современным экономическим условиям должна осуществляться при неперменном учете соотношения темпов роста заработной платы и производительности труда. Исследование данного соотношения в практических условиях позволяет выделить три основных варианта, определяющие различные экономические ситуации, обусловленные различным соотношением темпов роста производительности труда и заработной платы:

– рост заработной платы пропорционален росту производительности труда;

– рост заработной платы отстает от роста производительности труда;

– рост заработной платы опережает рост производительности труда.

Данные варианты возможных соотношений рассмотренных показателей могут иметь различные вариации, которые определяются характером изменения производительности труда и заработной платы (рис. 2).

Первый вариант, для которого характерно пропорциональное изменение заработной платы относительно изменения производительности труда, можно считать идеальным. В масштабах государства он не порождает инфляцию, а для конкретного предприятия является важным экономическим стимулом повышению производительности труда работников (рис. 2а, прямая 1). Однако в практических условиях в течение длительного времени такое соотношение поддерживать достаточно сложно, и не всегда целесообразно.

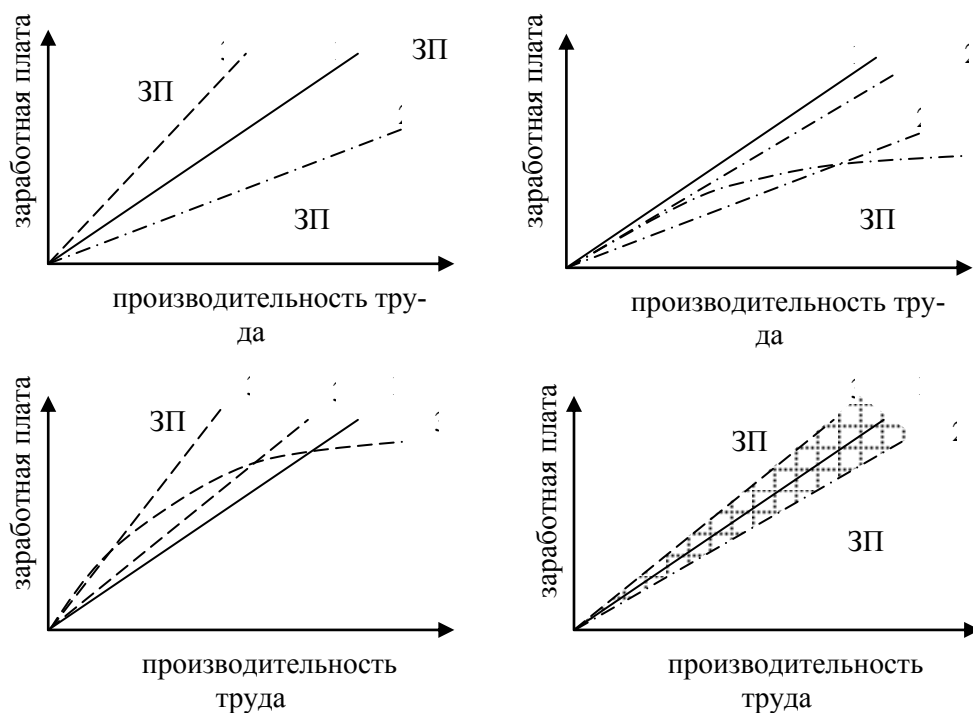

Рис. 2. Варианты соотношения производительности труда и заработной платы

Гораздо более распространенными являются ситуации, когда темпы роста заработной платы в большей или меньшей степени опережают темпы роста производительности труда (рис. 2а, прямая 3) или отстают от них (рис. 2а, прямая 2). По мнению Б. Плышевского опережающий рост производительности труда по отношению к заработной плате означает наличие в экономических отраслях источников финансирования расширенного воспроизводства, если же, наоборот, заработная плата растет быстрее производительности труда, это означает, что наблюдается

сужение источников развития экономики [3]. Ситуация, когда рост заработной платы отстает от роста производительности труда, не способствует возникновению инфляционных процессов, но и не содержит стимула к повышению производительности труда (рис. 2б). При этом могут иметь место различные варианты соотношений. Один из таких вариантов, когда отставание темпов роста заработной платы является несущественным (рис. 2б, прямая 2а) и практически отсутствует дестимулирующее воздействие на персонал. При этом превышение темпов роста

производительности труда может быть не связано с трудовыми усилиями работников и не сопровождается адекватным изменением заработной платы.

При возникновении существенных различий в темпах изменения показателей (рис. 2б, прямые 2б, 2в) необходимо принятие соответствующих управленческих решений, направленных на предотвращение негативных последствий, связанных с возможностью уменьшения индивидуальной производительности труда в перспективе в связи со снижением мотивации работников. В таких случаях повышение заработной платы может осуществляться каждый раз при наличии существенной разницы в темпах изменения производительности труда и заработной платы. Данная ситуация предполагает осуществление постоянного мониторинга динамики показателей и сопоставление коэффициента опережения с некоторым критерием, наличие которого экономически оправдано для конкретных условий. Если темпы роста заработной платы опережают темпы роста производительности труда, то до определенного уровня такой вариант стимулирует рост производительности труда и одновременно способствует развитию инфляции (рис. 2в). Ситуация, когда наблюдаются чрезмерно высокие темпы роста заработной платы (рис. 2в, прямые 3б, 3в), нарушает связь между затратами труда и уровнем его оплаты, что в конечном итоге также приводит к снижению производительности труда.

Рассмотрение трех возможных вариантов соотношения производительности труда и заработной платы и их влияние на экономические процессы позволяет обосновать возможные пределы отклонения темпов изменения данных показателей, которые в общем случае можно считать приемлемыми для всех предприятий независимо от их отраслевой принадлежности. На рис. 2г показана условная область экономически приемлемых соотношений показателей, которая предполагает наличие случаев незначительного отклонения показателей, как в сторону превышения темпов роста заработной платы, так и в сторону их отставания. Такое положение может быть вызвано нестабильностью экономики, ошибками в принятии управленческих решений, а также упущениями в расчетах или в выборе метода факторного анализа.

Экономическая политика государства по повышению заработной платы должна основываться на учете требования опережающего роста темпов национального дохода по сравнению с темпами роста фонда оплаты труда в материальном производстве. Это требование должно выполняться также и на уровне конкретного пред-

приятия, что позволит в перспективе обеспечить необходимые условия для экономического развития. В настоящее время из-за диспропорции в соотношении темпов роста производительности труда и заработной платы целесообразно осуществлять постепенный переход к такой модели, которая бы обеспечивала прямо пропорциональное изменение оплаты труда в зависимости от изменения уровня производительности труда.

Принципиальным отличием постиндустриальной экономики от индустриальной по отношению к человеческому фактору является тот факт, что информационная технология по своей сути нацелена не на вытеснение людей из производственного процесса, а наоборот, на создание условий для более эффективного использования высококвалифицированных специалистов в производственном процессе. Современное производство требует преимущественно инициативных высококвалифицированных работников, обладающих способностью и желанием осознанно относиться к производству, понимать логику производственного процесса и стремиться к его совершенствованию. Внедрение передовых технологий в корне меняет устоявшиеся порядки на производстве: устраняются лишние иерархические уровни, координирующие звенья. Рабочие и специалисты часто действуют не по существующим инструкциям и указаниям, а самостоятельно, в зависимости от возникающих ситуаций и исходя из своих знаний и опыта, вступая при этом в неформальные контакты с высшим руководством и своими коллегами. Кроме производственной независимости, высококвалифицированные специалисты имеют и другие важные особенности, например, способность к познавательной мобильности, то есть способность быстро ассимилировать новые разнообразные знания; совмещают сложные профессии. Именно такой процесс способствует росту компетенции работников.

Таким образом, исходя из реалий новой информационной (постиндустриальной) экономики, по-новому трактуется человеческий фактор, его мотивация к трудовой деятельности, где преобладают уже надутилитарные факторы, то есть стремление к самовыражению, личностному росту и т.д. Отсюда резко возрастает значение образования и специальной профессиональной подготовки. Образование и подготовка работников в постиндустриальной экономике должны быть направлены прежде всего на развитие познавательных способностей, и они должны продолжаться в течение всей их трудовой жизни. Это означает, что современный работник, если он не желает быть вытесненным из сферы трудовой деятельности, должен обладать широкими

знаниями. Широта знаний и способность выполнять многообразные функции в пределах профессии – гарантия устойчивой занятости в современном высокотехнологическом производстве и, соответственно, получения определенного уровня оплаты труда.

Как видим, постиндустриальный тип производства характеризуется тем, что деятельность человека теряет свои утилитарные мотивы и руководствуется стремлением личности к развитию и совершенствованию. Полезность результата такой деятельности уже не является индивидуальной полезностью, будучи вполне субъективной, а ее цель не предусматривает никакого материального воплощения.

Для постиндустриального общества характерным является раскрытие человеческих способностей. Для него характерно использование таких стимулов, как стремление к творческой самореализации, самовыражению, личностному росту и др., которые мобилизуют способности и возможности каждого человека.

Такая модель стимулирования труда, ориентированная исключительно на заработную плату, слабо отображает сложность мотивационного

поведения людей, не соответствует полностью его требованиям и нуждается в дополнении. Объективно возникает необходимость не замены одних стимулов на другие, а создание такой системы стимулирования, в которой наряду с материальными присутствовали бы стимулы социальной направленности, учитывающие индивидуальные особенности работника, изменение его отношения к труду и производству, его ориентацию на ценности, присущие именно этому человеку или группе людей. При этом постепенно должно возрастать влияние государства на сферу оплаты труда и формирование доходов.

По нашему мнению, оптимальная модель формирования механизма рыночного управления оплатой труда в условиях нестабильного развития экономики должна сохранить три основных блока: государственное регулирование (формирование государственной политики в области оплаты труда; нормативное регулирование и механизм соблюдения норм), нормативно-договорное регулирование на различных уровнях и рыночное саморегулирование. И при этом государственное регулирование должно быть главенствующим.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богиня Д.П., Андриенко В.Ф., Бабич В.П. Производительность труда: факторы и резервы роста. // К.: Издательство «Наукова думка». – 1983. – С. 104.
2. Никифорова А. О соотношении роста производительности и заработной платы // Общество и экономика. – 2001. – № 7-8. – С. 95-110.
3. Плышевский Б.П. Соотношение динамики производительности и оплаты труда // Вопросы статистики. – 2002. – № 6. – С. 3-6.
4. Проскуряков В.М., Лупанов К.Ю. Производительность и оплата труда: факторы роста и соотношения // М.: Экономика. – 1986. – С. 35-36.
5. Ревенко А. Заробітна плата в операційних витратах підприємств // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7 – С. 7-14.
6. Ревенко А. Продуктивність праці в сучасних умовах // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2 – С. 32-37.
7. Харченко М. Оплата праці: реформування на основі нової єдиної тарифної сітки // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 5 – С. 3-9.

Kalina Alla V. Choice of model management remuneration of labor

Abstract: The article examines existing models of management salaries, which are characteristic of organizations operating in unstable economic conditions. In this case, the focus is on assessing the relationship of labor and wages, because of this key relations depend to a greater extent are the main indicators of economic activity. The models of the organization of wages and options relations between wages and productivity. The objective function of any enterprise (its owners and employees) is to maximize revenue, that is for the workers – the means to pay, and for employers – net income. Resolution of conflicts in the interests of owners and employees is by means of collective agreements and labor. In order to choose a model organization of wages was effective and did not have the so-called pitfalls, it is necessary that each company has prepared a regulatory framework, including documents relating not only to the organization of wages, but also all the related issues. It is important to develop and adopt a regulatory evaluation of the results of work, the order of evaluations, objectives and main parameters of forward-looking strategic development of the organization. For any growing business, close to the borders of linear growth, cost optimization is becoming one of the priorities of increasing profitability. In a situation of financial crisis, reduced costs for many businesses is the main condition for survival. In this period it is important to create a balanced scorecard as a management system, and create a strategic map of the organization to provide significant competitive advantages. However, for this it is necessary to carry out deep enough economic analysis to determine the factors that influenced the deviation of using different methods of factor analysis on deterministic models. Analysis of industrial activities shows that in every enterprise, there are reserves of efficiency to significantly reduce costs and at the same time not only did not lose in the overall performance, but even increase it. In order to identify targeted and cost savings of using the reserves to production personnel necessary technology integrated cost optimization, some of which are labor costs. The author comes to the conclusion that in a volatile

economy model of management salaries can be chosen based on the features of the character of the organization, but the relationship between labor productivity and wages should be monitored. The state in unsettled economic conditions must control labor costs, a policy of non-salary arrears and biased estimates of labor input.

Keywords: models, management remuneration of labor, labor productivity, wages.

Mészáros Kis Éva¹

A beolvadás és a tőkeemelés adózási hatásai Magyarországon

¹ *Mészáros Kis Éva, postgraduate student, Corvinus University of Budapest, Hungary*

Ha egy gazdasági társaság egy másik társaság felvásárlását tervezi, akkor annak adózási következményeit is fontos szem előtt tartani. A vállalkozások adóoptimalizálásra törekednek, ezért adózási szempontból célszerű olyan társaságot választani, mely a felvásárlás következtében hozzájárul az adóalap csökkentéséhez.

Vizsgáljuk meg az adóalap csökkentésének lehetőségeit egy esettanulmánnyal. Az X cég több évtizede jelen van a magyarországi piacon, és 2010 és 2011 években több mint 100 millió forint negatív társasági adóalappal rendelkezett. Az Y cég az X cég üzlet részének megvásárlása során üzleti vagy cégértéket számolt el. Az Y cég a goodwill után értékcsökkenést is elszámolt. A beolvadást követően a Z külföldi anyavállalat tőkeemelést hajtana végre az általa alapított Y társaságban úgy, hogy az Y – ba apportálja a vele szemben fennálló kölcsönkövetelését. Ekkor felmerül a kérdés, hogy az előzőekben vázolt tranzakcióknak (beolvadás és tőkeemelés) milyen adózási hatásai vannak? A következőkben kifejezem a felvetett problémák általam javasolt megoldását.

Az átalakulás szabályait az 1996. évi LXXXI. Törvény (Tao) 16. § foglalja magába. Ezen kívül a 2000. évi C törvény (Sztv.) 135. § - 143. § fogalmazza meg az átalakulásokkal kapcsolatos számviteli szabályokat, valamint a 2006. évi IV. törvény (Gt) 69. § - 81. § szintén fogalmaz meg szabályokat a társaságok átalakulására vonatkozóan.

Beolvadás esetén a beolvadó társaság (X) vagyona az átvevő gazdasági társaságra (Y) száll át, mint jogutód gazdasági társaságra [1], ezen kívül a jogelőd adólevonási jogát a beolvadást követően a jogutód gazdasági társaság gyakorolhatja [2]. Tehát ha az X beolvad az Y társaságba, akkor változás következik be a tulajdonos személyében is, valamint az eszközeinek tulajdonjoga az Y társaságra száll át. E tranzakció a visszerhes vagyonátruházási illeték hatálya alá esik, kivéve, ha az ügylet megfelel a kedvezményezett átalakulás [3] feltételeinek. Ha teljesülnek a kedvezményezett átalakulás feltételei, akkor az Y társaság áfa mentesen és illetékmentesen juthat hozzá az X társaság vagyonához.

E mellett az X társaság 2010 és 2011 – es években jelentős negatív adóalappal rendelkezett, és ha az Y társaság érvényesíti a beolvadás lehetőségét, akkor elhatárolhatja az előző évek veszteségét és ezzel az összeggel csökkentheti a társasági adó alapját [4]. Az előző évek veszteségével addig a mértékig csökkenthető a társasági adó alapja, míg az nem válik negatívvá [5].

Az Y társaság goodwillt számolt el az X üzlet részének megvásárlásakor, melyet a beolvadás során a saját tőkével szemben ki kell vezetni [6]. Ha az Y társaság elszámolja a goodwill értékcsökkenési leírását, akkor ez adóalap korrekciós tételként jelentkezik, és az elszámolt értékcsökkenés összegével csökkenteni lehet a társasági adó alapját. Ily módon az Y társaságnak adózási szempontból megérné beolvasztani az X vállalkozást. A beolvadás megvalósítása mellett szólhat még az adózási szempontokon kívül az, hogy az Y társaságnak lehetősége nyílik kiaknázni a szinergiahatást. Viszont azzal is számolnia kell, ha az akvizíció megvalósítását követően létrejött növekedés nem biztos, hogy az Y társaság értékét is növeli.

Az Y társaság a beolvadás előtt felvásárolta az X cég egy részét. Ebből is származhat előnye, mégpedig úgy, hogy legalább 30 % részesedést vásárol, és ezt bejelenti az adóhatóságnak [7]. Ezt a bejelentett részesedést értékesíti, és az adóévi árfolyamnyereséggel csökkentheti a társasági adó alapját, feltéve, hogy az értékesítést megelőzően 1 évig tulajdonában állt a részesedés [8].

A Z cégnek az Y társasággal szembeni kölcsönkövetelésének apportálásával az lehet a célja, hogy az Y társaságot a negatív saját tőke rendezésének megoldásában segítse. A fennálló kölcsönkövetelés teljes összegben apportálható, mely azt jelenti, hogy a törzstőke megemelhető a bevitt követelés összegével, amennyiben a tagi kölcsönt (tulajdonosi követelést) az adós elismerte. Ezen kívül, ha megtörténik a törzstőke minimális felemelése, akkor a követelés az Y társaság tőketartalékában is elhelyezhető [9]. A nem pénzbeli hozzájárulás a követelés mellett lehet bármilyen vagyoni értékkel rendelkező dolog, szellemi alkotáshoz fűződő vagy egyéb vagyoni értékű

jog [10]. A cégjegyzékbe történő bejegyzést megelőzően a Z cég által nyújtott tagi kölcsönt az Y társaság rendelkezésére kell bocsátania, és ezt az Y - nak tulajdonossal szembeni kötelezettségként kell állományba venni. Amikor megtörténik a tőkeemelés bejegyzése, akkor kell a tőkeemelés összegét a jegyzett tőkére könyvelni (megosztás esetén jegyzett tőkére és tőketartalékra), majd a követelés és kötelezettség számlák összevezetésére is ekkor kerül sor, azaz megszűnésük ekkor történik (mivel önmagával szembeni követelés és kötelezettség) [11]. Ennek megfelelően a számviteli elszámolás a tőkeemelés bejegyzése előtt:

T 1-3 Eszközök K4 (3) Jegyzett, de be nem fizetett tőke

A bejegyzést követően:

T 4 (3) Jegyzett, de be nem fizetett tőke K4
Jegyzett tőke

T4 Rövid lejáratú kötelezettségek K3 Követelések

Ebből látszik, hogy tőkeemelés követelés apportálásával az Y társaságnál nem keletkeztet adófizetési kötelezettséget, mivel nem érinti az eredmény-számlákat. Valamint az apportot adónál (Z cég) nem keletkezik áfa fizetési kötelezettség, mivel az Y társaság belföldi áfa alanyának minősül, és nincs különleges áfa státusza [12]. Ezt támasztja alá a 2007. évi CXVII törvény (Áfa) 17§ 1) bekezdése is.

A Z cég azért hajtotta végre a követelés apportálását, hogy ezzel csökkentse az Y társaság pénzügyi

nehézségeit. Erre más módon is lehet megoldást találni, pl. osztalék apportálásával végrehajtott tőkeemeléssel. Ennek szintén nincs eredményhatása, így adófizetési kötelezettséget nem keletkeztet, ezért szintén praktikus lehet az Y számára [13].

Az Y társaság pénzügyi nehézségeinek enyhítésére egyéb megoldás is alkalmazható: pl. kötelezettség átvállalás az anyavállalat (Z cég) részéről. Ennek következtében anélkül juthat forráshoz az Y társaság, hogy pótlólagos adófizetési kötelezettség keletkezne. A 2000. évi C törvény (Sztv) 86. § 4. bekezdésének d) pontja szerint az átvállalt kötelezettséget rendkívüli bevételként kell elszámolni. Ezzel az összeggel pedig az Y társaság csökkentheti adóalapját, mivel a Z cég egy külföldön bejegyzett nem off – shore cég, és teljesíti azt a feltételt, hogy az átvállalt kötelezettséget nem ráfordításként, hanem részesedése bekerülési értékének növekedéseként mutatja ki [14]. Ezen kívül a Z cég pénzügyi segítséget is nyújthat az Y társaságnak hitel formájában. Ebben az esetben az Y társaságnál a kapott hitel után fizetett kamattal korrigálható az adózás előtti eredmény, mely adóalap csökkentő tételként jelenik meg.

Láthattuk, hogy a beolvadás és a tőkeemelés segítségével hogyan csökkenthető a cégek társasági adóalapja. A hatályos törvények okos felhasználásával a vállalatok adóoptimalizálásra való törekvése nagyobb mértékben megvalósulhat.

IRODALOM

1. 2006. évi IV. törvény (gtv) 81. § (1) bekezdése
2. <http://cegvezetokklubja.hu/2007/03/1-adolevonasi-jog-az-afa-tv-ben/>
3. 1996. évi LXXX törvény (tao) 4. § 23/a), 16. § 2. bekezdés a) és d) pontjai
4. 1996. évi LXXXI törvény (tao) 17. § (1) bekezdése
5. 1996. évi LXXXI törvény (tao) 17. § (3) bekezdése
6. 2000. évi C törvény (sztv) 141. § (9) bekezdése
7. 1996. évi LXXXI törvény (tao) 4. § 5.
8. 1996. évi LXXXI törvény (tao) 7. § 1) bekezdés dz)
9. http://www.portfolio.hu/gazdasag/jog/tagi_koveteles_a_pportalasa_lehet_vagy_nem_lehet.131503.html
10. 2006. évi IV. törvény (Gt.) 13 § 2) bekezdése
11. <http://www.eutax.hu/informacios-adatbazis/kovetelek-portalasa>
12. <http://www.konyvvizsgaloiroda.hu/letoltesek/SAJ%20C1T%20T%D5KE%20-%20T%D6RZST%D5KE/T%20F6rzt%20F5ke%20%28jegyzett%20t%20F5ke%29%20felemel%E9se%20%28kft%29.pdf>
13. <http://correct.hu/hu/hirlevelek/archive/view/listid-1-correctkronikak/mailid-21-correct-kronika-2012-5>
14. <http://www.eutax.hu/informacios-adatbazis/kotelezettseg-elengedese-illetve-atvallalasa>

Meszaros Kis E.

The influence of the fusion and the capital increasing on the taxation in Hungary

Abstract: The influence of the fusion and capital increasing on the taxation of the companies was studied. First of all it was established the model question based on activity of three companies. After that the analysis of the possible solutions were done based on the relating laws and tricks.

Чукурна О.П.¹

Вплив економічних процесів в Україні на розвиток теорії маркетингу

¹ Чукурна Олена Павлівна, кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Анотація. В статті розглянуто рівень розвитку економічних процесів в Україні та трансформаційні зрушення, які пов'язані з переходом до постіндустріальної формації. Проведено аналіз статистичної інформації щодо галузевої структури економіки України, рівня інноваційного потенціалу країни та структури зайнятості населення в галузях економіки. Проаналізовано вплив економічних процесів на розвиток теорії маркетингу. Охарактеризовані відмінності комплексу маркетингу в умовах індустріальної та постіндустріальної економіки. Визначено чинники прояву різних факторів ціноутворення в умовах постіндустріальної економіки, як базового елементу комплексу маркетингу.

Ключові слова. Економічні процеси, постіндустріальна економіка, інновації, комплекс маркетингу, цінова політика.

В сучасних умовах розвитку світового господарства чітко намітилися тенденції зміни економічної формації. Нині економічний базис формують галузі, пов'язані з третинним сектором економіки, в основі якого знаходиться виробництво послуг, технологій, програмних продуктів та інших нематеріальних цінностей. В цих умовах виникає необхідність дослідження структури розвитку галузей економіки, які починають формувати економічний базис в Україні в період трансформаційних зрушень. Економічні процеси впливають на підприємницькі процеси та маркетингову діяльність підприємств. Постіндустріальна епоха вплинула на розвиток теорії маркетингу та появу нових маркетингових концепцій, в тому числі інформаційної концепції маркетингу. В цьому контексті, класичне розуміння комплексу маркетингу також трансформується з урахуванням нових рис які притаманні постіндустріальній економіці.

Дослідженням проблем розвитку процесів в постіндустріальній економіці займаються багато зарубіжних і українських учених, таких як: М. Портер, В. Іноземцев, С. Дятлов, І. Лазарев, Р. Ніжегородцев та ін. Проте, питання трансформаційних змін та їхній вплив на окремі галузі економіки потребує постійних досліджень. Питання впливу економічних процесів на розвиток теорії маркетингу вивчено недостатньо та потребує більш детального обґрунтування. Саме тому, метою написання даної статті є аналіз структури розвитку економіки України, дослідження факторів, які впливають на формування постіндустріального економічного укладу та їх вплив на розвиток теорії маркетингу.

В цьому контексті цікавим є досвід трансформацій в світовій економіці, де формування постіндустріального економічного базису йде більш високими темпами починаючи з 80-их років ХХ ст. В постіндустріальній економіці прові-

дна роль відводиться галузям, які відносяться до сфери послуг. Розглядаючи галузеву структуру ВВП розвинених країн можна побачити, що більше половини валового продукту цих країн формується за рахунок розвитку сфери послуг. Сьогодні, до постіндустріальних країн відносять США, в економіці якого на сферу послуг доводиться 79% ВВП за підсумками 2011 року, країни Євросоюзу (сфера послуг – 73,2 % ВВП за 2011 рік), Японію (75,6 % ВВП за 2011 рік) і Росію (63,7 % ВВП за 2011 р.) [1]. Ця статистика, свідчить про тенденцію переходу до постіндустріального устрою провідних країн світу при збереженні базових галузей промисловості. В постіндустріальній економіці найбільший вклад у вартість матеріальних благ вносить сфера послуг та обігу, а також знання та інформація. Цей сектор стає більш економічно ефективним, ніж сфера матеріального виробництва. Найбільший розвиток отримують наукомістські, ресурсозберігаючі та інформаційні технології. В Україні структура економіки за 1990-2011 рр. виглядає наступним чином (рис.1).

Статистична інформація свідчить про те, що в українській економіці чітко намітилася тенденція щодо переходу до постіндустріального економічного устрою із збереженням базових галузей – сільського господарства та промисловості. При чому, ці галузі діяльності також вносять великий вклад в розвиток постіндустріальної економіки, оскільки саме в них здійснюються інноваційні розробки в сфері біотехнологій, генетики, обчислювальної техніки та ін. Про трансформаційні зрушення також свідчать дані держкомстату України про розвиток підприємництва по галузях економіки (рис.3.). Розглядаючи структуру зайнятості за галузями економіки за 2011 рік видно, що найбільша зайнятість спостерігається у готельно-ресторанному господарстві (24%), на другому місці знаходиться сільське та

лісове господарство (17%), на третьому місці – промисловість (16%), торгівля займає четверте

місце в цьому розподілі (12%). Інші сфери зайнятості мають низькі показники (рис.2.).

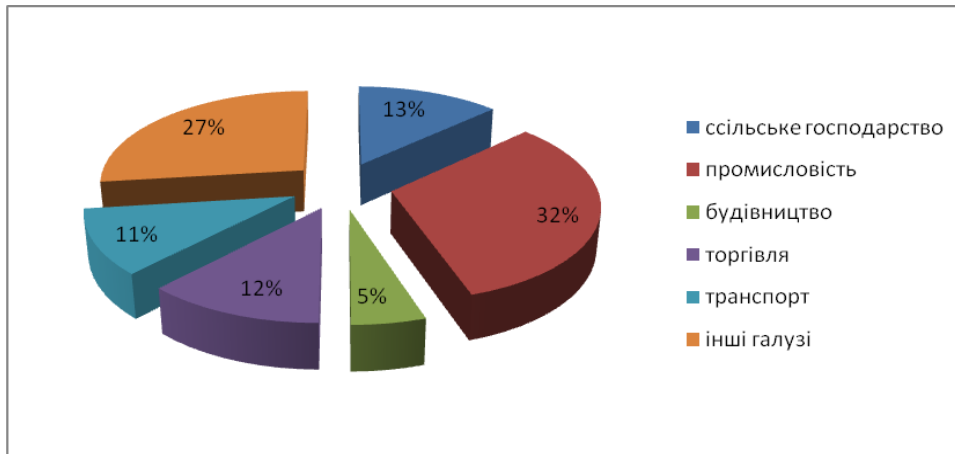

Рис. 1. Структура економіки України за 1990-2011 рр. за галузями [2].

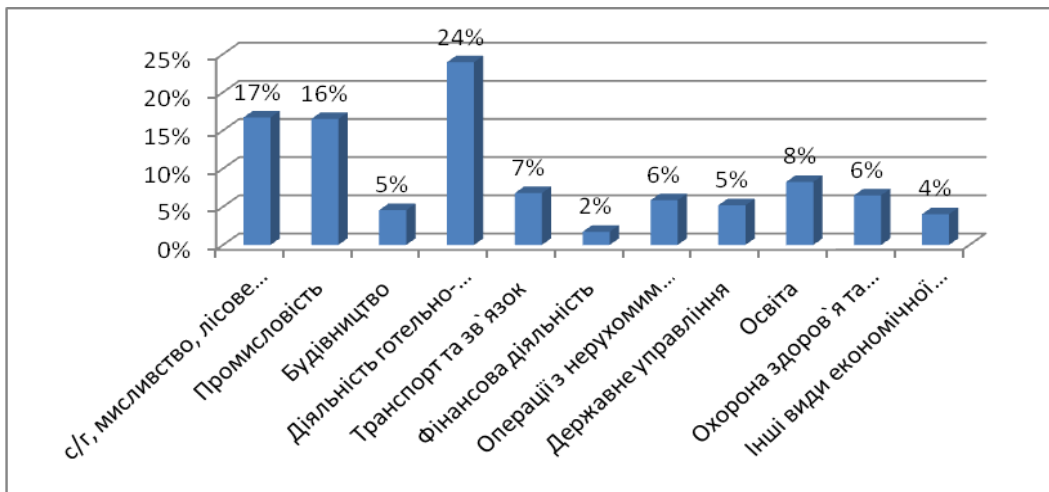

Рис. 2. Структура зайнятості за галузями економіки в Україні за 2011 рік згідно даних Держкомстату [2].

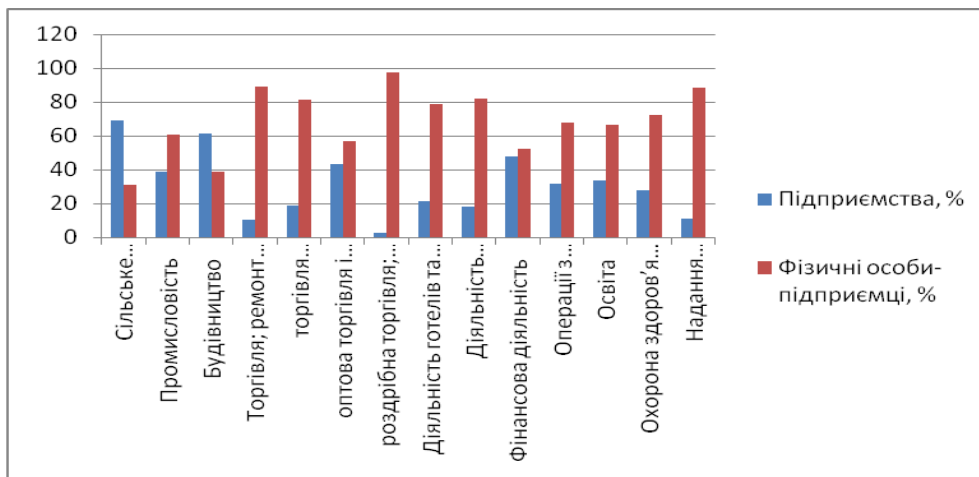

Рис.3. Структура розподілу суб'єктів господарювання в Україні за видами економічної діяльності у 2011 році [2].

Якщо розглядати розвиток підприємництва за галузями економічної діяльності, то можна зробити висновок, що найбільш динамічно розвивається сфера оптової та роздрібно торгівлі. За даними держкомстату України, в цій галузі найбільший відсоток підприємств (43,2%) та фізичних

осіб-підприємців (56,8%). Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям перебуває на другому місці за динамікою розвитку. В цій сфері структура підприємств займає 31,9%, а кількість фізичних осіб-

підприємств складає 68,1% від загальної кількості підприємств [2].

Однією з рис постіндустріальної економіки є високий рівень впровадження інновацій. В таб-

лиці 1 представлені дані щодо обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні за даними Держкомстату.

Таблиця 1.

Обсяги реалізованої інноваційної продукції у фактичних цінах (млн. грн.) [2]

Рік	2008	2009	2010	2011
Всього	45830,2	31432,3	33697,6	42386,7
В тому числі товарів для ринку	14688,7	8511,5	10995,1	17411,0
Із загального обсягу поставлено не експорт	23633,1	13200,9	13713,0	12630,6

Як видно з таблиці 1., обсяги реалізованої інноваційної продукції в Україні мають циклічний розвиток. В 2008 році спостерігався найбільший показник реалізованих інновацій. Після кризи, в 2009 році цей показник мав тенденцію до падіння (рис.4.). При чому, в структурі інновацій, товарні інновації зростають в динаміці з 2008 року, але обсяги експорту інноваційної продукції мають тенденцію до падіння. Темпи падіння інновацій на експорт за 2011 рік порівняно з 2010

роком складають 8%, якщо порівняти цей показник з 2008 роком, то він у 2011 році склав всього 53% від показника 2008 року.

Загалом темпи приросту загального обсягу реалізованих товарних інновацій в 2011 році склали 125% порівняно з 2010 роком, а порівняно з до кризовим 2008 роком 118,5%. Можна зробити загальний висновок, що в Україні є позитивна динаміка щодо впровадження інноваційної політики на підприємствах.

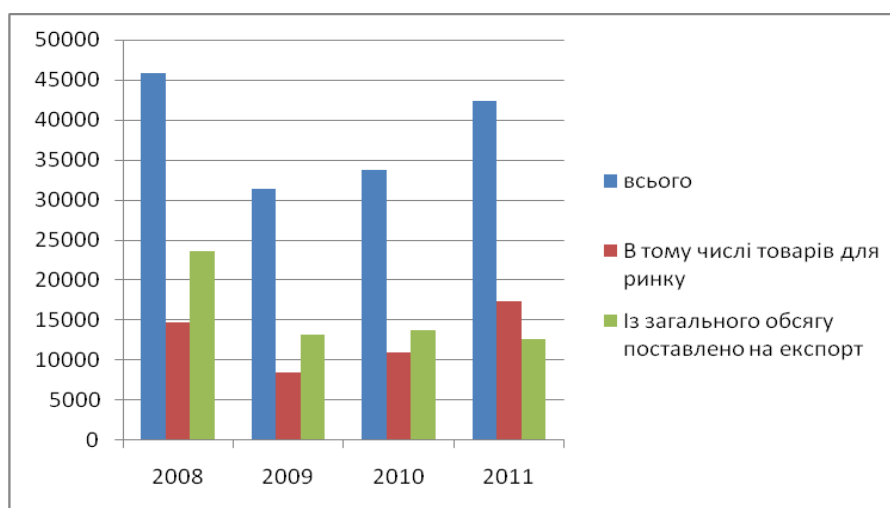

Рис.4. Обсяги реалізованої інноваційної продукції у фактичних цінах (млн. грн.).

Розглянемо інноваційну політику промислових підприємств України. Згідно даних Держкомстату України, загальна кількість підприємств, які впроваджують інновації має тенденцію до зростання. (табл.2.).

Таблиця 2.

Кількість промислових підприємств, що впроваджують інновації (млн. грн.) [2]

	2008		2009		2010		2011	
	всього	%	всього	%	всього	%	всього	%
Всього	1160		1180		1217		1327	
Впроваджував технологічні процеси	515	44,4	452	38,3	522	42,9	605	45,6
в т.ч. маловідходні, ресурсозберігачі та безвідходні	280	24,1	215	18,2	203	16,7	240	18,1
Освоювали виробництво інноваційної продукції	667	57,5	614	52,0	615	50,5	731	55,1
З них нові види техніки	201	17,3	188	15,9	194	15,9	218	16,4
Реалізовано інновацій	993		994		964		1043	

Якщо в 2008 кількість підприємств, впроваджували інновації складала 1160, то вже у 2011 році їх кількість зросла до 1327, тобто темп зростання склав 114%. При чому, відсоток підприємств, які впроваджували технологічні процеси зріс до показника 45,6% в 2011 році. В тому числі підприємства, які впроваджували маловідходні та ресурсозберігаючі технології склали 18,1%; підприємства, які освоювали виробництво інноваційної продукції у 2011 році складають 55,1% від загальної кількості підприємств-новаторів. З

них відсоток тих, хто освоював нові види техніки складає 16,4%. Таким чином, за останні п'ять років спостерігається загальна тенденція щодо інноваційної активності промислових підприємств в Україні. На рис.5. представлено структуру промислових підприємств за видами інноваційної діяльності за 2011 рік. На рис.6. представлено рівень впровадження нових технологічних процесів в економіці України. Як видно з рисунку, ця тенденція має циклічний характер.

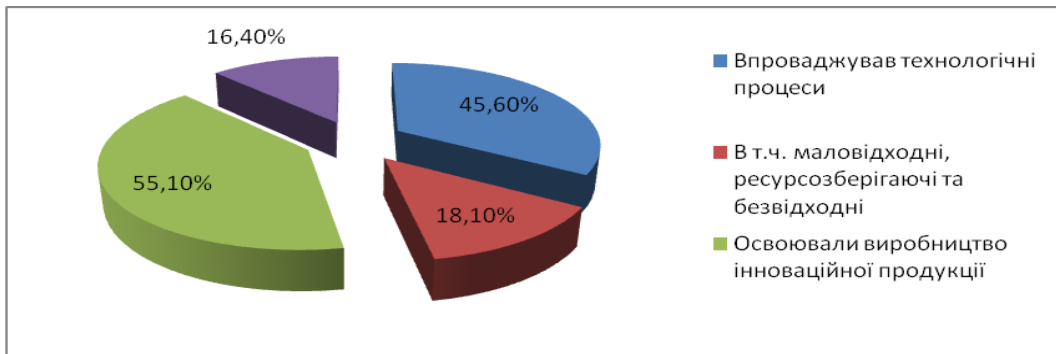

Рис.5. Структура промислових підприємств за видами інноваційної діяльності з 2011 рік.

Рис.6. Рівень впровадження нових технологічних процесів в економіці України за період з 1995 по 2011рр.

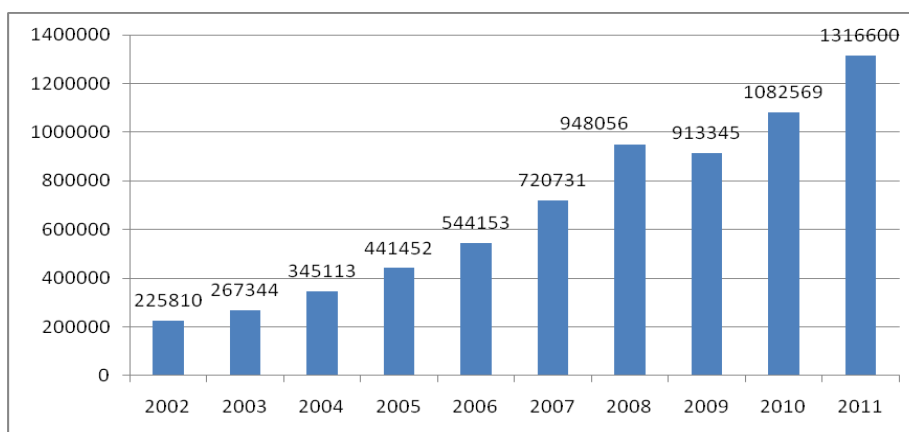

Рис. 7. Номінальний ВВП України в фактичних цінах [3].

Якщо розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств є циклічним, то номінальний ВВП країни у фактичних цінах за період, який аналізувався мав тенденцію до зростання. В 2009 році спостерігалось незначне падіння, що пов'язано з кризою. Розглядаючи структуру ін-

новацій, яку представлено на рис. 8., можна зробити висновок, що найбільший показник інноваційного зростання виробництва нової продукції спостерігався в 2000 році. Освоєння нових видів техніки йде більш повільнішими темпами та має циклічний розвиток.

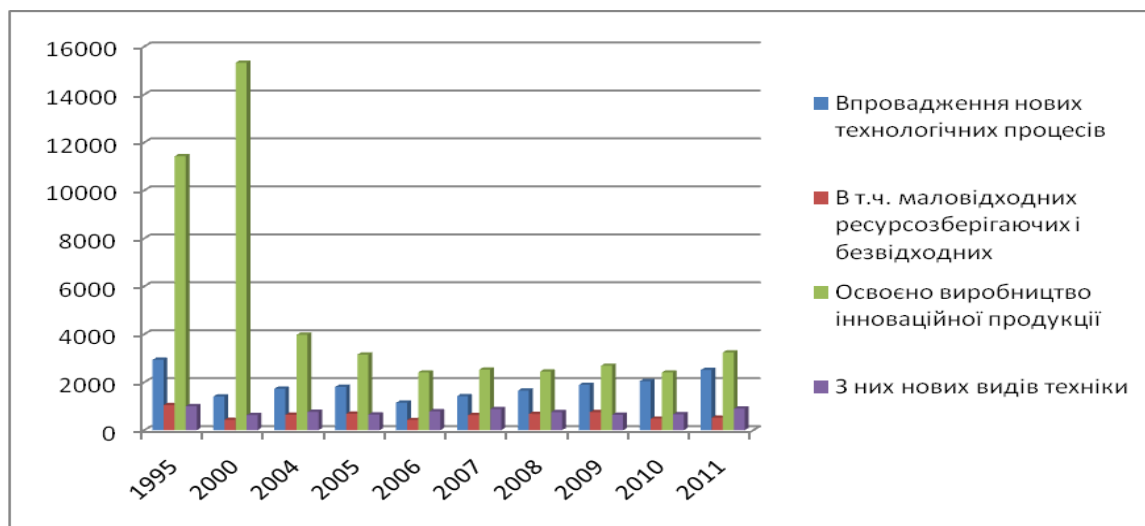

Рис.8. Структура інновацій в Україні за період з 1995 по 2011 рік.

Проведений аналіз статистичної інформації доводить, що економічний устрій України розвивається в напрямку постіндустріалізації із зберіганням базових галузей промисловості та сільськогосподарства, в розвитку яких також є резерви для створення високотехнологічної інноваційної продукції.

В зв'язку з цим, можна виділити основні напрямки в зміні теорії маркетингу. По-перше, якщо сфера послуг переходить до базових галузей економіки, то питання формування товарної, цінової, збутової та комунікативної політики тран-

сформується та повинно враховувати специфіку цієї сфери. Крім того, сфера послуг є дуже широким поняттям, до якого відносять фінансові, інжинірингові, консалтингові, комунальні, аутсорсингові, інформаційні та інші послуги. Всі напрямки діяльності сфери послуг мають свою специфічну направленість та різний прояв елементів комплексу маркетингу. Саме тому, слід визначити відмінності прояву комплексу маркетингу в умовах індустріальної та постіндустріальної економіки (табл. 3.).

Таблиця 3.

Відмінності комплексу маркетингу в умовах індустріальної та постіндустріальної економіки

Елемент комплексу маркетингу	Форма прояву в індустріальній економіці	Форма прояву в постіндустріальній (інформаційній) економіці
Товарна політика	Товар є конкретним, з набором якісних характеристик. Можна легко оцінити якість товарів.	Послуги розглядаються як товар, який немає фізичної форми та має специфічні властивості. Виникають складнощі при оцінці якості та конкурентоспроможності послуги
Цінова політика	Ціна розглядається як грошове вираження вартості, в основі якої лежать витрати.	Ціна розглядається, як цінність для споживача. Сфера обігу сприяє підвищенню цінності товару за рахунок додаткових сервіс та підвищення корисності товару. Маркетингова діяльність направлена на створення додаткової вартості товару за рахунок підвищення його впізнаваності та іміджу торгової марки.
Збутова політика	Збутові системи формуються у вигляді посередницьких ланцюгів та каналів розподілу продукції. Це підвищує кінцеву ціну на товар.	Збутові системи формуються у вигляді прямих продажів, що значно знижує кінцеву ціну товару
Комунікативна політика	Комунікативний комплекс складається з чотирьох елементів: реклама, PR, стимулювання збуту, персональний продаж.	Виникає поняття інтегрованих маркетингових комунікацій. Виникають комунікації в Інтернеті, що сприяє появі маркетингу без меж.

Ціна є базовим елементом комплексу маркетингу, оскільки саме ціна є основною формування прибутку підприємства. Всі інші елементи комплексу маркетингу є виключно витратними

та потребують вкладень. Саме цей аргумент дозволив зробити акцент на зміну цінової політики та її відмінності в умовах індустріальної та постіндустріальної економіки (табл.4.).

Чинники ціноутворення в індустріальній і постіндустріальній економіках.

Чинники, які впливають на формування ціни	Форма прояву чиннику в індустріальній економіці	Форма прояву чиннику в постіндустріальній (інформаційній) економіці
Витрати	Матеріальні витрати лежать в основі формування вартості товару	В основі вартості товару велику частку займають трансакційні витрати (термін ввів Р. Коуз), які пов'язані, передусім з сферою просування і обігу товарів на ринках, з інформаційною складовою (витрати на маркетингові дослідження, рекламу і так далі). Крім того, виникає питання формування ціни на інтелектуальні товари і послуги, в основі формування вартості яких, частка матеріальних витрат мінімальна.
Конкуренція	Розрізняються досить чіткі межі реальних ринків (монополія, поліполія, моносонія, олігополія), в рамках яких ціноутворення має істотні відмінності.	Внаслідок відсутності меж в інформаційному просторі інформаційної економіки, спостерігається вільна конкуренція. Немає чітких меж ринків залежно від типу конкуренції. Ціна може встановлюватися вільно за принципом "тут і зараз". Спостерігається висока гнучкість у встановленні і зміні ціни.
Споживачі	Конкурують за право володіння товаром або послугою.	Конкурують за право користування товаром, послугою, інтелектуальним продуктом або інформацією.
Цінова чутливість та еластичність попиту	Має територіальні межі. Реакція попиту на ціну проявляється не відразу, за винятком деяких ринків.	Не має територіальних меж. Спостерігається швидка реакція попиту на зміну ціни за рахунок вільного доступу до інформації, що також впливає на підвищення цінової чутливості споживачів. Тенденція до зниження сезонних коливань попиту за рахунок вільного доступу до інформації і знань та постійного попиту.
Державне регулювання	Держава контролює і регулює ціни за рахунок прямого і непрямого втручання.	Держава не може прямо регулювати ціни
Рівень каналів розподілу товарів і послуг	Кількість учасників в каналі розподілу необмежена, що впливає на збільшення кінцевої ціни товару.	Кількість учасників в каналі розподілу може бути мінімальною, що знижує ціну на товар. В разі продажів через Інтернет, посередники відсутні взагалі.

Якщо в традиційному ціноутворенні основними факторами є попит, витрати та конкуренція, то в умовах постіндустріальної економіки на вартість товару починають впливати нові чинники, пов'язані з доступністю до інформації про товар, довірою до марки, емоційними витратами, тобто зводиться до сфери взаємовідносин. Тому, в умовах постіндустріальної економіки, класичні чинники ціноутворення мають іншу форму прояву.

Визначені чинники ціноутворення є основними в умовах постіндустріальної економіки. Але, на різних товарних ринках вони мають різний

ступень впливу та змінюється першочерговість їхнього впливу на формування ціни. На ринках інтелектуальних продуктів першочергове значення мають витрати; на ринках брендированих товарів важливу роль мають споживача цінність та цінова чутливість до товару; на ринках товарів, які випускаються природними монополіями першочергову роль має рівень державного регулювання ціни. На більшості ринків споживчих товарів при формуванні ціни в умовах інформатизації суспільства значна роль належить конкуренції.

Література

1. Климов С.М. Значение интеллектуальных ресурсов в постиндустриальной экономике [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.iprno.ru/article>. – Заглавие и загрузка информации с экрана.
2. Статистичний щорічник України за 2011 рік [Текст]/ За ред. О.Г. Осауленка. – Київ: «Август Трейд», 2012. – 559 с. ISBN 978-966-2224-36-8
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

Chukurna O.P. Influence of economic processes in Ukraine on development of marketing theory

Abstract. In the article the terms of development the economic processes in Ukraine and transformation changes that is related to passing to the postindustrial economic structure are considered in the article. The analysis of statistical

information is conducted on the branch structure of economy of Ukraine, level of innovative potential of country and structure of employment of population in industries of economy. Influence of economic processes is analyses on development of marketing theory. The described differences of marketing complex are in the conditions of industrial and postindustrial economic. The factors of display of different factors of pricing are certain in the conditions of postindustrial economic, as a base element of marketing complex.

Keywords: Economic processes, postindustrial economic, innovations, complex of marketing, price policy.

Чукурна Е.П. Влияние экономических процессов в Украине на развитие теории маркетинга

Аннотация. В статье рассмотрен уровень развития экономических процессов в Украине и трансформационные сдвиги, которые связаны с переходом к постиндустриальной формации. Проведен анализ статистической информации относительно отраслевой структуры экономики Украины, уровня инновационного потенциала страны и структуры занятости населения в отраслях экономики. Проанализировано влияние экономических процессов на развитие теории маркетинга. Охарактеризованы отличия комплекса маркетинга в условиях индустриальной и постиндустриальной экономики. Определены факторы проявления разных факторов ценообразования в условиях постиндустриальной экономики, как базового элемента комплекса маркетинга.

Ключевые слова. Экономические процессы, постиндустриальная экономика, инновации, комплекс маркетинга, ценовая политика.

*Мягких И.Н.*¹

Анализ структуры и методический подход к оценке инновационного потенциала предприятия

¹ *Мягких Ирина Николаевна, докторант Национального авиационного университета*

Аннотация. В статье обоснована потребность в оценке и использовании инновационного потенциала, раскрыты методические подходы к оценке и использованию инновационного потенциала отрасли.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационный потенциал.

Постановка проблемы. Инновационность стала неотъемлемой чертой современного предприятия. В связи с необходимостью адекватной оценки текущей ситуации и выбора перспектив развития возрастает важность и роль управления инновационной деятельностью, инновационным развитием украинских предприятий. Понятие инновационного потенциала отдельного предприятия страны, региона, отрасли часто встречается в экономической литературе. Однако, точного общепринятого определения эта категория не имеет, что усложняет понятие ее сущности, разработки и обоснования мероприятий относительно инновационного потенциала.

Определение стратегии развития предприятия и текущее управление инновационной деятельностью тесно связаны с величиной и структурой инновационного потенциала предприятия, который является необходимым условием осуществления инноваций. Значимым является и тот факт, что в условиях сокращения бюджетного финансирования сферы науки и технологий государственная поддержка направлена, прежде всего, на предприятия с высокими инновационными возможностями. При этом возникает проблема отсутствия общепринятой методики оценки таких возможностей. Возрастающая роль инновационной деятельности предъявляет новые требования к вопросам о выборе наиболее эф-

фективных механизмов использования и оценки инновационного потенциала.

Таким образом, проблема этой статьи состоит в исследовании подходов к оценке инновационного потенциала отрасли.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию инновационного потенциала посвящены многочисленные работы отечественных ученых, таких как: Гавва В.Н., Божко Е.А., Иванов Н.И., Краснокутская Н.С., Редченко К.И., Федонин А.С., Репина И.Н., Олексюк А.И. и зарубежных авторов: Шумпетера Й., Друкера П., Глазьева С.Ю., Анчишкина А.И., Львова Д.С.. Вопросы оценки инновационного потенциала освещены в литературе значительно меньше и требуют более глубоких исследований. Так, оценке инновационного потенциала промышленного предприятия посвящены публикации Федонина А.С., Аренкова И.А., Плотникова А.Н., Олексюка А.И.

Несмотря на значительное количество исследований по данной проблеме, недостаточно раскрыты вопросы объективной оценки величины инновационного потенциала промышленных предприятий, не обоснованы критерии и показатели оценки; существуют противоречия по вопросу содержания и структуры инновационного потенциала; практически отсутствует инструментарий для принятия эффективных управлен-

ческих решений, связанных с практической инновационной деятельностью предприятий.

Целью статьи является раскрытие теоретических основ и методических подходов к оценке и использование инновационного потенциала отрасли.

Изложение основного материала. Важную роль в повышении инновационной активности предприятий играет отбор и реализация соответствующей государственной политики, для чего необходима информация в том числе и относительно инновационного потенциала отрасли и уровня их использования. Мониторинг и оценка уровня инновационного потенциала является актуальным заданием, так как его решение дает возможность принимать стратегические решения относительно инновационного развития отрасли.

Инновационный потенциал предприятия в общем виде включает предполагаемые или уже мобилизованные ресурсы и организационный механизм (организационная структура и т.д.) для достижения поставленной цели в области наукоемких технологических процессов, новых видов продуктов или их модификации, а также новых услуг [4]. Это - мера готовности организации выполнять поставленные инновационные задачи. Инновационная деятельность включает в себя не только инновационный процесс преобразования научного знания в новые виды продуктов, технологий и услуг, но и маркетинговые исследования рынков сбыта товаров, конкурентной среды, а также комплекс управленческих и организационно-экономических мероприятий, которые в своей совокупности приводят к инновациям.

Целью оценки инновационного потенциала является возможность определения направлений инновационного развития, обеспечивающих возможности перехода предприятий на производство конкурентоспособной продукции, существенно повысив свою устойчивость и гибкость по отношению к изменениям внешней среды. Оценка показателей инновационного потенциала предприятия позволяет: адекватно оценить состояние и готовность предприятия к инновационным преобразованиям; проанализировать и спрогнозировать тенденции развития, выявить основные преимущества и «слабые» места; подготовить рекомендации по формированию инновационной стратегии предприятия для укрепления позиций на рынке; создать и развивать информационные потоки для принятия эффективных управленческих решений.

Анализ научных трудов ученых – экономистов раскрывает подходы к изучению понятия «инновационный потенциал». Одни исследователи делают акцент на наличие ресурсов, другие

на возможность их использования. Однако, большинство их руководствуются ресурсным подходом, выделяя из них элементы, такие как кадровая, информационно-методическая, организационная и материально-технические составные.

Ученые-экономисты пока еще не пришли к единому мнению относительно структуры инновационного потенциала отрасли и методов его оценки (табл.1)

Исследователи инновационного потенциала отрасли обосновывают его структуру на основе функционального принципа. Однако, при выделении показателей оценки инновационного потенциала не учитывается специфика отдельных отраслей промышленности. Инновационный потенциал отрасли должен оцениваться с учетом особенностей внешней среды. Следует учитывать внешние экономические факторы, которые влияют на инновационный потенциал, как государственная инновационная политика, политика кредитных организаций, конкурентные стратегии потребителей, поставщиков, финансовых посредников и т.д.

Аналитический обзор имеющихся методик показал [5; 4; 1; 6], что существует явно недостаточное количество разработок для анализа и оценки непосредственно инновационного потенциала промышленного предприятия, кроме того, в рассмотренных методиках, как правило, предпочтение отдается балльным, преимущественно экспертным оценкам каждого из учитываемых факторов. Но, как показывает практика, экспертные оценки являются в значительной мере субъективными, более того, подобные методики не обладают свойством воспроизводимости, т.е. затруднены для использования внутренними пользователями. Применение большинства методических подходов, с одной стороны, требует весьма дорогостоящих экспертных процедур, а с другой стороны, не дает возможности убедиться в адекватности полученных результатов и математически оценить их достоверность. Соответственно, инновационный потенциал предлагаем оценивать, используя систему базовых показателей:

Пи - интеллектуальный потенциал, определяемый количеством специалистов, занятых инновационной деятельностью в общей численности работников предприятия;

Пнт - научно-технический задел по инновациям (патенты, ноу-хау и т.д.);

Пнр - удельный вес нового оборудования и инструмента, новых технологий в общем их количестве;

Пд - удельный вес новых видов деятельности в общем объеме выполняемых работ.

Сравнительный анализ подходов к оценке инновационного потенциала

Наименование методики	Критерии, элементы оценки	Алгоритм оценки	Наличие обобщающего показателя
1	2	3	4
Оценка степени и величины инновационной активности отрасли, региона, экономики в целом [5]	<p>1. Широта охвата предприятий инновационной деятельностью в отрасли, регионе, стране.</p> <p>2. Диапазон распределения видов и предметов среди инновационно -активных предприятий.</p> <p>3. Степень ресурсного обеспечения инновационной деятельности предприятий, которые берут участие в разработке и внедрении инноваций.</p>	<p>Показатели инновационной активности предприятий оценивается отрасль, регион, экономика страны в целом согласно критериев:</p> <p>1) а) удельный вес активности предприятий;</p> <p>б) средняя величина удельных расходов на научно-исследовательские работы в общем объеме произведенной продукции.</p> <p>2.) а) среднее количество новых видов продукции, что připадает на одно инновационное активное предприятие (ИАП);</p> <p>б) среднее количество новых технологий, что připадает на одно ИАП.</p> <p>3) а) уровень финансового обеспечения инноваций;</p> <p>б) уровень обеспечения трудовыми ресурсами.</p> <p>Оценивается предприятие, отрасль, экономика страны в целом.</p> <p>Величина удельных финансовых расходов на единицу произведенной продукции; показатель эффективности инноваций за счет увеличения производительности труда</p>	<p>Обобщающий показатель инновационной активности предприятий.</p> <p>Общий показатель эффективности инноваций.</p>
Инновационный потенциал промышленности регионов [4].	Реализованный и не реализованный потенциалы	<p>Реализованная часть инновационного потенциала определяется относительно не сложно, если за его основание взять себестоимость инновационных расходов в промышленности региона.</p> <p>Более сложным является определение нереализованной части инновационного потенциала: необходимо использовать фактические и граничные показатели, которые характеризуют кадровый потенциал, материально-техническую базу, уровень финансирования научно-исследовательских работ в промышленности региона</p>	<p>Инновационный потенциал региона рассматривается как составная экономической оценки трансформационного потенциала предприятия.</p>
Оценка эффективного исследования научно-технического потенциала, исследовательских работ [1].	<p>Составные оценки:</p> <p>Уровень использования трудовых ресурсов; уровень использования основных средств;</p> <p>Уровень использования оборотных средств.</p>	Расчетный метод оценки 3-х уровней использования научно-технического потенциала	Расчетное значение составных научно-технического потенциала
Оценка инновационного потенциала для хозяйства страны, региона [6].	<p>Параметры инновационности хозяйства страны, региона: наукоемкость производства, качество, конкурентоспособность продукции, экспортоспособность продукции, производства</p>	<p>Инновационный потенциал определяется комплексная характеристика способности хозяйства страны или региона к инновационной деятельности на основе показателей которые входят в параметры инновационности хозяйства страны, региона.</p>	<p>Возможно, расчетное значение показателей которые входят в параметры.</p>

На наш взгляд, более рационально применять относительные показатели, расчет которых легко произвести по доступному как для внутренних, так и для внешних аналитиков кругу параметров. Определение состава оценочных показателей является важной проблемой методического обеспечения оценки инновационного потенциала предприятия. Объективность оценки величины инновационного потенциала предприятия может быть обеспечена лишь при правильном выборе системы показателей, позволяющих в комплексе характеризовать потенциал по различным признакам. Перечень таких показателей должен гарантировать необходимую и достаточную информацию о состоянии инновационного потенциала предприятия и его элементов.

Наиболее эффективным способом сбора информации является систематический учет и анализ всех сфер деятельности предприятия (производство, финансы, маркетинг и др.). Источником количественных показателей является внутренняя документация предприятия.

Таким образом, необходимо систематизировать показатели инновационного потенциала в соответствии с составляющими, характеризующими его важнейшие стороны. Такая система показателей должна соответствовать требованию универсальности и простоты ее использования, но в то же время давать объективную информацию, адекватную исследуемому объекту. Можно выделить три подхода к оценке инновационного потенциала предприятия: прогностический, диагностический и межхозяйственный сравнительный.

Прогностический подход предполагает формирование концептуальной модели инновационного потенциала предприятия, которая включает поэлементные модели научно-информационной, материально-технической, кадровой и финансовой составляющих. Для оценки состояния необходимо сопоставить концептуальную модель с фактическим состоянием анализируемого объекта, двигаясь от фактического состояния к концептуальной модели [2], что позволяет выявить недоиспользованные возможности и причины, характеризующие разность между желаемым и фактическим состоянием инновационного потенциала.

Диагностический подход, как правило, является первой стадией разработки проектов совершенствования управления инновационным потенциалом. При диагностическом подходе качественной оценке способствуют следующие условия: информация о значениях диагностических параметров инновационного потенциала должна быть достоверной; необходимо знать взаимо-

связь диагностических параметров с целью возможности оценки состояния всего объекта.

Основная черта диагностического подхода к оценке инновационного потенциала предприятия - выявление связи «причина - следствие» и «частное - целое». Диагностика разбивает объект в статике и пространственно-поэлементном разрезе. При этом важно показать не только наличие связей между составляющими инновационного потенциала и характеризующими их параметрами, но и определить их целенаправленность и тесноту. В область оценки при данном подходе включаются укрупненные элементы, как свойств инновационного потенциала, так и объединенных функций, через которые реализуется управление инновационным потенциалом предприятия. При этом выявляется синергетический эффект от мероприятий, реализуемых в системе управления инновационным потенциалом.

Рассмотренный подход диктуется, прежде всего, ограниченным сроком выполнения оценки, недоступностью или отсутствием достаточной информации, отсутствием специалистов, способных проводить системный анализ параметров объекта оценки.

С другой стороны, диагностический подход возможен с использованием субъективной информации, получаемой от специалистов профессионалов данной сферы.

Межхозяйственный сравнительный подход имеет большое значение при оценке инновационного потенциала на сопоставимых предприятиях. Для правильного сравнения необходимо добиться сопоставимости показателей. Однако, в этом подходе присутствует ряд существенных трудностей. Повысить сопоставимость можно заменой абсолютных величин относительными, приведением данных к одинаковой оценке, одинаковому объему производства, устранением случайных влияний, более широким использованием средних величин и др. Но методики доведения показателей до полной сопоставимости не существует, в том числе и потому, что ряд параметров инновационного потенциала предприятия может носить только качественный характер. Поэтому, для того чтобы оценка при сравнительном подходе носила объективный характер, необходимо использовать два пути: сравнивать однотипные элементы, подразделения, процессы, функции, посредством которых осуществляется управление инновационным потенциалом машиностроительного предприятия; использовать экономико-математические методы.

Одним из условий проведения сравнительного анализа является использование одинаковой методики расчета показателей инновационного потенциала, тождественность периода времени,

за которой обрабатываются данные, порядок измерения показателей. Особое значение имеют частные межобъектные сопоставления, охватывающие какое-либо одно направление деятельности или элемент структуры объекта, например, оценка кадровое составляющей инновационного потенциала предприятия. В этом случае возрастает роль измерительных методов, основанных на определении меры параметров составляющих инновационного потенциала, например, хронометраж, тестирование технических систем и др. Кроме того, при сравнительном подходе возможно использование комплексных показателей,

а также сравнение состояния инновационного потенциала с нормативом.

Выводы. Рассмотренные подходы к оценке инновационного потенциала предприятия не обособлены друг от друга, находятся в неразрывной взаимосвязи и дополняют друг друга при определенных условиях. Их рациональное использование лежит в основе определения путей повышения конкурентоспособности украинских предприятий, прежде всего, на внешних рынках и создает предпосылки их интеграции в мировое экономическое сообщество.

Литература

1. Абрамов А.В. Научно-технический потенциал отрасли [Текст] / А.В. Абрамов, О.Г. Александров, А.Н. Белов [и др.]. – М. Экономика, 1984. – 104 с.
2. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління [Текст]. – Харків: ВД "ІНЖЕК", 2003. – 308 с.
3. Гамидов Г.С, Колосов В.Г., Османов Н.О. Основы инноватики и инновационной деятельности [Текст] / Г.С. Гамидов, В.Г. Колосов, .О. Османов. – СПб.: Политехника, 2000. – 323 с.
4. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України [Текст]. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с.
5. Матросова Л.М. Формування організаційно-економічного механізму управління інноваційними процесами у промисловості [Текст]. – Луганськ: СУДУ, 2000. – 462 с. 7.
6. Харин А.А. Управление инновациями: В 3 кн. Кн.1. Основы организации инновационных процессов [Текст] / А.А. Харин, И.Л. Коленский; ред. Ю.В. Шленова. – М: Высш. шк., 2003. – 252 с.

Miagkykh I.N. Structure analysis and systematic approach to evaluation of innovative potential companies

Abstract. The article substantiates the need for the evaluation and use of innovation, disclosed methodological approaches to the assessment and use of innovative potential of the industry.

Keywords: innovation, innovative activities, innovation potential.

RECREATION AND TOURISM

Posokhov I.S.¹

The development of “age” and “subculture” tourism in Ukraine: the study of foreign experience

¹ Posokhov Ivan Sergiyovych, PhD in History, Associate Professor of Tourist Business Department, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Abstract: The paper analyzes the characteristics of tourism for different age and subcultural groups of tourists. The current state of tourist and excursion programs for different age groups of tourists in Ukraine and the world are investigated. The directions of the foreign experience in the tourist and sightseeing activities in Ukraine are given. The prospects of development of tourist and excursion programs for different age groups of tourists are defined.

Keywords: tourism, subculture, age group, Ukraine

“Do you respond to the universal message made for everyone?”. The answer to this rhetorical question is usually “no”; sweeping generalizations often end with failure in the business (including tourism) because of ignoring specific emotions of consumers. Conversely, people gladly respond to ads that are designed individually for each of them. However, the descriptions of tourist routes made by many companies often do not consider this; therefore, it is possible to see such paradoxical things: “Hiking, the age of participants allowed from 7 to 65 years!” However, the proposal certainly does not fit everybody when it comes to marketing tourism programs for all ages.

It is necessary to say a few words about the estimates and forecasts made by European and American experts in the study of tourist behavior. For example, in the EU they distinguish the differences, if any, in the travel behavior of representatives of four different age groups of travelers aged from 15 to 24, 25 to 44, 45 to 64 years old and older than 64 years [4].

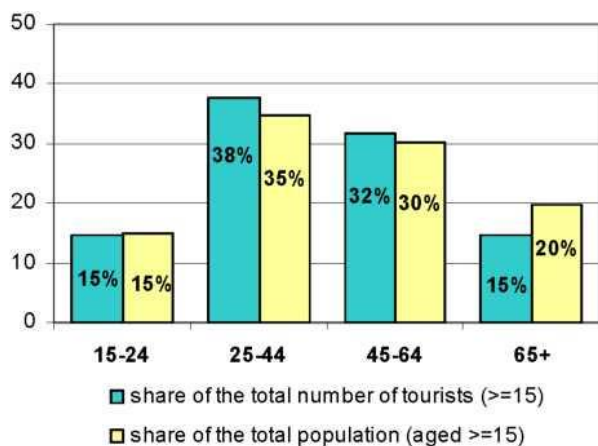

Fig. 1. Age groups from the EU Member States residents (2012 p.) [4]

Today, younger tourists aged 15 to 24 years are on average 15% of European tourists, the lowest in

France (12%) and the highest in Latvia (30%). There is an evidence that in the youngest age group, the proportion of tourists are generally higher for the new Member States than the old ones. The group also consists of universities students, this will be discussed further. People aged 25 to 44 make up the largest share of the total number of tourists (38%), with the highest proportion in Lithuania (48%) and Italy (44%). Overall, every third tourist is a men of 25-44 years old. Unlike previous ages, tourists aged 65 and older travel on average more than others, and usually make longer journeys than others. In addition, demographic trends indicate that the proportion of people over 64 years in the total population will increase in the long term prospect.

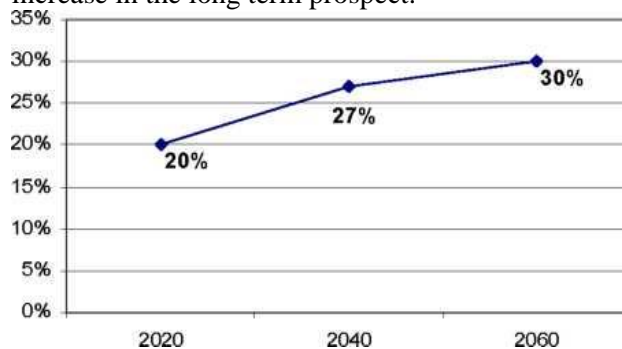

Fig. 2. Estimated number of people aged 65 and over as a percentage of the total population in the EU [4]

Their share is expected to grow almost double, reaching 30% in fifty years. However, it is likely because of improved health care and better health situation; their share will grow even faster than expected on the basis of demographic trends. Mature travelers also make a huge part of the tourist market. So, further growth of tourism industry in many countries over the next years will depend on how travel companies understand the demographic trends that influence consumer behavior.

As noted, persons older than 64 years are engaged in the longest journeys of all EU tourists, spending an average of 12 nights per trip. Tourists

aged 15 to 24 or from 25 to 44 years old typically make short trips, compared with other age groups, which can be explained by their greater employment. Another important general conclusion to be drawn from the analysis of statistics is that in the EU tourists age distribution roughly corresponds to the age distribution of the population. However, in Ukraine it is difficult to find even common but extremely important statistical information.

Table 1.

Population over 65 years in the EU, 2011 [4]

Country	Total population, million	Population over 65, million	Population over 65 (%)
Germany	81.6	13.1	16.0
Italy	57.3	10.2	17.8
France	58.1	9.3	16.0
Great Britain	58.6	9.3	15.8
Spain	39.2	6.5	16.5
Netherlands	15.4	2.1	13.6
Greece	10.5	1.8	17.1
Belgium	10.1	1.7	16.8
Portugal	9.9	1.5	15.1
Sweden	8.8	1.5	17.0
Austria	8.0	1.3	16.2
Denmark	5.2	0.8	15.3
Finland	5.1	0.8	15.6
Ireland	3.6	0.4	11.1
Luxemburg	0.4	0.06	15.0

Some may argue that it is sufficient to define the features of “universal” tourist and to lean on these

characteristics. However, a creation of typical tourist profile is very complex task, and, then, it will appear too abstract. In general, a typical tourist is a person usually in the range of 39-59 years, well educated, who has extensive experience in travel, which worries about the quality of service and is sensitive to environmental and social problems [2]. But we can get better results in tourist business, if guided by some age differences. Of course, this should investigate and provide a description of each of the generations. In particular, for today, as an example, the following observations has been done: 1) young people (8-27 years) are looking for brands that resonate with their peers.; respond to unusual humor and YouTube; 2) tourists aged 28-43 years: are looking for recognition as individuals; respond to simple, honest offers as well as offers without intrusive and aggressive advertising; 3) tourists aged 44 to 62 years: are responding to everything that makes them feel young; 4) people over 63 years old: are in search of low cost services, but at the same time they pay attention to the quality of service which they believe is a reward for their hard work throughout life [1]. Even in this simple scheme some directions can be seen, so to speak, the opposition of “fun and action” and “peace and security”. The use even of such information can provide advantages in advertising and promotion of tourist product.

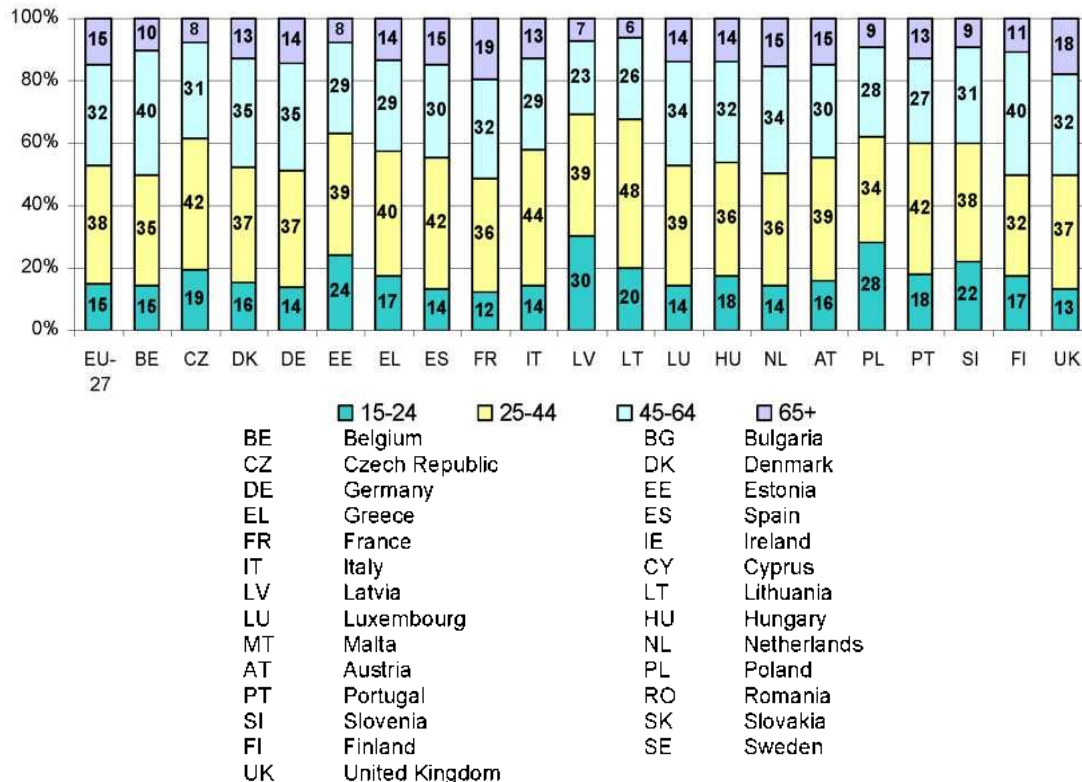

Fig. 3. The share of each age group as a percentage of the total number of tourists in the EU in 2012 [4]

However, the researchers go further and distinguish the relationship between particular types of tourism and groups of people. For example, the analysis of market segments of tourism in Scotland gave the following results: Eco-tourism (foot walking) involves the general public, mostly couples without children; more than half of them are under 44 years old, with a high income. Eco-tourism (wildlife watching) – take part relatively wealthy, well-educated, mature, focused on nature alone people (their children already grew up and left the family). In cultural tourism are involved the people aged of 45 to 64 years old with above-average incomes, mostly couples. In educational tourism – first of all, students and retired people are involved. The list goes on [2].

Fig. 4. Participants of tourist programs for children in the EU

The development of tourism for different age groups in Ukraine is an important prerequisite for a return to normal life for many categories of population, their normal life. Not only rich ones, but also all citizens should have the opportunity for an active rest and of full value, health promotion, introduction to national and international cultural values. Without it we cannot count tourism industry as socially oriented market economy, as well as to make tourism market socially oriented.

Fig. 5. Participants of tourist programs for older people in the EU

Nowadays, young people are increasingly focused on educational tours. Youth travels more and more, it is very fashionable, prestigious, and often they combine learning process with work. In summer, during the holidays, young people will definitely enjoy learning centers on the coasts; these branches have many leading schools. For example, a beach vacation combined with the study of language is one of the most popular typical programs. However, to catch up the Europeans with their abilities and interest is very difficult for young Ukrainian people. And the main obstacle is the cost of proposals that is a big trouble for our youth. Young people are looking for the lowest interest rates, hotels of 2-3*, or, better yet, accommodation in apartments and boarding houses. On the other hand, many managers in tourist companies of Ukraine do not want to spend their time and efforts to find the most affordable proposals, the managers do not have great incentive to do that.

The second reason which hinders the development of youth tourism in Ukraine is a visa, which is required in many countries for Ukrainians. Young people immediately come at risk group for consulates of the Schengen states and others. At least half of all young people who apply for a visa are rejected nowadays. Young people under 25 often go abroad to work, so approach the consulate visa more than strictly. The increase in Ukrainian youth tourism greatly hampers the older generation. Today's youth is strongly dependent on the economic opportunities of their parents and still is under their control in many other areas.

Thus, we should adopt a positive international experience, including:

- generation of funds to support social tourism (central and regional);
- exempt of VAT revenues received from the sale of social travel packages;
- provide rebates to consumers of tourism services of a social nature in the off-season;
- provide participants of tourism discounts on passenger transportation during the off-season;

So, in Ukraine, only a system of social tourism can give a complete tourist product that would satisfy the needs of pupils, students, pensioners, disabled people and other vulnerable groups in the leisure, recreation, and knowledge of the world.

When analyzing these data, it becomes clear that we can study the travel preferences of people from the other side, investigating certain groups (subcultures) to which they belong, because namely through the involvement in the subculture person can choose a certain type of tourism.

The term “subculture” has been extended in the 1960th – 1970th in connection with an interest in

youth movements. In modern scientific studies the subculture is defined as part of the culture of the society that differs from the dominant and characterizes the certain social groups. As early as 1979 in the book "Subculture – the value of style", Dick Hebdige argued that subcultures reconciles similarly minded people and allow them to develop a sense of identity. That is, according to Dick Hebdige, the subcultures attract people with similar tastes, which do not meet generally accepted standards and values [3].

Nowadays, the segment of tourism aimed at representatives of youth subcultures undergoing rapid development. Unusual for many people hiking trails find support among the young men. For example, for the so-called "Goths" subculture some tourist companies offer the packages related to castles, human suffering, death and so on. The youth who represents such subculture is easy to find in urban Ukraine; however, our investigation gave no data about existing or at least developing of such tourist route in the country. Moreover, many tourist companies in the world offer excursion programs for the members of many youth subcultures, such as "emo", "hippie", "military", etc.

A considerable group of the population is students who by all accounts belong to the "typical tourists". There is every reason for the separation of student subculture, in particular, age and occupational characteristics of students as a social group. The moderate age of students explains their unstable mental reactions, provides young people with such features as emotions, daydreaming, romanticism and so on. However, they also are focused on intellectu-

al activity. They are characterized by an increased interest to the outside world, they are quite active and sociable. But the learning process naturally causes substantial uncertainty, lack of sustainable social and professional position and, consequently, minor financial capabilities. In this case, special tours for students in Europe and the U.S. account for their active lifestyles, romanticism, willingness to learn, while the limited financial capacity of these tourists compensates by involving a large number of student youth. Obviously, while creating of tourist programs in Ukraine, it should be considered an extremely onerous financial position of most Ukrainian students. Nevertheless, the European experience shows that it is possible to offer affordable options for leisure travel, and to provide the business appeal by the number of tourists. As to the number of students, it should be mentioned that only in Kharkiv (one of Ukrainian cities) there are about 300.000 of students – it opens up almost unlimited possibilities for travel companies, especially if we take into account that the structure of students is completely updated every few years. Another thing is that we still have a lot to be done for the development of student's tourism. It is obvious that the focus only on expensive foreign tourism for the wealthy people does not give big prospects.

To conclude, the basis of tourism in most countries it is domestic tourism, the development of which, of course, should be a priority in Ukraine, including the use of modern achievements of other countries in the tourism sector, in particular, the experience of travel for members of different age groups and subcultures.

REFERENCES

1. Conrady R. Trends and Issues in Global Tourism 2012 / R. Conrady, M. Buck. - Heidelberg, 2012. – 276 pp.
2. Endresen K. Sustainable Tourism and Cultural Heritage: A Review of Development Assistance and Its Potential to Promote Sustainability / K. Endresen. – 91 pp.
3. Hebdige D. Subculture: The meaning of style / D. Hebdige. - London: Methuen, 1979. - 635 pp.
4. Urhausen J. Eurostat report: Tourism in Europe – does age matter? / J. Urhausen. - <http://www.tourism-review.com/>
5. World Tourist organization, Sustainable Development of Tourism: A Compilation of Good Practices. - Madrid, 2001.

Посохов И. С.

Развитие «возрастного» и «субкультурного» туризма в Украине: изучение зарубежного опыта

Аннотация: Работа посвящена анализу особенностей организации туризма для разных возрастных и субкультурных групп туристов. Исследовано современное состояние создания туристическо-экскурсионных программ для различных возрастных групп туристов в Украине и мире. Обоснованы направления использования зарубежного опыта в туристическо-экскурсионной деятельности Украины. Определены перспективы развития туристическо-экскурсионных программ для различных возрастных групп туристов.

Ключевые слова: Туризм, субкультура, возрастные группы, Украина

HISTORY OF ART

Каблова Т.¹

Питання композиційної основи музичних творів (на матеріалах наукової спадщини Є. Назайкинського щодо композиційної логіки)

¹ Каблова Тетяна, аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв України, м. Київ, Україна

Анотація: Дана стаття присвячена питанням композиції. Автор вказує, що це поняття потребує ретельного розгляду внаслідок нестачі конкретного детермінування цього поняття. Спираючись на трактування композиції з позиції композиційної логіки (за Є. Назайкинським), автор пропонує наявність в останній певній основи (композиційної основи). Основа як прояв базису для побудови композиційної логіки має низку властивостей, принципів. Серед останніх можна відокремити феномен, що має прояв серед усіх принципів тощо, а саме «золотий перетин». Результатом дослідження стало розуміння композиційної основи як системи оригінальних образів з підкреслено ускладненою структурою, але що має те одиничне у множині, що об'єднує твір як цілісну ідейно-образну структуру.

Ключові слова: композиція, золотий перетин, «форма - процес», «форма - кристал», композиційна логіка, композиційна основа.

Постановка проблеми: Термін «композиція» в перекладі з латинського (compositio) означає співставлення, складання, співвідношення сторін і поверхонь, частин між собою, які разом взяті, складають (компонують) певну форму. Це побудова твору мистецтва тощо. В широкому розумінні термін «композиція» застосовується в різних видах мистецтва (література, театр, кіно, музика, образотворче мистецтво, архітектура і т. д.).

Композиція - це синтез багатьох аспектів, а саме: план і схема побудови твору, співвідношення і організація його розділів, частин, супорядність цілого та його елементів, властива художній формі твору будь-якого виду мистецтва. Пов'язуючи структуру з феноменом музичного твору, певним типом культури, вона дозволяє включити формоутворення в широкий культурно-історичний контекст, а також досліджувати його в системі мистецької комунікації, що укладає в собі процеси творчості, виконання та сприйняття художніх творів.

Композиція не лише вибудовує форму твору й виступає узагальненням великої кількості власне творчих асоціацій, але й є взаємодією мистецтва з широким життєвим досвідом людини, із законами природи, соціальній і індивідуальній психології, з природними умовами і передумовами. Однак, протягом досить довгого періоду в музикознавстві так і не було складено чіткого подання про поняття композиції.

Музичне мистецтво, процесуальне за своєю природою, використовує поняття композиції в декількох значеннях. По-перше, це написання музики засноване на закономірностях побудови музичного твору, що було складено в ході істо-

ричного розвитку. При цьому музичний твір має бути не набором використаних, звичайних музичних оборотів, а художнім цілим, що відповідає естетичним запитам суспільства. В музичному мистецтві в основі вивчення композиції лежать дослідження пов'язані з формою музичного твору, а саме як структурного елементу, що має значення щодо цілісності сприйняття (у працях В. Холопова, В. Задерацького, Л. Мазеля, В. Медушевського), поняттям «форми-кристалу» (Б. Асаф'єв), як автономне явище, що несе в собі сенсоутворююче значення (В. Бобровський, Є. Назайкинський, О. Соколов).

Розглядаючи композицію з різних позицій, найбільш відповідне музичній культурі ХХ ст. визначення поняття, що досліджується дав Є. Назайкинський. Він стверджує композицію як модель, де дефініції «форма-процес» і «форма-кристал» організовані певним чином, а саме композиційною логікою (логіка композиції). Але будь яка логічна композиційна побудова припускає наявність певного зв'язку, так званої композиційної основи музичного твору. Дане питання не має достатнього розгляду в музикознавстві, наявність останньої в творі зазначене у Є. Назайкинського, але не отримала потрібного розвитку та вивчення. Це й зумовило **актуальність дослідження.**

Мета статті розглянути поняття композиційної логіки за Є. Назайкинським та зробити спробу визначити поняття композиційної основи композиційної логіки у музичних творах.

Об'єктом дослідження стає композиційна логіка у працях Є. Назайкинського.

Предмет дослідження: композиційна основа.

Результати дослідження. Композиційна логіка у Є. Назайкинського це, насамперед, розкриття найважливіших змістовних факторів та такого сенсу, що має значення для розуміння та опанування загальних та специфічних законів побудови музичного твору. Автор вказує, що під логікою композиції слід мати на увазі не будова твору, а сам твір «як предмет, що організоване у часі» [1, с. 95]. Далі, Назайкинський стверджує, що композицію не слід розглядати абстраговано від твору, а в логіці композиції укладено всі основні властивості останньої [1; с. 298-299]. Тобто це поняття акумулює у собі певну характерну основу музичного твору. Композиційній логіці притаманні такі риси як стрункість, узгодженість, логічність, цілісність, гармонічність. Це формує розуміння цього поняття як цілісної системи яка представляє собою певний зв'язок елементів і утворює в результаті їх взаємодії узагальнюючу інтеграційну властивість цілого. Таким чином її завданням стає розподіл матеріалу твору таким чином, в такій послідовності та взаємозв'язку частин твору й усіх елементів художньої форми, яка найкраще здатна виявити сенс і призначення твору, створити виразну й гармонійну композицію в цілому. Слід підкреслити, що композиція, як справедливо вказує М.А.Найдорф, є водночас категорією змісту, (виявляє сенс), і категорією форми (гармонізує форму). При цьому, художній твір виступає як естетичний об'єкт, якому притаманні гармонійне поєднання одиничного та різноманітного [2, с.145–165]. Це зумовило певні характеристики притаманні логічній побудові твору. А саме:

- розставлення і співвіднесення характерів (лейтмотивів, тем в музичному творі) – те, що можна назвати композиція «системи образів»;
- з'ясування центру композиції і підпорядкування йому інших частин твору;
- об'єднання окремих частин твору в гармонійній єдності;
- супідрядність і угруповання з метою досягти виразності і пластичної цілісності твору.

Необхідно наголосити, що такі елементи характерні й композиції в живопису. Але якщо твір образотворчого мистецтва обмежено і відмежоване площиною полотна, то музична композиція розташована в часі. Це формує дещо інше трактування зазначених характеристик. Насамперед, це зумовило те, що логіка музичної композиції взаємодіє з трьома аспектами сприйняття, як вказує Е. Назайкинський, а саме «логосом» (думка, що укладена в мові), «пафосом» (емоційне) і «етосом» (моральне начало). Дана система в свою чергу взаємодіє з наведеною дослідником тріадою «простір - рух - час», яка відображає художній світ, а саме музичну сюжетність і її про-

яв в часі. У книзі «Про музичне сприйняття» автор глибоко досліджує просторові чинники, де диференціює їх на «той у межах якого звучить музика» і на внутрішній, тобто той музичний простір, в якому розвивається художній світ твору. Є. Назайкинський вперше пропонує поняття третьої координати музичної тканини - глибини, що приймає активну участь у створенні просторових ефектів в музиці.

Саме композиційна логіка, як конкретне творче рішення, охоплює і форму, і зміст найбільш повно і адекватно відображає тимчасове розгортання художнього світу і життя в ньому. Як підкреслює автор, це дає можливість інтерпретувати композиційну логіку в змістовному інтроспективному ракурсі. Таке ствердження сприяє виникненню уваги до того, що повинно бути те що буде нести ідею розвитку, долучати до себе усі зв'язки твору та бути композиційною основою. Розглянемо докладніше.

Насамперед необхідно зазначити, що під інтроспективністю розуміють суб'єктивне спостереження над явищами власної свідомості. Іншими словами, аналіз власних структур, принципів і форм, занурення у внутрішні шари композиційної логіки як цілісності. Інтроспекція (лат. Intro-всередину, spectare - дивитись) перш за все пов'язана з усвідомленням навколишньої дійсності, та відокремленням світу внутрішніх переживань, формуванням внутрішнього плану дій У проекції на музичний твір дане поняття слід тлумачити як занурення й визначення внутрішніх основ композиції, тобто шляхом усвідомлення форми та, безпосередньо, композиційної логіки. Інтроспекції доступно лише усвідомлене, саме такий ракурс розгляду композиційної логіки може обумовлювати проникнення в сутність твору. Необхідно відзначити, що для цього поняття характерні певні риси, а саме: прагнення до повного розчленування чуттєвого образу на складові «елементи», орієнтація на відстеження основних стадій процесу мислення. Тобто при освоєнні музичного твору звернення до інтроспективності композиційної логіки має забезпечити свідоме спрямування уваги на те, що лежить в основі твору і може називатися композиційною основою.

Взагалі, поняття «основа» практично завжди пов'язане з поняттям джерело, базис, внутрішня структура, те, що обумовлює вид, характер чогось. Часто, це поняття пов'язане з системою уявлень про мету, план та засоби здійснення майбутнього або дії, що виконується (структурна схема). Основа виступає як головний принцип, джерело, закладеного у творі образу. Тобто те, що є головна характеристика будь-якого явища, факту. У Толковому словнику В. Дмитрієва ми

можемо прочитати, що «Те, чим є ціле в основі» - це головні риси твору, характеристика [3, с.777]. Можна припустити, що основа виступає як певна структурна схема, що утворює символ, те головне, на чому ґрунтується сутність. Саме з поняттям основа пов'язано реальна ідея логіки композиційної побудови.

Тобто, можна визначити композиційну основу як інтроспективну систему принципів, що зберігають інформацію, закладену в них протягом усієї логіки композиційного розвитку. Основа виступає як необхідна умова, що є передумовою існування і розгортання художньо-структурної композиційної побудови.

Композиційна основа корелює у тому що відтворюється, (а саме логіці композиції), в межах конкретного твору: розуміння ролі твору в світі (коли композиційна логіка служить засобом), і розуміння останньої як цілісної характеристики твору. Саме композиційна основа визначає рівень доступності, характеризує тривалість періоду часу, протягом якого спостереження цього явища можливо. Знаходження композиційної основи в свою чергу дозволяє сконструювати думку твору по-новому сегментуючи та встановлюючи взаємозв'язки, та, як наслідок, інтерпретуючи результати.

Якщо композиція характеризується як конкретна розробка сюжетно-тематичної основи твору з розподілом образів і тем, встановленням співвідношення масштабів, контрастів, кульмінації і так далі, композиційна основа, це преш за все те, що укладено у внутрішньому змісті твору. Композиційна основа повинна володіти такими якостями як природність та органічність, не нав'язувати ідею твору, а як би непомітно підводити до неї з метою проникнення її змістом і задумом художника. Оскільки завдання композиції полягає в розкритті образного задуму, то в ній має бути закладено те образне першоджерело (тобто композиційна основа), яке в композиційній розробці за допомогою всіх засобів виразності і властивостей композиційної логіки отримує повне розкриття і поглиблення. Розуміння логіки композиції в певній мірі залежить від того, наскільки опанована композиційна основа. Остання має ряд властивостей, які формують ту цілісність, яка сприяють становленню форми в цілому: принцип ієрархічності і доцільності; принцип єдності і цілісності; принцип домінант, супідрядності частин в цілому; принцип домірності; принцип гармонії. Тобто усі принципи, що можна розуміти і в композиційній логіці тут набувають вирішального значення. Це обумовлено тим, що композиційна основа розглядає ці всі принципи більш інтроспективно, зі спробою опанувати їх в більш конкретному, по-

глибленому сенсі. Крім того цілком можливо існування феномену, що буде мати прояв у всіх принципах та буде набувати значення головного для композиційної основи твору. Це може бути феномен золотого перетину. Золотий перетин головним чином пов'язаний з симетрією і виявляється в композиції як смисловій структурній організації тексту. Динамічна рівновага можлива тільки за умов, коли кількісні зміни відповідають якості предмета чи явища, тобто, коли вони найбільш повно відображають реальну розстановку або кількісне співвідношення сил протилежних сторін. Золотий перетин, як насамперед математична пропорція, має мету співвіднести в кількісному значенні композиційну логіку твору. Цілком можливо припустити, що саме золотий перетин може втілювати значення основи композиційної логіки. Головна його особливість полягає в тому, що він має свій прояв на макро- та мікро рівнях твору й забезпечує повтор того ж співвідношення на різних масштабних рівнях. Адже при золотому перетині ціле так відноситься до більшої частини, як більша до меншої. Згідно дослідженням Е. Розенова, Л. Сабанєєва, М. Марутаєва, припадає воно на грань між другою та третьою частинами розглянутого фрагмента («правило третій»). Саме в цьому моменті ховається драматургічний акцент, що виставлений художником. Найчастіше, це місце може бути виділено кульмінацією (тихою, гучною, явною, прихованою), введенням нової теми (нового персонажа), нового тембрального забарвлення. Це й буде композиційна основа твору, його мета та ідея автора. Тобто знаходження золотого перетину твору дає можливість побудувати, так би мовити, «справжню» композиційну схему, зануритись в те, що не було опановано раніше –

а це співпадає й з поняттям композиційної основи.

Можна припустити, що з точки зору композиційної основи, твір постає не як структура, форма, а скоріше як система принципів побудови. Тоді метою досліджуваного поняття, стає не механічне структурування матеріалу, а освоєння реалізованого творчого мислення, ідейно-образного конструювання в рамках певної форми. Композиційна логіка, як процес побудови задуму характеризується своєю специфікою, розкриває домінуюче значення зовнішнього середовища. Дотримуючись логіки композиційної побудови, композитор орієнтується на все різноманіття вже існуючих художніх творінь, надаючи останні трансформації заданих художніх смислів і використання вже відомого, звичного в певній музичній культурі. При цьому він формує власну основу для реалізації внутрішньої логіки твору відповідно художнім законами, що вима-

гають новаторства у високому філософсько-естетичному сенсі.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна зазначити, що формування композиційної основи відбувається у вигляді системи оригінальних образів з підкреслено ускладненою структурою, але що має те одиничне у множині, що об'єднує твір як цілісну ідейно-образну структуру. Характерною особливістю є те, що вона не нейтральна по відношенню до твору, а робить на нього певний вплив. Крім того їй притаманні інтроспективні властивості які ще більш підкреслюють її внутрішнє значення для твору в цілому. Композиційна основа виступає як система принципів які призводять до створення щось цілого. При цьому вони цілком не розчиняють, не поглинають, а в процесі розвитку якісно доповнюють один одного. Відбувається процес неоднорідного співіснування, втілений у системі, де має існувати єдиний загальний принцип яким може бути феномен золотого перетину. Саме в ньому існує те одиничне у множині, що знаходить прояв у всіх цих принципах і являє собою по суті головний принцип що характеризує композиційну основу. Композиційна логіка об'єднує окремі

елементи побудови художньої форми (реальне або ілюзорне формування простору і об'єму, симетрія і асиметрія, масштаб, ритм і пропорції, нюанс і контраст, перспектива, угруповання, тембральне рішення і таке інше). Композиційна основа організовує як внутрішню побудову твору, так і його співвідношення з довкіллям і глядачем. Мистецтво як «друга природа», що створена та завершена людиною, вимагає від художника дій згідно із законами, що закладені в природі, та наказаними йому природою. Художній твір, «побудований» згідно з цими законами, стає «деякою другою природою» – мистецтвом.

Зазначені принципи композиційної основи дозволяють розглядати не просто елементи структури, а перш за все їх значення в розкритті сенсу, ролі структурних елементів що дозволяє пізнати музичну даність як художнє явище. Особливе значення набуває при розгляді композиційної основи феномен золотого перетину, він має прояв в принципах, що притаманні композиційній логіці та композиційній основі. Дослідження щодо ролі композиційної основи є актуальним та потребує подальшого ретельного вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назайкінский Е.В. Логика музыкальной композиции / Е.В. Назайкінский – М.: Музыка, 1982. – 319 с., нот.
2. Найдорф М.И. Введение в теорию культуры: учебник / Найдорф М.И. – Одесса: Оптимум, 2004. – 254 с.
3. Толковый словарь русского языка / ред. Д.В. Дмитриева. – М., 2003. – 1578 с.

Kablova T.

Issues basics of music composition (based on the teachings about the compositional logic by E.Nazaikinskyi)

Abstract: The article is devoted to the composition in musical arts. In the article the author points out that this concept has been studied by researchers such as B.Asafev, V.Bobrovsky, O.Sokolov, E.Ruchevskaya, E.Nazaikinskyi etc. The author points out that for a sufficiently rather long period of time a clear understanding of the concept of composition in musicology has not been developed. The most appropriate to the 20th century musical culture definition of music composition was given by E.Nazaikinskyi. He makes a synthesis where the definition of «a form of process» and «a form of crystal» are organized by compositional logic. He also interprets the musical logic in an introspective aspect. The introspective determines the penetration into the essence of the product and generates the concept of the base of composition. The concept of «base» is almost always is associated with the notion of source, the basis of the internal structure. That it involves the idea of becoming a real logic of composition construction. The result of the study was concluded that the base of composition should possess such qualities as naturalness and organic. Thus, the base of composition is a system of principles that lead to the creation of the whole thing. However, they do not dissolve completely, but in development they qualitatively supplement each other. There is a process of inhomogeneous coexistence, embodied in a system where a single general principle should be. It is possible that this principle is the phenomenon of the golden section. This phenomenon manifests itself in many principles of composition basics and is associated with the expression of ideas and the formation of the basic integrity of the work. Its main feature is that it is manifested at the macro and micro levels of compositions and repeats the same value at different scale levels. Thus, the formation of composite foundation is as of the original images with emphasis complicated structure, but has the singular the plural, combining work as a coherent ideological-shaped structure.

Keywords: the composition, «a form of process», «a form of crystal» the golden section, compositional logic, the base of composition.

Каблова Т.

Вопросы композиционной основы музыкальных произведений (на основе учения Е. Назайкинского о композиционной логике)

Аннотация: Статья посвящена вопросам композиции в музыкальном искусстве. В своей работе автор указывает, что данное понятие изучалось такими исследователями, как Б. Асафьев, В. Бобровский, О. Соколов, Е. Ручьевская, Е. Назайкинский и др. Автор статьи подчеркивает, что на протяжении достаточно долгого периода в музыковедении так и не сложилось четкого представления о понятии композиции. Рассматривая последнюю с различных позиций, наиболее соответствующее музыкальной культуре XX ст определение композиции дал Е. Назайкинский. Он утверждает последнюю как модель, где дефиниции «форма-процесс» и «форма-кристалл» организованы композиционной логикой, которая формирует произведение во времени как в том в котором оно располагается так и в своем собственном. Это дает возможность интерпретировать композиционную логику в содержательном интроспективном ракурсе. Интроспекции доступно лишь осознанное, именно такой ракурс рассмотрения композиционной логики может обуславливать проникновение в сущность произведения и обеспечить то, что может быть композиционной основой. Понятие «основа» практически всегда связано с понятием источник, базис, внутренняя структура. Именно с ним связано реальная идея становления логики композиционного построения. Можно определить композиционную основу как систему принципов сохраняющих информацию, заложенную в них на протяжении всей логики композиционного развития, как необходимое условие, являющееся предпосылкой существования и развертывания художественно-структурного композиционного построения. Результатом исследования стал вывод, что композиционная основа должна обладать такими качествами как естественность и органичность. Таким образом, композиционная основа выступает как система принципов, которые приводят к созданию нечто целого. При этом они целиком не растворяют, не поглощают, а в процессе развития качественно дополняют друг друга. В этом процессе должен существовать единый феномен, который будет проявляться во всех этих принципах. Возможно, это будет феномен золотого сечения. Этот феномен проявляется во всех принципах композиционной основы и связан с формированием целостности произведения. Главная его особенность заключается в том, что золотое сечение проявляется на макро - и микроуровнях произведения и обеспечивает повтор того же соотношения на разных масштабных уровнях. Таким образом, композиционная основа формируется как система оригинальных образов с подчеркнуто-усложненной структурой, но такой, что имеет единичное во множественном, которое объединяет произведение как целостную, идейно-образную структуру.

Ключевые слова: композиция; «форма-процесс»; «форма-кристалл»; золотое сечение; композиционная логика; композиционная основа.

Content

PHILOSOPHY

Korsak K.V., Korsak Yu.K. Modern Sciences about Homo Sapiens Ability to Survival and Noodevelopment.....	8
Petinova O.B. Peculiarities of homo economicus becoming in market society	12
Kretov P. Conceptual symbolism of language and philosophical anthropology	18
Pokhresnyk A. K.Complexity and Uncertainty in Choice of the Purposes of Higher Education in the XXI-st Century	23

HISTORY

Dolgorutchenko E. O. Nazi anti-semitic propaganda:mechanism of psychological mass consciousness manipulation.	28
Tatarinov S.I. The structure and activities of the Bakhmut Council in the Donbass (1866-1916).....	32
Manuilova K.V. The politicization of the Ukrainian press in the period of perestroika (1985 – 1991 years)	38
Vysotska G.V. Activity of Ukrainians of Poland in cultural and educational spheres	42

ETHNOGRAPHY

Shvydkiy S. Treatment spells in the ethnomedicine of the Slobidska Ukraine' population of the XIX – the beginning of the XX century	47
---	----

SOCIOLOGY

Kholod A.M. The transformation of the consciousness of the society through the television	54
Kukhtina M. V. The features of social and professional self-realization of Ukrainian's young scientists	58

LEGAL SCIENCE

Danshun M. Problems of studying the mechanism of criminal activity in modern criminalistics	61
Varetsky I.V. The Idea of Law Supremacy as Administrative Court Framework in the Process of Legal Defence of Individual against Power-competent Individual Abuse	64

POLITICAL SCIENCE

Mashura C.A. European Integration Process and the Issue of State Sovereignty	68
Podayenko Yu. The peculiarities of the modern US cultural diplomacy	72
Shtevina A. The role of Voluntary Sector in the development of the postwar Japanese civil society	74
Iovcheva A.M. Gender quotes in the political systems of the countries in transition such as republic of Serbia and Ukraine	78
Gordienko A.V. Historical Preconditions of Multiculturalism Forming in Western European States.....	81

ECONOMICS

Meszaros Kis E. Business planning: the case of agricultural cooperatives	88
Kravchuk I.I. Conceptual foundations of strategy development agrosphere Ukraine	89
Karpan T. The analysis of foreign experience in applying logistic approaches aimed at the national development of motor transport enterprises	94
Gorban A., Shevchuk V. The analysis of the higher education market in Ukraine for 2000-2013 years.....	98
Gladkovska G. The definition of the concept of the cost effectiveness of the investment activity	103
Smarchkova L. V.; Polukhina A. V. The tendencies of warehousing development on logistic basis.....	109
Doroshchuk V. The definition of economic evaluation of the transport system	112
Zlatova I.A. Modern car marketing	117
Kuzmina M.S.; Oboimova V.Y. Historical aspects of the emergence of management accounting, its role and importance in the management of higher education institutions	120
Valiullina Z. Methodological approaches effectiveness evaluation of technological renovation	123
Kalina A. V. Choice of model management remuneration of labour	128
Meszaros Kis E. The influence of the fusion and the capital increasing on the taxation in Hungary	134
Chukurna O.P. Influence of economic processes in Ukraine on development of marketing theory	136
Miagkykh I.N. Structure analysis and systematic approach to evaluation of innovative potential companies	142

RECREATION AND TOURISM

Posokhov I.S. The development of “age” and “subculture” tourism in Ukraine: the study of foreign experience.....	147
--	-----

HISTORY OF ART

Kablova T. Issues basics of music composition (based on the teachings about the compositional logic by E.Nazaikinskyi)	151
--	-----

Содержание

ФИЛОСОФИЯ

<i>Корсак К.В., Корсак Ю.К.</i> Современные науки о способности Homo Sapiens к выживанию и нооразвитию	8
<i>Петинова О. Б.</i> Особенности становления человека экономического в рыночном обществе	12
<i>Кретов. П.В.</i> Концептуальный символизм языка и философская антропология.....	18
<i>Похресник А.К.</i> Сложности в выборе целей высшего образования в XXI веке	23

История

<i>Долгорученко Е.О.</i> Нацистская антисемитская пропаганда: механизм психологического манипулирования массовым сознанием	28
<i>Татаринев С.И.</i> Структура и направления деятельности Бахмутской Думы в Донбассе (1866-1916 гг.)	32
<i>Мануилова Е.В.</i> Политизация украинской прессы в эпоху перестройки (1985 – 1991 гг.)	38
<i>Высоцкая Г.В.</i> Деятельность украинцев Польши в сфере культуры и образования	42

Этнография

<i>Швидкий С.Н.</i> Лечебные заговоры в этномедицине населения Слободской Украины XIX – начала XX ст.	47
--	----

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Холод А.М.</i> Трансформация сознания общества при помощи телевидения	54
<i>Кухтина М.В.</i> Особенности социально-профессиональной самореализации молодых ученых Украины	58

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

<i>Даньшин М.В.</i> Проблемы изучения механизма преступной деятельности в криминалистике: современные задачи и тенденции	61
<i>Варецкий И.В.</i> Идея верховенства права как основа деятельности административного суда в процессе защиты частного лица от нарушений со стороны субъектов властно-управленческой компетенции	64

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

<i>Машура К.А.</i> Интеграционные процессы в Европе и проблема государственного суверенитета	68
<i>Подаенко Ю.Л.</i> Особенности современной американской культурной дипломатии	72
<i>Штевина А.И.</i> Роль некоммерческого сектора в развитии гражданского общества послевоенной Японии	74
<i>Иовчева А. М.</i> Гендерное квотирование в политических системах стран переходного типа на примере Республики Сербии и Украины	78
<i>Гордиенко А.В.</i> Исторические предпосылки становления мультикультурализма в западноевропейских государствах.....	81

Экономика

<i>Мейсарош Киш Е.</i> Бизнес-планирование: бизнес-план сельскохозяйственного кооператива.....	88
<i>Кравчук И.И.</i> Концептуальные основы формирования стратегий развития агросферы Украины	89
<i>Карпан Т.С.</i> Анализ зарубежного опыта применения логистических подходов для национального развития автотранспортных предприятий	94
<i>Горбань А.В., Шевчук В.О.</i> Анализ рынка высшего образования в Украине за 2000-2013 годы	98
<i>Гладковская Е.А.</i> Дефиниция понятия экономической эффективности инвестиционной деятельности	103
<i>Смарчкова Л.В., Полухина А.В.</i> Тенденции развития складского хозяйства на основе логистики	109
<i>Дорощук В.А.</i> Дефиниция экономической оценки развития транспортной системы	112
<i>Златова И.А.</i> Современный автомобильный маркетинг	117
<i>Кузьмина М.С., Обоимова В.Ю.</i> Исторические аспекты возникновения управленческого учета, его роль и значение в управлении вузами	120
<i>Валиуллина З.В.</i> Методические подходы к оценке эффективности обеспечения технологического обновления	123
<i>Калина А.В.</i> Выбор модели управления оплатой труда.....	128
<i>Мейсарош Киш Е.</i> Налоговые последствия слияния и увеличения капитала в Венгрии	134
<i>Чукурна Е.П.</i> Влияние экономических процессов в Украине на развитие теории маркетинга	136
<i>Мягких И.Н.</i> Анализ структуры и методический подход к оценке инновационного потенциала предприятия	142

РЕКРЕАЦИЯ И ТУРИЗМ

<i>Посохов И.С.</i> Развитие «возрастного» и «субкультурного» туризма в Украине: изучение зарубежного опыта.....	147
--	-----

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

<i>Каблова Т.</i> Вопросы композиционной основы музыкальных произведений (на основе учения Е. Назайкинского о композиционной логике)	151
--	-----

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.

1022 Budapest, Balogvár u. 1.

www.rcontact.hu